Бібліятэка школьніка

БЕЛАРУСКІ ФАЛЬКЛОР

Легенды і паданні
Казкі
Прыказкі і прымаўкі

Бібліятэка школьніка

БЕЛАРУСКІ ФАЛЬКЛОР

Легенды і паданні
Казкі
Прыказкі і прымаўкі

Мінск
«Вышэйшая школа»
2021

УДК 398(161.3)
ББК 82.3(4Беи)
Б43

Серыя “Бібліятэка школьніка” заснавана ў 2015 годзе

Для дзяцей сярэдняга і старэйшага школьнага ўзросту

Выпуск выдання ажыццёўлены па заказе і пры фінансавай падтрымцы Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь

Спасылкі на аўдыязапісы ў выглядзе QR-кодаў прыведзены па выданнях:

Зборнік беларускага фальклору : з гук. электрон. дадаткам / тэксты чытае Н.А. Кухарава – Мінск : Вышэйшая школа, 2010. – (Школьная бібліятэка).

Зборнік беларускага фальклору. Легенды і паданні. Казкі : аўдыякніга / тэксты чытае Н.А. Кухарава. – Мінск : Вышэйшая школа, 2013. – (Бібліятэка школьніка).

Беларускі фальклор. – Мінск : Вышэйшая школа, 2021. –
Б43 271 с.
ISBN 978-985-06-3343-9.

Выданне ўключае творы вуснай народнай творчасці і змяшчае спасылкі ў выглядзе QR-кодаў на аўдыязапісы лепшых фальклорных матэрыялаў. Легенды, паданні, казкі, прыказкі і іншыя матэрыялы запісаны на тэрыторыі Беларусі ў XIX–XX стст. вядомымі вучонымі-фальклырыстамі, этнографамі, мовазнаўцамі і літаратарамі (А.К. Сержпутоўскім, П.В. Шэйнам, Е.Р. Раманавым, К. Каганцом і інш.). Вусная народная творчасць дае яскравае ўяўленне пра светапогляд беларусаў, іх інтарэсы і звычаі. Гэта бяздонны скарб і неацэнная ўласнасць, якую народ павінен шанаваць і перадаваць з пакалення ў пакаленне.

Для шырокага кола чытачоў, карысна ўсім, хто цікавіцца беларускай вуснай народнай творчасцю, духоўным набыткам нацыі.

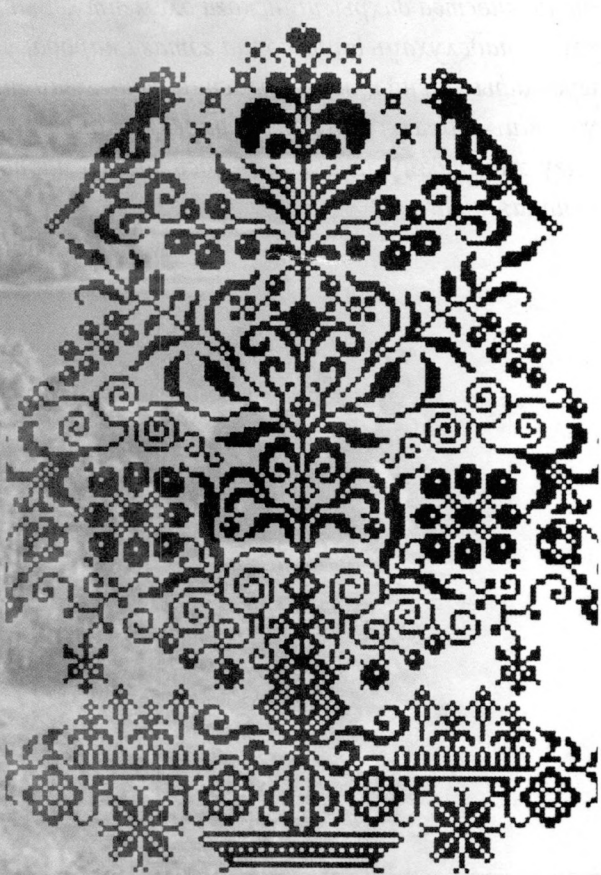
УДК 398(161.3)
ББК 82.3(4Беи)

Усе правы на дадзенае выданне абаронены. Узнаўленне ўсёй кнігі ці любой яе часткі не можа быць ажыццёўлена без дазволу выдавецтва.

ISBN 978-985-06-3343-9

© Афармленне. Выдавецтва «Вышэйшая школа», 2021

Легенды і паданні

Справай вялікага значэння з'яўляецца ці то збіранне легенд, якія засталіся з часоў дахрысціянскай славяншчыны, у мэтах чыста гістарычных, ці то мастацкае адкрыццё цераз іх мінулага, што мроіцца за імглой вякоў, мінулага, частку вестак пра якое данеслі летапісы, частку дакапваемся мы з курганоў. Здаецца, гэта няшмат, але і з такой крыхі геніяльны паэт можа стварыць рэчы гамераўскай магутнасці, бо шмат таго, што нам недарасказала кніжка або старая магіла, знайсці можна пад саламянаю страхою народа, які ў паданнях, казках, прыказках, прымхах і мове захаваў яшчэ мноства дахрысціянскага элементу. Вышэй жа за ўсё – умець падслухаць біццё сэрца гэтага народа, умець адкрыць іерогліфы легенд ключом уласнай шчаслівай інтуіцыі, умець узнавіць вобразы мінулага ў барвах і контурах, якія на працягу стагоддзяў асталіся, – вось задача паэта, вось яго наглядная ніва.

Уладзіслаў Сыракомля

Прамова

Гэй, хлопцы, брацця мае, сыны Зямлі Беларускай, каторая раскінулася ад Гродны да места Смаленска і ад Прыпяці аж на другі бок ракі Дзвіны перакінулася. Кіньце ўвакол вокам, сабярыце харашэнька думкі і скажэце, ці павінна так быць, як цяпер ёсць? Ці справядліва гэта — усяго, што сваё, чурацца: і мовы сваёй, і звычаю свайго, і апраткі сваёй? А ведаеце тое, што мова наша калісь слаўнай была і быў час, калі наша мова працвітала пры дварэ каралёў польскіх. Ведайце, што спамеж вас больш, як спамеж другіх народаў славянскіх, слаўных людзей выходзіла даўней і цяпер выходзіць і розумам і ваеннымі заслугамі.

Колькі-то вучоных людзей, колькі-то слаўных казакоў, ваявод і гетманаў наша зямліца выгадавала?

Адно нядобра, што кожны славу прыносіць не сваёй старонцы, а ўсё чужым. Прымерам кажучы, як той Галубок, просты селянін зямлі Наваградскай, што са сваёю сотняю казакоў — ці мала славы прыдбаў паляком так, што і песні аб ім складалі. А ў нас? Ці ведае хто яго?

І бяру я гэта ўсё на розум, і здаецца мне, што хутка саўсім загіне наш народ, бо яшчэ за гадоў трыста таму, як паны, так і халопы свае мовы не саромеліся: і гаварылі, і пісалі ўсё па-свойму. Потым мала-памалу паны сталі сваіх звычаяў чурацца, сталі свае парадкі і мову сваю пакідаці ды польскую пераймаці і так, што далей — болей, аж саўсім палякамі сталі. На паноў гледзячы, пачалі і сяляне апратку сваю мяняць на нямецкую і мову калечыць. Нават сваіх спяванак пачынаюць саромецца, мужыцкімі называюць.

Але не! Наш народ не загіне, а прыйдзе такая часіна, што прачнецца наш народ і скажа суседзям так: «Служылі мы вам — заплацеце вы нам! Нам грошай не трэба, бо свайго хопіць хлеба. А скажэце нам толькі: "Беларусы вы!" Вось толькі!»

Дый красна ж бо наша зямліца, усе выгады мае: і скіба ўрадлівая, і лесу багата, і сена аж надта. І рэчак сплаўных многа, а па краёх, як бы ад ворага абгароджаная пяском, балотамі ды цёмнымі лясамі. Вось выйдзі толькі дзе-небудзь на гару, пад гай зялёны, ды азірніся на свет божы! Так душа твая і зарадуецца.

Бач! Уніз ад рэчкі гара зараснікам пакрытая, уся арэшнікам, чаромхай, каліннікам ды маліннікам зарасла. А чаромха-то цвіце — няйначай хто пухам лябяжым укрыў, і пах за вёрсты ветрам нясе. А рэчка сама — моў стужка блакітная, між верб ды альшын ветрам раскінутая. А за рэчкай лука аж зіхаціць кветкамі. А далей за лукай поле зелянее. А ўвакол усяго цёмны лес сінее. Глянь улева — панскі двор бялее і таполі тырчаць, моў на старожы стаяць; а ўправа сяло ціха лягло, паўз раку на беразе. У сады прыбрана яно, а ў сяле хлопцы, як дубкі, а дзяўчаты, як ягадкі. Пазіраеш на ўсё гэта, і штось за сэрца шчэміць і грудзі шырака раздымае, і ляцеў бы, здаецца, над палямі, над лугамі, па-над лесам сінім...

І на гэтай нашай зямлі спрадвеку нашы дзяды-прадзеды жылі, каторыя не раз грэкамі, немцамі і рымлянамі траслі...

Вялікі грэшнік

Даўно гэта дзеялася... Чула я ад старых людзей — а яны лгаць не будуць — значыць, праўда была. Жыў на свеце дужа вялікі грэшнік. Такі грэшнік, што не было таго граха, каб ён не саграшыў. Такі быў злодзей, якога і свет не бачыў: ён і краў, і чыніў разбоі, губіў людзей без пакаяння... Нават чорту душу запрадаў; чараваў, калі краў, абарачваўся ваўкалакам, пушчаў моравае паветрые — і не было ліку яго грахам.

Прыйшлося яму паміраць. Тут такі страх яго агарнуў, што не магла яго душа пакінуць цела. Няма яму смерці, ды й годзе. Тут успомніў ён на Бога. Захацеў паспаведацца, душу ачысціць. Сколькі не прыводзілі к яму папоў, ксяндзоў, — як раскажа ім свае грахі, — не даюць адпушчэння. Такі ён быў грэшнік. А смерць не прыходзіць, а душа яго мучыцца, з целам не можа разлучыцца.

Раздаў ён сваё багацце ўбогім і пайшоў па свету шукаць таго ўгодніка, каб замаліў яго грахі, разлучыў душу з целам. Ідзе, распытвае...

Параілі яму людзі даведацца к аднаму пустэльніку, што цэлае жыццё жыў у пушчы, еў толькі хлеб з вадой, маліўся, душу спасаў і ўгодны быў Богу. І пайшоў ён к яму. Прыходзіць — так і так, — кажа, — я дужа вялікі грэшнік, ратуй мяне, — выспаведуй. Ты ўгодны Богу, — можа адпусціць мае грахі. Стаў спаведацца. Выслухаў яго той пустэльнік, кажа:

— Ты такі грэшнік, што цябе смерць не возьме, зямля не прыме, пакуль ты свае грахі на гэтым свеце не адпакутуеш, пакуль ты не зробіш столькі дабра, каб яно твае грахі пераважыла. А датуль ты будзеш мучыцца.

І пайшоў той грэшнік заслужваць спасення. Хадзіў ён на афяры, і хадзіў на каленях, марыў голадам сваё цела, нанімаўся к сярдзітым гаспадарам на работу, каб яго білі, лажыўся за другіх пад розгі, служыў хворым і ўбогім — смерць не прыходзіць. Хацеў на сябе рукі налажыць: тапіўся, вешаўся і рэзаўся — усё няма смерці, толькі мукі прымаў надарэмна.

І так прайшло многа год. Раз ідзе ён полем. Ідзе і праклінае сваю долю. Узяла яго злосць, што няма яму смерці. «Дакуль я буду мучыцца?» — думае ён сабе. А быў першы дзень Вялікадня. Ідзе ён і бачыць многа-многа народу на полі — пашуць, барануюць. «Што ж бы гэта значыла? — думае ён, — першы дзень Вялікадня такое свята, што і птушкі святкуюць — гнёзды не ўюць, а тут народ марудзіцца». Падыходзіць бліжэй, бачыць — войт пахаджвае паміж работнікамі і бізуном іх падганяе. Тыя плачуць, жалюцца:

— Што гэта, — кажуць, — ты насміхаешся над намі? Хіба няма ў цябе Бога ў сэрцы? Б'еш нас, катуеш у будні, у свята не даеш адпачынку... І нават сягоння, на Вялікдзень, выгнаў на прыгон!

А войт раве, як апантаны, бізуном лупіць. Глядзеў, глядзеў той грэшнік. «Во, — думае, акаянны, ні папушчы мяне! Падумаць гэта, як народ мардуе!» Падышоў ён к войту і кажа:

— Што ты робіш? За што ты людзей мучыш?

А войт, ні слова не кажучы, як нахлысне бізуном цераз лоб, — аж іскры з воч пасыпаліся. Азвярэў наш грэшнік, схваціў камень, як пусціць ім у войта... І разбіў яму чэрап. Войт не айкнуў — сасвяжыўся. А грэшнік і скончыў сваю пакуту.

Як чалавек зрабіў агонь

Першы агонь к нам прыляцеў з Перуном, да як загарэўся адзін хварастовы курэнь, дак людзі збегліся адусюль хапаць галавешкі, да па сваіх курэнях і зямлянках у попелі пераховываць. Адначэ гэты агонь не шанцаваў нікому, аж пакуль аднаму старому калёсніку, каторы акрамя калодак тачыў і верацёна, не паслаў шчаслівае думкі, штоб ён папрабаваў кружкі на верацёнах вышпульваць ясянёвым клінком да не нажом вырэзваць як досі.

— Чаму не, — кажа калёснік сам сабе, — ясень цвярдзей, дак павінен узяць мякчэйшую бярозу, і давай ось папробуем.

Застругаўшы ясянёвы клінок, прыставіў яго к верацяну, моцна прыжымаючы, і зачаў смычком шморгаць то сюды, то туды, што раз скарэй, аж палянь — пашоў дым з верацяна, да так пахне, бы з вогнішча. Ён гэта далей шморгаць да яшчэ скарэй да хутчэй, аж покуль лоб стаў мокры да з верацяна іскры пасыпаліся. Дак вось як чалавек знайшоў справядлівы агонь, тагда людзі ўсюды патушылі перуновае цяпло да завялі свойскі агонь і з тых пор сталі лучшэй жыць.

Асілкі

Даўно, даўно, калі яшчэ людзі жывалі па лясах драмучых, прыйшлі ў цяперашнюю Утужыцкую абшчыну асілкі і занялі яны два места, адно на рэчцы Вараухе, у Забарышчах, а другое — на Іваніхе пры той жа рэчцы. У тых мясцінах у тое ўрэмя ніякага народу не было, мяста былі вольныя па ўсёй Жанвіль-Утужыцкай старане. У лясах той стараны жылі звяры ўсякія: мядзведзі, воўкі, ласі, кабаны, лісіцы, рысі, а па рэках і азярах жылі выдры: рыбы ў вадах было такое мноства, хоць палоўнікам чэрпай.

Асілкі тыя былі людзі здаровыя, росту ў касую сажань, у плячах аршына з два, голас мелі, як звон немалы, бывала калі крыкнець ва ўвесь голас, ды свіснець, дык якое б дзе дзерава не было бальшое, а заваліцца. Вот якія былі яны людзі тыя асілкі.

Хазяйства яны ніякага не трымалі, не было ў іх ні якой худобы, ні скацінкі дамашняй, ні прыпасу, ні запасу. Ні хлеба, ні лёну не сеялі. Кармілісь яны тым, што лавілі па лясах звярэй ды па вадах рыбу. Адзежу сабе яны строілі з звярыных шкур. Вот так і жылі. Мусіць пра Бога яны зусім не зналі, бо ніхто не чуў ад старыкоў, штоб яны мелі дзе-небудзь царкву алі папа. Асілкі, пажыўшы на рацэ Вараухе, спадабалі Жанвіль-Утужыцкую старонку, бо тут ім усяго досыць было. Звяр'я па лясах было відзьма-нявідзьма і рыбы ў водах тожа, а ім больш нічога і не трэбавалась. Вот і задумалі яны абсяліцца і пачалі сразу строіць два гарадзішча — Заборкі і Іваніху. Народу тут было многа, шутка сказаць, кажынны год бабы прывадзілі па два ды па тры рабёнкі.

Струменту ў іх амаль ніякага не было. Кажуць, што ў іх быў на ўсіх адзін тапор, ды і той не жалезны, а якісь медзяны, а можа і жалезны, пра гэта дзяды не сказывалі, мусіць, не запомнілі. Адно

звесна, што асілкі не мелі струменту, а гарадзішчы строілі. Гарадзішчы гэтыя і цяпер ёсць на Варауссе, вот зараз ідзі і паглядзі. Не меўшы досыць струменту, асілкі перабрасывалі тапор з гарадзішча і на гарадзішча, бо не хацелі траціць часу на хаджэнне. Зыкнець, бывала, асілак з аднаго гарадзішча ў другое, тапор давай, той возьмець тапор ды й кінець яму. Такая была ў іх сіла, за то і празывалісь асілкамі. Гэта яшчэ нешто тапор перакінуць, вярсты за тры, а то, бывала, нада на пастройку дзерава, пойдзець у лес, вырвець дзерава з карнём ды так і прэць на гарадзішча, а то камень прыдзецца прыставіць, дык ён возьмець яго ды й кінець за вярсту і больш прама на гарадзішча. Другія кідалі такія балышушчыя камні, што будзець у полсажня велічынёю, алі такія камні не ўсягды дакідывалі да гарадзішча. А то ёсць такія мясціны, што саўсім закіданы камнямі. Дзяды казалі, што на гэтых самых мясцінах асілкі друг супроць дружкі ваявалі, кідаясь камнямі. Яны і звярэй убівалі камнямі, адтаго камні і ляжаць аж сягодня па лясу. А далі сказывалі старыкі, што асілкі ўшлі адсюль, як толькі перавяліся ў лясах звяры і пазменшала рыбы ў вадзе, бо ім не з чаго стала жыць. З тых пор і гарадзішчы іхныя запусцелі, бо пасля іх не скора прышлі сюды нашы дзяды, каторыя абабралі сабе другія мясціны, каторыя больш спасобны для хлебапашаства і для разводу скацінкі.

Адкуль сяляне і паны

Бог першага чалавека вылепіў з гліны, да, паставіўшы пад плотам, штоб сох, сам кудысь пайшоў; тагды прыбег чорт, да з тае гліны, што асталася, вылепіў такога самюсенькага другога чалавека, да й кажа сам да сябе:

— Як жа я пазнаю, калі Бог ажывіць абодвух, каторы яго, а каторы мой? Трэба неяк свайго назначыць.

Зірнуў ён кругом, ці няма якое ламакі, ды не знайшоў нічога, а тут чуе, што Бог падыходзіць, дык барджэй плюнуў сваёй леплёнцы ў лоб ды й пабег. Бог прыйшоў ажыўляць ды бачыць, што стаяць дзве леплёнкі, як адна, начэ дзве краплі вады.

— Хіба ж, — кажа, — я дзве вылепіў? Здаецца адну... а мо і дзве? Не прыпомню.

Узяў да й ажывіў абедзве, а як яны заварушыліся, то з божае выйшаў хадзяін-пахар, а з чортавае — нейкае благароддзе ў казённай шапцы, з кругленькаю бляшкаю, акурат на тым месцы, дзе чорт плюнуў. Тагды хазяіну Бог сказаў:

– Ідзі да гасподы!

А благароддзю, узяўшы за шыварат, даў каленам... Начэ выгнаў, не даўшы ніякага спосабу.

Колькі жыць чалавеку

Калісьці ў далёкім мінулым кожны чалавек знаў, колькі яму гадоў жыць на свеце. Але адзін раз адбылося такое.

Ішоў Бог па зямлі. Зайшоў у адну дзярэўню і відзіць, што адзін чалавек робіць плот з саломы. Бог паглядзеў на яго і пытаецца:

– Ты чаго, чалавеча, плот не з дрэва гародзіш, а з саломы?

– Дык мне ж ужо мала гадоў жыць на свеце асталося. На мой век хваціць.

Тады Бог рашыў зрабіць так, каб людзі не зналі, каму калі памірацъ. Так і цяпер.

Чаму не аднолькава работы ва ўсіх?

Было яшчэ так. Хадзілі па зямлі Пётра з Богам і не ведалі, каму што прыдзяліць. Ну, ідуць яны. Сонца нізка. Падыходзяць да жанчыны, якая жала, пытаюцца, як прайсці ім туды ды туды, просяць, каб паказала ім дарогу. А яна кажа:

– Сонца нізка, мне жаць трэба. Не буду паказваць, ідзіце, куды хочаце.

Ну, раз такое дзела, пайшлі яны далей. Косіць мужык. Падышлі яны да мужыка і кажуць:

– Ці не паказаў бы ты нам дарогу, як туды ды туды прайсці?

Мужык кажа:

– Чаму ж не, пакажу.

Закурыў і павёў іх да дарогі, паказаў, куды трэба ісці. Далей ідуць, ідуць, ходзіць конь. Пытаецца Бог у каня:

– Як бы ты нам дарогу паказаў?

А конь глянуў:

– Сонца нізка, я не пад'ем. Не павяду вам паказваць дарогі.

– Ну, ладна, не павядзеш, дык хадзі, грызі.

Пайшлі далей. Ходзіць карова. Просіць Бог у каровы, каб паказала ім дарогу.

– Чаму ж не, – кажа карова, – пакажу.

Павяла іх і на дарогу вывела. Ну, вот і кажа Бог на Пётру:

— Слухай, што гэта будзя: вот гэта жанчына будзе век рабіць, і ёй век будзе работы па горла — ніколі не паробіць. А мужык паробіць і ўсягды яму будзе вольны час. А конь таксама — будзе грызці, грызці, і ніколі яму не дадуць пад'есці, а карова паходзіць — ужо і жвакуе, ужо і пад'ела.

Чаму варагуюць сабака, кот і мышы

Перш і сабака меў шляхэтскія паперы. Ну вядомо: дзе яму з імі насіцца. Аддаў ён кату і просе:

— Схавай, братко (перш сабака, кот і мышы былі з сабой у дружбе), пад страху дзе высока, там цалей будзіць.

Кот узяў ды аддаў мышам схаваць пад падлогу, бо баяўся, што пад страхой найдзе хто. Адылі*, бача сабака, што яго ніхто не шануе, — акрыўдзіўся, мысля: «Я ж ім пакажу, хто я такі!» Пашоў к кату, просі дастаць паперы. Той палез к мышам, — аж яны даўно іх з'елі. Ну з тых пор у іх і пашлі гэта нінавісць адзін к аднаму: сабака на ката, а кот на мыш.

Пра скарб

Там, дзе ад шляху пашла паваратка на Зялёную Параслю, у правую руку, як ісці ад Рэчыцы к Хвайнікам, у калодзезі е вялікі браварны казан, поўны грошай, накрыты млінавым каменем. Сколькі раз людзі хацелі выкапаць тыя грошы, да як толькі дакапаюцца да таго каменя, каторым пакрыты кацёл, так зараз з Рэчыцы і ляцяць казакі з голымі шаблямі. Людзі паўцякаюць, то і казакі шчэзнуць, а далей і места зараўняецца, як бы нічога ніколі.

Як п'яніца ў рай папаў

Прыходзіць п'яніца к царству нябеснаму і ў дзверы стукае:

— Адчыніце!

У апостала Пятра ключы ад царства нябеснага; дык ён чуе стук, падыходзіць к дзвярам:

— Хто тут?

---

* *Адылі* — тут у значэнні *але*.

– Ды я.

– Хто ж ты?

– Ды п'яніца. Пусці мяне ў царства нябеснае!

– Ну, тут п'яніц няма – нельга!

– А ты хто, што мяне не пускаеш?

– Я апостал Пётр!

– Я знаю цябе: гэта той, што ад Хрыста адракаўся, не паспеў пятух тры разы прапець, а цяпер ты ў міласці ў Бога! А я, хоць і п'яніца, а Хрыста не забываю: калі пападзецца чарка гарэлкі, то гавару: «Госпадзі, благаславі!» А ад Хрыста я ні разу не адракаўся, як ты. Я ўсё, брат, знаю.

Няма чаго гаварыць Пятру супроць гэтага, назад вярнуўся, падышоў к Паўлу:

– Ідзі, Павел, пагавары ты з ім!

Падыходзіць Павел к дзвярам.

– Хто тут?

– Я, п'яніца; пусці мяне ў царства нябеснае!

– Тут п'яніц не прымаюць.

– А ты хто, што мяне не хочаш пусціць?

– Я апостал Павел.

– А, Павел! Знаю: гэта той самы, што гнаў Хрыста ад Ерусаліма да Дамаска; а цяпер ты ў яго ў міласці! А я ж ніколі Хрыста не гнаў, а калі прыдзецца чарачка гарэлкі, то зараз жа: «Госпадзі, благаславі!» І не гнаў Хрыста па-твойму.

Нечага адказваць Паўлу супроць гэтага: вярнуўся назад і расказаў Пятру пра ўсё. Гаворыць Пётр:

– Ну, пашлём евангеліста Івана: ён ад Хрыста ні разу не адракаўся – няхай-ка з ім пагаворыць.

Падыходзіць к дзвярам Іван:

– Хто тут?

– Я, п'яніца; пусціце мяне ў царства нябеснае!

– А, ты п'яніца і просішся! Такіх сюда не прымаюць.

– А ты хто такі, што не хочаш мяне ўпусціць?

– Я евангеліст Іван!

– А, ты евангеліст! Навошта ж вы абманваеце людзей! Вы напісалі ў евангеллі: стучыце – і адчыняць вам; прасіце – і атрымаеце! Хіба гэта не абман! Я гадзіны дзве стаю і стукаю, а мне не адчыняюць. Калі ты мяне не ўпусціш у царства нябеснае зараз жа, то я вярнуся на белы свет і раскажу людзям, што вы напісалі ў евангеллі няпраўду.

Спужаўся Іван сораму і ўпусціў п'яніцу ў царства нябеснае.

Пра вайну са шведамі

У 1709 годзе, калі Пётр Вялікі атрымаў вядомую перамогу пад Палтаваю над шведскім каралём Карлам XII, шведы па дарозе назад пераходзілі праз Валожын, абрабавалі і разарылі тутэйшых жыхароў. Яны ўварваліся таксама ў царкву.., забралі там усё... і паставілі ў ёй коней. Некаторыя з шведскіх салдат пачалі былі страляць у абраз святой Параскевы... і за тое... аслеплі.

Услед за шведамі прыйшоў атрад рускіх войск, а з ім і сам рускі цар, Пётр Вялікі. Ён асабіста аглядаў агрэбленую непрыяцелямі царкву.

Бітва пад Лясной

Швед, разбіты пад Лясной, трапіў у балота Чыстая Лужа. Там патанулі ў дрыгве яго гарматы, коні, людзі, а галоўны начальнік іх – Левенгаупт – кінуўся цераз Брадзілаў мост на Прапойск. Прапойскія перавознікі на вачах у шведаў хутка знішчылі паромы на Сожы. У той жа час на левым баку Сожа, у Старынцы і Краснаполлі, з'явіліся казакі. Яны не дапусцілі шведаў да пераправы і пагналі іх далей, на Рудню... Тут шведы пакідалі сваё ваеннае снаражэнне ў балота і разбегліся па лясах, ратуючыся ад пагоні рускіх... Начальнікі шведскія кінуліся да Сожа, закапалі там пад сасновым крыжам купу золата і срэбра... І давай уцякаць па слядах свайго караля.

Вайна шведска

Як то было кедысь цяжка на свеце, неспакой, от шведска вайна была, мноства рознага войска цягалася па свеце. От тады ішлі якіясьці Сасы, Тарантасы, не зналі нашай мовы, а мы іх. Бог іх ведае, як яны гаварылі, толькі ўвойдзе да хаты і крычыць: «Пекі курка!», то ледзьве дамысліліся, што ён кажа – палі печ. Забіралі людзям хлеб, авёс, на хвурманкі гналі, а некаторыя як паехалі, то і прапалі з імі зусім. От, кажуць, з Дрыгі неякі Баран Мацей і Балдыка стары прапалі. А возьмуць дзяцей, пазасаджаюць шыямі за лаву, прыціснуць лаваю і падушаць. А старшыя паўцякалі да лесу, дзеўкі ўсе ў лесе сядзелі, бо не можна было быць дома.

Так, бывала, яны падходзяць пад лес і крычаць: «Крыся, Марыся, жані валэ да дому, жані!» А як катора выйдзе з леса, то ўжо яе ўхопяць і робяць, што хочуць, з ёю.

Платон-казак

У дванаццатым гаду падняўся на белага рускага цара пранцуз Напальён. Нагнаў ён сюды войска, бы цёмная хмара, ды й пачаў паліць вёскі, гарады ды забіваць людзей. Пахаваліся людзі, хто паспеў, у лес ці за балота, загналі туды ўвесь свой статак, а дабро закапалі ў зямлю. Знішчылі пранцузы ўвесь край, змарнавалі ўсё дабро, так што й самі пачалі падыхаць з голаду. Пераелі паганыя сабак ды катоў, палавілі мышэй ды пацукоў, пастралялі ўсіх варон ды й паелі ўсялякую погань. Сам цар Напальён ходзіць сабе на балоце ды ловіць жабы або чарапахі, каб пасілкавацца, бо голад не свой брат, кожнага як засмокча, дык гатоў сам сабе руку адгрызці. Соўваюцца галодныя пранцузы, бы сонныя мухі, ды збіраюць чарвякоў, жукоў ды ўсялякіх слізнякоў, каб хоць гэстаю пошкуддзю набіць сабе лантух. От і пачалі людзі памаленьку вылазіць з лесу ды дабіваць тых гадаў. Збяруцца яны дзе-небудзь грэцца ў хату, а тут бы з зямлі вынырне Платон-казак, да й запаліць адусюль тую хату. Пякуцца пранцузы, бы картопля ў прыску, пякуцца, а вылезці з хаты не могуць, бо дзверы калом падпёрты. Гуляе Платон-казак то тут, то там, і ніяк яго не могуць злавіць пранцузы. Абяцаў Напальён вялікі гасцінец таму, хто зловіць Платона-казака, ці хоць скажа, дзе ён. Але ніхто не можа таго сказаць, бо Платон-казак лятае, бы арол, плавае, бы шчупак, бегае, бы хорт. От пераадзеўся ён за купца ды й прыехаў к Напальёну, нібыта прадаваць хлеб. Прымае яго Напальён ды й пытае:

– Ой ты, слаўны купец-маладзец, ты ўсюды па свету бываеш, усё бачыш, усё знаеш, мо Платона дзе стракаеш?

– Ну, няма таіць чаго, – добра знаю я яго.

Цар тут разам схамянуўся, на Платона азірнуўся. Дак казак той не дурак, паказаў яму канчак. Замахнуўшыся з пляча, рэзнуў трэйко згарача, аж звалілася карона: сам ускочыў у стрымёна дый крычыць:

– Лаві Платона!

От такі то быў казак, што пранцузам даўся ў знак. Ён па полю раз'язджае, страх на армію наганяе, паліць генералаў хаты да

бярэ ад іх гарматы; забягае на дарозе, топіць войска ў Бярозі. От адзін стаў Напальён, хоць прывёў да нас мільён. От і едзе той казак па полю, смела даў каняцы волю. Жыта поруч каласіцца, крыж за горкаю ласніцца. Сонца грэе, аж пячэ, толькі пот з ілба цячэ. От ён шапачку здымае, Бога шчыра праслаўляе, што памог пранцуза раць з края роднага прагнаць. Толькі ў жыце зашумела, раптам сэрца бы згарэла. Толькі ён перахрысціўся да й на карак да каня схіліўся. Казакоў падбегла двое. — Мабыць, месца тут ліхое. — Перш пранцуза тут забілі, а Раманава мястэчка на жалобу запалілі. Бы свяча, дамы палаюць, — то Платона памінаюць. Слёзанькі з вачэй цякуць, песню ж казакі пяюць, як вялікі той казак згінуў дарам небарак.

Дзяды расказвалі

А былі ў Пагосце і туркі, даўно-даўно. Нам пра іх дзяды расказвалі, а ім іхнія дзяды. Тур, што з таго канца паўз сяло да Сцвігі цягнецца, таго так завуць, што ў ім турак утапіўся. Ехаў па тонкаму лёду на кані, праваліўся да ўтапіўся. Глуміліся туркі над нашымі людзьмі. Людзі хаваліся ад іх па зарэччу, у лесе, дзе прыходзілася. Як уполету, так і ў далінах хаваліся, дзе капелюшніку багата. Залезе чалавек у даліну, галаву з вады высуне, штоб дыхаць можна было, а галавы не бачна, бо капелюшына зверху прыкрывае. Вось адзін раз паўцякалі людзі ад туркаў з сяла, хаваюцца, дзе хто. Каторыя то ў Дзедавай даліне, што каля панскага поля, пад капелюшнік пахаваліся. Сядзяць да перажыдаюць, пакуль туркі з сяла пойдуць. Аж некі чалавек ідзе паўз бераг да па-нашаму нашых людзей гукае: «Куліна-а-а, Марына-а-а, хадзі пашлі-і-і!» А ў вадзе якраз нейкая Куліна і сядзела. Паверыла на гэты голас, вылезла да таго чалавека. Мокрая ўся. Падышла, аж бачыць, што гэта турак — чорны, з вусамі, з шабляю, толькі ў наша адзенне перадзеты. Уцякаць не пабегла — дагоніць да яшчэ зарубае. Загадаў ён ёй у сяло йці да свае хаты. Зайшлі ў яе хату, да ён загадаў яду яму згатовіць да вады багата нагрэць, штоб яму памыцца. Затапіла яна печ, прыставіла там нешта, мо картоплі, мо крышаны, мо боршч, Бог яго ведае, а яшчэ вады ў вялікім чыгуне прыставіла, як турак загадаў. Агонь у печы гарыць, у чыгунах да гаршках вада кіпіць, нешта варыцца, а Куліна каля печы стаіць. А турак сеў на парозе, сцеражэ жонку. Да бачыць жонка, што галава яго набок пахілілася, вочы зліпліся. Задрамаў турак.

А вада ў вялікім чыгуне парыць моцна, кроп ужо ў чыгуне. Куліна гэты чыгун вілкамі з печы выцегла, абматала шматкою, узяла дзвюма рукамі да як шамнула ўвесь кроп турку на галаву. Апарыла яго, ды ён кончыўся. Вось так жонка турка накарміла і сама жывая засталася.

Векавечная мяжа

Жыў калісь у нашай зямлі князь Радар, які спярша кавалём быў, а пасля ж яго выбралі ў князі. А ў Ляцкай старане жыў кароль Лях, у якога быў Змей Крагавей. Панадзіўся Змей Крагавей у нашу старану хадзіць: прыйдзе, людзей паядае, а што не з'есць – пабівае. Думаў-думаў Радар: што рабіць? І пачаў ён лемяшы каваць ды дубы ламаць: задумаў велізарную саху зрабіць. Кожны лемех на пяцьсот пудоў, а паліцы са старога дубу, а лейцы з найбольшых сосен, якія былі ў пушчы. Зрабіўшы саху, занёс Радар у поле, палажыў яе пад лесам, а сам давай камяні цягаць ды вежу мураваць. Замураваўся ў каменнай вежы, запёрся на трое жалезных дзвярэй, а дружыну схаваў пры сабе. Прыбягае Змей, а Радар яму:

– Стой, Змей, не чапай людзей, а вось, калі ты пралізнеш гэтыя трое дзвярэй, то я табе сам сяду на язык і ты мяне з'ясі, – тады рабі што хочаш у маёй старане.

– Добра, – кажа Змей.

І ён раз лізнуў, другі раз – лізнуў і пралізаў трое дзвярэй. Тады Радар цап яго за язык кляшчамі ды давай гваздзіць яго па галаве стопудовым молатам, а дружына чым барздзжэй упрагаць Змея ў саху.

Змей вярцеўся, круціўся, а ўрэшце скарыўся.

– Давай, – кажа, – будзем мірыцца!

– Добра, – кажа Радар, – давай мірыцца. А каб нам назаўсёды ведаць, дзе чыё, то валачы саху, правядзём граніцу.

І вось аралі яны лес, аралі луг, аралі поле і дааралiся да вялікай ракі; тут Радар крыкнуў Змею, кіруючы яго ў ваду:

– Гайда, бух! – значыць, каб ён скакаў у раку.

Змей скочыў з прыгорка, ледзь не ўтапіўся, але сахі пазбыўся: яна сарвалася з хамута і патанула рагачамі ўверх. Рады Змей, што жыў застаўся, не азіраецца, пыліць дамоў, у нару пад гарой, дзе жыў князь Лях. Як убачыў свайго князя Змей, то яшчэ ў стра́ху тым здалёк крычыць яму:

– Помні, Ляша, па Бух наша! – і як толькі дапаў сваёй нары, то і апрогся.

З гэтых часоў на векі вечныя тая разора, якую празвалі Бухам, ці Бугам, сталася граніцай паміж нашым і ляшскім краем. А вежа, якую будаваў тады Радар, і дагэтуль стаіць у мясцовасці, Камянцом званай. Доўга і тыя жалезныя лемяхі тырчэлі з ракі і цяпер, кажуць, ляжаць там на дне.

Чортаў мост

Даўней не так было, як цяпер: людзі жылі па гарадах ды па месцах. Кожнае племя па сваім месцы празывалася. Вось і ў нашым баку над Свібельскім возерам жылі даўней два народы, адзін народ па гэты бок, дзе цяпер Клюеўская воласць, і празываўся свевы, а па той бок – празываўся лівы, дзе цяпер і царква Ліўская ёсць... У кожнага народа быў свой цар, і яны часта хадзілі адзін на аднаго вайною, бо блізка жылі. Кажуць, што на тым месцы, дзе цяпер вёска Пешыўка, быў свеўскі горад і ў ім жыў іхні цар. Быў ён чалавек разумны, багаты і дужа сільны. Меў жонку, кажуць, дужа прыгожую, і празывалася яна Ягодай. Спарадзіла Ягода дачку, ды такую красуню – у тысячу разоў прыгажэй за сябе, а сама з тых родаў і памерла.

Цар дужа гараваў, плакаў, нудзіўся, хацеў другую жонку ўзяць, але больш не знайшоў такой прыгожай і застаўся ўдаўцом. Гадуе ды мілуе сваю дачку, якую ён сам і людзі празвалі Рожай. Расла, гадавалася Рожа пры ўсякім дастатку. І вырасла на здзіўленне ўсяму свету, бо такая была прыгожая, такая пышная, як усход сонейка: белаліца, бы сняжынка, а вочы гарэлі, як зоркі нябесныя. І душа ейная была ад усіх людзей адменная, бо бацьку свайго яна шанавала, паважала, народ свой любіла, як сваю душу, усякаму, хто што прасіў, аддавала, пра сябе забываючы; здарыцца няшчасце якое, яна і парадай, і справай дапаможа. Рожа была такая разумная, што другой такой тады і на свеце не было. І бацька ейны, свеўскі цар, дужа яе паважаў і заўсягды з ёй раіўся.

Ад жаніхоў ёй не адбіцца было. Сваталі яе і свае, і суседскія жаніхі, прысылалі сватоў да яе з далёкіх бакоў – царскія і княжыя сыны, нават аж з-за мора прыязджалі сватацца, ды яна ні за каго не хацела выходзіць; ніхто яшчэ па сэрцы не прыйшоўся ёй. Толькі ліўскі цар не сватаўся, бо не бачыў яе. Вось якая была свеўская царэўна.

Адзін раз захацелася ёй па возеры пагуляць, села яна ў лодку з дзяўчатамі, і паплылі на Свібельскія астравы. Вось плывуць яны з востраваў на востраў, гавораць, смяюцца, вядома, як і заўсёды, цешацца на волі дзяўчаты, а таго не бачаць, што на неба чорная хмара паднялася з іх роднага берага. Паднялася тая хмара ды як пусціць па возеры вецер у ліўскі бок; узяліся хвалі баранчыкамі, падхапілі лодку з дзяўчатамі, панеслі з шумам яе, кідаючы з боку ў бок і заліваючы дзяўчат пырскамі белымі, а дождж — зверху. Прапалі і жарты, і смех, перапужаліся ўсе, ламантуюць, адна толькі царэўна спакойна сядзіць ды ўсміхаецца, угаворвае сваіх сяброўак не журыцца, а сама тым часам кіруе як след, быццам рулём, ды з такою сілай, што гожа б і добраму малойцу павучыцца.

Прыбіла іх да берага ліўскага, і ўгледзеў іх сам ліўскі цар, ён на той час якраз рыбу лавіў. Хацеў ён паклікаць народ свой, каб забраць дзяўчат у палон, ды як зірнуў на царэўну, дык аж самлеў, ані з месца, стаіць, разявіўшы рот, і вачэй не зводзіць з яе. А царэўна на яго паглядзела дый кажа:

— Хто ты ёсць, чалавек?

А ён маўчыць, не можа слова сказаць, замерла ягонае сэрца ад радасці, што ўбачыў такую прыгажуню-дзяўчыну. Пачакаўшы трохі, яна зноў давай пытаць у яго, а сама тым часам глядзіць яму ў вочы з ласкаю і ўсміхаецца, бо сваім сэрцам яна адразу згадала, што дужа спадабалася яму. Ад ласкавых слоў ды ад усмешкі яе і свет цару змяніўся, а як прыйшоў ён да памяці, дык і кажа ёй:

— Я ліўскага народа цар Ліграй, хачу забраць вас, дзяўчат, у палон. — А сам смяецца і не ведае, што рабіць, дае ёй рыбу.

Узяла царэўна тую рыбу дай кажа:

— Што ж ты не пытаешся, хто я такая ёсць і адкуль тут з'явілася?

— Не трэба, — кажа цар, — здагадаюся. Ты, мусіць, свеўская царэўна Рожа, з сяброўкамі гуляеш.

Пра цябе я ўжо даўно шмат добрага чуў, што ты і разумніца, і прыгожая, ды, прызнацца, не думаў, што такая ёсць. Застанься, — кажа, — тут, будзь мне за жонку.

— Не, не магу, — адказала царэўна, — трэба перш у таткі спытацца, калі ён дасць дазваленне, дык з усёй душой рада за цябе пайсці, бо ты мне прыйшоўся па сэрцы.

Пакуль тое ды сёе, хмара перайшла, вецер сціх, і зноў сонейка пачало свяціць і грэць. Развіталася царэўна з ліўскім царом і, вярнуўшыся дамоў, усё расказала свайму роднаму татку. Пачала

яна прасіць дазвалення выйсці замуж за цара Ліграя. Цар і рад бы, але, пакуль дачка гуляла па возеры, прыбыў да яго нямецкі рыцар Ліхдзей, які прывёз з сабою нейкі незразумелы народ з пікамі ды з мушкетамі, прывёз на конях шмат золата і серабра, самацветных каменняў і папрасіў аддаць за яго царэўну, пагражаючы, што, калі цар адмовіць яму, то ён, Ліхдзей, забярэ ў палон цара разам з народам яго і дачку ўсё роўна возьме за сябе.

Ні са скуры, ні з твару не спадабаўся Ліхдзей цару. Але што тут рабіць! І павёў цар дачку ў пакой, дзе быў тым часам Ліхдзей. Паглядзела царэўна на Ліхдзея і жахнулася: доўгі, худы, тонкі, як трэска, ногі быццам з палак выструганыя, абцягнутыя вузкімі штанамі з гузікамі і абутыя ў жоўтыя чаравікі з бліскучымі спражкамі; надзета на ім нешта такое куртатае, а зверху накрыта не то хусткай, не то абрэзкам якім; каля шыі пушчаныя белыя кругі, адзін на адзін пакладзеныя, як бліны, з краёў зморшчаныя.

Мабыць, з той прычыны, што шыя дужа доўгая, як у чаплі. Рыжы, з твару вузкі, бародка падобная на казліную, вусы пушчаныя стрэлкамі. Языком лапоча, вачамі так і шнырыць па ўсіх кутах, а голас скрыпіць, як нямазаныя колы. Народ ягоны — такі ж, як ён.

Убачыў Ліхдзей царэўну Рожу ды і закруціўся каля яе, бы чорт перад ютранню, давай да яе пад'язджаць. Падарункі ёй совае ў рукі, языком так і лапоча, лапоча няведама што, абяцае і тое, і сёе, а сам у вочы не гляне, мусіць, чыстыя дзявочыя вочы яму страшныя былі.

Паглядзела, паглядзела на яго царэўна і, слова не сказаўшы, пайшла да сябе ў пакой і татку з сабою павяла.

— Ну, — кажа, — гэты чалавек загубіць нас. Не аддавай ты мяне за яго, бо будзе ліха і мне, і табе. Скажы Ліхдзею, што даўно маеш крыўду на ліўскага цара і, пакуль за тую крыўду не адплоціш яму, ні пра што думаць не можаш. І яшчэ скажы ты яму, каб ён за адну ноч праз возера мост каменны пабудаваў, тады аддасі мяне за яго, а калі не зробіць моста, дык ён ніхто, а толькі хвалько. Смела скажы яму так, бо я маю надзею на падмогу ліўскага цара.

Сказаў свеўскі цар Ліхдзею, як навучыла яго дачка, каб ён за адну ноч мост праз усё возера пабудаваў, а без таго, кажа, дачкі табе не аддам.

Паморшчыўся Ліхдзей і адказаў:

— Цяжкую ты мне работу даў, ды я не баюся яе.

І пайшоў языком лапатаць.

Так ды сяк і дзень прайшоў, настала ночачка. Падняліся на возеры гул, гоман ад безлічы галасоў, быццам з цэлага свету сабраліся сюды людзі на ігрышча — крычаць, рагочуць, смяюцца, свішчуць і няведама што лапочуць.

Па возеры нібыта вецер ходзіць, такі шум, якога не бывае і восенню ў ветраныя дні. Вада так і плёскае, валы пайшлі, а кругом возера ўсё ціха, ні вятрынкі, ні шалясцінкі, чутно толькі, што на возеры бултыхаецца вада, стукаюць камяні адзін аб другі, бразгае жалеза.

Ад гэтага шуму, гулу ды бразгату прабудзіўся свеўскі цар. Прабудзіўся дый думае: авой, ліханька, што ж гэта значыць, кругом ціха, а на возеры людзі пасабіраліся? Ды як успомніў: можа, ліўскі цар даведаўся, што ён дачку сваю абяцаў аддаць рыцару Ліхдзею ды плыве па возеры да яго з вайною, — так перапалохаўся, што ледзьве знайшоў свае боты. Неяк сабраўся, выскачыў з хаты і пабег на возера паглядзець, што там такое дзеецца.

Прыбег да берага, бачыць — людзей не відаць, а шум, гул, рагатанне, бразгат, боўтанне — страх якія: ён прыжмурыўся ды як прыгледзеўся добра, дык і ўбачыў, што па небе самі лётаюць камяні і кідаюцца ў возера. Ужо нават зазначыўся каменны мост, больш як на тры чвэрці, праз усё возера.

Не пужлівы быў свеўскі цар, умеў пастаяць за сябе на вайне ў чыстым полі, нікога з ворагаў сваіх ніколі не баяўся, а тут так перапалохаўся, што і ножанькі крэпкія падагнуліся, і ручанькі дужыя затрэсліся і не рухаюцца. Здагадаўся свеўскі цар, чыя гэта работа. У тую самую хвіліну са страшэнным гулам праляцеў і з трэскам чмякнуўся вялізны, сажні на два, калі не большы, камень, блізенечка ад яго; цар адхінуўся і ледзь-ледзь на нагах устояў, бо зямля кругом закалыхалася, вада ад берага адкацілася, і зашумеў ад ветру лес. Пасля на возеры ўсё сціхла, быццам і не было нічога. Паглядзеў цар на ваду — стаіць як шкло: рыба гуляе, вакол лясы, быццам заснулі, ніякага шуму, у небе ціхія, ясныя зоры гараць так роўна ды спакойна, як царэўніны вочкі. І ўспомніў тут цар пра дачку сваю, і хутчэй пабег дамоў, бо баяўся, каб Ліхдзей не ўкраў яе. Паглядзеў — аж дачка спіць спакойна. Прылёг і ён крыху адпачыць.

Раніцай выйшаў цар з дачкою і з народам на возера і вачам веры не дае; дзівяцца ўсе: з каменння пабудаваны ледзь не праз усё возера, вярсты на паўтары, здаецца, мост. І калі б яшчэ трошкі, то ўпёрся б у іхні бераг, а на беразе, супроць моста,

ляжыць камень з невялікую гару, раней тут ніколі яго не было. Рыцар жа Ліхдзей са сваім войскам прапаў, быццам скрозь зямлю праваліўся. І не засталося аб ім нават погаласу.

Царэўна радавалася, што цяпер можна праз гэты мост да ліваў хадзіць. Але ліўлянам не спадабалася гэта, яны думалі, што свяўляне знарок пабудавалі мост, каб на іх вайною пайсці. Таму яны пакінулі сваё гарадзішча і пайшлі да сіняга мора, там яны абралі сабе новае месца, аселі на ім, набудавалі дамоў і назвалі новае гарадзішча Лівоніяй.

Царэўна як спярша радавалася мосту, так пасля, як пайшлі да мора ліўляне, глядзець на яго не магла. Зірне, бывала, на мост і на возера ды як укінецца ў слёзы, што аж сэрца замрэ глядзець, як яна заліваецца. І з твару змянілася, і схуднела, і вочы смутныя сталі. Сяброўкі колькі ні суцяшалі яе, нічога зрабіць не маглі. Яна ім не гаварыла пра сваю любоў да ліўскага цара, не гаварыла і таго, што ліўскі цар знарок адышоў да сіняга мора, каб не ваяваць са свеўскім царом. Зналі пра гэта толькі яна сама ды яе бацька. Кажуць, што блізка года прайшло з таго часу, як ліўляне адышлі ад мора, а царэўна ўсё плакала ды гаравала і ні на якіх жаніхоў глядзець не хацела.

Прайшлі восень і зіма, надышла вясна другога года, а царэўна ўсё спадзявалася ўбачыць свайго мілага Ліграя.

Пайшла гэта яна адзін раз з сяброўкамі на ліўскую старану паглядзець на тыя месцы, дзе жыў-быў яе мілы цар Ліграй, мусіць, ёй хацелася сваю душаньку адвесці, успомніць, як бачыла яна яго першы і апошні раз у сваім жыцці. Прыйшлі яны на тое месца, куды ветрам прыгнала іх некалі, зірк, аж цар Ліграй ловіць рыбу.

Убачыў ён царэўну Рожу, кінуў нерат – і да яе. Яна так і кінулася яму на шыю, як раненая галубка. І радыя ж былі яны! Хапіла тут усяго: і плакалі, і смяяліся, і цалаваліся, і расказвалі, перабіваючы, адно аднаму пра сваё жыццё, пра сваё гаротніцтва, ад шчасця не ведалі, што рабіць.

Ну і вяселле было ў свеўскага цара, тыдні тры балявалі! Як ужо ажаніўся Ліграй з царэўнаю Рожай, дык і народы іх і два царствы зліліся ў адно на векі вечныя, і возера з таго часу таксама па-новаму завецца – Свеўліў.

Цяпер гэта возера людзі называюць розна: адны – Свібло, другія – Свеўла, а іншыя – Свеўліўскім...

Пра ўсё гэта нам расказалі нашы дзяды і прадзеды, якія жылі тут спакон веку.

Пра татарскія курганы

У Вілейскім павеце за дзесяць вёрст ад мястэчка Куржэнец (Куранец) у лесе пры дарозе ў маёнтку Губы стаіць дагэтуль старажытная земляная крэпасць. Гэта велічнае гарадзішча, якое народ называе Замкавай гарою. Яно акружана глыбокім ровам і валам... Цераз дарогу насупраць гарадзішча выцягнуліся ў лінію на паўвярсты восемдзесят тры курганы... Пра тыя курганы расказваюць: татары напалі на гэты край — палілі сёлы, рабавалі цэрквы, лютавалі над жанчынамі, дзецьмі і старымі. Хто з жыхароў змог — уцёк і хаваўся ў лесе. Татары пачалі іх выклікаць рознымі хрысціянскімі імёнамі, крычалі, што татары ўжо ўцяклі. Тыя, што падмануліся, загінулі ў страшэнных пакутах. Знішчаючы ўсё агнём і мячом, татары прыйшлі на берагі Віліі да вёскі Малмыгі. На другім беразе ракі стаяў яшчэ адзін вялікі атрад татараў. Бог паслаў на іх слепату, пакараўшы за лютаванне...

Не пазнаўшы сваіх і падумаўшы, што гэта русіны, пачалі нішчыць адзін аднаго да апошняга. Ад іх і ўтварыліся курганы.

Вітаўка

Тут, дзе цэрква цяпер стаіць, колісь быў груд, а на тым грудзе стаяў двор дужа багатага баярына, на імя Віт. Жыў той Віт па праўдзе, у веры, і Бог быў да яго дужа ласкаў. Вось жа пайшла трывога вялікая, што швед у наш край наехаў, і горш усякага татарына грабіць, і пустошыць, і над народам здзекуецца.

Віт быў удавец і меў адну дачку, вельмі красную панну. Вітаў двор быў прыродаю схаваны ад ворага: спераду непраходным балотам, што і цяпер цягнецца абапал рэчкі Хамычкі, хоць шмат ужо сушэйшае, як за тым часам: а за балотам і за дваром цягнуліся бясконцыя, адвечныя лясы, — тая старана і цяпер пушчаю завецца. Віт з дачкою, гэта цямячы, былі спакойныя ў сваім двары. Але, знаць, слава пра яго багацце далёка ішла.

І вось раз ноччу, калі ў двары ўсе крэпка спалі, спаў і сам баярын Віт, спала і красная яго дачка, чуе гэта Віт праз сон зычны голас:

— Віце, Віце! Устань і выстралі!

Віт прахапіўся, аж нідзе нічога не чуваць. Ён ізноў стаў засынаць ды ізноў чуе:

— Віце, Віце! Устань і выстралі!

Ён і гэтым разам, прахапіўшыся і нідзе нічога не бачачы і не чуючы, стаў драмаць ды зноў чуе:

– Віце, Віце! Устань і выстралі!

Тады ён ужо мусіў устаць, узяўшы стрэльбу, выйшаў на двор і бачыць, што шведы ўжо гаспадараць у яго на двары. Ён, тое ўбачыўшы, дужа спалохаўся і як трымаў стрэльбу, так і выстраліў на вецер, а сам пабег у пакоі дачку будзіць. Толькі пабудзіў, – чуюць, на двары якісь гоман падняўся. А калі яны выйшлі паглядзець, бачаць – шведы ў вялікай замешчы хочуць з двара ўцячы ды, не папаўшы ў вароты, ціснуцца на платы, душацца, калечацца, а каторым і ўдалося з двара выбрацца, тыя, чуваць, ратунку крычаць, папаўшы ў балота або ў рэчку. Так да раніцы ніводнага з тых шведаў жывога не засталося, бо ад Вітавага стрэлу ўсе пагінулі, каторыя ў двары падушыліся, каторыя ў рэчцы і балоце патапіліся, а каторыя патрапілі ў лес, тых звер люты парэзаў.

Вот на тую памяць паставіў ён сярод свайго двара цэркву мураваную і вельмі яе ўкрасіў. Жывуць так Віт з сваёю дачкою, краснаю паннаю, ізноў у багацці і супакоі. Адно нячыстая сіла не дрэмле і пакусы вялікую сілу маюць. І ўпаў наш баярын у вялікі грэх, так што зямля нават здрыганулася. І аступіўся той узгорак, на каторым двор стаяў, і рынуліся мураваныя палацы, і пахавалі пад сабою грэшнага баярына. Дачка ж таго баярына зышла дзесь у далёкі манастыр і там веку даканала. Чэлядзь па свеце разышлася, а двор той шторaз болей і болей стаў у балота апускацца і аднае ночы саўсім затануў. Завецца тое месца Вітаўка, або Вітавец.

Там і цяпер у балоце можна абмацаць кавалкі муру.

Пявун-звон

Гадоў сотню, мо і болей таму, на беразе гэтага возера высіліся манастырскія муры. І даўней, як цяпер, людское жыццё не далятала да гэтых берагоў. Толькі птушкі пяялі тутака ў летнюю пару ды вольны вецер гуляў на прасторы.

Адзін манастырскі звон гудзеў, разліваючыся ў паветры. Далёка навокал ляцелі прыгожыя гукі. І сціхала ўсё, слухаючы яго. Птушкі раптам абрывалі сваю песню. Сціхалі ў траве скакуны. Слухаў у імшары воўк. Нават вецер і той супакойваўся, хаваючыся ў гушчары. Так чароўна звінеў манастырскі звон. Манахі празвалі яго певуном. Доўгі час званіў так пявун на высокай вежы сярод манастырскага двору. Доўга ратавалася ў такой цішы шмат манахаў. Але неўзабаве заглянулі ў манастырскія муры трывожныя весткі.

– Ідуць французы.

Дзе пройдуць яны, ні-ні не застаецца ніводнае чалавечае душы, ніводнае будыніны, усё нішчыць іх меч і агонь.

Зышліся манахі на манастырскім двары і, памаліўшыся Богу, пачалі раіцца, што рабіць. Доўга не маглі яны нічога прыдумаць, але вось выйшаў з грамады стары манах і пачаў гаварыць:

– Браты, захаваем увесь манастырскі скарб, а певуна аддадзім хвалям гэтага возера на захаванне і самі разойдземся хто ў які бок.

На гэта згадзіліся ўсе манахі.

Як узышло сонца на другі дзень, ужо ўвесь манастырскі скарб быў пахаваны, заставалася зняць певуна. Ізноў зышліся манахі на двары і, памаліўшыся Богу, пачалі знімаць звон з вежы, на якой ён вісеў ужо колькі вякоў. І астатні раз з медных грудзей вырваўся чароўны кліч і заціх недзе далёка-далёка... Горка заплакалі манахі і панеслі звон да возера. Астатні раз пачуліся яго зыкі ў паветры, і пявун ціха апусціўся ў ваду. Манахі, сказаўшы певуну «прасці», разышліся ў розныя канцы свету.

І цяпер, кажуць, калі прыйсці перад усходам сонца да гэтага возера, дык чутна, як звоніць з вады пявун-звон.

Казацкі гаёк

Было гэта даўно, яшчэ за тым часам, як польскія паны з казакамі ваявалі. На поўдзень ад нашае вёскі цягнулася вялікае балота. У той час, як ваявалі польскія паны супраць казакаў, каля нашае вёскі быў бой. Панскіх войск было болей, чым казакаў. Разбілі яны казацкі атрад. Аднаго казака пагналі паны ў тое балота. Казак доўга ехаў па балоце, і, калі даязджаў ужо да берага, балота пад ім правалілася, і багна праглынула ездака разам з канём. На тым месцы застаўся вялікі дол. Пасля ён парос вялікім трысцём. Але на сярэдзіне долу заўсёды, зімою і летам, стаіць вада, не высыхае і не замярзае. Дол захаваўся і па сённяшні дзень як успамін аб даўно мінулай вайне. Людзі ж у памяць па казаку назвалі дол Казацкім гайком.

Пакаранне

Жыў у адным сяле шавец – чалавек дужа сярдзіты, п'яніца ды да таго яшчэ бедны-бедны. І адкуль быць багаццю! Работы не пільнаваўся, слова не трымаў... Паўдня шые, паўдня п'е; што заробіць – прапівае; няма грошай – апошнюю адзежыну

прап'е. Прыйдзе п'яны дамоў — давай жонку біць. А жонка яго такая была добрая кабеціна, што цяперашнім светам не хутка знойдзеш. Работніца, як кажуць, дай Бог усякаму: і дзяцей гадавала, і ў хаце прыбірала, і мужу дапамагала, шчыра гора гаравала. Увішная такая была, да ўсяго здатная.

І нацярпелася ж яна мукі ад свайго паганага мужа! Біў ён яе ці трэба, ці не трэба, біў чым папала: і пацягом, і капылом, і паленам — што ў рукі трапіць.

А яна хоць бы слова сказала: маўчыць, не пярэчыць, толькі цішком уздыхае.

Была ў тым царстве каралеўна-злосніца, нягодніца, палымянка, такая, што не дай Бог. Усё ёй не ў лад, усё не пад нораў. Толькі і спакойна, калі спіць. Прачнецца — шыпіць, кіпіць, усіх муштруе. Не толькі сваіх дваровых — усё царства змардавала. То яна войны ваюе — людзей галушыць, то кажа горы капаць — золата шукаць, то людзей з месца на месца ганяе — сялібу мяняе, то ў няволю прадае, то цяжкія паборы накладае. Стогне народ, гаруе.

З'явіўся ў гэтых краях якісьці чарадзей, пашкадаваў ён народ, пашкадаваў і тую бедную шаўчыху. Зрабіў ён так, што шаўчыха апынулася ў каралеўскіх пакоях, а каралеўна — у шаўцовай хаце.

Прачнулася шаўчыха, усхапілася з пасцелі: ай, думае, заспала, трэба снеданне згатаваць, у хаце прыбраць, пакуль муж устане. Зірнула вакол — і чуць не абамлела. Дзе я, думае, ці не на тым свеце? Пакоі такія прыгожыя, так добра, як у раі. Можа, я сплю яшчэ? Не, не сплю.

А слугі на дыбачках пад дзвярыма паходжваюць, падслухоўваюць, ці не прачнулася каралеўна. Як толькі пачулі, што прачнулася, зайшлі пакаёўкі і пытаюцца: якое адзенне падаць?

— Якое дасце, дык і ладна, — кажа шаўчыха, і такім гэта голасам ласкавым, што слугі дзіву даюцца.

Дзень прайшоў — ніхто не быў біты, нікога ў астрог не пасадзілі, хто што зробіць, усё ладна. Па ўсім каралеўстве пайшла пагалоска, што каралеўна характар змяніла, стала ціхая, спакойная, жаласлівая, міласэрная. Усё каралеўства ўзрадавалася, бо ўсім стала лёгка жыць.

Ну, а той каралеўне прыйшлося зусім інакш. Звечара шавец быў на падпітку, моцна заснуў, бо ведаў, што жонка парою разбудзіць. Прачнуўся ён, бачыць, зусім позна, а ў хаце не прыбрана, снеданне не зварана і жонка спіць. Як схапіла яго злосць, як схопіць ён капыл, як пачне мясіць бакі каралеўне:

— Уставай, паганая, каб ты акалела! Дзе дратва? Чаму не насучыла? Чаго разаспалася? Чаму ў хаце не прыбрана? — І лупіць, і лупіць.

А каралеўна нічога не разумее, толькі крычыць нема:

— Гвалт, ратуйце! Рэжуць, б'юць!

А шавец яшчэ больш ад гэтага ў злосць уваходзіць і яшчэ больш яе б'е. Збіў на горкі яблык, аж абамлела яна, аж сам шавец спужаўся, стаў вадой адліваць. Ачуняла яна трохі, ляжыць, стогне.

— Ну-ну! Годзе стагнаць, не пярвінка, уставай, работу рабі! — крычыць шавец.

— Я каралеўна! — кажа яна.

Ізноў зазлаваў шавец:

— Ты каралеўна? Я ж табе пакажу каралеўства! — І давай яе зноў біць.

Яна слуг заве на дапамогу, а ён больш б'е. Няма чаго рабіць, мусіла за работу брацца, але нічога яна не ўмее, а шавец за ўсё б'е.

Гора ўсяму навучыць! Навучылася і каралеўна мужыцкай рабоце і такая зрабілася ціхая, мяккая, як ядвабная.

Так і засталіся назаўсёды: шаўчыха — у палацы ў каралеўны, а лютая каралеўна — у хаце ў шаўца.

Месяц

Былі ў бацькі два сыны, два ўдалыя малойцы. Не захацелі яны жыць дома, рабіць чорную мужыцкую работу, а пайшлі ў свет шукаць лёгкага хлеба ды добрага жыцця. Выйшлі яны з дому разам дый пайшлі па адной дарозе, але хутка падышлі да раздарожжа. От большы і кажа:

— Чаго нам хадзіць разам? Разам мы знойдзем толькі адно дабро, а як пойдзем асобна, то можам трапіць на два.

— Хадзем асобна, — пагадзіўся малодшы брат, — але калі хто на што-небудзь натрапіць, што дабудзе, то тое будзе яго, тое зробіць яму славу.

Як сказалі яны, так і зрабілі. Большы пайшоў направа, а меншы — налева. Свет вялікі. Доўга яны хадзілі, доўга шукалі шчасця; кожны па-свойму шукаў тое, што яму падабалася. Большы брат прыйшоў у чужое царства, наняўся там на службу да аднаго багатага і знакамітага пана. А той пан ездзіў аж да самога цара дый браў з сабою свайго вернага ды лоўкага слугу. Пабачыў

раз яго цар, упадабаў дый забраў да сябе. Жыве большы брат у цара пан панам, усяго яму даволі, хіба ж птушынага малака не хапае. Жыве, ніякай бяды не ведае.

Доўга хадзіў і малодшы брат па ўсім свеце, шмат бачыў і добрага і ліхога, але ліхога больш, чым добрага. Яму не хацелася сядзець ды спажываць тое дабро, якое меў, але хацелася ўсё ўбачыць, усё паспрабаваць, ці то салодкае, ці то горкае. От так ён хадзіў як непрыкаяны, пакуль натрапіў і сам туды, дзе быў большы брат. І пачаў ён там вучыць людзей, як на свеце жыць, каб усім было добра, каб усе былі шчаслівыя. Пайшлі пра яго гаварыць вакол, пачалі да яго збірацца людзі ды слухаць разумныя рэчы. Дачуўся большы брат, пайшоў і ён паглядзець, які такі з'явіўся мудрэц, што вучыць ды бунтуе людзей. Прыйшоў, але не пазнаў брата, паслухаў дый данёс цару, што з'явіўся такі-сякі чалавек, які бунтуе народ. Узлаваўся цар дый загадаў схапіць бунтара. Захацеў большы брат яшчэ лепей выслужыцца перад царом, сабраў хеўру царскіх слуг, пайшоў ды забіў меншага брата. Але яму стала так прыкра і страшна, што не ведаў, куды дзецца.

От бяжыць ён аб ноч паўз лес, зірне на Месяц, аж і той бяжыць, пераймае яго. Ён стане, дык і Месяц стане. Ён пабяжыць, дык і Месяц пабяжыць. Бег ён, бег, пакуль не выбіўся з сілы ды не ўпаў. Ляжыць ён ды пазірае на Месяц. Прыгледзеўся, аж там і бачыць, як брат забівае брата. Тагды ён і здагадаўся, каго гэта забіў сваімі рукамі. Але тут і дух з яго далоў.

От з тых часоў заўсёды відаць, што на Месяцы стаіць брат над забітым братам.

Вось як даўней старых бацькоў кідалі

Даўней у нас, старажылы расказваюць, была такая пастанова: як чалавек пастарэе, то сын вывезе яго ў пушчу і кіне звярам.

Ну, аднаго разу вязе сын свайго бацьку (а ён яго, гэта, надта любіў, толькі што рабіць, калі такая пастанова).

Аж бацька кажа:

– Няўжо ты, сынку, мяне пакінеш?

– Я вас, татку, не пакіну, але вязу наўмысна, каб мяне не каралі, а ўночы вас забяру дамоў, і будзеце жыць у каморачцы.

Ну, ноч надышла, сын у лес паехаў зноў, узяў бацьку і прывёз дахаты. Праз год здарылася, што град жыта выбіў і не было чым нават пасеяць.

Сын і кажа бацьку:

— Так і так, як мы жыць будзем?

— Не бядуй, — адказвае той, — сынку, як ты яшчэ быў малы, я гумно ставіў, а быў тады надта вялікі ўраджай, і я немалочаным жытам гумно крыў, цяпер абдзяры і будзеш насенне мець.

Прайшоў якісь час, адно ж хлеба няма.

І зноў кажа сын бацьку:

— Так і так...

— Не бядуй, — адказвае той, — сыночку, у хаце пад катухом шмат грошай я закапаў, дастань, то будзеш найбагацейшы за ўсіх гаспадароў.

І праўда, усе з голаду паміралі, а ён пірагі пёк. Людзі дзівіліся, адкуль гэта ён іх бярэ.

Тады няма куды дзявацца — прызнаўся.

З тае пары ўжо не кідалі дзеці старых бацькоў.

Пра пане Каханку

Адзін з самых уладарных і багатых князёў Радзівілаў быў Кароль Радзівіл. Сярод польскіх паноў яго звалі Круль Нясвіжа. А празвалі яго яшчэ Пане Каханку, бо гэта былі ўлюбёныя князевы словы. Нават да няшчаснага, засуджанага князем на смерць за якуюсь правіну, князь усё роўна казаў «Пане Каханку...».

Кароль Радзівіл, кажуць, нідзе не вучыўся, жыў разгульна, характар меў жорсткі і падступны. Некаторыя знатныя сучаснікі сцвярджалі, што ў князя нораў, як у дзіка. Кароль Радзівіл меў трох жонак, не прамінаў карыстацца правам «першай ночы» ў сваіх прыгонных, якіх меў вельмі шмат. Балі, якія наладжваў Пане Каханку, былі сапраўды каралеўскія па раскошы, а паляванні на звяроў здзіўлялі сваёй жорсткасцю.

На паляванне князь разам са сваімі гасцямі і чэляддзю выязджаў за Нясвіж у свой Альбянскі парк з паблізным лесам. Парк быў прарэзаны васьмю каналамі, якія сыходзіліся да вострава. Паляўнічыя, размясціўшыся там, на востраве, маглі без усялякай перашкоды расстрэльваць зацкаваных звяркоў, якія кружылі ўздоўж вострава. Пане Каханку забіваў па 27 ласёў і дзікоў зараз. У Альбянскі замак запрашалі і польскага кароля Станіслава Панятоўскага. У часе адной з забаў Пане Каханку польскі кароль, убачыўшы, як мядзведзі рвуць ласіху, не вытры-

маў жорсткага відовішча і стрэліў у мядзведзя. На гэта Пане Каханку ўсміхнуўся і сказаў: «Баба ты, а не кароль!»

Пужаючы народ, забаўляўся Пане Каханку і яздою ў санках у мядзведжай запрэжцы шасцерыком па летняй дарозе, высыпанай соллю. Соль у тую пару была дарагая. Два з паловаю фунты каштавалі якраз столькі, колькі дванаццацігадовая прыгожая дзяўчына.

Пра чорную даму

Князі Радзівілы, што валодалі Нясвіжскім замкам, належалі да вельмі старажытнага і знатнага роду. Многа пакаленняў гэтага роду каля пяцісот гадоў былі ўладарамі шматлікіх маёнткаў на Беларусі. Тое, што расказваюць, адбылося каля 50-х гадоў XVI ст.

Князёўна Барбара Радзівіл – сястра грознага князя Мікалая Чорнага рана пайшла замуж, але ўжо ў 22 гады заўдавела. Муж яе – князь – быў забіты на вайне. Маладая ўдава-княгіня жыла ў Вільні ў доме нябожчыка мужа. Барбара была вельмі прыгожая, разумная і адукаваная жанчына. У той самы час у Вільні жыў княжыч, пляменнік вялікага князя Літоўскага – Жыгімонт. Аднойчы юнак убачыў Барбару і закахаўся ў яе. Яны пачалі патаемна сустракацца. Малады княжыч быў наследнікам вялікага князя. Барбара была старэйшая за юнака на тры-чатыры гады. Можа, яна таксама шчыра кахала яго.

А можа, разумная і хітрая княгіня проста хацела зрабіцца жонкаю будучага караля.

І вось аднойчы, калі ў месячную салаўіную ноч закаханы пералез праз высокую каменную сцяну ў сад да сваёй любай, яго схапілі. Ён мусіў ажаніцца з княгіняй, і іх таемна звянчалі ў касцёле ў Вільні. Неўзабаве ён стаў польскім каралём Зыгмундам Аўгустам II. Але польскі сейм і духавенства не хацелі прызнаваць Барбару Радзівіл каралевай. Яны хацелі, каб польскай каралеваю стала багатая прынцэса, якая папоўніла б каралеўскі скарб. Але кароль Сігізмунд* дабіўся, што яго жонка была прызнаная каралевай.

Барбара была бяздзетная, і спадкаемца прастолу не было. А праз год пасля каранацыі яна памерла. Кажуць, што яе пад выглядам лекаў атруцілі. Пасля смерці Барбары кароль вельмі

* Імя *Сігізмунд* мае формы *Жыгімонт* (літ.) і Зыгмунд (польск.).

засумаваў і пакінуў цікавіцца дзяржаўнымі справамі. Жаніцца ён больш не хацеў, бо моцна кахаў Барбару. Прыдворныя і духоўнікі запрасілі з Англіі чарнакніжніка, каб той вызваў дух Барбары, які загадаў бы каралю жаніцца. І вось аднойчы ў цёмную залу, дзе сядзелі кароль і яго світа, увайшла дама, апранутая ва ўсё чорнае. Кароль кінуўся да яе і са словамі: «Басенька, мая Басенька» схапіў яе за рукі. Але адразу пачуўся выбух, і пакой запоўніўся трупным пахам.

Гавораць, што дух Барбары ў вобразе Чорнай Дамы пасяліўся ў Нясвіжскім замку. Ходзіць сярод людзей і такое, што апоўначы месячнай ноччу ў замку з'яўляецца Чорная Дама. Яна нібы спрыяе закаханым і заступаецца за бяздзетных жанчын. Таму, на каго яна паглядзіць, выпадае шчасце.

* * *

Вось кажуць пра гэтую Чорную Даму людзі страхі нейкія: нібыта здань яе з'яўляецца па начах у былым замку князя Радзівіла. А хто запозніцца часам і ўначы ідзе каля замка ці ў яго двор, то, калі закалышацца галіна якая на дрэве, ці куст, або нешта затрашчыць, ці які другі таямнічы гук пойдзе, кажуць, вось Чорная Дама ходзіць па замку. Але каб бачыць, дык яе ніхто не бачыў.

Гэтая Дама ніколі не хадзіла, нават як жывая была, бо хварэла моцна, і ад той хваробы не магла ні хадзіць, ні нават ляжаць. Казалі, што небарака і памерла седзячы. І пахавалі яе так, нібыта і ў труне яна сядзіць.

Недзе гадоў за трыццаць таму (добра не памятаю) прыязджалі да нас нейкія людзі, казалі, вучоныя. Аглядалі радзівілаўскія пахаванні ў склепах Нясвіжскага касцёла. Адчынялі некаторыя мармуровыя княжыя труны. Цікавіліся і Чорнай Дамаю. Знайшлі яны ў склепе мармуровую труну з высокім, накшталт конуса, векам. Калі ж ускрылі, то ўбачылі, што пад гэтым высокім векам — звычайная труна, а пасярод яе стаяла прыгожая пазалочаная ваза з вянком кветак — вельмі тонкай работы рэч. Адчыніўшы труну Чорнай Дамы, угледзелі забальзамаваную жанчыну, адзетую ва ўсё чорнае.

З таго часу ўжо болей не вераць у Чорную Даму, у тое, што ходзіць яна па радзівілаўскім замку. Ляжыць яна сабе, як і ўсе нябожчыкі там, дзе яе некалі пахавалі. Праўда, калі людзі хочуць каго напалохаць ці выпрабаваць яго смеласць, то і цяпер кажуць, што Чорная Дама па начах Нясвіжскі замак наведвае.

Трохгранны дуб

Трохгранны – гэта значыць стаіць на трох граніцах, межах...

Некрануты лес, які называлі Завішанскай пушчай, цягнуўся некалі вёрстамі. Але ў лесу, вядома, былі гаспадары. Добрая палова належала князю Радзівілу, частка – казне. Вось тут і была невялічкая, аддадзеная сялянам, паляна-галявіна. Стары дуб, на каторы выводзілі праз лес квартальныя ды розныя межавыя прасекі-лініі, якраз стаяў на тым месцы, дзе сыходзіліся граніцы-межы, што аддзялялі княжацкі лес ад дзяржаўнага, а ад яго – сялянскае поле і сенажаці.

А спілаваць волат-дуб загадаў небагаты мясцовы панок, які адкупіў у князя частку пушчы і гэтым, відаць, хацеў усім паказаць, што нарэшце ўсемагутны магнат згубіў свае правы на пушчу, якая стагоддзямі належала яго княжацкаму роду. І ўсё-такі славуты дуб пайшоў не на дровы. Распілавалі яго на плахі і перадалі на будаўніцтва царквы ў Лядах...

Дуб і сасна

Па дарозе ў Нясвіж растуць, абняўшыся, два дрэвы – дуб і сасна. Кажуць, было гэта яшчэ за князем Радзівілам. У князя была прыгожая дачка, і пакахала яна пастуха. І пастух яе таксама кахаў. Але пажаніцца яны не маглі, князь пра такое і слухаць не хацеў. І вось яны рашылі ўцячы з замка. Даведаўшыся пра гэта, князь разгневаўся, кіламетраў за шэсць дагнаў іх са сваёю світаю. Не пашкадаваў князь ні дачкі, ні пастуха: там і пакончыў іх жыццё. На тым месцы выраслі дуб і сасна, якія і цяпер растуць, навекі абняўшыся.

Легенда кахання

Дзесьці непадалёк сустрэліся юнак і дзяўчына. Суджана было ім спаткацца, моцна пакахаць адно аднаго, ды не выпаў лёс застацца на ўсё жыццё разам. Бяды не здарылася б, каб не краса дзяўчыны. Была яна гнуткага стану, з доўгай чорнаю касою і вабным, нібы раніца, тварам. Заўважыў красуню адзін мецэнат з радзівілаўскіх палацаў. І вырашыў забраць «пекную» дзяўчыну іграць у панскіх «балетах».

Пахіліліся ў горы юнак і дзяўчына. Бязвоблачнае неба іх сонечных дзён зацягнулася чорнаю хмарай. Пра жаніцьбу нельга было і думаць. Набліжаўся дзень апошняй сустрэчы. Сэрцы, поўныя кахання, напаўняліся вялікім жалем і смуткам. І вось аднойчы юнак і дзяўчына спаткаліся, каб разлучыцца назаўсёды. Ніхто не чуў і не ведае, колькі слоў было сказана ім, колькі слёз пралілося з яе вачэй. Толькі дуб і сасна, што раслі побач, былі сведкамі гэтай сустрэчы. Нават іх праняў пякучы боль чалавечых сэрцаў, апёк агонь нязведанага пачуцця. У жальбе і спачуванні людскому гору дрэвы міжволі пахінуліся адно да аднаго, перапляліся стваламі ў цесным абдымку, нібыта шчаслівыя ад таго, што ім не пагражала пакутлівая гадзіна расстання. Так і засталіся стаяць, перашэптваючыся ў кронах, поўныя таямнічага пачуцця...

Помнік вернаму каханню

Было гэта вельмі-вельмі даўно ў маёнтку Алешкавічы. Суровы і хцівы пан быў у тыя часы. Многа слуг было ў гэтага пана. Жорстка распраўляўся пан са слугамі за кожную дробязь. Не любіў ён простага люду. Асабліва маладога дворніка Янкі. Дужы быў Янка, прыгожы, не адна дзяўчына ў наваколлі паглядала на яго.

Аднойчы Янка, як заўсёды, падмятаў двор. У той час па надворку праходзіла маладая паненка – дачка старога пана. Яна ўбачыла Янку і пакахала яго.

Часта сустракаліся яны, а потым вырашылі пажаніцца. Аб гэтым дазнаўся стары пан. Каб не зганьбіць свайго роду, ён вырашыў пакараць дачку і парабка самым суровым законам. Хлопца загадаў забіць. А на дачку сваю загадаў выкапаць яму і на ваччу людзей жывую закапаў.

Прайшоў час, шкада было пану дачкі, і ён паставіў на тым месцы высокі помнік.

Ён і цяпер стаіць, разбураны крыху, ля вёскі Ятвеск як памяць аб верным каханні.

Марысін парк

Навокал Нясвіжскага замка, які некалі належаў князям Радзівілам, раскінуўся на берагах возера стары дзіўна прыгожы парк. Тая яго частка, што на левым беразе возера, завецца Марысіным паркам. Вось што пра яго расказваюць людзі.

Некалі ў князя Радзівіла была дачка Марыся, прыгожая і вясёлая. Тады ёй было шаснаццаць гадоў. Выхоўвалі яе так, як і належала выхоўваць князёўну. Верхавой яздзе яе вучыў прыгожы, смелы і спрытны хлопец з князевай прыслугі. Здарылася так, што маладыя людзі моцна пакахалі адно аднаго. Колькі працягнулася шчасце закаханых — невядома, толькі вось Марысю ўсваталі за аўстрыйскага прынца. Прынц гэты, вельмі знатны і багаты, быў стары і пляшывы. Марыся моцна тужыла і плакала. Князь даведаўся аб усім і адразу загадаў прыбраць хлопца, што адважыўся кахаць князеву дачку. Хлопец прапаў. Кажуць, што яго забілі.

Пасля каляд прызначылі вяселле з прынцам. Бедная Марыся не захацела жыць без каханага. Вось пайшла яна на возера ў парк і засталася там на ўсю доўгую і лютую калядную ноч. Пахавалі яе ў парку на тым самым месцы, дзе яна і памерла.

Другія кажуць, што не замерзла Марыся, а кінулася ўніз з высокай вежы Нясвіжскага замка.

У парку на левым беразе нясвіжскага возера, на паляне, якая звалася некалі Крыжовай, стаіць высокі каменны слуп на каменнай пліце. На ім адно слова «Марысін». Быў там некалі і фантан, з якога падалі тонкія струменьчыкі празрыстай крынічнай вады. Фантан гэты людзі называлі Марысіны слёзы.

Пра бярозу Міцкевіча

Развітваючыся са сваёй каханай Марыляй, Міцкевіч пасадзіў у Туганавіцкім парку, што непадалёку ад возера Свіцязь, бярозу: «Няхай расце на памяць аб тым, што былі часы, калі дзяўчаты выходзілі замуж не па любові». Марыля палівала гэту бярозку слязамі тугі. Дрэва вырасла стромкае. Аднойчы ноччу гэтую бярозу пашчапала маланка.

Дзяўчаты з навакольных вёсак вераць, аднак, што бяроза жыве. І той дзяўчыне, якая знойдзе яе, бяроза прынясе шчасце і сына — паэта.

На Купалле замест таго, каб шукаць кветку папараці, дзяўчаты з навакольных вёсак шукаюць бярозу Міцкевіча.

Пра князя Слуцкага і яго замак на Князь-возеры

Возера было велічэзнае, як мора, а пасля пачало сохнуць, змяншацца і ўрэшце зрабілася зусім маленечкае. Людзям

3. Зак. 3433

жыць стала лепей, а рыбам горш. І вось астравок пасярэдзіне гэтага маленькага люстэрка вады аблюбаваў князь Алелькавіч-Слуцкі з пакалення Альгерда. Пабудаваў тут замак і стаў княжыць, распераза́уся так, нібы над акругаю панаваў не чалавек, а д'ябал. А людзі цярпелі, мучыліся, елі кару. І праходзіў Падарожнік, які ведаў усё, і прайшоў паўсюль, і чытаў усе кнігі, нават Галубіную, што ўпала з неба. Убачыў, што не толькі яго ніхто не можа накарміць, а нават дзеці кладуцца спаць галодныя. І сказаў, што калі зладзействам князя не будзе мяжы, калі яны «пройдуць прадзел», а людзі ўсё ж будуць цярпець, то рыбам зноў будзе добра, а людзям дрэнна. Ніхто яго не паслухаў.

А князь лютаваў. Узненавідзеў брата і пасадзіў яго ў вечна сырыя замкавыя сутарэнні, якія былі ніжэй возера. І сваю былую палюбоўніцу засадзіў туды. І нявесту аднаго хлопца, якая не хацела скарыцца князю, кінуў у тыя самыя падзямеллі. І многіх іншых людзей.

Тады прыйшла мяжа цярпенню зямлі. У адну ноч пачалі біць шалёныя маланкі, грымець перуны, аж калацілася цвердзь, а замак і ўсё наваколле пачалі правальвацца ў возера. Страшныя хвалі пабеглі на зямлю, злізвалі хаты, лясы. Замкавыя вежы зніклі ў пене на вачах. А трэба сказаць, што цярпенне ў людзей скончылася ў тую самую ноч, і яны выйшлі з хат з доўбнямі і віламі, якраз тады, калі д'яблава гняздо пачало тануць. І вось тут, убачыўшы, што цярпенню людзей прыйшоў канец, зямля злітавалася. Сціхлі воды, і толькі замкавыя муры і вежы дазвання і назаўсёды зніклі пад вадой. Панаваць у замку, жыць у пакоях, слізгаць у байніцы сталі рыбы.

Пра пана Карпінскага і чортава вакно

Недалёка ад вёскі — глыбокае возера. Раней яго не было. Тут, на гэтым месцы, стаяла высокая гара, сто метраў вышыні. На гары стаяў палац пана Карпінскага. Людзі служылі яму паншчыну. Ён быў лядачы ля людзей. Едзе ў карэце, трыбух выставіўшы, і гоніць на работу. А хай баба садзіць хлеб у печ, так як джгне бізуном праз галоў, так баба булку хлеба кіне пад печ і ляціць на работу ні піўшы, ні еўшы. Людзі яго не любілі і ўсяляк клялі. І, мусіць, праклялі, бо ён разам з палацам праваліўся скрозь зямлю.

Убачылі людзі на месцы палаца возера, узялі вяроўкі і пайшлі мераць яго глыбіню. Прывязалі камень да вяроўкі і давай апускаць у возера. Апускалі, апускалі, а дна ўсё няма. Прывязалі другую вяроўку, потым трэцюю, а да дна ўсё не дастаюць. Хацелі прывязаць ужэ чацвёртую, як раптам з возера пачуўся голас:

– Не мерай вяроўкаю, бо памераем галоўкаю!

З таго часу больш ніхто не адважваўся мераць глыбіню гэтага возера, толькі празвалі яго Чортавым вакном. І цяпер ёсць гэтае возера, яно ніколі не замярзае.

Прылукі

Не летась, не залетась, а калісь у старыну, як мы самі сабою яшчэ жылі, тое, што казаціму, было.

У адным месцы абапал Птыча-рэкі высяцца дзве горкі дужа красныя, а пасярод ракі востраў ляжыць. На той гарэ, што па правым беразе, стаяў двор знатнага баярына, іменем Яраслаў.

Дый красен жа той двор быў, увесь у садах, будынкі ўсе спраўныя былі, а ўвакруг тынам белым абведзены; ад двара дый да шляху былі прысады ліповыя.

Быў дзень ясны, харошы, ведама, як у пачатку лета бывае, калі яшчэ лукі зіхацяць кветкамі, птушкі заліваюцца рознымі галасамі, рыба ў рэчцы раз у раз плюхае, разганяючы шырока вакорыну, пчолы і ўсякія мошкі ды казяўкі цэлымі раямі завіхаюцца каля кветак. Дзе ні глянь – усюды жыццё кіпіць, а сам пазіраеш на ўсё гэта неяк радасна.

І вот па прысадах тых, у прыемным халадку, любуючыся прыродаю і самі сабою, прахаджваліся малады баярын Яраслаў са сваёю паняю, маладою жаною, краснаю Люблянаю. Ходзяць яны і цешацца, ажно дарога задуднела, і на запененым кані паявіўся ўвесь запылены княжны ганец і, сукланіўшыся баярству, павяшчае нядобрую навіну, што вораг рубеж перайшоў і дужа наш край пустошыць і што князь наказаў усім сваім баярам на вайну, чым дужы паспяшаць.

Баярын рады чыну даказаць, сабе славы прыдбаць; хутка сабраў сваю дружыну і паехаў.

Спачатку баярын слаў часта ганцоў да любай жонкі, а далей – ні ганцоў, ні самога штось не чутно стала. І затужыла вельмі красна пані Любляна – усё выходзіць на шлях ды ўдаль пазірае, ды ўсё дармо.

3*. Зак. 3433

Прайшло лета, настала зіма, а любага Яраслава як няма, так і няма. Прыйшла ізноў вясна. Выйшла раз красна Любляна ў канец прысад і як толькі на шлях зірнула, так дужа і зрадзела: бачыць, коціць дружына, а наперад любы вараным канём едзе. Ды нядоўга яе радасць была, бо як той пад'ехаў бліжэй, пазнала, што гэта другі.

Той пад'ехаў, сукланіўся, а яна і думае: «Можа, ён што пра майго ведае?..» Просіць яго к сабе ў палацы спачыць трохі. Той рад, прыстае, ідзе за ёю ў святліцу. Яна, яго за стол пасадзіўшы, гукнула на слугі, сказала прынесці піва, мёду і ўсялякай стравы; стала яго частаваці і яго пытаці пра мужа любага. Той, пагадаўшы, так ёй павядае: «Не хочацца мне табе, красна пані, жалю задаваці, ды мушу... Вото ж бачыш, твой муж, а мой друг сардэчны, быў цяжка ў баі ранены і, уміраючы, кажа мне так: «Слухай, дружа! У мяне е жонка, дужа красная пані, а ты яшчэ не жанаты, так успакой мяне перад смерцю, бо мне скора канец, — паклянісся заступіці ёй маё месца!» Што ж я меў рабіць? Мусіў прысягнуць, і цяпер ад прысягі адступіціся мне нельга... Так пані няхай мяне выбачыць і будзе прыхільна!»

Тая тое як учула, давай плакаць, галасіць і слухаць яго не хоча.

Плакала яна дзень, плакала другі, а на трэці і падумала: «І чаго я гэтак плачу?.. Што я тым памагу?.. Адно лічка сваё красна папсоваю...» — І на чацвёрты дзень гутарку з ім прыязну павяла, а на пяты — так і жартаваць сталі, а далей і пабраліся.

Прайшло ізноў лета, прайшла зіма, а за зімою — вясна, а за вясною і лета настала. Сядзяць гэта той прыезджы баярын з краснаю Люблянаю, як галубкі ў парачцы, і сабою цешацца ды любуюцца. Ажно разам Любляна як крыкне і, хапіўшыся за сэрца, абамлела. Той — зірк: бачыць — перад ім Яраслаў стаіць...

Хапіліся спярша за шаблі, а далей Яраслаў, адумаўшыся, кажа: «Адзін з нас павінен умерці, дык няхай Бог судзіць каму. Вазьмі ты сабе лук і сагайдак з стрэламі і ідзі на гару за рэчку, а я вазьму сабе і стану на гэтай гары, і будзем страляцца».

Як сказаў, так і ўчынілі: выпусцілі па страле — нічога, выпусцілі па другой — нічога, а па трэцяй як выпусцілі, так абодва аж асунуліся, як два падкошаныя каласочкі.

Тое месца з тых пор Прылукамі стала звацца. І цяпер там стаяць мураваныя харомы і ліповыя прысады, і жыве там пан дужа багаты, толькі той пан цяперашні не наш, а прышлы з памор'я, але дабраваты сабе.

Адкуль зязюля ўзялася

Калісь праз вякі, у нашым краі, жыў багаты зямянін, — Властам яго звалі, і меў ён тры дачкі: Мляву, Здану і Зязюлю, як кветкі красныя, ладныя, як птушкі, але крашчая за ўсіх, то Зязюля была. За гэта завідушча Млява проціў Зязюлі зло на вуме мела.

Раз, пад вечар, пасля спякоты, прыбягае Млява да сясцёр і кажа:

— Сястрычкі, кветачкі, пойдзема на возера купацца!

Тыя, вядома, як дзяўчаты, — рады падурэць, кінуліся навыперадкі. Зязюля апярэдзіла ўсіх, бо спраўнейшая была; за ёю і Здана пабегла.

Кінуўшы вопраткі на беразе, паскакалі ў воду і давай пялёскацца, а Млява тым часам спраўне ўвінулася: вопратку Зязюльчыну скраўшы, патапіла ў возера і сама, як бы нічога не ведаючы, палезла купацца.

Купаюцца гэта яны, ажно загрымела — зірк! — бура, навальніца надходзіць.

— Сястрыцы, уцякайма! — крычыць Млява і, не чакаючы другіх, схапіўшы вопратку, духам дамоў. За ёю і Здана паджгала. А Зязюля ходзіць па беразе, рукі ломіць, усё вопраткі шукае, шукае ды глядзіць. А вецер-то свішча, а на неба аж страх глянуць: хмары з рэхатам адна на другую пруцца, барукаюцца, варочаюцца, — няйнача як у гаршку. Ходзіць Зязюля, галосячы, — зірк! — з-за куста паніч выходзіць — красен, што крашчага ў свеце не знайсці, і вопратку Зязюльчыну ў руках трымае. Зязюлька хацела ўцякаці, але, глянуўшы яму ў вочы, стала як прыкована і глядзіць, вачэй адвесці не можа; штось да яго цягне, а сэрца як бы чым цёплым аблілося, а яшчэ як загаварыў, дык Зязюля не вытрымала — кінулася яму на шыю. І забраў той закляты княжыч Зязюлю да сябе ў крыштальныя палацы, у возера.

Жывуць яны ў шчасці, што лепшага і не згадаць, год, другі і трэці, а далей — згадала Зязюля бацькоў, і захацелася ёй пераведаць іх, і просіць мужа:

— Саколе мой ясны, пусці мяне дадому збегаць, бацьку ды маці пацешыць!

Той хоць нехаця, але дазволіў і кажа:

— Глядзі, Зязюля, не баўся, перад ноччу назад вяртайся, і як прыйдзеш на бераг, то клікні тройчы: «Якуб!» — і выплыве вуж вялізны, а ты не лякайся яго, бо то я буду і забяру цябе!

Прыйшла гэта Зязюля к бацькам, а тыя радыя — не знаюць, як яе прымаці: на кут пасадзіўшы, белым пірагом ды салодкім

мёдам трактавалі. А Мляву, гледзячы на тое, яшчэ горш зло бярэ. Як толькі маці з Зязюляю засталіся самі ўдзвюх, стала маці пытаціся, дзе яна жыве, як і з кім, як яго зваці. Тая, бедная, вядома, як матцы, і выказала ўсё, а таго не ведала, што Млява пад дзвярыма ўсё чуе. Прагаварылі так да вечара і не агледзеліся, як стала цямнець.

Тады бачыць Млява, што Зязюля да мужа збіраецца, сама, узяўшы тапор, чым дужа — на бераг і кліча:

— Якуб! Якуб! Якуб!

Ён, небарака, не распазнаўшы голасу, выплыў, а яна як трэсне тапаром яго па галаве, так напалам і рассекла, а сама наўцёкі. Счакаўшы крыху, прыбягае і Зязюля, але, знаць, сэрцам чуе нядолю, бо і губы пабялелі, і ручкі чагось трасуцца, а сэрца аж здалёк чуваць, як калоціцца. Стала на беразе і кліча:

— Якуб! Якуб! Якуб!

І жаласць бярэ яе вялікая... З той вялікай жаласці зрабілася яна птушачкай, і ляціць Зязюля на вярбу, з вярбы ў лес, і так з дрэва на дрэва ляціць і кліча:

— Якуб! Якуб! Якуб!

Пра зязюлю

Жылі-былі брат і сястра. Брат быў вельмі бедны, а сястра — дужа багатая. Аднойчы пайшоў брат да сястры, каб хоць кавалкам хлеба дапамагла. Сястра скупая была, сказала, што ключы ад клеці згубіла. І пачала яна нібы шукаць ключы, а брат стаяў, стаяў пад акном, чакаў, чакаў і нарэшце не вытрымаў і пайшоў. На дарозе паваліўся і памёр ад голаду. Сястра зразумела, што зрабіла дрэнна, і стала клікаць брата:

— Якуб, Якуб, вярніся, ключы знайшліся.

Праз сваю скупасць яна зрабілася зязюляй і цяпер у весь час кліча:

— Якуб, Якуб!

Толькі чуваць:

— Ку-ку, ку-ку!

Як мы вучыліся

Бацька наш памёр, пакінуў сям'ю з шасці душ. Працаваў я адзін — грузіў дровы на станцыі, а маці дома ўвіхалася каля астатніх пяці маленькіх.

Ніхто з нас не вучыўся.

Блізка ад нашага дома была царква. Там поп адчыніў школу. Звалі яе васкрэснай, бо займаліся па нядзелях, адзін раз на тыдзень.

Маці аддала мяне ў гэтую школу. Там чыталі псалтыр, часаслоў; навука была — нікуды. Вучыў нас айцец Якаў — худы і высокі поп, злосны, як яшчарка. Калі не вывучыш што-небудзь, дык ён абавязкова лінейкай па плячах лясне. Але больш за ўсё ён любіў цягаць за валасы.

— Я вам, — кажа, — пакажу зараз гару Арарат, — і цягне за валасы, ажно свет з авечы хвост здаецца.

Хлопцы, вучні нашай школы, дзеці рабочых, былі ціхія і забітыя і часта заплаканыя ішлі дадому.

Я быў хлопец зухаваты*, і надумаліся мы з Антонам зрабіць папу такую штуку.

Зарабляў я ў дзень трыццаць капеек. Маці аддаў тады дваццаць, а дзесяць капеек узяў сабе.

Раніцай, як толькі хлопцы пайшлі ў школу, я сабраў усіх, хто быў з доўгімі валасамі, і павёў да цырульніка, які жыў каля царквы. Ён за гэтыя грошы і пастрыг усіх пад першы нумар.

Прыйшлі ў школу. Сядзім, чакаем папа. Заходзіць.

А мы паціху смяёмся ў кулак. Пытаецца поп у Янкі:

— Вывучыў?

Той вочы апусціў да зямлі.

— Не ведаю, — кажа, — урока.

Бацюшка падышоў, толькі нацэліўся за чупрыну ўзяць, аж яе і няма.

Раззлаваўся ён, глядзіць — усе голеныя. І тут усё зразумеў.

Але хітры поп з таго часу пачаў цягаць нас за вушы.

Вось так і вучыліся.

Здарэнне з прыставам

Жыў у нашым Пінску ў старыя часы адзін царскі прыстаў. Тоўсты быў, вусаты, важны. Такое пуза адгадаваў сабе, не дай Бог! Усе называлі яго Бочкай, а якое было сапраўднае прозвішча — ніхто і не помніў. Неяк паехаў гэты Бочка з Пінска ў адну далёкую вёску, бо Пінскі павет быў, каб ведалі, надта вялікі. Даўно збіраўся прыстаў у тую вёску, ды ўсё не было як. Нарэшце паехаў. Мабыць, не толькі па службовай справе. Была, напэўна, і

* *Зухаваты* — бойкі, удалы, маладзецкі.

яшчэ нейкая прыватная выгода. Не такі той прыстаў быў дурань, каб ехаць у далёкую і нялёгкую дарогу толькі дзеля службы, без сваёй патрэбы. Кажуць, быў вялікі хабарнік гэты царскі служка. Цягнуў і з жывога і з мёртвага, хто яго не ведаў! Але як бы там ні было, паехаў. І паехаў, трэба вам сказаць, позняй восенню, калі трохі падмерзла. Дачакаўся першых марозаў. Паехаў і знік без вестак. Назад не вярнуўся. Дома чакаюць, на службе чакаюць, а яго ўсё няма ды няма. Прайшлі зіма, вясна, лета, восень. Прыстава няма. Толькі пад канец другой зімы вярнуўся Бочка ў Пінск.

А было так, што да той далёкай вёскі дабраўся Бочка зімовай дарогаю, цераз замёрзлае балота, а калі хацеў вярнуцца ў Пінск, то пачалася адліга і трымалася доўга. Зіма выпала цёплая, няўстойлівая. Балота не замярзала, а пра вясну і казаць няма чаго. Усё наваколле надоўга было затоплена. Вы ж ведаеце, як у нас бывае вясной, калі ўсе нашы рэкі ды рэчкі выйдуць з берагоў, ды злучацца між сабою, ды зальюць разам вялікія прасторы! Ого! Усю балоцістую нашу мясцовасць ператвораць у такую топкую дрыгву, што ні прайсці, ні праехаць, ні пераплысці.

Пеша не пройдзеш, бо загразнеш у багне, і на лодцы не перабярэшся, бо вада, хоць і вялікая, але ж амаль усюды такая неглыбокая, што лодка не пройдзе. Не ўсюды прабярэшся і не на ўсякай лодцы... Вось і не мог той прыстаў выбрацца з вёскі, хоць і быў па тым часе немалы начальнік. Так і жыў там, на невялікім пясчаным астраўку, да наступнай зімы. А што яму? Піў, пэўне, гарэлку, еў кілбасы ды вяндліну, ласаваўся мёдам. Сёння ў адной хаце, заўтра ў другой. Давалі ж, мусіць, бясплатна. Заўсёды знойдуцца такія, каму трэба пачаставаць начальства! Нарэшце надышлі вялікія маразы і дрыгва замерзла як мае быць. Цэлы год мусіў гэтага чакаць!.. Не было ж тады ні добрых дарог, ні машын, ні самалётаў. Дзіва што — такія нетры! Як у нас кажуць, хоць ты цалы месёнц ідзі, то да краю нігды не дацягнешся! Ад вёскі да вёскі, ад астраўка да астраўка, зімою вёрстаў пятнаццаць, калі наўпрост, па лёдзе, цераз балота. А каб трапіць летам з адной вёскі ў другую, трэба ехаць у абход усе дзвесце, як не трыста вёрстаў, калі ласка!..

Дзядзіна

Ну і дзядзіна ў мяне была, а багатая дык багатая!

Было ў яе сем моргаў* зямлі, адна каза, сем хлявоў, тры гумны, і ўсе поўныя: у адным мак, у другім — так, а ў трэцім цапы

* *Морг* — даўняя мера зямельнай плошчы, 1 морг = 0,71 га.

віселі. А як пойдзе, бывала, дзядзіна казу даіць, ды покуль казу найдзе, аж у мазгі зайдзе, а як зачне яе даіць, дык нясуць малако цэбрамі, вёдрамі, кадушкамі...

А масла дык білі на гумнішчы цапамі і маслянку ў застрэшкі змяталі; бедныя людзі дык ішлі з мяшкамі і з гаршкамі, з рэзгінамі: хто з чым прыйшоў, той з тым пайшоў.

А парсюкі кормленыя ў дзядзіны дык такія былі, што праз парог не маглі пралезці; але пад парогам дзірачка была, дык туды лазілі.

А грэчка ў маёй дзядзіны як зарадзіла! Вось дару божага было!

Калі палажылі стог на слупе ля прыпечка, дык вось быў стог!

Але зрабілася няшчасце: дзядзіна хусту вязала, хтосьці дзвярамі стукнуў, стог перавярнуўся ў начоўкі, і ратуначку не было!

Вось тут мая дзядзіна і збяднела. А дзяцей — з асьмін*, а карміць няма чым.

Убачыўшы гэта, панскі аліндар як прыстаў да дзядзіны:

— Прадай казу ды прадай!

Ведаў, каб яго немач, што добрая каза.

Дзядзіна думала, думала — глядзіць, што няма чым карміць, і прадала казу.

Аліндар — казу браць, а каза ў лес наўцёкі, а воўк дык з лесу, ды яе за горла.

Покуль мы даляцелі, яна толькі крыкнула: «Маааагда!» — і зарэзаў яе воўк. Не так дзядзіне шкада было той казы, як таго, што каза імя яе ведала...

Як Мікола і Пётр коней ва Украіне куплялі

Бог завёў свет не так, каб усюды ўсяго было пароўну: людзей, рагатай жывёлы, коней. Спачатку было ўсяго болей ва Украіне.

Надышла вясна. Бачыць Бог, што беларускаму мужычку араць няма чым — коней няма. Не прападаць жа, хоць сабе і нашаму брату, з голаду.

Даў Бог Міколу і апосталу Пятру грошай і паслаў іх абодвух ва Украіну купляць коней.

Мікола надта любіў выпіць, і зайшлі яны з Пятром у карчму. Узялі паўштоф, другі. Як завяло ў Міколы ў галаве, дык і забыўся

* *Асьміна* (ад лічэбніка восем) — даўняя мера аб'ёму сыпкіх цел.

ён пра ўсё, прапіў грошы, што яму Бог даў, – да капейкі. Няма за што цяпер Міколу з Пятром і коней купляць...

Глядзяць, аж бягуць два табуны коней. Мікола сеў на першага каня і пагнаў табун перад сабою, а Пётр ускочыў на каня з другога табуна і таксама пагнаў перад сабою.

Гоняць яны гэтых коней і думаюць: усё чыста зрабілі, бачыць ніхто не бачыў, акрамя толькі вароны, сарокі і зязюлі...

Прыводзяць яны коней да Бога. Вось ён і пытае ў іх:

– Вы гэтых коней купілі?

– Купілі.

– А сведкі ў вас былі, як куплялі?

– Не, сведкаў не было.

Тут прылятае варона (яны пра варону і забыліся) і крычыць:

– Укр-алі, укр-алі. – Сядзіць на галінцы ды сваё гарлапаніць.

З'явілася сарока.

– Што ты скажаш, сарока?

Сарока з жэрдачкі на жэрдачку пераскоквае і крычыць:

– За гэта ім трэба чы, чы, чы.

Нарэшце прыляцела зязюля і пачала заліваць:

– Яны купілі ды ку-у-пі-лі, ды ку-у-пі-лі.

Пётр і Мікола ўзрадаваліся, што хоць зязюля іх руку трымае. Тады гавораць:

– Вось ты кукуй толькі да Пятра, а там табе далей свабодна. Вы ж, сарока і варона, што так сказалі, – вам увесь год крычаць, не будзе роздыху ніколі.

Дык вось як Мікола з Пятром ашуканствам займаліся.

Ілья і Пятро

Было гэта тады, калі аддаў Бог увесь свет Ілы і Пятру. Але, ведама, дзе два паны, там ніколі ладу няма. Адзін пасылае дождж, а другі – пагоду. Плачуць хмары, не ведаюць, што рабіць, каго слухаць.

Пойдзе дождж, Пятро бяжыць ды крычыць, лаецца на чым свет стаіць:

– Што вы робіце, нашто мочыце сена, цяпер жа людзі косяць!

– Нам, кажуць хмары, – Ілья загадаў.

– Ах, вы, – лаецца Пятро, – я вам пакажу Ілью. Ілья заўсёды наробіць гнілля.

Ухопіць Пятро мятлу і паразганяе хмары па кутках, неба чысценька падмяце.

Ды вось, ні стуль ні ссюль тарахціць, едзе Ілья крычыць, як на жывот, аж неба і зямля дрыжаць. Хмары таўкуцца, бы непрытомныя, вылазяць з куткоў, і ўжо ліне такі дождж, што не толькі берагі, але і груды паплывуць.

Жаляцца людзі Богу, што паны б'юцца, а ў мужыкоў чубы трасуцца, жаляцца і просяць, каб Бог даў пагоду.

Прызывае Бог Ілью, сварыцца на яго, а той кажа, што столькі развялося нечысці, трэба яе громам пабіць, бо ўвесь свет запаганіць.

Прызывае Бог Пятра і кажа, што няхай Ілья трохі папалюе чарцей.

А Ілья тым часам падымае такія грымоты, аж зямля стогне: няма ні дня, ні ночы; хмары таўкуцца, як уюны ў рэшаце; на небе кіпіць, як у гаршку; маланка бліскае, аж у вачах цёмна робіцца, а пярун смаліць раз-поразу, паласуе хвоі і дубы ды паліць будоўлю альбо стагі.

А Ілья ездзіць па небе — камандуе:

— Так-так-так! Го-го-го! Яшчэ, яшчэ... Лупі, лупі яго... От так-так... Го-го-го! Лясні яго па карку! У патыліцу, у патыліцу лупі яго, гада! Трах-трах! Так-так-так! Го-го-го!

Просяць людзі напрамілы бог, каб уняліся грымоты, а Ілья не слухае.

Ходзіць Пятро ды плюецца бяззубым ротам ад злосці.

Нацешыцца Ілья, пачысціць сваю каляску і паедзе да сонейка ў госці.

Тут Пятро падмяце неба ды давай сушыць зямлю.

От надыходзіць пара сеяць жыта, а зямля сухая, як прысак, — зноў бяда! Бяда ўжо, што няма дажджу. Ілья сваволіць сабе з сонейкам, а пра зямлю забыўся.

Не маюць вока адзін на аднаго Ілья і Пятро, сярдзітыя, баяцца, каб і не сустрэцца.

Але вось раз уздумалі яны пахадзіць па зямлі, папытаць у людзей, каго тыя больш любяць: Пятра ці Ілью? Як сышлі яны на зямлю, так па немалым часе і сустрэліся.

Ідуць разам і спрачаюцца: Пятро кажа, што яго больш любяць людзі, а Ілья кажа — яго.

Як дакапацца, чыя праўда?

Бачаць яны, аж чалавек сее грэчку.

— От, — кажа Пятро, — давай папытаем, каго мужыкі больш любяць.

— Папытаем, — згаджаецца Ілья.

– Памагай Бог! – кажа Пятро.

– Дзякаваць...

– Скажы, добры чалавеча, каго вы больш любіце: Пятра ці Ілью?

Мужык зняў з плячэй сявок, паставіў яго на зямлю, пачухаў патыліцу дый кажа:

– А багі яго знаюць, каго мы больш любім: мо Ілью, мо Паўла-Пятра.

– Ты не гарадзі плота, – гаворыць Пятро, – кажы проста.

– Ілья і Павел-Пятро – добрыя святкі: мы іх і любім.

– А каго больш?

Бачыць мужык, што тут не выкруціцца, і кажа:

– Пэўне ж, Паўла-Пятра.

Аж затросся Ілья ад злосці.

Пайшлі яны далей, а Ілья і кажа.

– Ото ж спяку за гэта яму ніву – нічога не зародзіць.

– А я намачу і зараджу, – кажа Пятро.

– Калі так, дык я зраблю вось як: хто першы ўкусіць з гэтай нівы перапеч, той адразу ж і падавіцца.

Ухмыльнуўся Пятро, і пайшлі яны далей. Было вельмі добрае тое лета: аб дзень пагода, цяпло, а ўначы ці цёплая раса, ці ціхенькі цёплы дожджык. Расце ўсё як на дражджах; здаецца, пасадзі на полі дзіця, дык і тое вырасце. Зарадзіла грэчка ў пояс. Набіў мужык паўгумна. Вось намалаціў ён грэчкі, намалоў, і напякла баба свежых перапеч* поўну печ.

На той час прыходзяць у сяло Ілья з Пятром і заначавалі ў таго мужыка. Забыўся Ілья, не пазнаў яго. Селі яны вячэраць.

– Вось жа, дзякаваць Богу, – кажа мужык, – зарадзіла цяпер грэчка, паспытайце, госцейкі, свежых перапеч.

А Ілья такі добра выгаладаўся. Ён як хопіць перапеч, так і падавіўся. Туды-сюды ён, і вадою запіваць, і кулаком біць у грудзі і ў спіну – хоць бы што. Здагадаўся ён, што гэта праклятыя ім перапечы, і давай прасіць у мужыка і ў Пятра прабачэння.

Ледзьве ачомаўся.

З тае пары: годзе Ілья мяшаць людзям сена касіць.

Але ўсё было б добра, каб Ілья не быў такі стары і глухі. Бог кажа:

– Пасылай тады дождж, як людзі просяць.

А ён недачуе ды пасылае дождж, як людзі косяць.

---

* *Перапечы* – булкі з грэчневай мукі.

Правільны суддзя

Араў адзін мужык у полі на кабыле, у якой было жарабя. Ішоў міма святы Мікола з трысцінкаю. Узяў і забраў жарабя з сабою.

Мужык крычыць:

– Куды ты, стары, жарабя забраў?

– Як куды? Гэтае жарабя, – гаворыць, – ажарабіла мая трысцінка.

Пачалі яны тузацца. Тузаліся, тузаліся, пакуль не прысталі. І давай ужо згаджацца на суд.

Мікола пытае ў мужыка:

– А дзе ж ты ведаеш такога суддзю, які б нас мог рассудзіць па ўсёй праўдзе?

– Ёсць у нас суддзя, вярсты за тры ад вёскі нашай жыве; пойдзем да яго, ён нас разбярэ.

Прыходзяць да суддзі, мужык і расказвае сваю крыўду: так і так, маўляў.

Суддзя выслухаў усё дый кажа:

– Пасядзіце тут трохі, цяпер мне некалі вас судзіць.

– А куды ты паедзеш? – пытае Мікола.

– На мора авёс сеяць, – адказвае суддзя.

– Дык на моры ж авёс не сеюць! – гаворыць Мікола.

– Ну й трысцінка жарабя не ажарэбіць, – адказвае суддзя.

На гэтым суд і закончыў. Мусіў Мікола аддаць жарабя мужыку.

Бутрымава прыгода

У Засуллі, у сяле, што абапал рэчкі дзвюма вёскамі раскінулася, быў гаспадар, Бутрымам празываўся. Тады ён быў яшчэ малады, гадоў колькі як жанаты, ды любіў часам загуляці.

Што буду гаварыць, то не выдумка якая – сама жонка яго, Марцэля, будучы ўжо ўдавою, клялася ды бажылася.

Сышоўся гэта той Бутрым са сваім кумам у Мэндалевай карчме, павялі гутарку пра сёе-тое і згадалі пра грошы.

– Ведаеш, – кажа Бутрымаў кум, – дзе нам грошай узяці?

– А дзе? – пытае Бутрым.

– А ў панскім лесе... Я ўчора нагледзеў на Папоўшчыне, каля балота, брускі ляжаць. Дык ты пайдзі запражы вала ды едзь пад

Туры, а я там чакаціму цябе. А там узложыш адзін і — у Стоўбцы... Вот і будзе які рубель...

Як параіў, так і зрабілі. Бутрым запрог вала. Прыехалі пад бруссе, паклалі адзін на воз і паехалі. Не праехалі яны і дзвюх вёрст, як валы чагось утарапіліся. Калі глядзяць — ажно на дарогу чалавек выходзіць. Яны дужа спалохаліся, бо думалі, што хтось са двара. Адно, прыгледзеўшыся, пазналі, што гэта хтось чужы: у кароткім сурдуціку, у вузенькіх штоніках, у капелюшы і, залажыўшы рукі назад, як бы кійком памахвае. Сказаць пан — не пан, бо на пана затонкі... Адным словам, хтось такі незнаемы.

А каб яны лепей прыгледзеліся, дык убачылі б, што гэта ззаду ў яго не кіёк, а хвост касматы, а ён адно, дзеля прыліку рукі залажыўшы, яго прытрымлівае і што з-пад капелюша рожкі невялічкія тырчаць. Ды ім гэта няўцямкі было.

— Куды гэта, людцы, едзеце? — пытае той ягомасць.

— У Стоўбцы, паночку, — кажуць мужчыны.

— Гэ, гэ! Ды вы, — кажа, — заблудзілі.

— Не можа быць, паночку! Мы ж не толькі дарогу, а кожную хвою тутака знаем.

— Аднак жа вы заблудзілі, вот прыгледзьцеся добра.

Калі сталі прыглядацца, дык і ім здалося, што заехалі ў незнаёмае месца, і, скрабучы за вушамі, кажуць:

— А-а, дык вашая праўда! І што мы цяпер рабіцімем?.. Хіба, панок, — будзь так ласкаў, — і пакажы нам дарогу!

— Дык добра, я вас аж у Стоўбцы завяду, бо і сам туды ж іду. Вярнеце налева і едзьце за мною!

Тыя, яму падзякаваўшы, паехалі за ім. То як стаў ён іх вадзіць па нейкіх невядомых дарожках, па карэнні ды па балоце, а яны скрозь за ім.

І немаведама, як доўга б ездзілі, але адзін вол паў. Тады яны, здагадаўшыся, давай хрысціцца ды Богу маліцца, дык той хрант перш усё корчыўся, пляваў, а далей — як зарагоча ды ў балота як скоча — адно пырскі выш лесу паляцелі.

А нашыя мужчыны назаўтрае на адным вале дамоў прыбіліся.

Чорт дурыць падарожных

Гэта недалёка было, у суседнім сяле, ці што. Я быў на варце ў воласці, дык там расказваў адзін чалавек, маўляў, яго стрэчны брат якраз ехаў з дзецюкамі з месца, куды яны збожжа вазілі,

дык іх нячысцік дурыў чуць не ўсю ноч у дарозе. Дык вось як тое было.

– Ссыпалі, – кажа, – мы збожжа ў свіран, пахарчаваліся трохі ў карчме дый паехалі ўлегцы дадому. Ужо цямнела, як мы выехалі з месца. Марозік быў невялічкі. Едзем, шуткуем, смеімося, а адзін дзяцюк аж заспяваў песню. Пад'ехалі мы да карчомкі, вось дзецюкі і кажуць:

– Ніпачом сем карчом, абы грошы, дык усе абайдзём, – дый супыніліся. Зайшлі ў карчомку люлькі закурыць дый выпілі па чарцы, па другой, а можа, больш, але ніхто не быў п'яны. Ні ў водным воку! Паехалі мы далей. Толькі праехалі лясок, з пярэдняе фурманкі хтось і крычыць:

– Дзецюкі, не туды мы паехалі.

Не туды, дык не туды. Павярнулі коней. Толькі трохі праехалі, зірнулі на грушку пры дарозе – здаецца нам, што не так едзем. Зноў павярнулі назад і хутка прыехалі да той самай карчомкі, адкуль выехалі, толькі не з таго боку. Чорт ведае што гэта такое! Знаёмая карчомка, але калодзеж не там. Зайшлі мы ў карчомку. Выпілі дзеля прыліку па чарцы, па другой, а можа, і больш, закурылі люлькі дый паехалі. Дарога была добрая, коні трохі прамерзлі. Чуць мы селі на сані, дык не трэба было і паганяць, нашы канякі духам пруць, толькі скрыпіць пад палазамі. Мінулі каплічку ды крыж, што стаіць ля дарогі і пад якім пахаваны якісь стары, зірнулі наўкола – аж зноў збіліся.

Згрудзіліся мы і давай гаманіць, куды тут ехаць. Адзін кажа – проста*; другі – назад; трэці – трэба павярнуць направа; чацвёрты – што варта трымацца левага боку. Нарэшце закрычалі ўсе разам, дык і сам чорт не разбярэ, куды ехаць.

Вось так цалюсеньку ночку мы і ездзілі з аднаго месца ў другое. Ужо надыходзіў дзень, а нячысты ўсё нас дурыў ды круціў у полі. Нарэшце, мабыць, і яму надакучыла з намі валэндацца, дык ён кудысьці знік, а мы адразу сваю вёску і ўбачылі.

Нечысць заманьвае ў балота

Што вы ні кажэце, а я сам добра чуў, як пішчала нячыстая сіла, як падманьвала мяне да зазывала перш у лес, а потым у балота. Вось як было тое здарэнне. Як цяпер памятаю,

* *Проста* – тут *прама*.

павёў я на круговіну пасвіць коні. Я ўжо быў хлопец ладны, можа, гадоў дванаццаці, як вось бацька кажа:

— Вазьмі, дзетка, да папасі коней. Чаго яны ў хляве галодныя зубамі звоняць. Завядзі на круговіну, ці што, няхай паходзяць, пакуль нямашака заедзі.

Я, ведама, як хлапчук вельмі любіў ездзіць на конях. Вось надзеў я на коней аброці, ускочыў на каня — а кабылу вяду поруч — дый пагрукацеў на круговіну. Мой бацька жыў на хутары. Да круговіны было, можа, з паўвярсты. Я хутка па вузкай дарожцы праехаў праз густы лес, саскочыў з каня каля круговіны, пусціў коней на пашу, а сам садраў бяросту да давай рабіць кузобчыкі на ягады. Толькі я скруціў у ражок бяросту, як чую, аж блізенька ў хвойнічку плача дзіця. Я кінуў кузобчык дый пабег проста туды. Расхіліў я густы маладняк, пралез у саму гушчарню, аж чую, што дзіця плача зусім блізенька, але ў другім баку. Доўга не думаючы, кінуўся туды. Чую, дзіця плача ў мяне ззаду. Пабег я туды. Яно далей. Я бегчы, а яно ўсё ад мяне ўцякае. Я даганяць, а яно далей. Вот здаецца, яно плача так блізка, бы каля самых ног, але нічога не відаць і ніяк нельга дагнаць. Бег я, бег, аж засопся, чуць вочы не выдраў у гушчарні, а ўсё ж не магу дабегчы да таго дзіцяці.

Адбег я ўжо, можа, з паўвярсты дый упёрся ў балота. А балоты ў нас гразкія ды глыбокія, так што можна зусім праваліцца ў такую тхлань, што й не вылезеш. Тут толькі я здагадаўся, што гэта не дзіця, а нечысць кпіць з мяне ды пад'юджвае, каб заманіць у балота. Спалохаўся я, ды ледзьве знайшоў свой хутар — у такую гушчарню да нетру завёў мяне паганец. Кінуў я й коней дый кажу бацьку, што не пайду ў круговіну. Ён пытае: "Чаму?" Я й расказаў, як мяне падманьваў нячысцік. Бацька кажа: "Можа, шуткаваў сусед". Пасля толькі пакруціў галавою дый пайшоў сам па коні, запытаўшы, аднак, куды я палажыў аброці. Дык вось якое са мною здарэнне было.

Чорт у віхры

Гэта было ўлетку, якраз каля макавея. У нас выросла вельмі добрая атава на поплаве. Дзядзька памог мне скасіць такі добры кусок. Накасілі мы, можа, вазоў са тры вельмі пахучага сена. Было добрае надвор'е. Сенца высахла, аж трэцца. Забраў я жанчын, і пайшлі мы грэбці тое сена. Згрэблі перш у валы і толькі пачалі класці ў копы, аж прыходзіць Сцяпан Дазорцавых

закурыць люльку. Ён, бачыце, згубіў краменьчык, і не было чым выкрасаць агню. Вот убіў ён граблі ў землю, паклаў у люльку тытуню дый пачаў красаць агонь. Тым часам жанчыны злажылі тры ці чатыры капы сена дый кажуць:

– Ой, зірнеце вы толькі на захад, што гэта там такое! Мабыць, будзе дождж.

Азірнуліся мы, аж на захадзе чорная хмара, бы клубок, так і коціцца на нас, так і расце. Выбілі мы люлькі ды хутчэй кінуліся памагаць жанчынам класці копы. Дык то скажэце, не паспелі мы злажыць і аднае капы, як хмара завалакла ўсё неба. Раптам закруціў віхор, схапіў нашыя копы, падняў увышкі ды давай церусіць. Вот Сцяпан Дазорцавых барзджэй адвязаў ад пояса свой канчаты нож ды як шыбане ў самы віхор, дык чорт толькі піснуў, а віхор невядома куды і дзеўся, толькі нашае сена падае ўніз, дзе на землю, дзе завісае на дзерава. Стаім мы ды толькі дзівімся, што гэта такое. Вот упала дадолу ўсё сена, паказалася сонейка. Зірнулі мы на неба, аж там аніводнага воблачка. Тагды Сцяпан і кажа:

– Мабыць, я забіў ліхога. Памажэце шукаць майго нажа.

Кінулі мы граблі ды давай шукаць нажа. Доўга шукалі мы, амаль споўзалі ўсю сенажаць, нарэшце я знайшоў нож на купіне.

– Хадзі сюды, Сцяпане, – кажу я, – зірні, што тут робіцца.

Падышоў Сцяпан туды. Зірнулі мы, дык аж спужаліся. На купіне ляжыць вужака, перарэзаная пасярэдзіне нажом. Яна яшчэ трапяталася. А канчаты нож з разгону аж у землю ўбіўся войстрым канцом. Узяў Сцяпан нож, аж на ём яшчэ відаць кроў.

– Гэта не вужака, – кажа Сцяпан, – а сам ліхі, што хацеў раскідаць сена.

Дык вось, мае вы саколікі, гэта я сам бачыў на свае вочы.

Чорт у постаці цяляці

Пайшоў у нас адзін чалавек у лес паглядзець сабе здатнае дзерава, каб зрабіць вулей для пчол. Доўга хадзіў ён, блукаўся то ў адну, то ў другую пораслю, то ў гушчэчу, блутаўся, пакуль аж збіўся з панталыку, дый не ведае, з якога боку прыйшоў і ў які бок ісці. Пачаў ён пазіраць на неба, каб па сонейку пазнаць, у якім баку дом, дый вот бяда, на яго ўсе ліха, што акурат трапіўся хмурны дзень. Што тут рабіць, – думае ён, – вось хіба ж даведаюся па ветру. Выбраўся ён з гушчарні на прагаліну дый пачаў цікаваць,

адкуль цягне ветрык. Але на той час у лесе стала ціха, як у вусе. Пачухаў ён патыліцу, патупаў на месцы дый пасунуў за вачыма. Толькі крыху прайшоў, аж трапляецца яму насустрач цяля ды такое гожае, гладкае, бы мянёк. Дай, — думае ён, — паганю гэтае цяля дадому. Вот заняў ён тое цяля дый пагнаў. Толькі прагнаў ён гоняў пяць, як зірне, аж і дом відаць. Узрадаваўся ён, узваліў тое цяля на плечы дый панёс. Нясе ён тое цяля дый думае, што гэта, чым далей, тым яно становіцца цяжэй. Перш было лёгка, а тут стала так цяжка, што нельга і несці. Вот прынёс ён ужо да двара дый спусціў цяля на зямлю. Тут яно падбрыкнула, зарагатала ды чорт ведае дзе й дзелася. Здагадаўся ён, што гэта быў чорт, а не цяля, што ён толькі пашуткаваў з яго дый накпіў.

Чорт скінуўся бараном

Гэтак каля Багатніка прычапіўся да мяне Янкель Чараваты дый пачаў прасіць, каб я адвёз яго ў Петрыкаў. Што тут рабіць? Нельга было не паслухаць. Баба і не пускала, але я мусіў згадзіцца. Вот запрог я пару коней у лёгкія драбінкі, набіў дзяругу мурагу, узяў з паўасьмінкі аўса, пасадзіў Янкеля дый патарахцеў на ўсю ноч. Раненька мы прыехалі ў Смятанічы, а к абеду — у Петрыкаў. Рады Янкель Чараваты, заплаціў умоўленыя дзесяць рублёў ды яшчэ, апрача таго, даў мне добрую кварту. Пахарчаваў я коні, купіў сабе солі ды тараноў, узяў жонцы лычка абаранкаў дый завідна папхаўся памаленьку назад.

Еду дый думаю сабе, ці не заехаць да сябра ў Млынок. У мяне, бачыце, з Яўхімам у Млынку адзіныя пчолы, вот затым мы і сябры. Падумаў я гэта дый звярнуў на Курынічы. Толькі што я ўехаў у лес, аж бачу: стаіць каля самае дарогі вельмі гожы баран ды так бляе, што аж мае коні не хочуць ісці. Што за ліха, думаю сабе. Мае коні ніколі не былі наравістыя, а тут сталі бы ўкопаныя дый ні з месца. Я й так, я й сяк, я й пад чэрава, я й пад хвост — хоць ты што, — на дыбы становяцца, а ўперад ні на пядзю. Злез гэта я з воза, узяў з дзяругі жменю сена, зайшоў уперад дый вяду коней за павады. Коні храпуць, але йдуць за мною. Толькі я параўняўся з тым бараном, ён як забляяў ды і пабег у лес. Сеў я на воз дый па конях. Гнаў я што ёсць духу, пакуль прыехаў у Курынічы. Супыніўся каля карчмы дый зайшоў туды закурыць люльку. Заходжу я ў карчму, аж там людзей поўна. Ведама, як у карчме там стаіць гоман. Стаю я каля печы дый прыслухоўваю-

ся, аб чым гавораць людзі, а яны ўсе як у бубен б'юць, усе гамоняць аб тым, якія хто бачыў страхі. Толькі вось падходзіць да мяне Гараська дый кажа:

– Чалавеча, з табою сягоння было ліхое здарэнне. Як пачуў я тое, дык чуць не прысеў. Бачыце, я даўно ведаў, што Гараська вядзьмак, але не даваў веры, каб ён быў такі моцны знахар, што пазнаў маё здарэнне. Спалохаўся я Гараські, нічога яму не сказаў ды хутчэй выйшаў з карчмы. А ён мне наўздагон:

– Пачакай, яшчэ сягоння будзе другое здарэнне.

Я незнарок спалохаўся, але падумаў, што Гараська толькі шуткуе ці кпіць з мяне. Не ведаю, як я даехаў да Млынка дый хутчэй да сябра. Сябра якраз у той дзень падглядаў пчолы. Давай ён мяне частаваць. Паставіў на стол пляшку гарэлкі, баба насмажыла на скаварадзе. Давай мы піць ды закусваць. А як трохі выпілі, дык і адкуль тая гаворка ўзялася. Не вытрымаў я дый расказаў сябру, якое са мною здарэнне было і што мне казаў Гараська-вядзьмак. Сябра і кажа:

– Эй, не вер ты Гараську, ён толькі чмуціць.

– Як жа, – кажу, – не верыць, калі ён усё бачыць, калі яму, мабыць, чэрці служаць.

Вот пагасцяваў я добра ў сябра дый збіраюся пхацца дадому, а Яўхім дый кажа:

– Чаго табе сунуцца на ноч гледзячы, начуй у мяне, а заўтра раненька халадком як піць дасі паедзеш дадому.

– Не, – кажу, – баба будзе сварыцца.

Упёрся я на сваім дый паехаў. Толькі я пераехаў за палянкаю пералесак ды грэбельку, як вось зноў бачу, што пры дарозе стаіць баран. Пад'ехаў я бліжэй, дык ён узышоў дый стаў пасярод дарогі. Я гнаць коні, а тыя ані з месца. Што тут рабіць, думаю сабе. Пачакаю, можа, хто наедзе. Баран бляе, коні храпуць, я сяджу на возе бы на іголках, а шапка на галаве расце. Чакаў я, чакаў, аж абрыдла. Чакай, – думаю, – паспрабую я зрабіць адну штуку. У мяне з лейцаў было зроблена ў драбінках гертаванне. От я давай распутваць гертаванне да аслабаняць лейцы. Нарэшце распутаў я тыя лейцы, зрабіў з іх пятлю, злез з воза дый пайшоў уперад коней. Стаў я, прынаравіўся дый як шыбану пятлю, дык акурат і закінуў таму барану на шыю. Не паспеў ён і варухнуцца, як я зашмаргнуў пятлю дый пацёг барана да сябе. Звязаў гэта я таго барана, узваліў яго на воз дый хацеў ехаць далей. Пагнаў гэта я коней, а тыя ані з месца. Я біць, я гнаць, а коні пнуцца, аж жылы ў іх трашчаць, а не могуць пацягнуць воза. Бачу я,

што гэта не просты баран, а якісь нячысцік, вот я развязаў лейцы дый скінуў яго з воза. Баран забляяў, зарагатаў дый рассыпаўся па дарозе, бы мяшок жару. А коні як рвануць ды панясуцца, дык я думаў, што і костачкі мае растрасуць. Нарэшце выбіліся з сілы дый супыніліся. Ніколі не забуду, якога страху набраўся ў тую дарогу.

Дамавік ездзіць на конях

Сядзім мы раз у карчме, пакурваем люлькі ды гамонім аб тым аб сім. Толькі вось заходзіць Купрэй і пачынае жаліцца, што яго коні ноччу хтось заезджвае ў хляве.

— Гэ, ды гэта, мабыць, той самы, — кажа Мікіта Кульган. — Летась ён як прычапіўся да маіх коней, дык чуць жывымі пакінуў. Але то, кажуць, нячыстая сіла. Я выгладзіў коней, як лялек, а ён за нядзелю так заездзіў, што засталіся толькі шкура ды косці.

— Дык вось гэтак жа і маіх, — кажа Купрэй. — Сягоння чую ўначы, што коні грукаюць, запаліў я трэску дый пайшоў у хлеў. Прыходжу туды, а мае коні ў пене, бы іх хто ганяў колькі міль. Гэта ён цешыцца. Ён любіць, калі гладкія коні.

— Прапалі мае коні. Не ведаю, што і пачаць. Парадзь, Мікітабратка, што мне рабіць. Можа, трэба старацца людзей, каб адрабілі, бо гэта, мусіць, уздзеяна.

— Плюнь ты, Купрэй, на гэтую справу, ды вот паслухай, як я зрабіў. У мяне яшчэ горш было, бо я і не ведаў, што ён ездзіць на конях. Толькі бачу, што як я ні кармлю, а яны ўсё падаюць з цела. Дзякаваць сябру, ён мяне перасцярог.

— Глядзі, — кажа сябра, — ці не дамавік гэта гарцуе на тваіх конях.

Схамянуўся я дый пайшоў уначы цікаваць. Залез гэта я на вышкі ды адтуль і пазіраю на коней. А ў мяне, бачыце, над коньмі, каб было цяплей, зроблены вышкі з жэрдак, а наверх накідана саломы. Ляжу я на саломе дый пазіраю праз шчыліну. Перш звечара коні стаялі ціха ды хрумалі сена, потым, можа, у самую поўнач пакінулі есці ды давай пераступаць з нагі на нагу, давай чмыхаць ды дрыжаць усім целам, быццам яны бягуць, дый толькі. Дык вот, кажаце, можа, праз часіну, люльку выкурыць, з маіх канякаў паваліла пена. Паглядзеў я на тое ды хутчэй да сябра на раду. На другую ноч пайшоў я з сябрам разам пільнаваць коней. Запалілі мы грамнічную свечку, накрылі яе горшчыкам, узялі з сабою вады ды сядзім, чакаем, пакуль з'явіцца ён сам. Толькі вось

каля поўначы і пачалі коні біцца ды тупаць. Адкрыў гэта сябра свечку; зірнулі мы, аж на конях сядзіць сівы дзед з доўгаю барадою ды толькі іх паганяе. Вот я як хватануў яго, дык ён і знік назаўсёды. З тых часоў болей і не з'яўляецца.

Хут

Хут, у каго ў доме жыве, вельмі таму спрыяе у гаспадарцы, багацце ў дом прыносіць, снапы з чужых палёў у гумно, золата з няведамых скарбаў. Вечарам яго можна часам бачыць на небе, як ляціць вогненны, чырвоны, — золата нясе, як цёмна, чорна — збожжа, снапы. Але яго трэба шанаваць, смачна карміць, яго любімая страва — яечня. Як спячэ гаспадыня яечню, нясе на гарышча, ставіць там і кліча:

— Хут, хут, ідзі сюды, дам яечаньку, абарачаньку.

Ён тады прыходзіць і есць. І тады ўсё ў дом носіць. На гарышчы хут жыве, а лятае дзе хоча, ніхто не ведае дзе. Можа перакінуцца ў што хочаш — у корч, у старое кола, у палена.

Кажуць, быў такі выпадак. Парабак падслухаў, як гаспадыня клікала хута есці яечню, ды з'еў тую яечню сам. Хут вельмі разгневаўся, думаў, што гаспадыня кпіны састроіла, і спаліў увесь двор, і гумно, і дом. Тушылі людзі, тушылі і не далі рады. Стаяць, глядзяць на галавешкі. А тут кола старое ляжыць (а гэты быў хут, ён перакінуўся ў кола, жыць яму ўжо не было дзе). Дык сусед кажа:

— А нашто ж яно тут будзе гарэць, — дый перакінуў у свой двор.

Дык адкуль толькі што ўзялося ў яго! Усё яму пайшло: і ўраджай, і ўсялякае дабро.

Як чорта выганялі

Быў і іншы выпадак, пра які расказвалі калісьці. Было гэта, можа, у Дашах, а можа, і не ў Дашах, хто яго ведае. Ішоў аднойчы ноччу чалавек з вяселля: ды ішоў падхмелены, а ісці яму выпала якраз праз могільнік. На могільніку тым свежую яму выкапалі, дык п'яны чалавек у гэтую яму і ўваліўся.

Сядзіць ён у яме ды чуе: у кутку нешта варушыцца. Спачатку спужаўся, а потым: мац, мац — бачыць, а гэта казёл, ды не які чужы, а — ягоны.

І так сядзяць у яме казёл і гаспадар. Сядзелі мо гадзіну, а мо і болей, аж чуе гаспадар: нехта тупае.

— Чалавеча добры! — крычыць ён. — Дапамажы мне вылезці з гэтай ямы.

Прахожы знайшоў недзе кавалак вяроўкі і ўзяўся выцягваць п'янага. А п'яны думае: «Выцягне мяне, дык казёл застанецца ў яме. Яшчэ здохне да раніцы! Падам яму перш казла, а потым сам вылезу». І, нічога не кажучы, прывязаў казла да вяроўкі.

Цягне прахожы вяроўку, але, калі ўбачыў, што гэта казёл, спужаўся страшэнна, піхнуў казла назад у яму, а сам пабег у вёску. У вёсцы расказаў, што бачыў на могільніку чорта ў постаці казла, які гаварыў да яго чалавечым голасам.

Сабраліся людзі раніцаю ў працэсію, узялі з сабою папа ды пайшлі на могільнік выганяць чорта. А чалавек, які сядзеў у яме, паспеў за гэты час з яе выкарабкацца; ідзе ён ды бачыць, насустрач працэсія валіць.

— Куды вы, людзі, ідзяце? — пытае.

— На могільнік, з ямы чорта выганяць, — адказваюць людзі.

— Які вам чорт, гэта ж я быў! — кажа чалавек.

Думаеце, яму паверылі? Яшчэ чалавека гэтага дурнем нараклі.

Скрыпач і ваўкі

Быў у нас на сяле скрыпач Ахрэм. Ён быў так сабе, просты гаспадар. Яшчэ змалку навучыўся ён на скрыпцы іграць. Прыйшла восень, пачаліся вяселлі, — вота ж і клічуць Ахрэма то туды, то сюды іграць на вяселлях. І людзям весялей, і чалавеку заробак.

Аднаго разу паклікалі яго ў другую слабаду іграці, — так вёрст за сем ад нашае. Вядомае дзела, вяселле скора не робіцца. Прыйшлося Ахрэму вяртацца адтуль позна ўночы. Ісці трэба было лесам. Праз лес ішла ездавая дарога, каторую трэба абмінаць, бо сцежкаю бліжэй, як тою дарогаю. Ахрэм і думае: «Пайду проста сцежкаю — усё ж бліжэй будзе». Дый пайшоў.

Ноч была і так цёмная, а то яшчэ ў лесе. Ішоў ён, ішоў, ды неяк заблукаўся, ды разам як праваліцца, як шубоўтне кудысь пад зямлю! Упаў і не так пабіўся, як налякаўся. Што яно такое?

Падумаўшы, дагадаўся: у лесе было шмат ваўкоў і шкоды было ад іх нямала, дык іх стралялі і лавілі. А лавілі іх так: выкапаюць

яму глыбокую, дзе воўчых слядоў найболей, а яму прыкрыюць тонкім галлём і травою прытрусяць, каб не відаць было; за ямаю яшчэ часам і прынаду паложаць. Як воўк прынаду счуе і пабяжыць да яе, дык у яму і праваліцца. Вота ж у такую яму патрапіў і Ахрэм.

Як здагадаўся Ахрэм, дык трохі ад сэрца й адлягло. Аж чуе — у яме штось як завые! Ахрэм так і пахаладзеў. Глянуў — ажно процію яго як бы дзве свечачкі гараць. Ахрэм ведаў, што ў воўка поцемку вочы свецяцца і што гэта ваўчок папаўся ў яму і сядзіць. «О, гэта добры таварыш, — думае Ахрэм, — а ў мяне і паганага пакалка няма, адно скрыпка!» Што яму тутака рабіць? Вылезці з ямы ўпоцемку нельга ды і повідну не вельмі-то вылезеш, бо яма глыбокая, а яшчэ пачнеш вылазіць, дык воўк цябе ззаду схопіць. Не, трэба, кажа, сядзець ціха.

Залез Ахрэм у куток, а воўк у другім. І думае Ахрэм: «Гэта ён цяпер спалохаўся, дык не чапае, а як ачухаецца, то з костачкамі з'есць мяне». І сапраўды, крыху пачакаўшы, воўк пачаў ужо варушыцца, няйначай, бліжэй падступаць. «Пагана, — думае Ахрэм, — нічога тут не зробіш! Ану, хіба на скрыпцы зайграю». Узяў, прылажыў скрыпку ды як разане смычком па струнах, а скрыпка як загалосіць, а воўк як адскоча! «О, — думае Ахрэм, — гэта добра!» Дый давай іграці, ды яшчэ вясёлае, да танцаў. Воўку, мабыць, спадабалася — пачаў ён пад музыку выць. Скрыпач грае, а воўк вые. Чуе Ахрэм, ажно з лесу яшчэ воўчыя галасы адазваліся. «Вось, — думае Ахрэм, — папрыбягаюць!» Але іграць не кідае, усё іграе. І такая ў іх музыка: Ахрэм іграе, воўк у яме вые, а другія ваўкі з лесу сабе голас падаюць. Такое выццё ўчынілі!

Ахрэм усё іграе. Ніколі яшчэ ён так шчыра не іграў, як цяпер, бо думаў, што як кіне іграць, то воўк зараз да яго ды з'есць. Калі гэта адна струна — дзынь! — дый парвалася. Няма чаго рабіць — трэба іграць на трох. Калі і другая — дзынь! — і тая парвалася. Бачыць Ахрэм, што ліха: пачаў не так ужо моцна іграць. Але як на тое ліха, яшчэ і з дзесятак разоў смычком не пацягнуў, як і трэцяя струна лопнула. Цяпер засталася адна. Бедны Ахрэм думае: «Вось-вось зараз і гэта лопне — з'есць тагды мяне ваўчуга?!» Іграе, гаротны, на той аднэй струне, а сам на неба пазірае: ці не світае часам? Ды моліцца: «Госпадзі! Пашлі хутчэй свет. Можа, хто недалёка ісціме ды пачуе».

І хто яго там ведае, што б было, але сапраўды стала на свет займацца, і так давялося, што з нашае слабады стралец засядаў у

лесе на звера ды блізка праходзіў і пачуў, што скрыпка грае, а воўк вые. Ён пайшоў паглядзець, што яно за дзіва такое.

Патрапіў на тое мейсца, дзе была яма, падыходзіць і чуе, што няйначай у зямлі іграе. А Ахрэм гэтаксама чуе, што хтось ідзе, дый думае: «Вось яшчэ ваўкі бягуць — тут ужо мне канец». Калі чуе, аж хтось гукае: «А хто тутатка іграе?» Ахрэм іграць кінуў ды як закрычыць:

— Я, я іграю!

— Ды хто?

— Ахрэм-скрыпач.

— Ды дзе ж бо ты іграеш?

— У воўчай яме, уваліўся.

— Дык навошта ж ты іграеш?

— Воўка забаўляю.

Падышоў стралец бліжэй, глянуў — і праўда: у адным кутку Ахрэм, а ў другім воўк. Зараз стралец спусціў Ахрэму дручка і выцягнуў яго, а тагды ўжо воўка забіў.

З таго часу больш ужо Ахрэм ніколі поначы сцежкаю нацянькі не хадзіў, бо казаў, што не хоча болей на воўчым вяселлі іграць.

Нядзеля

Ці ведаеце вы, што Міхась у сераду Нядзелю вёз, едучы з Баранавіч?

Едзе ён, аж бяжыць паненка, усянютка ў белі прыбрана, і просіцца:

— Чалавечку! Падвязі мяне.

Ён кажа:

— Сядай.

Яна села.

Едзе Міхась, ажно бачыць: здалёк бягуць два сабакі белыя. Паненка, як сабак угледзела, схавалася пад хвартух у брычцы і просіцца:

— Чалавечку, не кажы ж ты сабакам, што мяне вязеш.

Аж даганяюць сабакі і пытаюцца:

— Чалавека, не бегла сюдэма паненка ў белі?

Ён кажа:

— Не, не бегла, не бачыў.

Яны яго абмінулі дый пабеглі на сухі лес.

Тады паненка ўстала і кажа:

— Добра, што ты ім не сказаў, бо гэта я — Нядзеля. Каб ім сказаў, яны мяне б разарвалі, дый ужо ў вас не было б ніколі нядзелі, быў бы толькі будзень.

Тады злезла з брычкі дый сама недзе згінула.

Серада і пятніца

Серада і Пятніца сустрэліся раз на раздарожжы дый пайшлі далей разам. Вось ідуць яны, ідуць дый сустракаюць чалавека, які вяртаўся з кірмашу дамоў. Параўняўся з імі чалавек, ды як зірнуў, што ідуць якіясь падарожныя жанчыны, сказаў ім дабрыдзень дый паехаў далей. Адышліся Серада з Пятніцаю дый пачалі спрачацца, каму гэта чалавек даў дабрыдзень. Адна кажа — мне, а другая — мне. Доўга спрачаліся яны, нарэшце згадзіліся вярнуцца ды спытаць у самога чалавека.

Вось яны пераляцелі назад дый зноў сустракаюць таго чалавека. Зірнуў чалавек ды адразу і пазнаў, што гэта тыя самыя. «Што за ліха, — думае ён, — што гэта за праява? Хіба якая марока? Я ж сустракаў іх на раздарожжы ці каля павароткі, а тут вось ад'ехаў, а яны зноў ідуць насустрач. Ліха іх вазьмі, дам ізноў ім дабрыдзень».

Тут ён схамянуўся дый кажа:

— Дабрыдзень!

— Чалавеча, — пытае Серада, — каму ты даў дабрыдзень?

— Чаго? Тпру! Каб цябе ваўкі зарэзалі! — крыкнуў чалавек на каняку, супыняючы яе.

— Каму ты даў дабрыдзень? — пытае Пятніца ўжо.

Чалавек зірнуў то на адну, то на другую дый кажа:

— А ці я ведаю! Багі вас ведаюць, хто вы такія!

— Мы Серада і Пятніца, дык каго ты больш шануеш, Сераду ці Пятніцу?

— І серада й пятніца — добрыя дзянькі. Мы іх і шануем.

— Не, але каго ты любіш больш, Сераду ці Пятніцу?

— Мы больш любім нядзельку, бо гэта свята.

— А з нас каго больш?

— У сераду ўсё ядуць, а ў пятніцу не прадуць, не аруць.

Пабачылі Серада ды Пятніца, што ад хітрага мужыка нічога не дапытаешся, плюнулі дый пайшлі далей. Мужык ад'ехаў трохі, азірнуўся дый кажа:

— Яшчэ пытаюць, каго мы больш шануем. Абедзве голадам мораць ды яшчэ пашаны хочуць. Той у пашане, хто нам есці дае.

Паморак

Якое толькі ліха не даймае людзей! Бяда на бядзе едзе ды бядой паганяе. Пастаіш — бяда нагоніць. Пабяжыш — на бяду наскочыш. І жывеш, як той заяц: куды ні сунься — бядзе ў зубы. Шмат бяды ад Бога. То мароз памарозіць сады і гароды, збажыну ў полі, траву на сенажаці; то град паб'е ўсё, што ацалела ад марозу ці сіверу; то сонца смаліць, аж зямля гарачая, як прысак, хоць ты ў ёй пячы яйкі... А дасць Бог харошае лецейка — абавязкова ўсякія пошасці ці паморак нападуць на людзей і жывёлу. Тут ужо не абышлося без ліхіх чараўнікоў.

Вось як гэта здарылася ў адной мясцовасці. Была ранняя, вельмі гожая вясна. Кожную ноч ішоў ціхі, цёплы дожджык, а ўдзень свяціла яснае сонейка. Яно галубіла зямлю, нібы матуля сваё дзіцятка. Здаецца, пасадзі на полі малое, дык яно само вырасце, як гарбуз на гародзе. Бачаць людзі, што ўсё расце, як на дражджах. Настала лета. Абмінулі, дзякаваць Богу, навальніцы з градам. І так усё шчодра зарадзіла, што ўвосень хваць не будзе куды. Толькі не радуюцца людзі багатаму ўраджаю. Так прывык селянін да бяды, што нават лішняе дабро яго палохае. Папаўзлі ад вёскі да вёскі чуткі, што хоць Бог даў шчодры ўраджай, але не будзе каму яго спажываць, бо набліжаецца паморак. Як самай жахлівай бяды спалохаліся людзі небывалага ўраджаю. Ходзяць засмучаныя, нібы ў ваду апушчаныя.

Мінула лета і аб'явіўся паморак. Спачатку ён касіў жывёлу, а потым і за людзей узяўся. У адным далёкім сяле таксама з дня на дзень чакалі бяду. А каб хвароба хутка не выкасіла іхняе сяло, людзі пачалі берагчыся. Нездарма кажуць: беражонага і Бог беражэ. Так і тыя людзі. Пайшлі яны ў лес, звалілі самую высокую хвойку, зрабілі з яе крыж, які саматугам прынеслі да сяла і паставілі на прыгорку, каб адусюль было відаць. Затым дзецюкі доўга церлі адзін аб адзін сухія ясеневыя брусы, пакуль не здабылі агонь. Людзі ўзялі гэты агонь у свае хаціны і ўжо не зводзілі яго. Каля крыжа і ў абодвух канцах вуліцы дзень і ноч палілі вогнішчы, каб паморак не мог пракрасціся ў сяло. Жывёлу загналі ў цёмныя лясы, на балотныя купіны. Парабілі там буданы-кашары* і пасвілі статкі да самай зімы. Раніцай і вечарам кожнага дня абкурвалі гаўяда тхарынаю: кінуць на вуголле кавалкі сушанай тхарыны, дый аб-

* *Кашары* — загоны для ўтрымання жывёл.

курваюць жывёлу. Навокал такі смурод стаіць, аж насы ўсім разрывае. Ніякая хвароба ці пошасць не падкрадзецца.

Мінае восень, хутка замаразкі. Навокал паморак, быццам касою, косіць людзей і жывёлу, а ў гэтае сяло ніяк не можа ўплішчыцца. Тады ён пусціўся на хітрыкі: перакінуўся ў старую бабу і падыбаў глухою сцежкаю да сяла. Дагнаў яго па дарозе адзін чалавек, пытаецца:

– Куды ідзеш, бабця?

– У тое сяло, мой голубе, дзе няма паморку...

Здагадаўся чалавек, хто перад ім. Напалохаўся – аж дух заняло, але не разгубіўся. Набраўся адвагі і кажа:

– Хадзем разам, я пакажу табе дарогу.

Ішлі яны, ішлі, нарэшце падышлі да багністага балота. Далей трэба скакаць па кладках і бярвеннях.

– Ідзі, баба, першая, – кажа чалавек, – ды моцна трымайся за мой кій.

Паслухалася яна, пайшла. А чалавек – следам. Далёка не адышліся: спіхнуў чалавек старую ў багну. А месца выбраў паганае, глыбокае – дна не дастаць. Утапіўся паморак і нават бурбалкі не пайшлі.

Пабег чалавек у сяло, расказаў усім, каго ён сустрэў. Давай людзі яшчэ пільней глядзець, каб не ўбіўся паморак.

Аднойчы паехаў з таго сяла дзядзька на балота па сена. Развяршыў стажок, кладзе сена на воз. Толькі вытаптаў драбінкі, а тут выходзіць з хмызняку страшэнны аднавокі дзед з доўгаю касматаю барадою. Зірнуў на яго дзядзька і жахнуўся: такога страшнага дзеда яшчэ не даводзілася бачыць. Стары лыпнуў вокам і просіць падвезці яго да сяла.

– Падвезці мне не цяжка... – кажа яму дзядзька, – але нашы людзі не пусцяць цябе. Яны вартуюць, каб у сяло не ўплішчыўся ліхі паморак.

– Э-э, мой даражэнькі, – усміхнуўся стары, – я хоць і бядняк, але нясу людзям шчасце, якое яны не маюць, пакуль жывуць на белым свеце.

– Якое ж тваё шчасце?

– А такое, якое будуць мець і багатыя, і бедныя, і здаровыя, і хворыя, якое зраўняе караля з апошнім жабраком...

Пачуўшы гэта, дзядзька адразу здагадаўся: нясе стары смерць. Толькі яна адна ўсіх раўняе, усім дае роўнае шчасце – і царам, і мужыкам. Спалохаўся дзядзька – пазнаў паморка. Потым кажа:

– Ну, дзеду, лезь на воз! А я цябе прыкідаю сенам – мо хіба так завязу ў сяло.

Залез стары на воз, чалавек зацерушыў яго сенам, прыціснуў, каб не выпаў, жэрдкай, і паехалі яны да сяла. Нарэшце прыехалі на выган. Тут стаяла варта і гарэла вялікае вогнішча. Шапнуў дзядзька хлопцам, хто ў яго на возе. А тыя знарок галосна пытаюцца:

– Што вязеш, дзядзька?

– Дровы.

– Якія дровы? Гэта ж сена!

– Навошта пытаецеся, калі бачыце...

– А ў сене што?

– Як што, шышкі з ігліцаю.

– Гэ, дык ты над намі кпіш! Хлопцы, бярыцеся за воз, зараз паглядзім, што ён вязе.

Уперліся хлопцы ў воз, штурханулі яго з усёй сілы – шухнула сена проста ў вогнішча. Як выбухне агонь – вышэй за лес! А хлопцы кіямі варушаць сухое сена, дровы падкідваюць. Круціўся, круціўся паморак – не можа ўцячы. Спалілі яго людзі, так спалілі, што нават костачак не засталося.

Але нечысць у агні не гарыць. Спачатку згарэла, а потым зноў ажыла. Праўда, людзі з таго дня перасталі паміраць ад паморка, і жывёлу ён не чапаў. Мабыць, моцна напалохаўся злыдзень, як задалі яму вогненную лазню. Уцёк за сіняе мора, за высокія горы. Часам наведваецца ў наш край: парэжа трохі гаўяда, пакосіць людзей – і ўцякае хутчэй назад, баіцца, каб зноў не злавілі і не падсмажылі.

Трасца

Пайшоў аднойчы ўвесну чалавек па бярозавы сок. Напусціў паўнюткае вядро бярозавіку дый вяртаецца з лесу. Падыходзіць да вёскі, а каля дарогі на плоце нейкая худая паненка сядзіць і жаласліва просіць папіць.

Падаў чалавек ёй вядро. Толькі глытнула яна бярозавіку – знікла, як скрозь зямлю правалілася.

Здагадаўся чалавек, што гэта трасца была, пабег хутчэй дахаты. Пераступіў парог – пачалі калаціць яго дрыжыкі. Потым як узялася трасца трасці – ажно зубы ляскацелі.

Шэсць тыдняў біла небараку трасца, пакуль не памаглі добрыя людзі, што ўмелі суняць паганую пошасць.

Напасць

Ёз чалавек у горад пшаніцу прадаваць. Сустрэлася яму па дарозе баба з кавальскім молатам на плячы. І просіць жаласліва:

– Падвязі, чалавеча, мой молат.

– Добра, падвязу.

Укінула баба молат на воз, а сама побач пешкі ідзе. Потым пытаеца:

– Скажы, гаспадарыку, а ці молішся ты Богу ад злой напасці?

– Навошта мне маліцца? – здзівіўся чалавек. – Яна і так да мяне не прычэпіцца.

– А ты маліся, дзетка, – няўхвальна заківала галавой старая, – бо пашкадуеш, што не маліўся...

Сказала так і залезла на воз. Едуць далей. Пад'язджаюць да горада, баба зноў пра сваё:

– А чаму ты не молішся ад напасці?

Маўчыць чалавек, а сам сабе думае: «Што з дурною бабаю гаманіць...» Яна ж не сунімаецца, зноў са сваім пытаннем лезе. Так дапякла, аж чалавек прыгразіў:

– Сядзі, калі сядзіш, бо папру з воза!

Нарэшце прыехалі на кірмаш. Выпраг гаспадар коні, паставіў каля воза, сена падкінуў. А баба не злазіць, сядзіць на мяхах з пшаніцай.

– Бяры свой молат ды ідзі, куды табе трэба, – кажа ёй чалавек.

А яна на ўвесь кірмаш:

– Ты чаго прывязаўся да майго воза? Прывезла твой молат, дык яшчэ лаешся!..

Усчалася сварка. Прыбегла паліцыя.

– Што тут здарылася?

Чалавек кажа, што ён падвёз бабу, а баба бубніць, што яна яго падвезла. Вядома, усе заступаюца за бабу, бо кавальскі молат не для жаночых рук. Хацелі ўжо гаспадара ў астрог валачы. Давай ён маліцца, хрысціцца і плакаць:

– І не сніў, – кажа, – і не думаў, што такая напасць прычэпіцца!..

Зарагатала тут баба і злезла з воза.

– Глядзі, чалавеча, помні, што я па дарозе табе казала, бо завуць мяне – Напасць.

Сказала так і знікла, як скрозь зямлю правалілася.

Халера

Самая страшная халера была ў трыццатым годзе. Рады не маглі ёй даць. Што ні рабілі людзі, як ні сцерагліся, а яна рэжа ўсіх, быццам нажом.

Спачатку пайшлі чуткі, што дзесьці ў мястэчку халера скруціла мешчаніна і мяшчанку. Суседзі, каб уратавацца, запхнулі іх у глыбокую яму і закапалі жыўцом, а ўсе іхнія хатнія транты пакідалі ў рэчку. Вада разам з дабром вынесла за мястэчка і халеру. Паплыла яна ўніз па рацэ і давай касіць людзей па прыбрэжных вёсках. Усіх касіла, нікога не мінала. Ідзе чалавек у поле здаровы, быццам рэпа, а халера перапыніць яго ды як шасне! Пакачаецца, пакачаецца небарака – і дух з яго вон.

Але дзякаваць Богу аднаго дня наскочыла гадаўка на жаўнера-маскаля.

– Прылёг я на сенажаці адпачыць, – расказваў жаўнер потым людзям, – і, мабыць-такі, задрамаў. Праз гадзіну-другую прахапіўся, прадзёр вочы, гляджу, а каля мяне схілілася высокая, худая, як жэрдка, кабеціна, апранутая ва ўсё чорнае. Твар сіні, быццам курыны пуп. Вядома, спалохаўся я, аж мову адняло. Адразу здагадаўся, што за цётачка каля мяне спынілася. Потым думаю сам сабе: ці пан, ці прапаў! Падхапіў гадаўку на рукі – і папёр да ракі. Прывалок на высокі бераг рачны, а ўнізе глыбіня бездонная, чорны вір круціць. Бачыць чорная паненка, што я не жартую, давай прасіцца ды маліцца:

– Адпусці мяне! Не губі! Больш я ніводнай душы не зачаплю!..

Хацелася мне боўтнуць яе, каб ажно бурбалкі пайшлі. А тады разважыў сам з сабою: «Якая будзе карысць, калі яе загублю? А як замест яе новае ліха зробіцца? Лепш адпушчу – не забудзе маёй навукі...»

– Добра, адпушчу цябе, – кажу ёй, – але пабажыся, што ніколі сюды не прыдзеш і не будзеш губіць людзей.

Прысягнула паганка, нават укленчыла, за зямлю схапілася, абяцаючы не паказвацца на белы свет. Адпусціў гадаўку, гляджу, куды яе панясе. А яна – проста на сухі лес, ажно трэск пайшоў. Толькі яе і бачыў.

З таго часу халера знікла, забылася дарогу ў нашы ваколіцы.

Халера 40-га року

Настала лета саракавога року, і страх вялікі агарнуў людзей, бо як з-пад Менску, так з-пад Койданава і з-пад Радашковіч і адусюль наўкруг чутно было, што халера людзей коціць. Людзі нідзе не выязджалі, ніхто і ў нашу старану не заглядаў. Усе сталі неяк невясёлы, але пакуль што ў нас, каля Волмы, ніхто не захварэў.

У адну так нядзельку святую Бог даў раніцу вельмі красную. Якраз зачалася касьба, і месцамі свежанькае сена стаяла ўжо ў копах. Ранняе свежае паветра было насякшы пахамі новага сена і красак яшчэ някошанай сенажаці. Сонца паволі вылынала з-за далёкага лесу і адбівалася ў расінках, на ўсялякіх кветках аганькамі. Пакоша выглядала як высыпаная дарагімі каменнямі. Пастушкі выгналі сваю гавядку, каторая са смакам скубла чуць паадскокваўшую сочную травіцу. Так усё было хораша, весела, — здаецца, і не падумаў бы аб якім няшчасці. Тым часам старэйшыя штось як бы чулі. Усякі, каго ні сустрэнеш, ідзе нейкі насуплены і слова не пракажа. А калі запытаеш ці завядзеш гутарку, дык адказваюць нехаця, як бы баючыся большай размовы, ды кожны ідзе сваёй дарогай.

Пасуць пастушкі скаціну на свежай пакошы, — аж бачаць, як з дарогі ідзе якаясь баба, уся мокрая да руба. Прыйшла яна да аднае капіцы і лягла пад сена. Пастушкі, вядома, блазнота, падшывальцы, — абступілі яе здалёк, няйначай птушкі саву або вараннё арла, але блізка падысці баяліся, хоць і дужа цікавасць брала. Гэтак стоячы, давай яны шпурляць у яе чым папала: хто пакалкам, хто грудкаю, хто каменьчыкам. І так ёй не давалі супакою амаль ні да поўдня, хоць тая і прасілася і малілася, каб далі ёй сапачыць крыху. А далей не вытрывала дый кажа:

— Чакайце, калі так. Папомніце вы мяне! — Ды выйшла ім з вачэй.

А з гэтага дня ў нашым сяле стала халера людзей каціць з канца ў канец. Мала хто жыў застаўся.

* * *

Была ўжо сярэдзіна лета. Пагода стаяла харошая. Буйнае жыцейка выспела як мае быць і хіліла свой поўны колас да зямлі, адно жаць яго неяк не хапаліся. Усе хадзілі як патручаныя, бо халера стала ўжо і ў наша сяло заглядаць, а пра суседняе, дык і

казаць нечага — там мала хто жыў застаўся. Толькі на адну ніўку пад лесам выйшла жонка і стала жаці.

Не нажала яна яшчэ двух снапоў, як выйшла з лесу нейкая дзяўчына ўся ў белым і сама белая, як малако, ды прытым такі дужа прыгожая. Тую жонку паняволі якісь ляк узяў.

Падышла белая дзяўчына з сярпом і, заняўшы постаць пры той жанчыне, давай жаць і снапы вязаць — усё як мае быць. І гэта робіць яна ўсё моўчкі, а жонка гэтаксама баіцца да яе загаварыць, толькі дзівіцца на яе раз ад разу. Так жнуць, завіхаюцца, покі не прыйшла пара палуднаваць. Жанчына адважылася ды кажа:

— Я схаджу дамоў папалудную, — можа, табе чаго прынесці?

— Шклянку малака, калі ласка, — больш нічога, — сказала тая і давай зноў завіхацца. Жанчына, папалуднаваўшы, прынесла той дзяўчыне шклянку малака, а тая выпіла, падзякавала, — ды сталі зноў жаць і маўчаць.

Жнуць так моўчкі, завіхаюцца, — і вечар ужо блізка. Тая дзяўчына паглядзела-паглядзела ў лес ды кажа:

— Зараз, зараз іду.

А сказаўшы, зноў пачала жаць. Жанчына розуму не дабярэ, што яно такое. Чуе — крача, глянула — крумкач ляціць з-за лесу. Дзяўчына абярнулася да яго і кажа:

— Зараз, зараз іду, адно сноп дажну.

— Гэта, — кажа, — мой брат мяне на вяселле кліча.

Як дажала сноп, звязала яго як трэба ды пайшла сабе ізноў у лес, як прыйшла.

З таго часу халера стала сціхаць, сціхаць і заціхла.

Чаму воўк з сабакам ды з кошкай і мышкай варагуюць

У часы старадаўнія воўк, сабака, кошка і мыш жылі між сабою дружна, не варагавалі, адзін за аднаго стаялі і ні ў чым патрэбы не мелі.

Раз ваўку давялося некаторы час пагаладаць: не было харчоў. І расстараўся ён сабе граматку — прасіць хлеб па вёсках і па сёлах. З гэтаю граматаю воўк і пайшоў жабраваць.

Па дарозе мусіў ён перайсці па кладцы цераз нейкую рачулку, ды зваліўся ў ваду і так замачыў сваю грамату, што яе немагчыма было разгарнуць, не прасушыўшы. Дабег воўк да бліжэйшай

вёскі, ускочыў у першую хату, папрасіў там гаспадарскага сабаку дапамагчы яму і высушыць прамоклую грамату, а сам, таксама мокры, пайшоў сушыцца ў ёўню. Сабака адразу, як мага асцярожна, разаслаў грамату на градцы і, сам не маючы часу, даручыў кошцы перадаць гэтую паперу ваўку, калі ён па яе прыйдзе.

Між тым кошка заснула, прасохлая грамата ўпала з градкі на зямлю і трапіла ў зубы да мышкі, што тут якраз прабягала. Тая, не ведаючы, што гэта за папера, згрызла яе амаль усю, а шматкі, якія засталіся, зацягнула ў сваю норку.

Калі воўк вярнуўся ў хату і даведаўся пра ўсё, дык пачаў лаяць сваіх таварышаў. Ніхто з іх не хацеў прызнаць сваю правіну, і яны ўсе між сабою перасварыліся ўшчэнт. Воўк быў у роспачы, бо новай граматы яму не маглі даць. Завыў ён, бедны, немым голасам і злосна накінуўся на сабаку, які ледзьве вырваўся. Тады раззлаваўся сабака ды кінуўся на кошку і не выпусціў яе з лап, пакуль не пакусаў дашчэнту. Тут кошка накінулася на мыш, якая найбольш і правінілася.

З таго часу і варагуюць воўк з сабакам ды з кошкай і мышкай.

Чаму заяц, ліса ды воўк разам не сыходзяцца

Калісьці ўсе пушчанскія звяры жылі ў вялікай згодзе. Часта збіраліся разам на якой-небудзь паляне на свае звярыныя сходы-зборы, таксама і ў госці хадзілі адзін да аднаго. Але здарылася вось што.

Аднойчы пагнаў хлопчык пасвіць козы. Гоніць іх, гоніць дарожкаю каля агародаў, а тыя козы — скок! — і ў агарод, і да капусты. Давай хлопчык іх выганяць. Гоніць-гоніць і выгнаць не можа. Сеў на мяжы і плача.

Бег узмеж агародаў зайчык, убачыў хлопчыка, як той горка плача, пытаецца ў яго:

— Чаго плачаш, хлопча?

— Як мне не плакаць! — праз слёзы той кажа. — Вунь улезлі козы ў капусту, і аніяк не магу іх выгнаць.

— Не плач, — яму зайчык на тое, — пайду я выганю.

Гнаў зайчык коз, гнаў і аніяк выгнаць не можа: ядуць козы капусту, ажно бароды ў іх трасуцца. Сеў зайчык каля хлопчыка і таксама заплакаў.

Бегла мяжою ліса, убачыла зайчыка ды пытаецца:

– Чаго плачаш, зайчык?

– Плачу я, бо хлопчык плача, а хлопчык плача, бо коз з агарода выгнаць не можа.

– Не плачце, – суцяшае іх ліса. – Я іх зараз выганю.

Гнала-гнала ліса коз з агарода, а тыя і слухаць яе не хочуць: жмураць капусту, аж за вушамі трашчыць. Села ліса каля зайчыка ды заплакала.

Бег воўк, убачыў, як у лісы слёзы з вачэй коцяцца, ды пытаецца:

– Чаго плачаш, ліска?

– Плачу я, бо зайчык плача, зайчык плача, бо хлопчык плача, а хлопчык плача, бо коз з агарода аніяк выгнаць не можа.

– Не плачце, – прамовіў воўк, – я іх мігам выганю.

Кінуўся ён да коз, гнаў іх, гнаў, а тыя хоць бы што: цярэбяць капусту, дый годзе. Сеў воўк каля лісы ды зароў.

Па-над агародамі ляцела маленькая пчолка. Убачыла яна, як воўк слёзы пралівае, пытаецца:

– Чаго плачаш, воўча?

– Плачу я, бо ліса плача, ліса плача, бо зайчык плача, зайчык плача, бо хлопчык плача, а хлопчык плача, бо коз з агарода аніяк выгнаць не можа.

– Не плачце, – празвінела пчолка, – я іх умомант выганю.

Падляцела пчала да першай казы і – бзом-бзом ёй у вуха, потым да другой – бзом-бзом, затым да трэцяй – бзом-бзом і так усім козам у вушы набзомкала. Застрыглі козы вушамі, затрэслі галовамі, задзерлі свае куртатыя хвасты ды далі драпака з агарода.

Звярам ніякавата зрабілася, што маленечкая пчолка мацнейшая за іх, вялікіх. Разбегліся яны хто куды ад сораму і дагэтуль не сыходзяцца разам.

Чым болей хто мае, тым болей жадае, або адкуль мядзведзі на свет узяліся

Жыў сабе чалавек бедны ўдваіх з жонкаю. Паехаў гэта ён у лес па дровы і, аблюбаваўшы старую ліпу, прыгатаваўся сячы яе. Але як толькі секануў у ліпу, дык ліпа і загаварыла.

– Чаго табе трэба? – пытае.

Мужык азірнуўся сюды-туды ды ізноў сячэ.

– Чаго табе трэба? – пытае ізноў ліпа.

Мужык тагды, дужа спалохаўшыся, чым дуж на сані ды наўцёкі дадому. Расказаў ён гэта жонцы, а жонка як накінецца на

яго: «Дурны ты! Чаму не сказаў, чаго нам трэба?» — «А чаго ж нам трэба?» — запытаў мужык. «Едзь і скажы, каб ты быў панам, а я паняю». Той хоць нехаця, але паехаў. Прыехаў у лес, падышоў да ліпы дый стук у яе сякераю. «Чаго табе трэба?» — пытае ліпа. «Каб я быў панам, а мая жонка паняю», — кажа той са страхам. «Едзь дамоў!» — кажа ліпа. Мужык паехаў і скора панам стаў.

Жывуць яны часу колькі, а далей падумала баба, што калі маглі стацца панамі, то маглі б стацца і чым большым. Кліча яна мужа і кажа: «Едзь ты, мой дзядулька, да ліпы і скажы, каб ты быў ваяводаю, а я ваяводзіхаю». Той, прыехаўшы ў лес, стук у ліпу. «Чаго табе трэба?» — «Каб я быў ваяводаю, а мая баба ваяводзіхаю». — «Едзь дамоў!» Прыехаў — так яго зараз і ваяводаю зрабілі.

Пажылі так трохі, а баба і кажа: «Дурны ты, дзядулька! Чаму адразу не сказаў, каб ты быў князем, а я княгіняю?!» Паехаў мужык у лес ды стук у ліпу. «Чаго табе трэба?» — пытае ліпа. «Каб я быў князем, мая баба княгіняю». — «Едзь дамоў!» Так скора і князем зрабілі. А баба і кажа раз: «Чаму гэта мы не дагадаліся ў цары папрасіцца! Нечага б тагды нікому не кланяліся. Паедзь ты яшчэ ў лес!»

Той, прыехаўшы, стук у ліпу. «Чаго табе трэба?» — «Каб я быў царом, а мая баба царыцаю». — «Едзь дамоў!» Стаў скора і царом. Але бабе ўсё мала, і кажа: «Слухай, дзядулечка! Купіў — не купіў, а патаргавацца можна. Папрасі ты ў ліпы, каб ты быў Богам, а я бажыцаю, бо ўсё ж такі хоць і царом, а памяраць трэба будзе, а Богам, дык ніколі».

Яшчэ паехаў ды стук у ліпу. «Чаго табе трэба?» — «Каб я быў Богам, а мая баба бажыцаю!» — «Вота ж ідзі ты мядзведзем, а твая баба — мядзведзіцаю!» Пайшоў ён да воза, каб дадому ехаць, а конь як убачыў яго, ды як кінецца наўцёкі, так толькі яго і бачыў. Няма чаго рабіць, пайшоў пехатою. Толькі на нагах ісці яму штось няспраўна паказалася, усё як бы да зямлі хіліць. Ён паспытаў ракам ісці, аж шмат лепей, і пайшоў ён так, аж бачыць: звер ідзе яму насустрач, а падышоў бліжэй — пазнаў сваю бабу. Тагды, зароўшы з жалю, пайшлі яны ў лес на векі вечныя.

Адкуль узяўся мядзведзь

Ці ведаеце вы, адкуль узяўся мядзведзь?

Мядзведзь перш быў такі самы мужык, як і ўсе мы, гарапашнікі.

Даўно тое здарылася. Людзей тады было мала. Гэта цяпер так народу намножылася, што ледзь зямля іх падымае. А даўней людзі жылі сям-там па лесе, лавілі звера, птушак, а ў азёрах ды ракách – рыбу. Улетку збіралі ягады або капалі карэнне, рабілі запасы на зіму. Больш за ўсё запасалі арэхаў і мёду. Пчол тады было багата. Яны самі вадзіліся ў дуплах і ў земляных норах. Па лесе і цяпер яшчэ ёсць пчолы ў дуплах. Дык вось людзі і шукалі такіх пчол, і хто першы знаходзіў, таго і былі тыя пчолы. Ён абвязваў дрэва, на якім вяліся пчолы, лічылася, што гэтыя пчолы ягоныя, а таму ніхто не мог іх чапаць.

Але жыў сярод людзей адзін гультаяваты мужык. Яму не хацелася самому шукаць пчол, дык ён прымудрыўся выдзіраць чужыя. Толькі цяжка яму было ўзлазіць на дрэва. І пачаў ён шукаць ведзьмара.

За сямю лясамі ды за сямю балатамі меўся такі вядзьмар. Вось і пайшоў гультаяваты мужык да яго. Ідзе ён ды ідзе лясамі, бачыць – ліпа абвязана; думае – пчолы. Падышоў бліжэй, зірнуў, аж дупло зусім нізка, а ў дупле – мёд. Выдраў гультай пчол і пайшоў далей. Бачыць – другое дрэва абвязана. Выдраў ён і тут пчол. Сыты і задаволены, падыходзіць гультаяваты мужык да вядзьмаравае зямлянкі.

Таго якраз не здарылася дома. Глядзіць мужык, аж тут пры самай зямлянцы ў дрэве пчолы. Давай гэта ён і тых пчол выдзіраць.

Але тут вядзьмар з'явіўся. Зірнуў на чужога чалавека і кажа:

– Раз пагáліўся на чужое, дык з гэтае пары і ты, і твае дзеці, і ўсё тваё кодла будзеце толькі пчол драць!

Абярнуў вядзьмар таго гультаяватага мужыка ў мядзведзя.

Дык вось адкуль узяўся мядзведзь.

Адкуль мядзведзь

Гэта было даўным-даўно. Адзін неразумны чалавек, жартуючы, захацеў спужаць сустрэчнага падарожнага і дзеля гэтага, апрануўшы вывернуты кажух, залез пад нізкі мост, па якім павінен быў ісці той падарожны.

Прайшло шмат часу, але цераз мост не йшоў той, каму быў прыдуманы гэты жарт, і чалавек выпаўз з-пад моста, глянуў уперад і бачыць, што падарожны стаіць і ўсміхаецца да яго. Чалавек пачаў клікаць падарожнага, але не пазнаў свайго голасу – то быў рык; хацеў падняцца на ногі, але рукі ад зямлі адарваць не

можа, узяўся за кажух, але той прырос да цела. Няшчасны жартаўнік глянуў у ваду ў канаве і жахнуўся: ужо ён не ранейшы чалавек, а мядзведзь. Ад гэтага пярэваратня і пайшлі ўсе мядзведзі.

Адкуль пайшлі буслы

Было гэта вельмі даўно. На зямлі развялося такое мноства гадаў, што не стала ад іх жыцця ні людзям, ні жывёле. І парашыў адзін чараўнік знішчыць гадаў, патапіць у якойсьці бяздонніцы. Сабраў ён іх у вялізны скураны мяшок, завязаў, узваліў на плечы аднаму неразумнаму чалавеку і загадаў укінуць у паказанае прадонне. Як толькі чалавек рушыў з месца, то ўсе гады, якія былі ў мяшку, заварушыліся, засіпелі, засвісталі. І ўзяла чалавека цікаўнасць, што ён такое прэ.

Чалавек развязаў торбу ды і аслупянеў ад жаху. Гады ж тым часам вылезлі і распаўзліся ізноў па зямлі. Разгневаны чараўнік не захацеў другі раз збіраць гэтую дрэнь і, накінуўшы на чалавека парожні мяшок, ператварыў яго ў бусла і загадаў збіраць гадаўуцекачоў усё яго жыццё аж да самай смерці.

І ходзіць гэты ператвораны ў бусла чалавек з накінутым на плечы мяшком па лугах, палях, балотах ды збірае гадаў, але да гэтае пары ніяк сабраць не можа. З прычыны сваёй крэўнасці да чалавека гэты пярэварацень не адыходзіць далёка ад людскіх сяліб і мала баіцца людзей.

Чаму конь ніколі не пад'есць

Вядома, што вол паесць трохі і ляжа, а конь есць-есць і ніколі не пад'есць. А чаму гэта так? Таму што калісьці хадзілі па свеце вандроўнікі-чараўнікі, і трэба было аднаму такому падарожнаму перайсці цераз раку. Спачатку ён папрасіў каня:

– Перавязі мяне.

А конь кажа:

– Я яшчэ не пад'еў.

Тады падарожны – да вала:

– Перавязі мяне, воліку, цераз ваду.

Волік:

– Сядай, зараз перавязу.

Сеў падарожны на вала, і той перавёз яго на другі бок. Вось за тое вол хутка пад'есць і адпачывае, а конь есць дзень і ноч і не можа наесціся.

Чарадзейнік замовіў стрэльбу

Пайшлі раз нашы дзецюкі на паляванне. Шлындалі яны, шлындалі чуць не ўвесь дзень, абхадзілі чуць не ўвесь лес, а ні на што не трапілі дый ідуць дадому з пустымі торбамі.

Вось падыходзяць яны ўжо да самай вёскі, як сустракае іх каваль Гараська. А Гараська ў нас лічыўся чарадзейнікам. Спаткаліся, закурылі дзецюкі люлькі дый жаляцца Гараську, што нічога не ўпалявалі.

Ён усміхнуўся, патрымаўся за стрэльбы дый кажа:

– Ну, от цяпер паспрабуйце пашукаць дзічыны.

Толькі ён гэта вымавіў, як гоніць сабака зайца.

Злажыўся адзін паляўнічы і як смаляне, дык заяц толькі падскочыў дый ногі выпруціў.

Не паспелі здзівіцца, як вось нясецца цяцерка. Выстраліў другі хлопец, дык цяцерка і грымнулася пад самыя ногі.

Здзівіліся ўсе, а чарадзейнік кажа, што ён можа так замовіць стрэльбу, што будзе шанцаваць ці не, будзе яна біць ці не, будзе ў самае сэрца трапляць ці жывіць. Вось ён узяў адну стрэльбу, трохі пашаптаў дый кажа:

– На, страляй у маю шапку на колькі хочаш крокаў.

Той павесіў кавалёву шапку на сук ды як стрэльне, увесь шрот і застаўся ў шапцы, а дзірак не зрабіў.

З тых часоў усе пачалі баяцца гэтага чараўніка ды здымаць шапкі перад ім, каб ён не сапсаваў стрэльбы, а ён так асмеліўся, што кажа:

– Я замоўлю стрэльбу, а ты хоць з блізкай адлегласці страляй, то ўсё роўна не патрапіш.

Але кажуць, што адзін такі ўсадзіў таму кавалю цэлы набой шроту крыху ніжэй спіны.

Моцны чарадзей

Аднойчы, якраз у мясаед, нашы мужыкі паехалі траляваць на рум караўкі. Зіма стаяла ліхая. Яшчэ з Міколы хапілі такія сібірскія маразы, што хоць з печы не злазь. Высунешся, бывала, з хаты, а на дварэ платы трашчаць, страляюць, быццам з пісталета, вочы так і зліпаюцца, нібы мёдам намазаныя. Такія маразы пратрымаліся аж да самае ўсяраднае нядзелі. Толькі тады яны

трохі спалі, як наш Хвядос выскачыў голы з хаты, схапіў доўбню ды давай перыць аб вугал. Смаляне дый назаве лысага чалавека, смаляне другі раз — назаве другога. Гэтак налічыў ён дванаццаць лысых. А тут, каб яно, у нас мала лысых людзей. Налічыць іх дванаццаць не тое што на марозе, але і на палацях не хутка трапіш. Дык вось, слухайце, толькі Хвядос так зрабіў, як паваліў снег, ды такі, што і свету божага не відаць. Валіў ён дзень і ноч чуць не цэлы тыдзень. А тут яшчэ ўсхадзілася завея — носа з хаты не высунеш. Людзі казалі, што гэта, мабыць, аддаў чорту душу якісь вельмі моцны чарадзей. Мы, канечне, думалі — гэта жарты, мала што людзі плятуць.

Дык вось. Нашы мужыкі тралююць караўкі. Самі сівыя, коні сівыя, вазы сівыя, бо ўсё аб'інела ды стала пухнатае, бы мядзведзь. А з вачэй аж іскры сыплюцца, такі мароз. Вось дзецюкі вяртаюцца з рума ды кожны раз не мінаюць карчомкі. А там была добрая шынкарка. Яна давала гарэлку напавер, бо ведала, што людзі, зарабіўшы, заплоцяць. Забягуць дзецюкі, вып'юць па кватэрцы, закураць люлькі, трохі пагрэюцца дый зноў па караўкі. Гэтак увесь дзень. Толькі вечарком, як зойдзе сонейка, людзі больш пасядзяць у карчме, бо яны тагды не так п'юць, але і перакусваюць.

Раз толькі ўлезлі дзецюкі ў карчму ды хацелі перакусіць, аж зірнулі, што няма дзе хлеб палажыць, бо на стале разлёгся Цярэшка Чарадзей, што жыў у Дзяніскавічах. Цярэшка быў вельмі моцны чарадзей. Яго ўсе баяліся як агню, бо як яго хто зачэпіць, то ён так удзее, такіх нашле чартоў, што ніхто і не адробіць. Вось людцы давай прасіць Цярэшку, каб аслабаніў стол. Куды там, гад, і слухаць не хоча, ляжыць сабе ды здзекуецца з бедных людзей.

Толькі на той час зайшоў у карчму якісь незнаёмы падарожны чалавек. Паслухаў ён, як Цярэшка выскаляецца, ды як перацягне яго пугаўём! А пугаўё было звітае з двух валовых посікаў.

Цярэшка зароў, быццам яго рэзалі. А той лупіць ды прыказвае:

— Вось гэта табе, гад, за тое, што з людзей здзекуешся, вот гэта на тое, каб доўга мяне памінаў ды нікога не чапаў.

Лупіў ён, лупіў, а нашы дзецюкі і з месца не варухнуцца. Спалохаліся, што той чалавек пасмеў зачапіць такога моцнага караўніка, перад якім усе шапкі здымалі. А потым асмеліліся дый рады, што добра правучыць гада...

Ачомаўся трохі Цярэшка дый сунуў з карчмы, бы тхор, так яму было сорамна перад людзьмі...

Удзеяна

Ніколі таго не было, як адным летам у нас. Дык вось, слухайце, чуць не кожны тыдзень якое-небудзь няшчасце. Яшчэ з ранняе вясны прапала самая лепшая карова. Казалі, што яна, мабыць, з'ела павука ды аб тры дні і ногі выпруціла. Каля самага Юр'я ваўкі парвалі кабыле сцягно. Яшчэ добра, што зусім не зарэзалі. Потым знікла авечка, там шуляк задраў курыцу. Ды ўсяго і не прыпомніць. Трываў, трываў мой бацька дый пайшоў шукаць людзей, каб яны адрабілі, бо ўсе бачылі, што гэта ўдзеяна на гавяда. Вось, як сягоння памятаю, прыводзіць бацька знахара. Мы былі яшчэ блазнюкі. Бачылі, што з бацькам усунуўся ў двор якісь страшэнны чалавек, дык мы давай таўчы адзін аднаго локцямі ды шаптаць:

— Глядзі, глядзі, гэта ж бацька прывёў знахара.

А той знахар ідзе ды толькі круціць галавою ды пазірае то ў адзін бок, то ў другі. Вось бацька павёў яго ў сенцы, пасадзіў там за стол, паставіў пляшку гарэлкі ды давай частаваць... Жумрыць знахар сала, аж барада трасецца, ды ўсё гамоніць бацьку адно слова: удзеяна, удзеяна. Дзверы адчыненыя, дык свінні лезуць у сенцы, хоць ты што. Адгонім мы свіней — ды зноў у сенцы, каб пачуць, што знахар гаворыць. Пасля загналі свіней у свінушнік дый вароты падперлі калом, як вось знахар вылез на двор дый пачаў усё кругом аглядаць ды абнюхваць. Хадзіў ён і ў хлеў, і ў стайню, лазіў і ў сутачкі, пазіраў і ў калодзеж, і ў гумно, нарэшце залез на вароты ды адтуль і кажа бацьку:

— О, я казаў, што тут удзеяна. Эге ж, удзеяна ды яшчэ як.

Тут ён аж цмокнуў, бы свіння ў карыце, дый паклікаў бацьку, каб паказаць, што вароты крывёй залітыя. Зірнуў бацька дый кажа, што гэта, можа, шуляк задраў канапляніка ці кот — мыш. Ды куды там, знахар і слухаць не хоча ды ўсё кажа:

— Добры шуляк, добры кот! Гэта ж заліта крывёю на гавяда ды на ўсю тваю худобу. Трэба адрабіць, бо вельмі моцна ўдзеяна.

— Адрабі, адрабі, Піліпка, — кажа бацька.

Паскроб знахар трохі нажом вароты, нарваў нейкага зелля, паклаў у чыгун, наліў вады ды давай варыць ды шаптаць.

Тут мы спалохаліся дый залезлі на палаці. Шаптаў знахар, шаптаў ды гукаў у комін, а потым давай абціраць рукавом з ілба пот:

— Ну, адрабіў! А моцна было тут удзеяна.

Пасля таго толькі вол падвярнуў голаў дый выпруціўся ды здох кормны парсюк, а больш, здаецца, нічога не прапала. Добра адрабіў знахар Піліп.

Прыгожая Кінгі

Даўней, як панавалі каралі, у ваколіцах Нарвы, дзе цяпер цвітуць палі і сады, былі дрымучыя лясы. Высокія, магутныя дрэвы гаманілі з нябёсамі, з сонцам, з месяцам. У такім лесе і днём і ноччу было цёмна. Светлыя сонечныя праменні не маглі прасякнуць праз сплёт галінак ды лясных маленькіх раслін. У лесе вадзілася многа розных звяроў і птушак. Рыкалі мядзведзі, выліі ваўкі, крычалі птушкі — усё гэта зліваласяў адзін магутны голас, ад якога ўвесь лес дрыжаў, дрэвы хісталіся.

Праз лес плыла вялікая вірлівая рака Нарва. Яна бегла хутка, ірвала берагі. Старыя дубы валіліся ў раку і разам з ёю плылі далёка-далёка.

У тым месцы, дзе рака ўлівалася ў другую раку, лес быў радзей, а за лесам цягнуліся зялёныя палі, сады і агароды, пасярод якіх на беразе Нарвы стаяў прыгожы палац каралевы Кінгі.

У садах снявалі птушкі.

Каралева Кінгі цэлымі днямі бывала ў садзе, у лесе, збірала грыбы і ягады.

Зусім рана, калі сонейка яшчэ не ўзышло, калі раса пакрывала раслінкі, выйдзе каралева Кінгі з кошыкам у руцэ ў лес. Распусціць свае доўгія прыгожыя косы, сядзе на пянёк і слухае, як спяваюць птушкі. Яна не толькі любіла слухаць птушак, але любіла і саміх птушак. Прыносіла ім яду: пшаніцу, авёс. І птушкі таксама любілі сваю каралеву, ляталі ўслед за ёю: сядзе яна пад яблыняй — і яны тут, сядзе яна на лавачцы — і яны тут.

І ўсё пяюць і пяюць.

А спеў іх нёсся далёка-далёка.

Бывала, сяляне, якія працавалі ў дварыстануць, здымуць шапкі ды прыслухоўваюцца да той чароўнай музыкі.

І так лёгка робіцца на душы!

Аднаго разу, калі каралева выйшла ў сад, затрэслася зямля. Затрэслася раз, другі, трэці.

Вакол пацямнела, і палац разам з усім праваліўся пад зямлю.

На тым месцы засталася толькі невялікая горка...

Каралева Кінгі не забывала сваіх дарагіх птушак. У поўнач яна выходзіла з зямлі, распальвала агонь і садзілася на камень.

Праязджаючы, людзі бачылі, як свяціўся агеньчык на гары, але баяліся туды ісці. А каралева Кінгі кожную ноч выходзіла на гару. Яна чакала, каб які чалавек прыйшоў да яе і нарваў ёй букет кветак.

Аднойчы паўз горку на кані праязджаў стары разбойнік са сваім дабыткам. Раптам убачыў ён агеньчык на гары і падумаў, што гэта кавалак золата так свеціць.

Пайшоў ён туды. На самым версе гары, на камені, сядзела красуня-дзяўчына. Гэта і была каралева Кінгі. Яе прыгожыя льняныя валасы краналіся самай зямлі, чорныя вочы свяціліся, як дзве зорачкі, а чырвоныя шчокі палалі агнём.

Перад ёю стаяў адкрыты куфар, поўны золата. Брала яна гэтае золата ў жменю, падымала руку ўверх і сыпала зноў у куфар. А здалёк здавалася, што гарыць агонь. Стары разбойнік падышоў бліжэй да каралевы, але не мог вымавіць і слова.

Кінгі павярнулася да яго і ласкава сказала:

— Ідзі, добры чалавек, нарві кветак і прынясі іх мне, а я табе аддам усё золата.

У той момант стары разбойнік, як дзікі звер, кінуўся з нажом на каралеву.

Але што за дзіва? На месцы, дзе сядзела Кінгі, нікога не было.

Разбойнік махнуў нажом у паветры.

Ізноў дзіва! Дзе стаяў разбойнік, ляжаў вялікі камень.

Гэты камень і зараз ляжыць на гары.

Аб Воўгі, Дняпры і Сажы, бацькі іх Нівісном

Сож і Воўга былі раднэя сёстры, а брат Днепр. Ацец іх быў Нівіснэй. Вазврашчаліс яны. Воўга Нівісному была любезная дочка, а Днепр быў яму ўпраціўнік. Прызваў к сабе Нівіснэй Воўгу і Сож, а Днепр, хоць яго бацька ні зваў, пад дзвярамі слушаў, што будзіць ацец дачкам гаварыць:

— Вот вы, мае дочкі любімыі! Вот ты, Воўга, прыхадзі ка мне ў паўноч! Я цібе пашлю прыкраснымі гарадамі; прыкрасныя баркі па табе будуць хадзіць. Ну, і ты, Сож, прыхадзі! Пашлю цябе прыкраснымі мястамі, а Дняпра пашлю махамі, балатамі.

У паўноч Воўга ўскочыла і прыбіжала к атцу:

— Бацюшка, пара пасылаць!..

— А, ета ты, Воўга?

— Я.

– Падайдзі, дачушка, бліжый!

(Дачушкі былі касматы – шчаслівы.)

Пашчупаў яе.

– Благаслаўляю цябе прыкраснымі мястамі іцці: сяленіямі і гарадамі.

Загрымела – пашла.

А Днепр прашнуўся, пабег, пасматрэў на крываці: Воўгі нету, а Сож спіць. Нільзя Дняпру пад'явіцца замест сястры: у яго было цела чыстае – пашчупаюць і ўзнаюць. Абвярцеў рукі пасканнямі*, бягіць к атцу:

– Бацюшка, бацюшка, пара іціць!

– Ты, Сож?

(Пірымяніў гаворку, як сістра.)

– Ну, падайдзі сюда, дачушка!

Падайшла. Апяць спрасіў:

– Ты, Сож?

– Я, бацюшка.

– Пара пушчаць: а то скора свет будзіць. Рукі падзіржаў, відаць, што касмата.

– Благаслаўляю цябе, дачушка, іцці прыкраснымі гарадамі – мястамі!

Днепр, як махнуў – знаіць, што сістра прашнецца – ірваў горы, дзелаў калены.

Прашнулась Сож – нет ніводнава на краваці, усхвацілась біжаць к бацюшкі пад благаславенія.

– Бацюшка, пара пушчаць!

– Ты ж хто?

– Ды Сож.

– Я ж цібе паслаў.

– Даўжно Дніпра і Воўгу – я праспала!

– А, дачушка, верна, Днепр-машэннік, абманіў мяне – пашоў на тваім месці... Ну, дачушка, відна, пойдзіш на Дняпровым месці – ідзі уж махамі-балатамі!..

Усё махамі-балатамі ідзець Сож.

Пра Нёман і Лашу

Гэтых рэчак яшчэ не было. І ў тым месцы, дзе яны цяпер выцякаюць, стаяў у балоце стары корч, а пад карчом біла крыніца. Яна ўсё біла і біла...

* Абвярцеў рукі пасканнямі – тут *спалохаўся* (ад польс. poskanne).

6*. Зак. 3433

І вось вада ўсё расцякалася, і ўжо выцягнулася ў маленькую канаўку... Гэта канаўка раз пабегла і пабегла па лугах. Гэта радзіліся Нёман і Лаша.

Нёман быў хлопец, а Лаша – дзяўчына. Нёман крэпка палюбіў Лашу. І вось яны беглі цэлы дзень, а сонца пячэ, і затаміліся яны. І вечарком ляглі яны спаць. А назаўтра, яшчэ раненька, устала Лаша, Нёман не пабудзіла і пабегла сабе ціханька.

Прачнуўся Нёман – няма Лашы. Ён усхапіўся і – напрамік, шукаць Лашу. І саўсім убок пабег, праз усё: і лугі, і горы, і, як кажуць, праз каменні да паленні...

І вось цяпер Лаша ціханька сабе, ціханька плыве, а Нёман ляціць і ляціць напрамік.

Пра чайку і возера Нарач

Даўным-даўно ў адной з нарачанскіх вёсак жылі чароўная дзяўчына Галя і прыгожы юнак Васіль. Моцна кахалі яны адзін аднаго. Хлопец – майстар на ўсе рукі. Ён зрабіў незвычайнае люстэрка і падарыў яго сваёй каханай. Толькі нядоўга былі шчаслівыя Васіль і Галя. Ненавісны багацей Барына захацеў завалодаць прыгажуняй. Бацька Галі заступіўся за дачку і загінуў ад рук прыгнятальніка. На выручку ёй прыйшоў Васіль. Ён забіў ненавіснага Барыну, вызваліў каханую, але ў няроўнай стычцы загінуў сам. Гэта бачыла Галя. Яна траціць прытомнасць і выпускае з рук люстэрка. На часткі разбілася яно. І на месцы, дзе ўпалі срэбныя асколкі, утварылася возера.

І з тае пары дзяўчына крылатай чайкай над Нараччу кружыць, спявае для любага.

Ад чаго Нясвіж пашоў

Тут, дзе цяперака замак стаіць і аж да Качаноўскага лесу, некалі было паросшы ўсё лесам. І ў тым замку, што на высокай гары, жылі паны. Яшчэ пры паляках там былі муры, людзі цэглу бралі. Дык вось з гэтага замка і пашлі яны на паляванне на тое месца, дзе цяпер Нясвіж. А тады яны палявалі на мядзведзяў. Я яшчэ помню, як Радзівіл біў мядзведзя, дзе цяпер лагчына глыбокая, што як на Качановічы ісці і на лінію. Ён тады аднекуль прыводзіў мядзведзя, выпусціў яго, а пасля з усёю світаю забіў.

Ну, дык, значыць, як паехалі паны на паляванне, так паспорылі, хто пяройдзе цераз балаты, што там былі. А балаты вялікія. Ну, і паспорылі яны. Дык адзін з іх ішоў, дык забіў мядзведзя. Потым прашоў і прышоў назад у гэты замак. Ну, яго пытаюць, як, што? Ён кажа, што прайшоў усё балота і мядзведзь папаўся, вось я яго і забіў.

Ну, яны потым пашлі правяраць. Доўга хадзілі па балоце, наканец нашлі мядзведзя. А летам было, дак мядзведзь трохі прыпах.

— Не свеж, — кажа адзін з іх.

Вот ад гэтага і пачалі званць Нясвіж.

Потым тут замак зрабілі, людзі пачалі жыць.

Кажуць, што нават падземным ходам злучаецца ён з тым, што на высокай гары стаіць. Казалі некаторыя, што з Мірскім замкам тожа быў ход.

Каб што ў кнігах пачытаў, то і знайшоў бы што-небудзь, а так што — людзі ўсяляк гавораць.

Машэка

Па ўсёй амаль Магілёўскай губерні вядома імя Машэкі, нейкай страшэннай пачвары, якой палохаюць дзяцей. Ці заплача малое, ці закапрызіць, звычайна кажуць яму: «А вунь Машэка! Машэка ідзе! Машэка пачуе!» Або хто зробіць непрывабную, пачварную грымасу, таксама крычаць на яго: «Машэка! Машэка!»

Народнае паданне сведчыць, што імя гэта гістарычнае і звязана з гісторыяй Магілёва. Вось паданне, як яно захоўваецца ў вуснах нашага народа.

На тым месцы, дзе зараз Магілёў, стаяў цёмны непраходны лес, скрозь гушчар якога не мог прабіцца нават промень сонца. Ад гэтага лесу і Дняпру было цесна, а Дняпро ў тыя часы быў шырокі і злосны. У лесе, у чашчобе быў страшэнны разбойнік, якога звалі Машэкам. Ён быў дужы, як волат: адной рукой спыняў васьміконны экіпаж на ўсім скаку і адным разам вырываў з карэннямі вялікія сосны. А хадзіў ён у мядзвежай шкуры поўсцю наверх. Не такі тады быў народ, як зараз, шмат было асілкаў, але ўсе дрыжэлі перад Машэкам, і пяць дзясяткаў нічога не маглі зрабіць супраць аднаго. Машэка наводзіў жах на ўсе навакольныя вёскі. Хаця людзі жылі тады вялікімі паселішчамі, ён бязбоязна ўваходзіў у кожную вёску і браў, што яму трэба было. Усюды самі адчынялі яму вароты, каб толькі пакінуў жывога.

Не раз выходзілі супраць Машэкі вялікімі дружынамі, але ён жыў у такой непраходнай глухамані, што ніхто не знаходзіў не толькі логава, але нават дарогі назад, і ўсе або паміралі з голаду, або былі забіты кісцянём.

Але і на Машэку прыйшла пагібель. Чаго не маглі зрабіць сотні людзей, зрабіла адна жанчына. Аднойчы па дарозе праз лес ехала плеценая васьміконная брыка, у якой сядзеў малады мужчына з прыгожай жанчынай. Раптам з'явіўся Машэка з-за вялізнай яліны, у адзін міг спыніў брыку і адправіў на той свет кучара, так што той і азірнуцца не паспеў. Убачыўшы, што тут не да жартаў, мужчына, што сядзеў у брычцы, выхапіў шаблю і з усяго размаху ўдарыў Машэку па галаве, але шабля пераламалася аб стальную шчэць, а мужчына прырос да свайго месца ад аднаго ўдара разбойніка. Але глянуўшы на жанчыну, Машэка аслупянеў.

Ён пазнаў у ёй старую знаёмую. Яна, не прыняўшы кахання Машэкі, прымусіла яго пасябраваць з буйным ветрам. Калі прайшло здзіўленне, Машэка ўзяў у свае лапы паўмёртвую ад перапугу прыгажуню і аднёс у сваё логава. Тут яна апрытомнела, адразу зразумела сваё становішча і склала план, як бы звесці са свету вылюдка. Яна прыкінулася лагоднай, так што разбойнік цалкам паверыў ёй. Аднойчы ён бестурботна заснуў пры ёй крэпкім сном. Яна асцярожна дастала вялізны нож — і кроў палілася ракой з перарэзанага горла вылюдка. Зрабіўшы гэту справу, прыгажуня неяк выйшла на дарогу, прыйшла да сваіх і паказала ім праклятае месца, дзе з вялікім ганьбаваннем закапалі таго людаеда і назвалі гэтае месца магілай льва.

Недалёка ад таго месца знайшлі вялікі бугор ці гару, якая ўся была абліта крывёю і ўсыпана касцямі нявінных ахвяр Машэкі.

Пасля Машэкі тут было яшчэ шмат разбойнікаў, дзеля знішчэння якіх мясцовыя ўладары-князі прызначылі тое месца для высылкі злачынцаў. Злачынцы паволі вырубілі лес і праз гэта прагналі разбойнікаў. З цягам часу на тым месцы быў заснаваны горад, які, ці то ад мноства магіл забітых разбойнікамі людзей, ці ад магілы льва Машэкі, назвалі Магілёвам.

Нарач

У гушчары старых бароў, як сляза, упаўшая з неба, блішчэла вялікае возера. Вельмі прыгожым яно было. Расказы пра яго чароўнасць ішлі ад паселішча да паселішча і нават у далёкія краіны заходзілі.

А яшчэ казалі людзі, што ў вёсцы, што прыляпілася да аднаго з берагоў возера, жыла дзяўчына-сірацінa па імені Найрыта, а аднавяскоўцы звалі яе Нарай. Вочы яе блакітныя, колеру азёрнай хвалі, заўсёды весела ўсміхаліся. Залацістыя валасы тугой касой абкручвалі галаву. Голас у яе быў высокі і гучны.

Бывала сядзе на беразе пад разлапістым клёнам, дзе збіралася звычайна моладзь, на гусельках грае і спявае. Спачатку голас павольна плыве, а пасля ўзлятае высока і ляціць над пабярэжжам. У гэты час і птушкі спынялі свой спеў. Людзі забываліся пра сваё гора.

Аднойчы, калі Нара спявала, праязджаў вёскай пан, стары ўдавец. Пачуў ён дзівосную песню і загадаў спыніць каня. Слухаў, слухаў і сказаў Нары: «Прыгожая кветка вырасла ў дзікім краі. Табе толькі спяваць у маіх пакоях».

— Кепская з мяне будзе служанка, — прамовіла Нара.

— Ты будзеш гаспадыняй, жонкай маёй, — зазначыў пан.

Вакол Нары сядзелі на зялёнай мураве хлопцы і дзяўчаты. Адзін з іх, чарнявы хлопец, падыйшоў да пана.

— Гэта мая нявеста, — сказаў ён, — а пан няхай сярод паноў жонку шукае.

— Ці не сын ты таго Пятра, што бунтаваў мне народ? — успомніў пан, чырванеючы ад злосці. І залямантаваў: «Узяць яго!»

Прыслужнікі звязалі Андрэйку і павезлі ў маёнтак. Больш яго ніхто не бачыў. Праз некаторы час пасля гэтага здарэння пан зноў прыехаў да Нары даведацца, ці згодна яна да шлюбу. Дзяўчына зрабіла выгляд, што згадзілася. Тут жа дамовіліся пра вяселле.

Надышоў гэты дзень. Злосны вецер гнаў цёмныя хмары, а лес спяваў жалобныя песні. Нара ехала на фурманцы ў маёнтак, у руках трымала пакунак. Сустрэлі яе служанкі. Завялі ў панскія пакоі і апранулі ў шлюбнае адзенне. І Нара выйшла такой прыгажуняй, што ні пяром апісаць, ні ў казцы расказаць. Пакланілася яна пану ды папрасілася перад шлюбам крышку адной пабыць у пакоях. Пан згадзіўся. Ходзіць ён па дварэ, на служанак пакрыквае і на дзверы паглядвае.

А Нара тым часам з пакунка дастала смалякі ды падпаліла пакоі адзін за другім. І калі шугануў чорны дым з вакон, а па даху заскакалі чырвоныя языкі полымя, выскачыла праз вакно і на сваёй фурманцы, паганяючы каня, паехала ў вёску. Прыйшла на тое месца, дзе з Андрэйкам часта сустракала ўсход сонца, прыхілілася да клёна і горка заплакала.

Да тут пачуўся конскі тупат. Прыехалі панскія служакі. Бегалі па ўсёй вёсцы. Людзей бізунамі білі. Дапыталіся, дзе Нара.

– Вось яна, – закрычаў адзін з іх.

– Жывую не возьмеце, – крыкнула ворагам дзяўчына і кінулася да возера.

Цёмныя хвалі з белымі грабянямі ішлі адна за другой, а на беразе калыхаўся човен. Той човен, у якім Нара з Андрэйкам не раз каталіся. Спрытна і ўмела ўхапілася яна за карму і, адштурхнуўшыся ад берага, села ў човен.

– Я адпомсціла, пан, за Андрэйку, за яго бацьку і за ўсіх тых, хто загінуў ад тваіх рук у тваім маёнтку, – прашаптала Нара.

Ад злосці панскія служакі кінулі гуслі ў возера. А човен адплываў усё далей і далей, потым зусім знік у хвалях. Усю ноч бушавала возера. Стагналі хвалі...

З таго часу і назвалі людзі возера імем смелай дзяўчыны. Да нашых дзён дайшла назва Нарач.

Пра возера Баторына

Раней Мядзель быў вельмі вялікім горадам, які цягнуўся ад цяперашняга Мядзеля аж да Волачка. Горад быў багаты і меў тарговыя шляхі. Са сваім войскам, для захвату Мядзеля, рушыў князь Батурын. Каб хутчэй дайсці да горада, ён павёў сваё войска не вакол возера, а напрамую праз возера. Але чужынцаў чакала вялікая бяда. Калі войска дайшло да сярэдзіны возера, раптам лёд праламаўся, і возера пад лёдам схавала ўсё войска князя Батурына, разам з ім самім. Ні адзін воін не дайшоў да горада. З гэтага часу возера носіць назву «Батурына». Яна дайшла і да нашых дзён. Яшчэ і цяпер рыбакі часта выцягваюць з возера каскі чужынцаў.

* * *

Непадалёку ад Мядзеля знаходзіцца возера Баторына. Раней яно не мела ніякай назвы. Але старыя людзі ведаюць легенду аб тым, як гэта возера пачало называцца Баторынам.

Гэта было ранняй вясной. Польскі кароль Стэфан Баторый уцякаў са сваім атрадам з Масквы. Дарога ішла праз возера. Лёд на возеры быў ужо слабы, і ўвесь атрад патануў у возеры. Пасля гэтага возера і сталі называць Баторынам.

Адкуль Рубеж

Пра войны тыя нам дзяды расказвалі, ну а ў кніжках можа і ні так, як мы знаім. Тут і шведы былі, і палякі, і французы, ну, усіх іх і пабілі. Во, можа слыхалі, тут недалёка Рубеж, дак то шчэ ад татар. Прышлі яны і сталі супроць нашага войска. А раней дак перш біліся князі ці багатыры, а за імі ўжо войска. Вышлі на поле татарын і рускі, біліся конныя, потым пешшы, ну ніхто не пераможа. На другі дзень, аддыхнуўшы, зноў сышліся. І зноў таксама ніхто не пабядзіў. Так і прастаялі сем дзён, пакуль не знайшоўся такі малады хлопец, што як схапіў таго татарына, да як кінуў яго вобземлю, так і ўбіў. А за ім і ўсё войска на татар пайшло, пабілі іх многа, каторых пабралі да паразганялі.

Дак ад таго і Рубеж завецца, што доўга на ім стаялі. А ў капцах недалёка татары закапаны.

Сож і Дняпро

Сярод глухіх пушчаў, цёмных бароў, на прыгорку, стаялі калісь старыя-старыя палацы вялікага валадара, сівога старога Рыдана. З канца ў канец зямлі называлі Рыдана багацеем з багацеяў, а над усім багаццем славілася схаваная за дванаццаццю дзвярамі, дванаццаццю замкамі залатая Рыданава карона. Як адмыкалі замкі, адчынялі дзверы і выносілі тую карону, то, калі на свеце была ноч, яна днём станавілася, а калі была зіма, то перамянялася ў лета — так зіхацела дарагое каменне на залатой Рыданавай кароне.

Зайздросцілі суседнія валадары і князі Рыдану і пастанавілі здабыць карону. Зазвалі варажбітоў і знахароў і загадалі ім прыдумаць, як украсці карону з Рыданавага скарбца.

Варажбіты і знахары думалі тры дні і тры ночы і прыдумалі разрыў-траву, якой, калі дакрануцца замкоў, то самі адчыняцца, ды сон-траву, зярняткамі якой калі пасыпаць, то ўсё жывое наўкола засне. Прыдумаўшы гэта, паслалі злодзеяў красці залатую Рыданаву карону. Тыя, прыйшоўшы пад харомы, сыпнулі сон-зелля, і ўся варта паснула; кранулі разрыў-травой замкоў, і замкі паспадалі. Тады ўзялі яны залатую Рыданаву карону і пайшлі назад.

Устаў раніцой сівы Рыдан, падышоў да акна, ажно глядзь — уся варта покатам спіць, увесь народ у сне беспрабудным валя-

ецца. І зразумеў стары адразу, што няма ў скарбцы ў яго залатой кароны. Падышоў ён тады да звона, ударыў раз, ударыў два, і прачнуліся два Рыданавы сыны: Сож і Дняпро.

Павярнуўся бацька да Дняпра і кажа:

— Вазьмі, сынок, сталёвую зброю, каваны меч і бяжы садамі, лугамі аж да скалістых гор, дагоніш цікунцоў з каронай.

Схапіўся Дняпро і чым хутчэй пабег, а Сож застаўся пры бацьку.

Сеў на залаты пасад стары Рыдан і кажа сыну:

— Прылажы, сынку, вуха да зямлі, паслухай, ці бяжыць Дняпро?

Прылажыў Сож вуха да зямлі і кажа:

— Бегма бяжыць і не стаміўся яшчэ.

І другі раз кажа бацька:

— Прылажы, сынку, вуха да зямлі, паслухай.

Прылажыў сын вуха да зямлі і кажа:

— Бяжыць, але ўжо цяжка дыхае — шум зямлёю ідзе.

І трэці раз сказаў бацька паслухаць сыну. Сын прылажыў вуха да зямлі і кажа:

— Гул зямлёй ідзе і крык вялікі.

Тады ўстаў Рыдан з пасады і кажа:

— Бяжы ж ты, сынку, імхамі, балотамі на падмогу яму, бо сам адзін не праб'ецца ён праз скалістыя горы.

Пусціўся Сож імхамі, балотамі на падмогу брату, а стары бацька застаўся чакаць сыноў.

Доўга чакаў стары. Не дачакаўся, з маркоты вялікай пачаў плакаць:

— Бадай нам, дзеткі мае, слязамі разліцца. — Ды ўлучыў ён такі момант, што сапраўды разліліся слязамі браты і стары бацька: у рэкі ўсе трое змяніліся.

Дняпро плыве садамі ды лугамі, Сож — імхамі ды балотамі, а Рыдан — у свет вочы.

Паходжанне ракі Вілії

Было тое так даўно, што нашым дзядам і прадзедам іх дзяды і бабкі апавядалі гэтую гісторыю, як даўніну даўнюю, даўно забытую.

У слаўнай зямлі ў барысаўскай, каля вёскі Шыляны, цягнуцца вялізныя Шылянскія, або Кравецкія, балоты. З балот тых выцякае з-пад каменя-крэўца рэчка Вілія.

У вёсцы Шылянах жыў калісь кравец Сцяпан. Слаўны то быў на ўсю Барысаўшчыну здольнік. Шыў ён панам вяльможным бармы і саеты, князям харобрым дарагія шаты з грызетаў, павалок грэцкіх і аксамітаў венецкіх, сялянам маламожным — світкі і жупаны.

Багата жыў Сцяпан-кравец і пашану меў у людзей, а невясёлы быў: моцна білася сэрца маладое, што хоць і багаты, і малады, і прыгожы сабою, а няма ў яго жонкі-красы. Устане хмарны Сцяпан, хмарны за работу бярэцца і хмарны спаць ляжа. І не таму хмарны хадзіў Сцяпан, што не было дзяўчат маладых, гожых, ахвочых за яго замуж пайсці, а таму, што адзіная любая дзяўчына-краса ад яго ўцякае, а сустракаючыся, вочкі сінія ў зямлю патупляе.

Мовіць, бывала, Сцяпан да яе слова ласкавае, а яна загарыцца, як макаў цвет на зары, ды маўчыць. І як жа тут малойцу добраму не тужыць, не хмарыцца, калі сэрца гарыць, як нарог у горне, дабелу распалены, і стукае ў грудзях, як молат па кавадле, а палёгкі яму няма ніякае.

Хмарыцца Сцяпан, бо праўды не ведае. Не ведае таго, што любка яго, у буйных думах калыханая, гэтаксама, як і ён да яе, да яго ўсім сэрцам хінецца, як хмялінка да тычынкі цягнецца, ды сарамлівасць дзявочая няволіць нябогу на Сцяпана ўзірацца, уздыхаць па ім у ночы майскія, цёпла-парлівыя, паглядаючы з-пад бярозкі касістае на месячык бледны.

Ох, і гожа ж была Сцяпанава нябога Ульяна, якую за рост высокі, стан перагібісты ды за белы тварык людзі Вельянай празвалі.

Доўга цярпеў сваю муку Сцяпан, але далей цярпець сілы не стала, і не стрываў, гаротны.

Раз апоўначы выйшаў Сцяпан у поле чыстае, стаў на крыжовых дарогах і прызваў да сябе сілу цёмную.

Калі настаў дзень, доўга шукалі людзі Сцяпана ў будынках, у полі і ў лесе. Здзівіліся, убачыўшы на месцы роўнага поля велізарную лагчыну. Ідучы лагчынаю, знайшлі каля крыжовых дарог скамянелага Сцяпана.

Як учула Вельяна, што Сцяпан абярнуўся ў камень, пабегла непрытомная ў поле і, абняўшы рукамі камень, прыпала да яго і залілася горкімі слязамі.

Плакала яна дзень, плакала ноч, а з усходам сонейка, чуць золак на ўсходзе займаўся, сканала, а са слёз яе з-пад каменя прабілася крыніца.

Разлілася крыніца па ваколіцы, затапіла ўвесь абшар, дзе ўвагнуўшыся была зямля, ператварыла тую нізіну ў непраходнае балота, якое завуць Шылянскім, або Кравецкім, і паплыла ў свет рэчка празрыстая, прыгожая, як і сама Вельяна калісь была.

Рэчку гэтую адразу ў памяць Вельяны Вельяй назвалі і гэтак завуць дагэтуль, толькі людзі, не ведаючы ўсёй гісторыі, перайначылі крыху яе праўдзівае імя, завучы Віліяй.

Як нарадзіліся Нёман і Лоша

Пра Нёман расказваюць так. Даўно гэта было. Недалёка ад вёскі Забалацце, што на нашай Уздзеншчыне, з-пад вялікага лазовага куста выбілася крынічка. Вада ў ёй была халодная, як лёд, а чыстая, як дзявочая сляза. Вада тая ўсё прыбывала, большала, аж пакуль не пабегла па двух ручайках. Так вось нарадзіліся рэкі Нёман і Лоша.

Нёман быў шчыры і крэпкі хлапец, а Лоша ціхая, лянівая і хітраватая дзеўка. Яшчэ больш падужэўшы, Нёман аднойчы сказаў Лошы:

— Раздолля трэба мне, волі захацелася. Буду як мага прабівацца да мора.

Нічога не сказала на гэта Лоша, толькі сама сабе надумалася навыперадкі бегчы з Нёманам і першай выскачыць к мору.

Назаўтра, яшчэ не развіднела, яна ціхенька ўстала і пайшла па нізінах ды па далінах да мора.

Прачнуўся Нёман, угледзеў, што Лошы няма, ну й кінуўся наўздагон, не разбіраючы дарогі, напрасткі.

З таго часу ён так і ляціць, паспяшае да мора, магутны і шырокі, а Лоша плыве сабе ціха, хаваючыся ды туляючыся па кустах і нізінах.

* * *

Кажуць, нібы нейкі даўні князь Віт, ці Віток, праходзіў са шматлікім войскам праз лясы цяперашняй Лошніцы. Яго ўначы заспела моцная бура, і ён загадаў сваім воінам расчысціць лес і зрабіць начлег на высокай гары каля ручая.

І нібы воіны выкапалі на вяршыні гары яму, абклалі яе шкурамі і зрабілі Віту ложа.

Ад таго гару назвалі Ложніцаю, а ручай ці рэчку Ложай, або Лошай.

Лошніцкія старажылы ўказваюць месца начлегу каля рэчкі Лошы, на гары, што за могілкамі, яно і цяпер завецца Вітагор'ем.

Нёман і Лоша

Даўным-даўно, тысячы гадоў таму з-пад вялізнага каменя, дзе б'е крыніца, нарадзіўся славуты асілак. Яго назвалі Нёманам. Жыў сярод лясоў дрымучых, лугоў шырокіх. Прыгожы, працавіты. Прыродзе, і людзям, і ўсяму жывому дабром плаціў. У суседстве жыла Лоша. Гультаяватая, ляжала ў цяньку, сабою любавалася. Нікому ад яе не было ні радасці, ні карысці. Лоша часта заглядала да свайго суседа. За маўклівасць называла яго Неманцом.

Цяпер ніхто не ведае, што Нёману спадабалася тая красуня. Адно вядома — было вяселле. Гуляла на ім уся жаніхова радня: і Сула, і Уса, і Уздзянка, і Шчара... Каго толькі тут не было! Пілі, балявалі, маладым шчасця ды добрай долі жадалі.

Скончылася вяселле, пачаліся будні.

Зноў Нёман не ведаў ні дня, ні ночы. Паіў, карміў, туліў усіх, хто да яго гарнуўся: і чалавека, і звера, і птаха, і рыбу, і жыўнасць усякую. Цешыў сваім люстэркам водным прыбярэжныя лясы, палеткі, лугі, на сваіх магутных грудзях насіў чоўны, ганяў плыты.

Не раз запрашаў на шырокую прастору і сваю красуню ненаглядную. Толькі тая была абыякавая, халодная да ўсяго, па-ранейшаму не хацела дзяліць са сваім волатам нягоды і радасці.

Не да душы было такое жыццё Нёману. Аднойчы цёмнай ноччу кінуўся ўпрочкі. Стараўся замесці след: там пад паплавам прабяжыць, там, дзеля перадыху, вынырне плёсам, тоняй, азярынкаю, а потым зноў схаваецца. І толькі там, дзе цяпер Забалацце стаіць, асілак у адкрытую пайшоў да мора.

Прачнулася Лоша, а Нёмана няма. Пачала даганяць уцекача, ды не ў той бок кінулася. Па далінах ды па нізінах бегла. Ажно сіл не ставала, дый не ведала, куды далей падацца. Гукала-клікала на дапамогу, але ніхто не прыйшоў — ні Пціч, ні Бярэзіна, ні Свіслач... Толькі Выня паспачувала гору сваёй сяброўкі. Выбеглі яны ўдзвюх да груда пясчанага, дзе сягоння Пясочнае, і ўбачылі: Нёман праз долы і лясы дарогу сабе пракладае. Хвалямі горкіх слёз кінулася Лоша ў абдымкі да свайго асілка: адчула, што жыць па-ранейшаму, ды яшчэ адной заставацца, не варта — знікнуць

можна. Пачала дапамагаць Нёману. З часам і людзі не абмінулі яе стараною: паблізу пачалі будавацца. Так нарадзіліся вёскі Лоша, Мрочкі, Перавоз, Сасноўка, Рачыца, Пясочнае.

Нёман ніколі не забывае родныя мясціны. Кожную вясну, кожную восень дажджлівую вяртаецца да маці сваёй – крынічкі, якая цячэ з-пад вялізнага каменя. Вяртаецца сюды, каб сустрэцца са сваёй Лошаю, са сваёй маладосцю...

Пра возера Свіцязь

Калісьці ўладаром возера быў мірскі князь. І вось ён задумаў даведацца, ці праўда, што на дне возера стаіць затоплены горад Свіцязь, як гэта гавораць у народзе.

Рыхтаваўся ён тры тыдні. Пабудаваў вялікі карабель, сплёў невад, паклікаў ксяндза. І вось, калі закінулі невад і пачалі выцягваць яго, то быў ён лёгкі. Рашылі, што нічога няма. Але, калі выцягнулі апошняе крыло, убачылі ў нераце цудоўную дзяўчыну з белым тварам, доўгімі распушчанымі валасамі. Адны ад здзіву анямелі, другія кінуліся ўцякаць. Тады дзяўчына загаварыла голасам, падобным да голасу ручая, які бег у гэтае возера:

– Вы задумалі дзёрзкую справу, парушылі спакой возера. Але я раскажу вам пра яго. На тым месцы, дзе сёння возера, стаяў некалі горад. Князь, які валодаў горадам, быў у хаўрусе з навагрудскім князем Міндоўгам. Аднойчы напаў на Навагрудак з магутным войскам суседні цар. Князь разам са сваёй дружынаю паехаў на дапамогу Міндоўгу. У горадзе засталіся старыя, жанчыны, дзеці і сярод іх прыгожая князева дачка. Магутнае войска Міндоўга і княскае войска разбілі, і ворагі падышлі да горада Свіцязя. Тады перад князёўнай з'явіўся аднекуль стары і сказаў, што ператворыць горад у возера, а людзей у кветкі. Горад сапраўды адразу пачаў знікаць, а на месцы яго разлілося возера, па якім плавалі цудоўныя кветкі-цары.

Расказаўшы гэта, дзяўчына знікла. Больш яе ніхто ніколі не бачыў. Як успамін пра гэта, кожную вясну цвітуць на возеры кветкі-цары.

* * *

Жыхары горада Свіцязя мелі такую негасцінную завядзёнку, што ніколі не дазвалялі начаваць у ім падарожнікам. Раз прыйшоў туды стары калека-прахожы і папрасіўся да беднай

жанчыны-ўдавы з дзіцем пераначаваць. Яна не хацела пускаць яго, наракаючы на сваю беднасць, і яшчэ баялася суда суседзяў. Але стары расчуліў яе, даў ёй тры зярняткі жыта, і калі яна іх змалола, дык выйшла тры чвэрці мукі. Здзіўленая цудам жанчына нарэшце пусціла яго ў хату. Стары пераначаваў, а на другі дзень жанчыну за непаслушэнства закону жыхары хацелі пакараць. Стары заступіўся за яе, але, разам з тым, за такі нядобры звычай вырашыў пакараць усіх жыхароў Свіцязя. Загадаў жанчыне ўзяць на рукі сваё дзіця і ісці не аглядаючыся з горада, які зараз жа, сказаў, затопіцца вадой. Толькі яны выйшлі за браму, як горад пачало заліваць. Жыхары ўзнялі плач, енк, а жанчына, што выйшла з горада, з цікаўнасці азірнулася. За тое, што не паслухалася старога, яна ператварылася ў камень.

І цяпер гэты камень стаіць у возеры недалёка ад берага, нагадваючы жанчыну з дзіцем на руках. Кажуць, што калі хто даплыве да каменя і дакранецца яго рукою, то з каменя выступае кроў.

* * *

Даўно гэта было. Тое, што вам раскажу, чула я ад свайго дзядулі. Пан Незабытоўскі, якому належала возера, захацеў даведацца, ці глыбокае яно. Часта выязджаў ён на сярэдзіну, прывязваў да матузка груз і апускаў у ваду, каб дастаць дно, але так ніколі і недастаў.

Вельмі цікавіла яго і тое, адкуль ідзе вада ў возера. Вось ён і загадаў сваім сялянам выкапаць два каналы, каб спусціць з возера ваду. Адзін канал выкапалі ў бок вёскі Валеўка, ён злучыў возера з ракой Неўдай (якраз у тым месцы, дзе быў млын), а другі — у бок вёскі Парэчча, да рэчкі Моўчадзь. Вада так пайшла па каналах, што ў вёсцы Валеўка затапіла некалькі хат.

Пасля гэтага пану прысніўся сон, нібы прыйшла да яго ў абліччы дзяўчыны Свіцязь і, грозна глянуўшы, сказала, што зможа ён дастаць дно толькі галавой, а калі будзе чапаць возера, то яно затопіць усё на сем міляў вакол. Пан спужаўся і загадаў засыпаць каналы.

Сляды тых каналаў відаць і цяпер.

Але цікавасць да таго, адкуль ідзе вада ў возера і куды яна дзяецца, не пакідала пана. Незабытоўскі злавіў трох шчупакоў, акальцаваў іх і пусціў у ваду. На кольцах было напісана: калі хто зловіць шчупака, каб пазваў пана на абед. Пана, вядома, больш цікавіла, дзе зловяць гэтых шчупакоў. Дык аднаго шчупака злавілі

ў Азяранах, каля Наваельні, а другога – у Колдычаўскім возеры пад Баранавічамі. Так пан даведаўся аб падземных крыніцах, што лучаць Свіцязь з іншымі азёрамі.

Чырвонае возера

Возера наша Чырвоным завуць за тое, што многа рыбы ў ім і рыба ўсё больш чырванапёрая. А бацька расказваў – яшчэ за яго памяццю было гэта, – вялікі бой быў за возера між асілкамі, і нават кроў людзі пралівалі. Цераз тую кроў пралітую яно і Чырвоным завецца. А гавораць яшчэ і так.

За царыцаю Кацярынаю, а можа, і яшчэ раней жыў у гэтых лясах князь. Усе лясы, рэкі і сенажаці яму аднаму належалі. За вялікія заслугі яму царыца ўсё тое падарыла. Быў князь роду знакамітага, характару цвёрдага, паўжыцця правёў ён у войску ды на граніцах чэсць царскую бараніў. Вось выйшаў час яго службы, і атрымаў ён гэты край ва ўладанне. Прыехаў князь, палац пабудаваў і жыве.

Жыве сабе князь у высокім цераме. Але, на тую бяду, дзяцей у яго шмат, ды ўсё дочкі, а сын адзін-адзінюткі і апошні ў родзе, як на руцэ мезенец. А любіў жа князь яго!.. Вядома, багацце меў незлічонае, і пакінуць усё тое дзеўкам без працягу свайго князёўскага кораня было для яго вялікай крыўдаю. І таму княжычу маладому з малых год – усякае патуранне і пешчанне. А старэйшых дачок трымаў бацька ў строгасці і паслушэнстве. Прызначыў ім вялікі пасаг кожнай, як тое князёўскім дочкам належала, і ўсё. А больш ні на якую ласку яны не маглі спадзявацца, таму што ўся бацькоўская любоў і ўвесь князёўскі маёнтак быў маладому княжычу. Пачаў ён падрастаць і зраўняўся ў краснага малойца. Як дубок, роўны, крэпкі, шчокі ружовыя, валасы русыя, вочы блакітныя. Нораву быў ціхага, паслухмянага і задуменнага. Сяброў-аднагодкаў у яго не было, таму што з мужыкамі знацца яму бацька не дазваляў. Больш любіў ён у сяцёр у святліцы сядзець ды іх песні дзявочыя слухаць.

Як надышла пара яго жаніць, – клапаціўся вельмі стары князь, каб працягваўся род, – надарыўся тут нечаканы выпадак. Ужо колькі год, як узяў у старога князя ў арэнду карчму – шынок па-нашаму – адзін польскі яўрэй. А стаяла карчма на скрыжаванні трох найгалоўнейшых дарог. Для карчмы тое месца было самае выгоднае, бо ростані тыя выходзілі проста да прыстані, а

прыстань – на Прыпяці-рацэ. Па рацэ ў той час караблёў ішло безліч. Адкрыўся на рацэ канал Каралеўскі, па ім з Польшчы ды з іншых краін усякія тавары да Дняпра і далей ішлі. А люд па тых дарогах ездзіў гандлярскі, усё купец ды прыказчык, хоць і рознай нацыі – што паляк, што рускі, што немец, – а ўсё купец. Скора па ўсіх шляхах пайшла слава пра тую карчму, а яшчэ большая слава – пра дачку карчмара Сару. Расказвала бабка, што бачыла яна ў маладыя гады яе партрэт, выбіты на хустцы, дык прыгажэй на свеце дзеўкі не было.

Маляваў гэты партрэт заезны тальянец. Як угледзеў ён шынкарачку Сару, дык воч адвесці не мог, фарбы слязой мачыў, партрэт маляваў, а ёй усё пра любоў сваю гаварыў. У сваю Італію замуж за сябе зманьваў. Але не такая была шынкарская дачка, каб на ўгаворы паддацца. Сядзіць за прылаўкам, вокам не міргне. Хто ў шынок зойдзе, піць закажа – падасць з лёгкім паклонам і больш – ні-ні.

Хадзіў, хадзіў той тальянец, уздыхаў-уздыхаў, пакуль у адну ноч не павесіўся на высокай хвоі. Яшчэ большая слава пра тую карчму ды пра шынкарачку Сару пайшла. І здарыўся тут выпадак маладому княжычу па гэтых шляхах пуць-дарогу мець. Заехаў у тую карчму, за ганаровы стол сеў, вакол яго слугі, сакалкі́. Тут і напаткала бяда шынкарскую дочку. Як зірнула на маладога князя, так і вачэй не адвядзе... Той жа сядзеў задумаўшыся.

– Мядку паспытаем, ваша князёўская міласць? – кажа адзін сакалок.

Князь галавой задуменна кіўнуў, а шынкарачка ўжо з паклонам чарку сярэбраную падае. Пакланілася да зямлі, паднос трымае, а як галаву сваю падняла і чорныя косы з плеч страсянула, проста князю ў вочы глянула, дый той і самлеў. Глядзіць, вачэй ад шынкаркі адвесці не можа. Чарку сярэбраную не бярэ.

– Кепска просіш, дзяўчына! – смяюцца сакалкі. Тады і крыкні галоўны з іх:

– Наш князь-маладзец ад дзяўчыны чарачку сухую не бярэ! Трэба прыгубіць і князю губкі прысаладзіць.

– Праўда? – ціха пытае шынкарачка.

– Праўда, – адказвае князь.

Тут яна чарачку прыгубіла і маладога князя ў губы пацалавала. Чарку сярэбраную з падноса зняла і, як ён яе выпіў, шась за прылавак – і ў пакоі пабегла.

Сядзіць князь з сакалкамі, п'е, вясёлы нібы зрабіўся, а вочы задуменныя. Шынкарка ў той дзень так больш і не выйшла.

Словам, пачаў з той пары малады князь часцяком па тых дарогах ездзіць то на паляванне, то з палявання, то на рачныя караваны глядзець ды ўсё карчомку не мінае. Сакалкі сцямілі, што князю шынкарская дачка палюбілася, і яшчэ больш яму пра яе гавораць, зманіць яе на ночку прапануюць у суседні маёнтачак.

Так яно і выйшла. А як яе зманілі, тут шынкарская дачка князю і кажа:

— Жаніся са мною, тады кахаць, мілаваць буду. — Ды з тым назад на князёўскім рыдванчыку ўкаціла.

Як дачуўся пра тое стары шынкар, аж за валасы ўхапіўся.

— Сарка, — крычыць, — што сабе ў галаву ўзяла? Князь цябе каханнем адорвае, а ты што? Замуж! І мяне, і сябе пагубіць хочаш? Не ведаеш, што такое князь?

— Ведаю, — адказвае Сара, прыгажуня-яўрэйка. — Ведаю, што князь, што ён мяне кахае, душы не чуе, а калі кахае, значыць, і замуж возьме.

— Выкінь з галавы гэта. Дзе ты бачыла, каб светлы князь з беднай яўрэйкай ажаніўся?

— Калі кахае, дык ажэніцца, — адказвае ўпартая дачка.

Стаіць яна на сваім. Даведаўся пра тую няроўную любоў стары князь. Страшэнна разгневаўся і, ні слова не кажучы сыну, загадаў сваім слугам старога карчмара схапіць і звязанага да сябе прывезці.

Карчмар у ногі князю паваліўся і са слязьмі моліць дараваць яго неразумнай дачцэ. Затым просіць рукі яму развязаць і вымае з кішэні хустку, на якой партрэт харашуні Сары тальянцам намаляваны.

— Ваша князёўская міласць, вось яна, мая дачка, карайце, мілуйце, але ўсяму віна — прыгажосць яе.

І расказаў князю выпадак той з тальянцам-мастаком, які на хвоі павесіўся. Задумаўся тут стары князь, сына кліча і пытае:

— Скажы, сын дарагі, надзея мая, што ты думаеш?

— Кахаю, — на карчмара паказвае, — яго дачку Сару і жаніцца прашу вашага бласлаўлення.

Раззлаваўся князь:

— Не будзе табе майго бласлаўлення.

Князеньку з воч прагнаў, а карчмара загадаў у падзямелле кінуць.

Але малады князь тут таксама свой нораў паказаў. Быў у яго невялікі маёнтачак, ад нябожчыцы маці ў спадчыну дастаўся, ды золата-серабра каваны куфэрак. Завёў князь знаёмства з розным вушлым народам і пачаў яшчэ часцей са сваёй мілай сустракацца.

А каб ніхто пра тое не ведаў, пабудаваў патаемна ад бацькі, пасярод вялікага — адным лясным людзям вядомага — возера каменны церамок і ў тым церамку пасяліў сваю мілую.

Хутка ён і сам на гэты астравок перабраўся, балазе зіма стаяла і па возеры напрасцяк санную дарогу праклалі. Сара ў хрысціянскую веру перайшла, і павінна было быць ім вянчанне па ўсяму закону. А зіма ў той год трымалася марозная, снежная. Возера льдом скавала ды снегам занесла. А як глянула вясна з туманамі, ды адразу вятры з Дняпра падзьмулі, і сонца прыпякло, крануўся ўраз усюды лёд. І на возеры ваду падняло, і пайшлі па ім гуляць тоўстыя крыгі. Вось тут церамок і разнесла. Князя ў той час там не было, ён яшчэ па саннай дарожцы пакаціў да галоўнага папа дамаўляцца, каб адразу па ўсяму закону з хрышчонай яўрэйкай шлюб узяць.

Дамовіўся з папамі і едзе вясёлы па веснавой бездаражы. Пад'язджае да возера, а па ім толькі хвалі ды крыгі гуляюць. Даведаўся ён ад рыбакоў, што ніхто з таго востраваі церамка жывы не выплыў. Пастаяў, пастаяў малады князь, пасля ўзышоў на высокі бераг, што векавымі соснамі зарос, ды з разбегу ў возера і ўхнуў. Не паспелі людзі да берага дабегчы, а ўжо яму крыгі галаву русую накрылі...

Дайшла пра тое вестка да старога князя. Карчмару ён загадаў камень на шыю прывязаць, у возеры ўтапіць, а сам пасумаваў, пасумаваў ды неўзабаве і памёр.

І завецца з той пары гэта Чырвонае возера яшчэ Князь-возерам...

Сіняе возера

У нашым лесе ёсць вялікае балота, а сярод гэтага балота ёсць возера. Вакол возера растуць журавіны. Возера не шырокае, але да яго нельга блізка падысці, вагаюцца берагі. Цяпер яно крыху высахла, засталося невялікае вочка, якое не замярзае зімой. Гавораць, што на гэтым месцы, дзе цяпер возера, стаяў замак.

У замку жыў граф. У графа была дачка. Граф хацеў аддаць яе за старога князя, а яна не згаджалася, любіла конюха, які быў на канюшні ў бацькі. Вось граф назначыў дзень заручын з князем, а яна дамовілася з конюхам уцячы. Аб гэтым ніхто не знаў, знала толькі служанка. Калі яны сабраліся ехаць, служанка раскрыла

тайну – сказала маці. Маці праклята іх, калі яны выехалі з замка. І апоўначы замак праваліўся, – утварылася возера.

Гавораць, што як толькі наступае поўнач, на возера прылятаюць два чорныя лебедзі. Яны садзяцца на возеры і плаваюць па кругу. Але адзін да аднаго не могуць наблізіцца: маці іх праклята.

Сіні калодзеж

Даўно колісь гэта было, шчэ спрадвеку. Жылі ля Прапойска два багатыры – Сцяпан і Марка – і багатырка Кацярына. І багатыры гэтыя абодва заляцаліся перад ёй. Сцяпан быў слабейшы, ды ёй любы, а Марка сільнейшы, ды нялюбы. Ну, дайшла справа да таго, што трэба хоць за каторага ды замуж ісці, – сватаюцца дужа. Што ёй рабіць? Пайду, думае, за Сцяпана – Марка яго заб'е; пайду за Марку – Сцяпана шкада. Думала, думала і прыдумала:

– Ну, – гаворыць, – дам я вам па камню, хто далей свой камень шыбане, за таго замуж пайду.

Дык любаму яна дала меншы камень – з стол, а нялюбаму большы – з мужыцкую печку. Ну, і сталі кідаць праз Сож з гарадца во з Прапойска. Дык яны як размахнуліся, дык як кінулі, ажно за дзевяць вёрст. Ну, пайшлі глядзець, чый далей. Бачыць яна – аж любага камень ляжыць. Стала тагды багатырка на гэты камень – аж сляды выціснула, шчэ й цяпер значны, – стала глядзець, аж нялюбага камень далей сажняў на пяцьдзесят. І на тым камні відны пальцы рук багатырскія. От яна тагды і гаворыць:

– Чым мне даставацца нялюбаму, дык пайду лепей вадой служыць.

Як бразнулася з камня, разлілася вадой і пачала ныраць: ямы, ямы ўсюды там. А выскачыла з-пад зямлі ўжо вёрст за пяць ад Прапойска, сюды, бліжай к Сожу. Дык вада б'е ў рост чалавека, і вада сіняя. Так і завецца Сіні калодзеж. І колькі там народу бывае – Божа, Божа!

А як даведаліся пра гэты Сіні калодзеж, дык гэта во як. Быў там ляснік Шэпіт. Ён кожны раз абходзіў свае дзесяціны. Вот раз ідзе ён, чуе – шумота, за дзве вярсты чутно.

– Што за штука? – думае. – Кожны раз хаджу – нічога не было, а тут шум. Дай пагляджу!

І пайшоў ён туды, ажно б'е вада сіняя-сіняя з-пад зямлі ў рост чалавека. І стаіць ля калодзежа жанчына, косы распусціўшы, і чэшацца. Шэпіт спужаўся. Але думае:

– А што будзе не будзе, пайду-тка я яе зачураю!

Падыходзіць да яе, ды неяк не пасцярогся – галінка хруснула пад лапцем. Дык яна зірк!

– А, Шэпіт! Хацеў зачураць мяне! Будзе ж у твой род патопа.

Ды сама ў калодзеж. Дык на трэці дзень у яго дочка, дзевятнаццаць гадоў, утанула ў Сожы. Во!

Паненчына бухта

На Беларусі цячэ рака Вуша. Каля яе ёсць вялікі луг, які раней належаў нейкаму пану, што меў восем вёсак. Сяляне гэтых вёсак працавалі на пана. Гэты пан меў тры дачкі, дзве з іх былі прыгожыя дзяўчыны. Яны павыходзілі замуж і жылі так, як і іх бацькі. Трэцяя ж дачка была непрыгожая. Яна вельмі ненавідзела харошых жанчын і мужчын.

У час касьбы маладыя хлапцы і мужчыны надзявалі самае лепшае адзенне і ішлі касіць. Сярод касцоў быў адзін прыгожы, стройны юнак, якога паненка не любіла. У час касьбы яна пад'язджала да гэтага маладога хлапца, які зваўся Антосем, і збівала яго мянташкай за непрывітанне з ёю.

На наступны год яна прыязджала і карала яго за тое, чаму не сустракаюць яе з песнямі. Вяскоўцы смяяліся з Антося, што прыйдзе касавіца і зноў будзе цябе мянціць паненка.

На трэці год у касавіцу прыехала паненка, касцы сустрэлі яе прывітаннем і песнямі. Паненка разгневалася за тое, чаму яны ў такі гарачы час не працуюць і зноў хацела пакараць мянташкай прыгожага Антося. Але ў яго не хапіла цярпення. Ён схапіў паненку, павалок у рэчку і ўтапіўся разам з ёю.

Пакуль дасталі іх з вады, то і паненка, і Антось былі мёртвыя. І па сённяшні дзень гэтае месца, дзе ўтапілася паненка з маладым Антосем, называецца Паненчынай бухтай.

Жывая вада

Калі ў вёсцы Сасіны стаяла яшчэ старая царква, каля яе біла крыніца з жывою вадою. Прыходзілі сюды людзі хворыя і кульгавыя, а калі памыюцца жывою вадою, дык адыходзілі здаровыя. Слава аб цудоўнай крыніцы ішла далёка па свеце. Усё больш і больш прыходзіла з розных краёў людзей няшчасных на вылячэнне.

Аднойчы прыйшла аднекуль да крыніцы знатная пані з хворым сабакам. Яна без спросу ў людзей выкупала сабаку ў жывой вадзе.

— Што ты робіш? — абураліся хворыя і калекі. — Ці ж можна купаць у цудоўнай крыніцы нячыстае стварэнне?

— Мой сабака чысцейшы ад вас, паганых, — фанабэрыста адказала пані.

Ніхто з людзей не пасмеў пярэчыць знатнай пані і яе здаравенным лёкаям.

Як толькі панскі сабака вылез з вады, на вачах у людзей берагі крыніцы сышліся, жывая вада знікла.

Жаласны стогн пракаціўся па натоўпе... Пані, прадчуваючы нядобрае, праз момант знікла. Людзі кінуліся ратаваць цудоўную крыніцу. Адкопвалі яе чым хто мог. Капалі і рыдлёўкамі і рукамі. Капалі і многа і доўга. Але не маглі трапіць на яе след. Зямля ўсюды была сухая. Пасмутнелыя людзі разбрыліся па сваіх хатах.

Праз нейкі час на месцы цудадзейнай крыніцы зноў з'явілася вада. Але яна ўжо не біла халодным струменем, а кропля за кропляй сачылася, быццам слёзы. Людзі зноў кінуліся да крыніцы. Кропля да кроплі збіралі ваду і шукалі ў ёй ратунку ад сваіх няшчасцяў і хвароб. Але вада больш не лячыла.

Як знікла крыніца з жывою вадою, на вёску пасыпалася няшчасце за няшчасцем. Ноччу ўвосень невядома ад чаго згарэла старая царква. Людзі ўміралі, як мухі, і некаму было хаваць нябожчыкаў. Людзі ва ўсім вінавацілі фанабэрыстую знатную пані з сабакам. Не шукалі яны збавення ў крыніцы. Сцежкі да яе хутка зараслі травой і карчамі, а людзі пачалі забываць месца, дзе некалі біла жывая вада. Крыніца ж не дала забыць аб сабе. Нават тады, калі збожжа на палях жоўкне ад няўмольнай засухі, на месцы крыніцы заўсёды кропля за кропляй сочыцца вада, быццам слёзы па загубленым шчасці.

Паданне пра заснаванне Менска

Між Татарскім канцом і Пярэснінскім мастком, ля самага Віленскага паштовага шляху, некалі пасяліўся славуты асілак-знахар па празванні Менеск, ці Менскі, і пабудаваў на Свіслачы вялікі каменны млын на сем колаў. Ніхто самога Менеска не бачыў, тым не менш у навакольных мясцовасцях свіслацкай зямлі чуваць былі самыя фантастычныя расказы пра

яго сілу. Кажуць, што ў яго млыне мука малолася не з жыта, а з камення, што ўначы чуліся нейкія дзіўныя крыкі, галёканне, песні, музыка і скокі, што апоўначы ездзіў ён на сваім млыне па селішчах і набіраў дружыну з харобрых, смелых, дужых людзей, з якіх пазней утварыўся цэлы народ і пасяліўся побач з млыном.

Тут і быў заснаваны горад і названы імем волата — Менск.

Паданне пра Магілёў

Свеціць сярэбраны месяц з чыстага неба і святлом сваім залівае лясы і горы, рэчкі і ўзгоркі. Песціцца і млее ўся зямля, і мацней пануе на ёй палкая, гарачая любоў. Гучней стукае сэрца ў чалавека, гарачэйшая робіцца кроў, рукі цягнуцца для пяшчотных абдымкаў, вусны шукаюць пацалунка.

Сядзіць пад запаветным дубам добры малойца Машэка, глядзіць у сярэбраную даль і думае думу пра сваю любу, пра мілую Прадславу. Запёрта яна, бедная, цяпер у душным палацы за сямю замкамі, і не выйсці ёй адтуль. Баліць у яе сэрцайка, ірвецца да дружка сардэчнага, і не ведае яна, што сядзіць ён недалёка ад яе палаца і думачку думае сваю:

«Ах, люба, люба мая, Прадслава, сонейка краснае, каб ты была тут побач, каб прыйшла ды суцешыла мяне, сіраціначку».

Раптам, нібы светлая хмарачка на небе, выплыла з бліскучай імглы белая здань жанчыны. Ускочыў Машэка: пазнаў ён сваю Прадславу, і вокліч захаплення гатовы быў ужо зляцець з яго вуснаў. Але ў гэтае імгненне з той самай імглы паказалася іншая постаць, чорная, з бліскучым шышаком на галаве. Пацямнела ў вачах у Машэкі. Нібы ў сне ўбачыў ён, як кінулася Прадслава ў абдымкі да чорнага рыцара і як вусны іх зліліся ў пацалунку. Падскочыў ён да здрадніцы і толькі тады схамянуўся, калі кроў суперніка пралілася на зямлю. Бледная, дрыжучы, стаяла перад ім Прадслава, і такой бездапаможнаю здалася яна Машэку, што ён не пажадаў нават забіць яе і, адвярнуўшыся, пайшоў у белы свет.

Ішоў ён доўга, і чым далей ішоў, тым усё зласнейшы рабіўся супраць усяго роду чалавечага, усё мацней разгаралася ў ім прага да помсты.

І гатовы ён ужо быў затапіць увесь свет крывёю людской. Так дабрыў да правага берага Дняпра, да Гваздоўкі, страшнага логава разбойніка Гвазда. Укленчыў перад ім і сказаў:

— Вазьмі мяне, Гвозд, да сябе, не пасрамлю цябе і твайго рамяства. Прывяла мяне сюды злоба лютая і помста страшэнная, і даю я табе зарок вялікі — не шкадаваць ніводнай душы жывой, а калі пашкадую каго, дык няхай я ад таго і загіну.

— Добра, — сказаў Гвозд, — ідзі за роў і працуй.

Пайшоў Машэка на другі бераг рова, заснаваў там сваё логавішча, назваў яго Машэкаўкаю і стаў наводзіць жах на ўвесь край. Мучыў і забіваў ён няшчасных падарожнікаў, рагатаў з іх просьбаў, здзекаваўся з іх слёз, не шкадаваў нікога: ні старых, ні дзяцей, ні мужчын, ні жанчын. Памёр даўно ўжо Гвозд, а Машэка за абодвух працягваў паліць і рабаваць, забіваць і мучыць. Але не мог крывёю затапіць сваіх пакут: любы вобраз часта паўставаў перад ім у начной цішы, і плакаў тады люты Машэка, бы малое дзіця, і праклінаў свой злы лёс.

Раз была такая месячная ноч, як тады, калі апошні раз ён бачыў сваю мілую. Сядзеў Машэка на камені, журботна звесіўшы галаву на грудзі, лёгкі ветрык гуляў над пасівелымі яго валасамі, і слёзы адна за другою буйнымі дыяментамі падалі на зямлю і зліваліся з расою.

Раптам пачуліся конскі тупат, галасы і шум, і праз хвіліну яго зграя прывяла двух новых палоннікаў.

— Як іх пакараць? — пытаюць у яго малойцы.

Але Машэка маўчаў і няўцямнымі вачыма глядзеў на жанчыну, што стаяла перад ім. Гэта была яна, Прадслава. Нарэшце, нібы апрытомнеўшы, правёў леваю рукой па лбе, правай махнуў на спадарожніка Прадславы і, абняўшы сваю любу, павёў яе ў будан. Тут укленчыў перад ёю і пачаў цалаваць яе рукі, і плакаць, і смяяцца, і папракаць.

— Не палюбоўніка майго забіў ты, — сказала яна, — а забіў брата майго, які быў пасварыўшыся з бацькам і патаемна са мною бачыўся. Але я даравала табе, мой любы. Доўга я чакала цябе. Кінь свой страшэнны занятак, і ўцякайма. Уцякайма туды, дзе ніхто нас не ведае.

— Бяжым, бяжым, мая люба. Бяжым заўтра, а сёння дай адпачыць з табою разам ад столькіх жахаў і пакут.

— Добра, — сказала Прадслава.

Але не доўга адпачываў Машэка. Толькі салодкі сон заплюшчыў яго павекі, як каварная люба ўткнула яму з усмешкаю ў горла востры нож.

— Памры, сабака, — прамовіла яна. — Хоць і загіну ад тваёй подлай чэлядзі, але я ведаю, што адпомсціла табе за сябе і за ўсіх.

Прадслава не памылілася: закапалі яе жывую разам з забітым ёю Машэкам, а насыпаны над імі курган быў названы Магілаю Льва. Адсюль і горад, які ўзнік потым на гэтым месцы, пачаў называцца Магілёвам.

* * *

На тым месцы, дзе цяпер стаіць Магілёў, быў цёмны, непраходны лес, які не прапускаў нават сонечныя праменні; ад яго і Дняпру было цесна. Дняпро ў той час быў шырокі і сярдзіты. У тым лесе жыў страшэнны разбойнік, якога звалі Машэкам. У яго была такая вялікая сіла, што ён адною рукою спыняў экіпаж з васмерыком коней на ўсім скаку, ухапіўшыся за кола, адным разам вырываў з карэннямі высокія сосны. Хадзіў ён у мядзведжай шкуры поўсцю ўверх. Не такі тады быў народ, як цяпер, шмат было асілкаў, але ўсе дрыжалі перад Машэкам. Нават пяць дзясяткаў нічога не маглі зрабіць супраць аднаго. Машэка наводзіў жах на ўсе навакольныя селішчы. Нягледзячы на тое, што людзі жылі тагды вялікімі сёламі, ён, не баючыся, прыходзіў у кожнае сяло і браў, што яму было трэба; усюды самі адчынялі яму вароты, абы толькі пакінуў душу ў целе. Не раз выходзілі супраць Машэкі цэлымі палка́мі, але ён жыў у такой непраходнай пушчы, што ніхто не знаходзіў не толькі яго бярлогі, але і дарогі назад, і ўсе або паміралі з голаду, або гінулі ад удару разбойніка. Але і на Машэку прыйшла пагібель. Чаго не змаглі зрабіць сотні людзей, тое зрабіла адна жанчына.

Раз па дарозе праз лес ехала плеценая брычка, запрэжаная васьмерыком коней. У ёй сядзеў малады мужчына з прыгажуняй-жанчынай. Тут з'явіўся Машэка з-за агромністай елкі, мігам спыніў брычку і ўраз забіў кучара, што той не паспеў нават азірнуцца. Мужчына, што сядзеў у брычцы, бачыць, што тут кепскія жарты, выхапіў шаблю і з усяго размаху стукнуў Машэку па галаве, але шабля зламалася аб стальное шчацінне, а мужчына прырос да свайго месца ад аднаго ўдару разбойніка. Глянуўшы на жанчыну, Машэка стаў як укопаны: ён пазнаў у ёй сваю знаёмую. Гэта яна, адхіліўшы яго любоў, прымусіла Машэку пасябраваць з буйным ветрам.

Ачуняўшы пасля здзіўлення, Машэка ўзяў у лапы паўмёртвую ад перапуду прыгажуню і аднёс у сваю бярлогу. Тут яна апрытомнела, адразу зразумела, што з ёю, і прыдумала, як загубіць разбойніка. Прыкінулася яна лагоднаю, паслухмянаю, і разбойнік зусім ёй даверыўся. І вось раз ён бяспечна заснуў пры ёй

7. Зак. 3433

моцным сном. Яна асцярожна дастала вялізны нож, і кроў лінулася ракой з разрэзанага горла разбойніка. Учыніўшы гэтак, прыгажуня неяк выйшла на дарогу, прыйшла да сваіх і паказала ім праклятае месца, дзе з вялікай знявагай закапалі таго людаеда і назвалі тое месца Магілаю Льва.

Недалёка ад таго месца знайшлі высокі бугор, ці гару, якая ўся была аблітая крывёю і ўсыпана касцямі нявінных ахвяр зверстваў Машэкі.

Гэтая гара і цяпер называецца Машэкаўкай, ці Машакоўкай, на ёй гарадскія могілкі.

Пасля Машэкі тут жыло яшчэ многа разбойнікаў. Мясцовыя ўлады гэтае месца прызначылі для ссылкі злачынцаў. Ссыльныя памалу высеклі лес і прагналі разбойнікаў. Пазней на гэтым месцы заснавалі горад, які ад магіл забітых разбойнікамі людзей, ці ад магілы льва Машэкі названы Магілёвам.

Паданне пра заснаванне Бярэсця

Нібыта вёз купец на калёсах свой тавар у Літву ды загразу багністых балотах. Не выбрацца. Пачаў абдзіраць бяросту і засцілаць ёю гаць. А калі назад з Літвы вяртаўся, пабудаваў на гэтым месцы каплічку. Да той каплічкі, як да святога месца «на бярэсце», пачалі сыходзіцца людзі. Месца было лёгка ўмацаваць ад ворагаў. Вакол — прыродныя абарончыя равы — рукавы Мухаўца.

І пачалі асядаць тут людзі, пачалі будаваць горад «на бярэсце».

Адкуль Гомель

Там, дзе цяпер стаіць Гомель, пасярэдзіне ракі Сож некалі было намыта шмат пяску. Каб плыты і баркі, што плылі па рацэ, не ўзбіваліся на мель, на беразе каля гэтага месца заўсёды стаяў чалавек і крыкам папярэджваў:

— Го! Мель! Го! Мель!

Так і пайшло — Гомель.

Як паўстаў горад Браслаў

Не сто, не дзвесце, можа, тысячу гадоў назад на Замкавай гары жыў вядомы і багаты князь Дзвін. Была ў князя жонка Друя. Многа гадоў пражылі яны ў згодзе.

Канчаўся знакаміты род Дзвінаў.

І вось у Друі нарадзілася дачка Дрыва.

Калі выросла яна, пайшла чутка, што няма на зямлі другой такой прыгажуні. Не адзін князь хацеў узяць Дрыву за жонку. Але не было ў князёў столькі багацця. І толькі тры князі — пскоўскі Сноў, лукомльскі Снуд і полацкі Брас — маглі саперніча ць з Дзвінам.

Але яны не падабаліся Дрыве.

— Толькі самы харобры стане маім мужам, — сказала Дрыва.

Сноў і Снуд вырашылі, што Дрыве падабаецца Брас. Яны задумалі забіць Браса.

Доўга чакалі такога моманту. І вось аднойчы ім стала вядома, што цёмнай ноччу Брас павінен ісці ў замак Дзвіна. Князі падпільнавалі Браса і забілі яго.

Цяпер нехта з іх можа стаць абраннікам прыгажуні. Саперні кі пачалі біцца.

Снуд перамог і забіў Снова, але і сам памёр ад ран. Раніцой іх знайшлі пад гарою. Тым часам людзі даведаліся, што Снуд і Сноў забілі не Браса, а яго слугу Беранса.

Брас усё зразумеў і пайшоў у замак да Дзвіна.

— Калі не аддасі мне Дрыву, — сказаў ён старому Дзвіну, — я вазьму яе сам.

Пачула гэта Дрыва і кінулася ў Дрывяты. Смерць дачкі не перажыла Друя. Яна ўтапілася ў Друйцы. Памёр ад гора стары Дзвін. Тады забраў Брас замак і стаў кіраваць горадам. А гораду далі імя Браслаў.

Валожын

З Вільні ганялі ў Мінск валоў прадаваць, а ў Валожыне рабілі папаску, бо быў там вялікі лес...

Таму і назвалі Валожын, або Валыжэнь: валы жэнь! Гані валы, значыць.

Пра Давыд-Гарадок

Давыд-Гарадок — паселішча вельмі старажытнае.

«Гарадок Давыда»! Чаму ён так называецца і хто быў Давыд?

Паводле старадаўняга падання, гэта нейкі ятвяжскі князь, які перайшоў у хрысціянства. Ён пабудаваў на гары, на востраве ракі Гарыні, замак і горад, які да нашых дзён носіць яго імя.

7*. Зак. 3433

Адкуль Івянец

У глыбокай старажытнасці адна вельмі багатая княгіня, невядома адкуль праязджаючы праз Івянецкую мясцовасць, угразла разам з брычкай і коньмі ў невялікай балоціне... Людзі навокал не жылі, і таму ратаваць не было каму. Княгіня, бачачы немінучую пагібель, прыйшла ў роспач і ў той самы час убачыла недалёка прыгожую жанчыну, што пляла вянок з кветак.

– Як мне выратавацца ад няшчасця? – запыталася княгіня ў жанчыны.

– Згадзіся насяліць гэту мясцовасць народам – выратуешся, – сказала жанчына.

– Згодна, – адказала княгіня.

Коні яе адразу выйшлі з балота, нібы з ручая не адчуваючы ніякага цяжару.

Тады княгіня запытала ў жанчыны, як назваць гэта месца.

– Ці бачыш у маіх руках вянок?

– Бачу, – адказала княгіня.

– Дык назаві новае месца Івянцом, – сказала дзіўная жанчына і знікла.

Адкуль Капыль

Даўно гэта было. Многа соцень гадоў таму на месцы Капыля стаяў замак багатага князя. Непадалёку ад замка цякла рэчка, якая разлівалася шырокім возерам каля княжых палацаў. У князя была адна дачка, ды такой прыгажосці, што князь надзвычай ганарыўся ёю і не дазваляў, каб на яе пазіралі простыя людзі. Князёўна жыла ў святліцы, якая была ў высокай замкавай вежы. Адтуль яна магла пазіраць праз вакно на навакольны свет, любавацца хараством палёў, лесу, ракі. Звалі князёўну Паліна, або проста Поля.

Аднойчы, летам, каля замка з'явіўся малады пастух, які вельмі хораша іграў на дудачцы, якую ён сам і зрабіў. Князёўна пачула дзіўную песню дудара і вельмі зацікавілася музыкам і яго ігрою. Яна пераапранулася ў сялянскую дзяўчыну і непрыкметна выйшла з вежы і прыбегла на бераг возера, дзе пастух пасвіў свой статак. Тут яна ўбачыла прыгожага юнака, які, угледзеўшы прыгажуню-дзяўчыну, не мог адвесці вачэй ад яе. Ён адразу пакахаў яе, як толькі ўбачыў, і зайграў так, што ўсё навокал было за-

чаравана тою ігрою. Коля (так звалі пастуха) дамовіўся з Поляй, што ноччу, як толькі ўзыдзе месяц, яны будуць катацца на чоўне па возеры.

Князь быў у паходзе, і яны так сустракаліся некаторы час. Вярнуўшыся з паходу, князь даведаўся аб сустрэчах закаханых. Князёўну замкнулі ў вежы. Бацькі яе меркавалі выдаць замуж за багатага прынца. І вось у канцы лета ў цёмную рабінавую ноч, калі палыхала навальніца і бушавала возера, пастух падплыў на чаўне па возеры да самага замка і на жалейцы падаў голас сваёй каханай. Князёўне ўдалося выбрацца з вежы, і маладыя людзі кінуліся наўцёкі. Стража падняла шум. Князь падняў на ногі ўсю чэлядзь, каб злавіць уцекачоў. Ён убачыў дачку і пастуха на чаўне сярод хваль, калі возера асвяціла бліскавіца. І зноў усё знікла ў непрагляднай цемры. Мала-памалу навальніца прайшла, а як стала зусім светла, на возеры нікога ўжо не было.

Возера паглынула ўцекачоў. Тады ў роспачы бацька праклаў і возера, і рэчку, якія ў той самы момант праваліліся ў зямлю. Месца гэтае пасля таго сталі клікаць па імені закаханых: Колі і Полі — Ко-Поль, а пазней Капыль, ды так і засталося — Капыль. І сёння Капыль.

Як узніклі Клімавічы

Здалёкага Пецярбурга трапілі да нас нейкія вяльможныя паны, можа, нават сам цар. Ездзілі тады ж яны не машынамі, а ў карэтах. Трапілі яны з карэтаю ў наша балота і загрузлі. Ніяк не маглі самі выцягнуць карэту з гразі.

Жыў там толькі адзін чалавек з сям'ёй. Звалі яго Клім. Пачуў ён, што паны загрузлі, і пайшоў іх ратаваць. Запрог ён валы, прывязаў вяроўкаю карэту і выцягнуў яе. Узрадаваліся паны. Загадаў тады цар пабудаваць горад і назваць яго Клімавічы.

Лунінец

Наша сяло старэйшае за горад. Ад Луніна і Лунінец паходзіць. Сяло Лунін з даўніх часоў вялікае. Жыхароў тут заўсёды было «богато», а на месцы горада Лунінца нічога не было. Ніхто там не жыў. Толькі дзікія качкі плёскаліся ў лужыне. Неяк адзін з жыхароў Луніна аддзяліўся ад сваякоў. Пасяліўся ён якраз там, дзе цяпер горад. Пабудаваў сабе хату, узараў зямлю,

пасадзіў сад, наладзіў гаспадарку. Неўзабаве яго сядзібу пачалі называць Лунінцам, бо там жыў лунінец, чалавек з Луніна.

Час ішоў, патомства Лунінца павялічвалася. Унукі і праўнукі будаваліся па суседству, жылі побач. З хутара выросла акружаная лясамі вёска, за якой назаўсёды захавалася назва Лунінец, як памяць пра яе заснавальніка, першага перасяленца з Луніна.

Стоўбцы

На тым месцы, дзе цяпер Стоўбцы, калісьці быў лес. У ім нейкі князь пабудаваў манастыр, і доўгі час там жылі манахі. Аднаго году яны ўсе памерлі ад чумы. Манастыр апусцеў, разбурыўся. А на тым месцы ўкапалі тры стоўбікі ў знак таго, што нельга сяліцца.

Але прайшоў час, і па загаду князя тут пачалі пасяляцца людзі. Яны знайшлі закапаныя стоўбікі, якія называліся стоўбцамі.

Адкуль Узда

Пад Койданавам беларусы разбілі татараў, а сам татарскі атаман Кайдан уцёк. Але беларусы дагналі яго там, дзе цяпер Узда стаіць, і ранілі. Падаючы з сядла, Кайдан ухапіўся за ўзду свайго каня і сказаў:

— Вось дзе напаткала мяне смерць.

На тым месцы пачалі будавацца людзі, і пасяленне тое назвалі Узда.

* * *

Яшчэ расказваюць, што даўно-даўно, калі тут яшчэ нічога не было, праязджаў неяк рускі цар і згубіў залатую ўзду. Яго слуга, шукаючы тут залатую ўздзечку, ездзіў на кані то ў адзін бок, то ў другі. А чалавек адзін, бачачы гэта, спытаўся ў конніка, чаго ён шукае. І той кажа, што шукае залатую ўзду. Вось ад таго быццам наша мястэчка і завецца Узда.

Налібакі

Непадалёку ад мястэчка Налібакі, каля вёскі Клецішча, яшчэ да рэвалюцыі быў завод. Належаў завод, кажуць,

нейкай немцы. Тут здабывалі балотную жалезную руду і плавілі яе ў адмысловых печах. Вугаль рабілі з дрэва. Працаваць было цяжка. Вакол пушча, непраходныя балоты. Для прамывання руды патрэбна вельмі шмат вады. Карысталіся балотнай. А чыстую ваду на завод прывозілі ў баках. Кожную раніцу з упраўлення загадвалі каму-небудзь з мясцовага насельніцтва наліваць бакі вадой:

– Налі бакі!

Вось ад таго і пайшла назва мястэчка – Налібакі.

Пра вёску Падкамень

Жыў стары дзед. Звалі яго Ясь. Ён быў вельмі скупы і прагны. А на яго полі ляжаў невялікі камень. Гэты камень з кожным годам рабіўся большы. Ясь задумаў прыбраць камень з поля, бо ён займаў многа зямлі. Пачаў капаць яму, каб закапаць туды камень. Але, калі крыху падкапаўся, камень абрынуўся разам з зямлёй. Ясь трапіў пад камень.

Заснаваную там вёску і назвалі Падкамень.

Перуноў Мост

У той час нельга было ў нас без моста абысціся. Вунь там, дзе цяпер у канаву ваду сабралі, была гіблая дрыгва, ні ўвесну, ні ўвосень, як кажуць, ні прайсці ні праехаць. А выхад на стары, як тады яго называлі, Кацярынінскі тракт з гэтага боку самы кароткі, інакш рабі крук вёрст на дзесяць. Вось і выслалі бярвёнамі, засыпалі пяском грэблю, частка якой і цяпер яшчэ прыкметная. А над самым багністым месцам пабудавалі сапраўдны на палях мост. Гаварылі, нават не адзін, а тры масты засаб. Калісьці тут праходзіла бойкая дарога з Мінска, Пухавіч і да пераправы цераз Бярэзіну. Старыя казалі, што ў войны па ёй не адзін раз рухалася войска, праходзілі абозы...

Ды быццам бы першы мост цераз дрыгву пабудаваў тут ці то немец, ці то француз, па прозвішчы Пюры. З цягам часу ягонае прозвішча, якое так добра дадалося да моста, і перайначылі тутэйшыя жыхары на свой лад – Пярун. А ўжо ад моста і вёску (з яе, дарэчы, заўсёды прызначаўся даглядчык моста і грэблі) назвалі Перуноў Мост...

Папова горка

На ўскраіне Нясвіжа, за возерам, стаіць узвышша, якое і цяпер у народзе называюць Папова горка. Было гэта вельмі даўно. Некалі на гэтай горцы стаяла царква. Далёка навокал разлягаліся ўладанні князёў Радзівілаў. Аднаго з уладарных князёў Радзівілаў празвалі Сіроткам. Так назваў яго польскі кароль, які гасцяваў у Нясвіжскім замку, калі ўгледзеў малое дзіця, якое ляжала адно ў пакоі, бо бацькі яго ў гэты час балявалі ў палацы.

Сіротка ажаніўся з каталічкаю, быў удзельнікам апошняга крыжовага паходу ў Палясціну і заядла насаджаў каталіцтва ў сваіх уладаннях. Сам папа Рымскі прэзентаваў яму падарунак — дарагі срэбны сталовы сервіз аж на дзвесце гасцей. Прыбор быў вельмі тонкай работы і адлюстроўваў чатыры пары года: вясну, лета, восень і зіму.

Неўзабаве пасля таго, як Сіротка вярнуўся з крыжовага паходу, ён сазваў да сябе сорак папоў-служак праваслаўнай царквы і прапанаваў ім перайсці ў каталіцкую веру і служыць ёй. Вядома, папы адмовіліся прыняць каталіцтва. Тады князь загадаў адвесці іх у цэркаўку, што стаяла на гары за возерам, і заперці іх там без вады і яды, пакуль яны не прымуць яго прапанову. Сам жа князь балявaў у сваім замку тры дні. Няшчасныя папы, не жадаючы быць вераадступнікамі, адпеўшы псалмы, вымушаны былі самі налажыць на сябе рукі, але не сатварыць «святатацтва».

Праз тры дні, калі царкву адчынілі, жывымі засталося ўсяго некалькі чалавек. Папоў там жа на горцы і пахавалі. Цэркаўка з цягам часу развалілася. А горка і цяпер завецца Паповаю.

Рымшава гара

У вёсцы Навасёлкі Капаткевіцкага раёна з пакалення ў пакаленне перадаецца паданне пра гордага і смелага хлапца Рымшу.

Было гэта яшчэ ў часы паншчыны. Злыя былі паны. Не людзі, а звяры. Асабліва лютаваў пан у маёнтку недалёка ад Навасёлак. І што толькі ён не тварыў. Страх, як з сялян здзекаваўся. А сваіх мужыкоў і за людзей не лічыў.

Загадаў раз гэты пан, каб усе, у каго былі валы на продаж, прыводзілі іх толькі да яго, на панскі двор. Загадана — нічога не зробіш: у пана ўлада. І павялі сяляне да яго сваіх валоў. А пан выйдзе на ганак, паглядзіць і кажа:

— Што гэта ты прывёў, асёл? Гэта ж не вол, а казёл.

І плаціў, як за казла. А хто спрабаваў пярэчыць — таго пасылаў на стайню і даваў бізуноў.

Доўга мучыліся людзі з такім панам, доўга цярпелі, а паскардзіцца няма каму. Паны ж усюды тады сядзелі — і ў маёнтках, і ў судах.

Але знайшоўся нарэшце адзін чалавек, што адплаціў пану за ўсе людскія крыўды і слёзы. Быў гэта Рымша — прыгожы горды хлапец. Прывёў ён раз на панскі двор вала прадаваць. Выйшаў пан на ганак і кажа:

— Што гэта ты прывёў, асёл? Гэта ж не вол, а казёл.

Схапіў тады Рымша здаравенную жардзіну і пытаецца:

— Што гэта, пан, бяроза ці лаза? Я ж табе прывёў вала, а не казла. — І давай пярэсціць пана жардзінай. Б'е і прыгаворвае: — Вось табе за тое, што ты з людзей здзекуешся. А калі ачуняеш, чакай мяне яшчэ ў госці.

Толькі на трэці дзень апрытомнеў пан. Пачалі шукаць Рымшу, а таго і след прастыў.

Не раз яшчэ прыходзіў Рымша да пана, не раз помсціў яму за людзей. І, кажуць, хаваўся ён на гары між Заполлем і Навасёлкамі. Да гары той цяжка было падступіцца. Наўкола — непраходныя балоты і хмызняк. Адзін толькі Рымша ведаў туды патаемную сцежку.

І дагэтуль стаіць тая гара. Людзі завуць яе Рымшавай.

Дзявочая гара

Даўно-даўно, гэта яшчэ нават не пры маёй памяці, тут, у Мсціславе, на Замкавай гары, жыў адзін багаты пан.

Кажуць старыя, што працавалі ў яго толькі адны маладыя дзяўчаты. Такая ўжо была яго воля. Дзяўчаты працавалі ад відна да відна.

Аднойчы ён загадаў ім нанасіць з рэчкі Вяхры пяску на цэлую гару. Шмат гадоў працавалі дзяўчаты, усё насілі пясок. Многія з іх загінулі, але гару ўсё ж насыпалі. Называецца яна з тых пор Дзявочай гарой.

Мамчына горка

Як ішлі, можа, бачылі горку, на якой расце колькі дрэў? Яна ў нас завецца Мамчына горка. Назва гэтая паходзіць вось ад чаго.

Расказваюць, што даўней у замку пан жыў, багаты дужа быў. Жыхары нашай вёскі працавалі на яго. У пана была служанка, якая мела дужа прыгожага сына. І вось служанчын сын моцна пакахаў панскую дачку, а яна пакахала яго. Але пан забараніў ім жаніцца, і закаханыя ўцяклі невядома куды. За гэта пан загадаў пакараць служанку: закапаць жывую ў зямлю на гэтай горцы. Адсюль і назва – Мамчына горка.

Пра Мір-гару

Даўным-даўно ў тутэйшых месцах звінелі мячы: два князі не маглі ўжыцца па суседству. Не раз іх дружыны хадзілі адна на другую. Лілася кроў на схілах гары.

Князі аднойчы сустрэліся на гары без зброі, замірыліся, адсюль і пайшла назва – Мір-гара.

Перунова гара

Есць за Нясвіжам, калі ісці на захад ад горада, старое Замчышча. Гэта вялікае ўзвышша, якое ўздымаецца над шырокім долам. Узвышша людзі завуць Перуновай горою. Навокал гэтай гары стаяць вёскі Аношкі, Жанковічы, Долкінды.

Расказваюць, што некалі на месцы Перуновай гары стаяў вялікі княжацкі замак, а там, дзе дол, было прыгожае возера. Возера, як люстэрка, заўсёды адбівала колер неба. Улетку, у ноч на Івана Купалу з возера выходзілі русалкі і вадзілі свае чараўнічыя карагоды. Кажуць, у розную пару ў возеры загубілі сябе сялянскія прыгажуні-дзяўчаты, падманутыя іх каханымі – маладымі княжычамі. І столькі разбэшчаныя князі загубілі душ, што аднойчы ў купальскую ноч на возеры паднялася такая бура, што вада выйшла з берагоў і затапіла ўсё вакол. У той час у замак стрэліў пярун і разбіў яго ўшчэнт. Вёскі ж навокал былога замка маюць жаночыя імёны.

Багатыр-гара

Даўно-даўно на гэтай гары жыла вялікая жанчына. Ростам гэтая жанчына была тры аршыны. Ваду яна насіла на гору

вялікімі цэбрамі, па два цэбры за адзін раз, а ў кожным цэбры было па 15 судаў.

Каля той гары ішло нейкае татарскае войска. І запыталіся ў гэтае жанчыны-багатыркі, дзе дарога да беларускага войска? Жанчына-багатырка ўзяла ды і завяла войска татарскае ў балота, дзе яго беларускае войска і пабіла. Рэштка татарскага войска, уцякаючы назад, забіла жанчыну-багатырку і пахавала на гэтай гары. Гара і стала звацца пасля гэтага — Багатыр-гара.

Скарб у балоце

Даўным-даўно, калі, кажуць, яшчэ і Пінска не было, нейкі багаты пан закапаў, паміраючы, скарб — шмат золата і розных дарагіх рэчаў, нарабаваных у народа. Пачалі шукаць людзі той скарб.

Дазнаўся пра гэта Бог і пабаяўся, што знойдуць бедныя людзі золата. Пан, які закапаў скарб, нібыта быў у вялікай ласцы ў Бога. І вось Бог, каб захаваць нябожчыкава багацце, ператварыў усе палі за вёскай у багністае балота, па якім нельга было ступіць. Гэтым самым ён перашкодзіў людзям шукаць скарб багацея. Тыя ж, хто пераступаў мяжу, за якой пачыналася балота, гінулі. Шмат, расказваюць, забрала яно людзей, а скарбу ніхто так і не знайшоў. І ўся бяда ў тым, што людзі ў адзіночку ішлі шукаць скарб.

А трэба было грамадой, усім народам.

Як скарб з-пад печы выходзіў

Адзін гаспадар пабудаваў новую хату, але ніхто не мог у ёй начаваць, бо абы ноч найшла, так вылазіць з-пад печы баран і ўсё кажа:

— Выйду! Выйду! Выйду!

Так гаспадары, няма рады, уцякаць.

Аднаго разу прыйшоў падарожны і просіцца:

— Гаспадарыку, прымі мяне нанач.

— Што ж я, кажа, табе параджу? Я сам у гумне начую, бо ў хаце нешта ўсё страшыць.

— То я там буду начаваць.

— Добра.

Пайшоў той падарожны, запаліў лучыну, лёг на печы і ляжыць, ажно як лучына згарэла, так вылазіць нешта з-пад печы і кажа:

– Выйду! Выйду! Выйду!

Таму валасы ўжо дыбам сталі, ведама, адзін на цэлы дом. Але ўзяў кій і кажа:

– Ну, то выходзь!

Ажно лезе да яго баран, а ён як стукне яму кіем па лбу, так золата і рассыпалася. Падарожны нагарнуў сабе колькі хацеў, а рэшту гаспадарам аставіў дый пайшоў у свет вандраваць.

Заклятая магіла волата

У ваколіцах Полацка, расказвалі, у даўнія часы бесперапынна ішлі войны. І засталося паданне, што частка нейкага разбітага войска, баючыся, каб яго нарабаванае багацце не трапіла ў рукі непрыяцеля, золата і серабро, якое мела пры сабе, закапала ў зямлю на ўзгорку, а наверх паклалі дзікі камень. Ён павінен быў паказваць тое месца, калі б хто-кольвек з іх вярнуўся, каб адшукаць схаваныя скарбы. Але прайшлі сотні гадоў, а камень ляжаў на тым самым месцы, а пад ім некранутыя скарбы.

Слухаючы такія размовы, колькі полацкіх хлопцаў дамовіліся пайсці ноччу на той узгорак, здабыць скарбы і падзяліць між сабой пароўну. Тады, калі ўсе спалі, узяўшы патрэбнае прыладдзе, выйшлі за горад.

Ноч была пагодная, неба ўсеяна зоркамі, а поўны месяц свяціў у вышыні. Ішлі ціха і асцярожна, каб іх ніхто не спаткаў на дарозе. Мінулі касцёл святога Ксаверыя, дзе спачываюць прахі манахаў і тутэйшых людзей, чулі, як адгукаліся галасы вартаўнікоў у Спасе, звярнулі з дарогі і пайшлі ўсцяж ракі аж да патрэбнага месца.

Узышлі на ўзгорак, знайшлі той дзікі камень. Палова яго была ў зямлі, а верхняя частка пакрытая сухім мохам. Акапалі яго кругом, супольна вынялі з таго месца і глыбока ў зямлю ўваткнулі жалезную рапіру. І тады вострым канцом яна ўпёрлася нібы ў нейкую бляху. Тут напэўна скарб – і пачалі раскопваць зямлю.

Працавалі доўга, часта пробавалі рапірай, – скарб ляжаў неглыбока, але колькі ні капалі, зямля ізноў асыпалася з усіх бакоў і напаўняла яму. Нейкі час стаялі ў здзіўленні, ім здалося, што скарб закляты, засыпаецца пяском і не хоча дацца ім у рукі.

Калі параіліся між сабою, што рабіць далей, на ўсходзе з'явілася чорная хмара, якая закрыла ўсё неба, і месяц схаваўся ў густых аблоках. Зрабілася так цёмна, што яны ледзь бачылі адзін аднаго, і пайшоў ціхі дождж.

— Работа лепей пойдзе, калі пясок крыху намокне, — сказаў адзін з іх. — А болей не трацьма дарэмна часу.

Падбадзёрваючы сябе, дружына пачала ізноў капаць і выкапалі цяпер такую доўгую і шырокую яму, якая ўжо лёгка не магла засыпацца.

Рыдлёўкі слізганулі па жалезу.

— Кацёл, кацёл з грашамі! — радасна закрычалі яны.

Толькі калі акапалі вакол і хацелі падняць з зямлі, убачылі, што гэта быў важкі жалезны панцыр; пакрываў ён грудзі шкілета, у якога пры боку ляжаў меч, а на чэрапе быў жалезны шышак. Сталі яны ў здзіўленні і глядзелі, як недарэчна падманула іх надзея.

Тады адзін смялейшы кажа:

— Пакінем гэты шкілет, а зброю возьмем сабе, няхай застанецца яна хоць памяткай аб нашай начной працы.

Толькі яны намерыліся так зрабіць, як раптам бліскавіца асвяціла ўзгорак, і бачаць: стаіць агромністы асілак у жалезным панцыры і трымае востры меч над іх галовамі.

Трывога праняла іх сэрцы, грымоты ўзрушылі зямлю, і асілак прамовіў:

— Нікчэмныя! Золату і серабру прадалі ўсе пачуцці вашы, толькі ў багацце ўклалі свае надзеі, не ўшанавалі прах волата, які з годнасцю скончыў тут жыццё...

Загрымела ў аблоках, і асілак знік з іх вачэй...

Пры святле бліскавіцы ізноў убачылі перад сабой засыпаную пяском яму, і падалося ім, што на тым месцы зямля някранута была...

Дзе цень сягае

Некалі пры дарозе з Войцішкаў у Заячкі стаяла старая жараластая ліпа. Хоць яе сарцавіна даўно абярнулася ў парахню, а вершаліна цалкам змуршэла і абвалілася, але знізу яна кожную вясну кучаравілася густою лістотай...

Біліся тут, кажуць, якіясьці войскі. Біліся не на жыццё, а на смерць. І бачыць адзін военачальнік, што яго войска пахіснулася і пабегла пад націскам ворага. Схапіў ён тады абкаваную жалезам

скрыню з грашыма на заплату сваім салдатам і закапаў яе паблізу гэтага дрэва. Частка салдат таго военачальніка загінула ў гэтай бітве, і косці іх ляжаць побач з касцьмі іхніх непрыяцеляў на тых старых могілках, што каля ўрочышча Прыстань пры самай рацэ Нарве. Другая ж частка разам са сваім военачальнікам трапіла ў палон і пайшла ў няволю.

Міналі гады, хадзілі і ездзілі сюдою людзі, і расла сабе ўвышыню ды ўшыркі ліпа на пагорку. Ніхто так і не даведаўся б пра закапаны тут скарб. Але ж той военачальнік, дажыўшы да глыбокай старасці ў чужыне, перад самай смерцю напісаў запавет. Згадаў у ім пра тую скрыню золата і дадаў, што закапаў яго у тым месцы, куды дасягае цень ліпы.

Прагныя дармовага багацця спадчыннікі мігам прымчаліся сюды і пачалі шукаць таго скарбу. Была якраз раніца, і цень разгалістага дрэва сягаў мо на паўвярсты ці болей. Кінуліся яны капаць. Валяць ямы ў рост чалавека, а там няма нічога. Тым часам сонейка паднялося і цень стаў іншае месца паказваць. Давай яны там ямы капаць. Не паспелі і да пояса выкапаць, як цень далей перабег. Капалі яны так, капалі раніцай, апоўдні і ўвечары, а цень вёў іх усё ў новае месца. Капалі яны тыдзень, капалі месяц, спрытна наваколле перарылі і аніяк не маглі на скарб натрапіць. І толькі тады, як са стомы не далі рады ўжо і ног валачыць, зразумелі, што скарбу не знойдуць, бо ў запавеце не было сказана, у якую пору года і дня той военачальнік скрыню з золатам закопваў. Нічога іншага не засталося тым спадчыннікам, як толькі адрачыся ад пошукаў.

Цяпер цень сваім абсягам ужо не спакушае людзей шукаць той скарб. Ад старасці ліпа зусім засохла і звалілася. Нават добра невядома, дзе яна і расла.

Пра скарб, закапаны на Азярыйскім гарадзішчы

Расказваюць, што шмат гадоў таму, уначы прыйшлі ў адно мястэчка да рыбака-селяніна Вяхоткі трое невядомых людзей і папрасілі яго перавезці іх на гарадзішча. Стары рыбак уважыў іх просьбу і разам з імі пераехаў на востраў. Тут падышлі яны да рабіны і, выварацёўшы яе, знайшлі пад карэннямі жалезныя дзверы. Адзін з тых людзей адамкнуў тыя дзверы ключом, затым усе чацвёра зайшлі ў пакой, у якім пры запаленай свечцы

сядзела дзяўчына, а каля яе ляжаў сабачка. У пакоі былі яшчэ адны жалезныя дзверы. Адамкнулі і тыя і зайшлі ў другі пакой, які быў поўны грошай. Тут тыя людзі сказалі Вяхотку, каб ён браў сабе грошы колькі хоча і адвозіў іх дамоў, пакуль яны будуць снедаць. Рыбак паспеў звезці дамоў тры мяшкі грошай. Калі ён у апошні раз звярнуўся на востраў, то незнаёмцы аддалі яму ключ ад дзвярэй патаемніка і сказалі, што пакідаюць яму ўсё сваё багацце з тым, аднак, што ён можа карыстацца ім толькі сам, не кажучы пра тое нікому.

З таго часу рыбак Вяхотка зрабіўся багаты і, не ведаючы куды дзяваць так лёгка нажытыя грошы, пачаў піць. Гэта заўважылі суседзі і аднавяскоўцы і пачалі дапытвацца, адкуль такое багацце ў Вяхоткі.

Раз стары, будучы пад чаркай, расказаў свайму сыну, як ён здабывае грошы, і разам з ім выправіліся на востраў, каб паказаць месца, дзе схаваны скарб. Але пад рабінаю не было ўжо ні склепа, ні дзвярэй.

* * *

Гадоў каля шасцідзесяці таму да няшчаснага года (так называе народ 1812 год) прыехаў у сяло Мястэчка позна вечарам нейкі пажылы чалавек і прасіў рыбака перавезці яго на востраў і паказаць гарадзішча. Рыбак уначы доўга не згаджаўся, але калі той даў яму рубля серабром, перавёз яго на востраў.

Толькі яны прыйшлі да самой сярэдзіны гарадзішча, як перад імі з грукатам і віскам раскрыліся адны за другімі трое жалезных дзвярэй і адкрыўся склеп. Зайшоўшы ў яго, яны ўбачылі на крэсле цудоўную баярыню, ля ног яе двух хартоў*, а побач, з правага і левага бакоў, застаронкі сярэбраных і залатых грошай. Чалавек той спакойна набраў у свой мяшок серабра і пайшоў. Выйшаў за ім і рыбак, думаючы: прыйду я заўтра ўдзень ды набяру як мага больш золата. На світанні ён сапраўды прыйшоў на гарадзішча, але ні золата, ні серабра, ні прыгожай баярыні і яе верных хартоў, ні нават дзвярэй жалезных і мура каменнага і слядоў не засталося.

Заклятае багацце

Урочышча Уборак за адну вярсту ад Цітвы на беразе ракі Пціч. Пра яго расказваюць, нібы ў даўнія часы там стаяў

* *Харты́* – пароды паляўнічых сабак старажытнага паходжання.

хорам нейкай багатай княгіні. Паміраючы і не маючы нашчадкаў, княгіня пракляла і церам, і ўсё сваё багацце.

З цягам часу гэты церам зруйнаваўся і на яго месцы засталася толькі вялікая гара. Кажуць, што адзін чалавек, ведаючы, што тут некалі было, схацеў пакарыстацца яе скарбам. Адшукаў грошы, набраў як панесці, але ў той самы момант, як захацеў пайсці з набытым скарбам, аслеп і не трапіў на сваю дарогу, хоць яна была тут каля яго. Тады ён усё сцяміў, кінуў скарб на былым яго месцы і тады ізноў стаў відушчым і пайшоў сабе дадому.

Курган каля Заслаўя

Каля Заслаўя цячэ невялікая рэчка, якая да гэтага часу завецца Княгінькаю. Народ кажа, што над рэчкаю быў замак, у якім жыла нейкая княгіня. Яна любіла гуляць па беразе ў глыбокую поўнач. Мела княгіня дзвюх дачок. Старэйшая — прыгажуня, а малодшая — брыдкая. Раз праязджаў праз Заслаўе менскі князь і, пазнаёміўшыся з князёўнамі, пакахаў малодшую і прасіў яе рукі. Незадаволеная была старэйшая князёўна-прыгажуня такім выбарам князя, бо адразу ўпадабала яго і пачала рабіць усё, каб разладзіць сястрын шлюб. Але не здолела нічога перайначыць і папрасіла помачы ў чараўніцы, што жыла над ракою. Атрымаўшы ад чараўніцы нейкае зелле, паспяшыла дадому. Ажно, ідучы праз лес, спужалася прывіду і з перапуду кінулася ў раку.

Сястра пахавала яе каля замка і насыпала курган, што, як і рака, з тых часоў завецца Княгінін.

Лоскія паданні

З годна аднаго старога падання, сцены Лоскага замка-крэпасці муравалі не з цэглы або прывазнога граніту, а з валуноў і камянёў, якіх багата было калісьці на лоскіх палях. Але муры заклалі шырынёй у сем крокаў, і хутка на адзін толькі падмурак, апушчаны на многа метраў у глыб гары, пайшлі ледзь не ўсе сабраныя на палях камяні. Вось тады і быў выдадзены строгі загад: не ўпускаць у Лоск ні пешага, ні коннага без камянёў. Коннаму — не менш тузіна камянёў прывезці на возе, пешаму — хоць адзін замест пропуска здаць за брамаю варце.

Калі камянёў набралася цэлыя горы, іх рассартавалі па памерах, па колеры і пачалі ўзводзіць сцены. У ніжні першы рад пак-

лалі самыя вялікія валуны, і ўсе чорнага колеру. Далей пайшлі пласты сініх, за імі — шэрыя, карычневыя... І чым вышэй уздымаліся сцены, тым яны рабіліся ўсё святлейшыя, усё ярчэйшыя. А самыя апошнія метры сцяны і ўсе зубцы на ёй і вежы былі складзены з камянёў толькі жоўтых і чырвоных адценняў.

Калі ў сцяну замуравалі апошні чырвоны камень і дождж адмыў высокія муры ад пяску і гліны, убачылі жыхары Лоска, што зубцы і вежы нібы залівае чырвонае зарава, хоць неба і было зацягнутае воблакамі.

Вось так, здзіўляючы гасцей і палохаючы ворагаў, над Лоскам у любое надвор'е гарэла выкладзенае з розных каляровых камянёў зарава...

На пабудову Лоскага замка людзі сабралі каменне з палёў і лясоў на сто вёрст вакол. І той, хто задумаў паставіць печ або закласці пад дом каменны падмурак, мусіў купляць камяні па дарагой цане або ехаць па іх ажно пад Вільню. Пакутавалі праз гэта людзі цэлыя стагоддзі, пакуль не пачалі трэскацца і рассыпацца муры старога замка. Вось тады і пайшла пагалоска, што каціліся з Лоскага ўзгорка камяні датуль, пакуль зноў не трапілі на тыя самыя месцы, адкуль іх калісьці прывезлі ў Лоск.

* * *

Жыла калісьці за сценамі Лоскага замка прыгажуня-дзяўчына з залатою касой. Прыехаў аднойчы ў замак пагасцяваць станісты і прыгожы юнак, пакахаў дзяўчыну. Нішто, здавалася, не магло перашкодзіць іх шчасцю. Быў ужо і дзень вяселля прызначаны, але тут пачалася вайна. І давялося юнаку ўзяць меч і ваенныя даспехі і з усімі разам пайсці ваяваць. Перамаглі яны ворагаў, прагналі са сваёй зямлі, але не паспеў малады воін даехаць да Лоска, як зноў напалі на іх зямлю ворагі і зноў давялося яму выпраўляцца ў паход. Вадзіў храбры воін ужо цэлае войска, і змагаліся яны то ў далёкіх гарах, то ля самага сіняга мора. Цэлых сямнаццаць гадоў. Але не забыў ён сваю прыгажуню-панначку, і яна таксама засталася верная клятве: усе семнаццаць гадоў чакала толькі яго.

І настаў нарэшце дзень, і гучна заспявалі трубы, і ў двор Лоскага замка ўехаў на баявым кані праслаўлены воін.

Хутка ўзбег ён у высокую вежу, дзе былі пакоі панначкі, адчыніў дзверы і замёр: насустрач яму з верацяном у руках устала незнаёмая сівая жанчына і, усміхаючыся, нізка пакланілася.

Аслупянеў воін, адступіў назад, хоць і пазнаў усмешку панначкі.

— Заходзь, гэта ж я, твая нявеста! — паклікала яго жанчына.

Не зрабіў воін і кроку. А панначка падбегла да акна і кінулася ўніз...

Апамятаўся воін, сарваў з сябе меч, пабег уніз па лесвіцах. Укленчыў на двары над распасцёртай панначкай і раптам убачыў, што ляжыць перад ім усё тая ж маладая прыгожая дзяўчына і толькі яе тонкую шыю абвівае не залатая, а белая, як снег, каса.

* * *

— Аднойчы здарылася, што памутнела вада ў нашай крыніцы, — расказвае цётка Прося. А ўсё праз майго свёкра Сцяпана. Ён панначку незнарок пакрыўдзіў... Раней чаго толькі пра яе не гаварылі! Любы мог тады расказаць, які ў панначкі конь — белы, даўгагрывы, у яблыкі. А ўбачыць яго можна было, як наставаў маладзік, калі ледзь толькі намячаўся рагалік-веташок месяца. У такія ночы панначка і выводзіла на повадзе свайго любімца на крутыя, парослыя травою схілы замкавай гары. Але варта было свіснуць або кашлянуць, як умомант знікалі і конь, і панначка. А на тым месцы, дзе іх бачылі, заставаліся два белыя камяні...

Быццам назіралі, як панначка плавала па лоскіх рэчках — Пімжэ і Пахамянцы. Сустракалі яе часцей за ўсё закаханыя. Стаяць дзе-небудзь пад вольхамі, мілуюцца, і раптам як зацурчыць, зазвініць вада па камянях! Азірнуцца на звон — і ўбачаць: выплывае з белага туману панначка. Не на лодцы — для лодкі мелка, а на праніку, якім бабы палатно пераць. Плыве сабе і валасы расчэсвае.

Вочы ў яе нібы заплюшчаныя, а сама ўсміхаецца некаму, як у сне, і ўсё кланяецца, кланяецца, ды гэтак па-даўнейшаму, у пояс. Калі хочаш панначку лепш разгледзець, замры, не дыхай. А ўздыхнеш, усё знікне, прападзе панначка за кустамі...

А вось муж казаў, ды гэта ж і са свёкрам у маладосці здарылася... Бытта сабраўся ён спаць у пуні... Зірк — а панначка і стаіць, падпірае плечуком вароты, нібы чакае кагосьці. Валасы залатым абручыкам схопленыя, сукенка на ёй пышная, белая, на падвянечную падобная. Замёр чалавек на месцы... А панначка яшчэ крыху пастаяла, паглядзела... Вочы сумныя-сумныя! І раптам прапала!.. У такія ночы доўга-доўга чуваць, як яна ходзіць пад сценамі пуні і ціхенька ўздыхае.

А так усё, галубок, і было. Мо бачыў пасярэдзіне садка на замчышчы западзіну? Яшчэ пры свёкру там быў калодзеж. Не такі,

са зрубам, якія ў вёсцы капаюць, а глыбачэнны, выкладзены па крузе часанымі абымшэлымі камянямі. Даўно ўжо ніхто з гэтага калодзежа не браў вады. А калодзеж быў якраз пасярэдзіне двара – от і надумаўся свёкар засыпаць яго. Закаціў колькі валуноў, накідаў карчоў, рознага ламачча і прысыпаў зверху пяском. Скончыў свёкар сваю работу перад заходам сонца, а раніцай у крыніцы пад замчышчам і сапсавалася вада.

Расказваў свёкар, як у тую ж ноч з'явілася яму ў сне панначка. Бытта ўселася яна ў нагах і прасіла раскапаць стары калодзеж. Хацеў рукой ён паварушыць і не мог, паспрабаваў галаву падняць, а яна як свінцом наліта. Ляжаў, абліваўся гарачым потам, а панначка глядзела, глядзела на яго сумна і раптам склала рукі на падале ды як заплача! Ціхенька так, ні зыку, адны слёзы, як макавінкі, на падол сыплюцца. Шкада стала свёкру панначкі, сабраўся ён з духам. «Што з табою, чаго ты так засмуцілася?» – пытае. І гаворыць дзяўчына, што было ў яе адно-адзінае акенца, праз якое яна на волю, на сіняе неба глядзела, а цяпер закрылі яго, засыпалі ёй вочы пяском, таму і слёз яна тыдзень ужо спыніць не можа. Сказала ўсё – і прапала, адно ветрык па хаце прайшоўся...

Тыдзень хадзіў свёкар хмурны, ні з кім нават гаварыць не хацеў. Потым аднойчы пакінуў усіх хлопцаў дома, сказаў – работа ёсць. Прынёс доўгія лейцы, адным канцом обвязаў сябе, другі аддаў ім і загадаў моцна трымаць. Так, абвязаны, увесь дзень раскопваў, выцягваў са старога калодзежа смецце ды каменне. Нарэшце адкрылася ў яго пад нагамі вузкая шчыліна, і пацягнула з яе халадком. Кінулі яшчэ для пробы ў шахту каменьчык. Доўга перастукваў ён недзе ў глыбіні па каменнях, пакуль не плюхнуўся ў ваду... А праз ноч зазвінела, заспявала па крынічных каменнях чыстая, празрыстая, як сляза, вадзіца.

Змееў камень

Паміж вёскамі Коўтава, Гогалеўка і Віркава, пры старадарожжы, на Ігры, ёсць Змееў камень з акном і з дзвярыма.

Старыя казалі, што калісьці, даўным-даўно, у гэтым камені змей жыў з адной галавой, у абліччы чалавека, і гаварыў так, як чалавек. Быў ён дужа ўдалы кравец.

Занясуць яму сукно, праз акно пададуць і папросяць:

– Майстрок, пашый, абы надзець.

Дык ён так пашые, што ніхто на свеце лепш за яго не зробіць. Прыйдуць па світку тую, прынясуць грошы, абы колькі там, хоць і троху. Пададуць праз акно, дык ён світку аддасць, а грошы сабе возьме.

А калі-нікалі хто скажа:

— Пашый мне, каб было ў царкву ў чым хадзіць...

Дык ён адзін рукаў ззаду прышые, а другі — на плячах. Так рабіў. Не прасі, каб у царкву схадзіць. Як просяць каля сахі хадзіць, дык адчаканіць, што хоць куды; а калі на святы дзень — зробіць, што ні сабе ні людзям.

У Бузер'і пад Лукомлем кахаў ён адну дзяўчыну. Яна ад яго хавалася, але ён усюды знаходзіў яе. Мусіла яна жыць з ім. Доўга яны жылі, а дзяцей у іх не было.

Бывала, абернецца ён дугой такой над возерам над Лукомльскім ды так і цягне. Як толькі на зямлю апусціцца, адразу прымае чалавечае аблічча — паніч такі, што хоць куды.

Аднойчы пасвіла яго дзяўчына свінні на полі. Прыляцеў ён да яе на поле, сабраў свіней у кучу і сказаў:

— Пільнуй, каб адкуль хмара не нацягнула.

Лёг і заснуў.

Тым часам з заходняга боку ўзнялася вялізная хмара.

А дзяўчына наўмысна не разбудзіла яго. І датуль не будзіла, пакуль не загрымеў над галавою гром. Як грымнуў гром, так ён і прачнуўся.

Прачнуўся і гаворыць:

— Вось калі ты мяне зжыла са свету.

Ускочыў ён, ляснуў ёй з правага боку па левай шчацэ — так і высмаліў на шчацэ пяць пальцаў. Усё жыццё відаць было, так і памерла з тымі адбіткамі пальцаў. А сам выцягнуўся дугой і паляцеў цераз возера нацянькі да сваёй хаты. Тут пярун і смальнуў па ім.

Смальнуў, а ён ляціць. А калі другі раз стукнуў, то ён упаў у возера. Але ізноў усхапіўся і паляцеў.

Адзін стары быў у Бузер'і, дык усё гэта дзіва бачыў. Пераляцеў змей цераз возера, а пярун трэці раз смальнуў, ужо ў лесе, і забіў яго. Пасля таго трое сутак дождж ішоў, пакуль не знайшлі змея.

Стары той паказаў.

— Шукайце, — кажа, — там і там, на вашае поле ляцеў.

Знайшлі змея і закапалі. Дождж і сціх. Але праз суткі змей ізноў апынуўся наверсе.

Ізноў паліў дождж. Пачаліся грымоты вялікія. Пярун суцяшаецца: смаліць у яго, нежывога, каб не ажыў.

Хавалі змея гэтак разоў са тры ці з чатыры. Дык усё апыньваўся наверсе.

І як выйдзе, так сажняў на колькі і цягне ўсё ў той бок, дзе яго хата.

Старыя казалі, што каб надвор'е пастаяла, дык ён ажыў бы. Але дажджы ўвесь час ішлі дужа вялікія. Вада так паднялася, што чуць не затапіла ўсё вакол.

Прыснілася тады таму бузерскаму старому, што трэба сабраць усіх малых дзяцей, каб тыя ў прыполах, а жарабяткі ў торбачках на шыях нацягалі пяску і засыпалі змея.

Так і зрабілі. На тым месцы з таго часу курган стаіць.

Камень-кравец

У незапомныя часы гэты камень меў цудадзейную сілу шыць адзежу, і навакольны люд карыстаўся з гэтага. Увечары яму прыносілі тканіну і прасілі:

– Сцяпан, пашый мне жупан!

І раніцаю атрымлівалі гатовую адзежыну.

Доўга так шыў камень, і яго назвалі «краўцом». Але аднойчы нейкая п'яная жанчына надумалася насмяяцца з каменя. Прынесла вечарам сукно, паклала на камень і сказала:

– Сцяпан, сшый мне ні тое ні сёе!

Калі яна раніцай прыйшла за адзежаю, дык аказалася, што тая сапсаваная: адзін рукаў прышыты там, дзе трэба, а другі прышыты да падолу, унізе... З таго часу кравец і пакінуў шыць.

Камень-шавец

Невялікае мястэчка Камень названае так ад вялікага каменя, які ляжыць непадалёку на вельмі відным месцы. Пра той камень расказваюць такую гісторыю. У ім, у камені, жыў шавец. Дзвярэй у яго хаце не было, а было толькі адно акенца, хоць цяпер ад гэтага акенца і слядоў няма. Усякаму, каму трэба былі боты, варта было падысці да акенца, сказаць, што яму трэба, назначыць час і пакласці грошы, колькі – невядома, а вядома толькі, што лішку выкідалі праз акенца, і абутак быў гатовы ў свой час. Боты былі цудадзейныя: іх можна было насіць пятнаццаць гадоў і чым часцей хадзіць у іх на ігрышчы, тым лепей, але толькі з умоваю не хадзіць у царкву, там яны адразу распаўзаліся.

Святары, угледзеўшы ў гэтым шаўцы злога духа, стварылі заклён над каменем, і з таго часу спыніўся выраб цудадзейных ботаў. Самога шаўца ніхто не бачыў, ніхто з ім не гаварыў, і хто ён такі — дагэтуль таямніца.

Цудадзейны камень

У Ашмянскім павеце, за мястэчкам Смаргоні, пры Мінскай паштовай дарозе, на лузе ляжыць камень даўжынёй пяць аршын, шырынёй — чатыры. Далей, за Смаргонямі, ёсць камень яшчэ большы за гэты... Ад яго і бліжняе мястэчка завецца Камень... Пра гэты большы камень расказвалі, што нібы ў даўнія часы, калі хто пакладзе на яго два злотых, дык, вярнуўшыся дадому, знаходзіў боты, якія невядома адкуль узяліся.

Літоўскі камень

На паўдарозе паміж Жодзішкамі і Тупальшчынай дно Віліі завалена каменнем. Расказваюць, што, калі езуіты задумалі пабудаваць у Жодзішках касцёл і ім не хапала на падмурак каменя, яны пачалі прывозіць яго з ваколіц. Аднак чорт, якому касцёл быў вельмі не даспадобы, сабраў сваіх сяброў-чарцей, і рашылі яны пажартаваць: пазакідвалі камяні ў воду. Некаторыя камяні нават аж на другі бераг папераКідвалі. Шчыравалі ўсю ноч, а перад самым світаннем, калі чорт нёс апошні вялікі камень, — відаць, хацеў зусім заваліць рэчку, — пачало днець, заспяваў певень, і чорт упусціў сваю ношу... на правым беразе Віліі. Камень гэты каля трох локцяў шырыні, пяць з паловаю вышыні і па кругу локцяў пятнаццаць.

У ноч на Купалу

Гадоў сто, а можа і дзвесце назад у ноч на Купалу ведзьмы і лесуны абралі пад свае скокі самы стары на Лысай Гары ясень. З-пад яго густой кроны разносіліся па наваколлі смех, свіст, нейкая бязладная гаворка.

Лысагорцы, пачуўшы вядзьмарскае ўлюлюканне, пахаваліся ў сваіх хацінах. Адзін толькі малады каваль, асілак Янка, не спалохаўся. Ён шпацыраваў са сваёй дзяўчынай Марыйкай і нізванне

не зважаў на ўвесь гэты д'ябальскі вэрхал. Але раптам з ніжняй ясеневай галіны працягнулася белая як снег рука, і салодкі голас паклікаў:

— Хадзі, Марыйка, хадзі да нас у карагод!..

Марыйка падала руку і як у пастку трапіла. Пацягнула яе невядомая сіла ўгору, на ясень. Добра яшчэ, што Янка паспеў ухапіцца за яе. Расставіў ногі, упёрся магутнымі плячамі ў дрэва і не пускае. А зверху рагочуць ды прыгаворваюць:

— Позна, Янка, позна. Марыйка сама згадзілася, не твая яна ўжо, а наша. Пусці, пакуль дабром просім...

Раззлаваўся асілак-каваль, мацнейшы ў сем разоў зрабіўся. Паднапяўся ды так ірвануў з учэпістых пальцаў сваю каханую, што разам з ёю сцягнуў з ясеня цэлы тузін звязаных адной вяроўкай ведзьмакоў страшыдлаў. Адразу сціх рогат, пачалі ведзьмакі плакаць-рыдаць, прасіць Янку, каб падсадзіў іх на ясень. Золата, брыльянты абяцалі. Янка загадаў Марыйцы заплюшчыць вочы, а сам ухапіў за чупрыну першага лесуна, пацягнуў увесь іх паганы карагод да гнілой сажалкі, што была каля падножжа Лысай Гары, і спіхнуў у дрыгву. Закіпеў бруд балотны, і ў адно імгненне выпарылася, высахла тая сажалка.

З таго часу на старым лысагорскім ясені, названым у гонар смелага каваля-асілка Янкавым, ніколі больш у ноч на Купалу аніякай нечысці не з'яўляецца. Нават калі дзьме моцны вецер, калі трымцяць, гудзяць усе суседнія дрэвы, Янкаў ясень стаіць і не варухнецца...

Ваўкалакі

Ды вот я, што гаварыць далёка, сустрэўся з адным чалавекам, які ваўкалакам быў. Гэта было гадоў, можа, пяць таму. Іду я лесам да Неўклі Гарадніцкага павета Чарнігаўскай губерні. А насупраць ідзе чалавек, страшны-прастрашны, і вочы яму пакасіла, і выгляд нездаровы. Я пытаю:

— Што гэта ты, чалавеча, такі пакалечаны?

А ён адказвае:

— Так, брат, будзеш пакалечаны, як ваўком колькі год пабегаеш.

— Дык няўжо ты ваўкалакам быў?

— Так быў жа!

— А, брат, раскажы, як гэта было.

Ну, зайшлі мы ў шынок, выпілі па васьмушцы, вот ён мне і расказаў.

— Пасварыўся, — кажа, — я з суседкай. Крыў я гумно сваё і скінуў неяк салому, колькі там снапоў, на яе каноплі. Яна кажа: «Ты мне паламаў каноплі». А я кажу: «Хіба ж я хацеў?» Хоць, кажу: «На суд падасі, дак і суд нічога мне не зробіць». А яна кажа: «Добра, будзеш ты ведаць суд: я цябе сама рассуджу». Ну, пагаварылі мы так, дый усё. Праз тыдзень паехаў я з кумам у млын. Пабылі ў млыне, едзем назад. І сталі мы коней падпасаваць. І мне стала так на сэрцы моташна, так нудна; і захацелася мне вот абавязкова праз хамут пралезці. Як я пралез, так і стаў ваўком, і пабег. І бегаў, браток ты мой, я тры гады без ваўкоў, адзін, а на чацверты яны ўжо прынялі мяне ў гурт да сябе. І бегаў я з імі разам і асобна. Раз Юры наказаў нам работа каня з'есці. Дык ён нам пах за сто вёрст. З'елі мы таго каня і цэлы тыдзень есці не хацелі. Другі раз захацелі мы есці, дык ваўкі паслалі мяне ў статак. Я прыбег, парася ўзяў. А пастух кажа: «Эй, ты, што ж ты ўзяў без дазволу?» Дык я стаў і — ні з месца. Павярнуўся, дык кругом яма. Ваўкі крычаць: «Кідай ды ўцякай!» А мне няма куды ўцякаць, і стаю я, пакуль пастух прыйшоў ды сказаў: «Кінь!» Тады я кінуў, а пастух узяў пугу і хвастануў па мне дванаццаць разоў. І так, што на мне шкура аб'ехала воўчая. Я і зрабіўся чалавекам, толькі крыху пакалечаны.

* * *

Выпала нейкае свята, вот нашы мужчыны і кажуць:

Жанкі, о жанкі, чаго сядзіце дома? Сягоння ж свята, — кажам мы. Святу святая справа. Няхай бы вы схадзілі ў лес да назбіралі хоць якіх казлякоў.

Праўду кажуць, што не так воўк баіцца сабакі, як яго звягу не любіць. Так і мы. Хоць і не баімся мужчын, але што ж з імі рабіць. Абулі мы з Хвядораю лапці, закінулі за плечы кашолкі дый пабеглі ў лог шукаць грыбоў. Лёталі мы, лёталі, абегалі ўвесь лог — няма нічога. Хвядора знайшла, можа, якіх з пяток бабак ды сыраежак, а я, апрача лісічак, нічога не знайшла. Падышлі мы да гушчарні дый завярнулі да кругловіны. Мы хацелі ўжо вярнуцца дадому, як вось раптам супыніліся дый стаім бы ўкопаныя: з гушчарні выскачыла цэлая чарада ваўкоў ды так проста на нас і садзіць. Хацелі мы крычаць, але толькі зяхаем — голасу няма. Стаім мы, бы самі сябе аддаём ваўкам у зубы, а тыя цялюх дый пабеглі міма нас проста ў гушчэчу. Спалохаліся мы, аж не па-

лічылі, колькі там было ваўкоў, але, пэўна, з дванаццаць. Ачухаліся гэта мы ды як сунуліся дадому, дык толькі пяткі мітусяцца. Але вось развязалася ў мяне абора, дый зачапілася я за патырчаку. Рванулася я дый схапіла Хвядору за плечы. Як грымнуліся мы абедзве з усіх ног дый качаемся па верасе. Хацела я ўстаць, але чую, што нага прывязаная. Тут толькі ўбачыла я, што абора закруцілася. Пакуль я завязвала аборы, Хвядора аглянулася назад дый бачыць, аж збоку ідзе Гараська Каваль. Абрадаваліся мы ды бягом да яго насустрач.

— Родненькі, — кажам, — ратуй. Чуць не загрызлі нас ваўкі.

— Якія там ваўкі? — пытае ён.

Мы ўзахапы пачалі яму расказваць, як на нас набегла цэлая чарада ваўкоў.

Паслухаў ён дый кажа:

— Якія гэта вам ваўкі! Гэта ж ваўкалакі. Яны былі такія ж людзі, як і мы, толькі, мабыць, іх нейкі чараўнік абярнуў у ваўкоў. Ён кажа, што больш за ўсё чараўнікі абарачаюць у ваўкоў людзей на вяселлі.

Мы даўно чулі, што бываюць ваўкалакі, але ніколі самі не бачылі, якія яны. А тут і давялося ўбачыць іх на свае вочы. Вот і пачаў нас Гараська вучыць, каб мы другі раз працягнулі па зямлі пояс: як ваўкалакі пераскочылі б праз яго, то й сталі б зноў людзьмі. Пашкадавалі мы, што дурныя, не ведалі, як памагчы бедным людзям, але па смерці няма пакаяння.

Расамаха

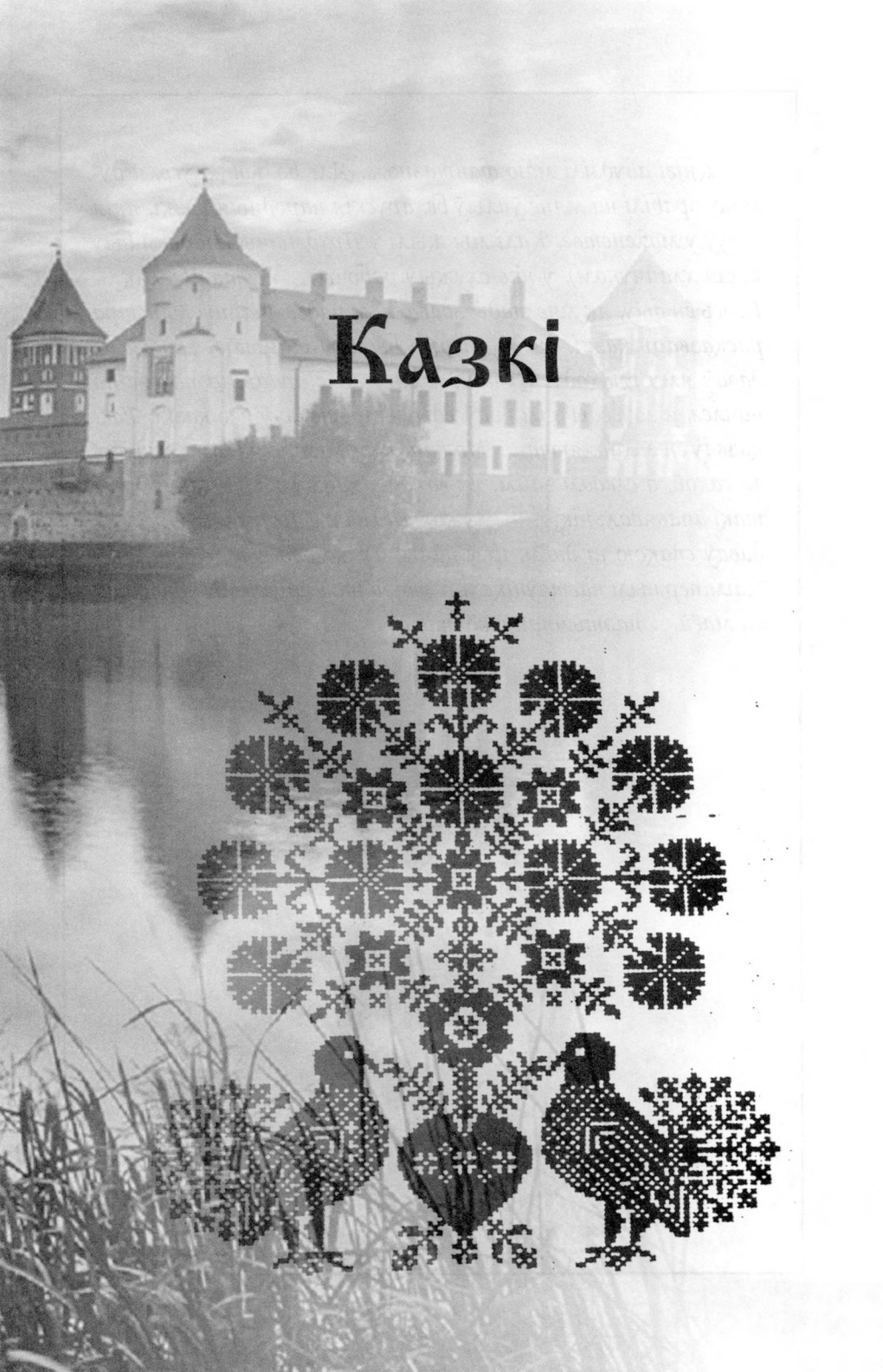

Старыя людзі кажуць, што калісьці тут у лесе вадзіліся звяры расамахі, але гэта, мабыць, няпраўда, бо я сам з дзецюкамі бачыў расамаху, дык яна была ў постаці жанчыны з распушчанымі косамі. Гэта не звер, а якаясь нечысць. У нас людзі кажуць, што расамахаю робіцца жанчына, як яна знішчыць сваё дзіця дый сама ўтопіцца.

Неяк раз я з дзецюкамі касіў сена каля ракі. Выбралі гэты мы грудок, палажылі там свае торбачкі з абедам дый пайшлі касіць. Ведама, раненька з расою трава мяккая. Мы такі шмат выкасілі, пакуль сонейка паднялося ўгору. Пайшоў я на грудок узяць біклагу з квасам, аж бачу, хтось пачапаў нашы торбы, а біклагу павесіў на алешыну. Каб гэта быў сабака, то б ён не чапаў біклагі. Пачаў я прыглядацца ды прыслухоўвацца, аж чую, плача дзіця вот зусім блізка ў лазе. Я туды — яно далей. Я далей за лазу, а яно

ў алешнік. Я за ім – яно к самай рацэ. Думаю – што гэта за ліха? Забыўся я і пра квас, хочацца мне пераканацца, якое гэта ліха. Вот я нібыта пайшоў назад, а тым часам ціхенька, на пальчыках давай падкрадвацца праз алешнік к рацэ. Зірнуў я, аж каля ракі на бабровай хаце сядзіць голая жанчына з распушчанаю касою, а на руках трымае маленькае дзіцятка. Гэта, мабыць, яно і плакала, думаю сабе. Тым часам яна палажыла дзіця побач ды давай шчупаковым грэбнем расчэсваць валасы, а я стаю ды дзіўлюся, хто б яна была такая і чаго яна сядзіць тут на бабровай хаце? Толькі я тое падумаў, як зноў пачало плакаць дзіця. Яна давай яго хістаць, палажыўшы на ногу. Тым часам мае дзецюкі з другога боку пачулі, што ў алешніку плача дзіця, дый пайшлі туды. Як толькі тая расамаха прыкмеціла, што праз алешнік ідуць людзі, усхапілася сама, схапіла сваё дзіця дый шабултых у воду, толькі шчурачкі пайшлі.

Падбеглі дзецюкі, сустрэлі мяне дый пытаюць, ці не бачыў я якога дзіцяці. А мне няма чаго і казаць, бо яны не паверацъ. Вярнуліся мы на сенажаць дый пайшлі палуднаваць. Прыходзім на грудок, аж там зноў хтось пачапаў нашы торбы. Здагадаўся я, які гэта злодзей, дагадаўся, што пачапала расамаха, але прамаўчаў.

Казкі

Кнігі абудзілі маю фантазію… Але больш за ўсё, я думаю, зрабілі на мяне ўплыў беларускія народныя казкі, якія я чуў у маленстве. Калі мы жылі ў Прудзішчы (тады я быў яшчэ хлапчуком), у нас служыў рабочы… нехта Песляк… І вось ён быў, як мне тады здавалася, надзвычайны майстра расказваць казкі, ды яно так і было. Памятаю, што я не даваў яму праходу. Ці пойдзе ён у поле араць, ці паедзе на начлег, я заўсёды з ім і заўсёды выпрошваю ў яго казкі. Расказваў ён захапляюча… Можаце сабе ўявіць: чалавек ходзіць за сахой, а следам за ім, як варона, хаджу я і слухаю. Другі такі апавядальнік… быў ужо ў Селішчы. Таксама я яму не даваў спакою ні днём, ні ў начы. Дык вось хто, бадай, быў маім першым настаўнікам, хутчэй натхніцелем у адносінах да маёй… паэтычнай творчасці.

Янка Купала

Каток, пеўнічак і лісічка

Былі сабе каток з пеўнічкам, зрабілі яны хатку. Коцік накарміў пеўнічка, а сам йшоў на ўловы. Прыйшла лісічка і кажа:

– Пеўнічку, пеўнічку, адчыні мне!

Пеўнічак адчыніў, а лісічка ўхапіла яго і панесла да сваёй хаткі. А пеўнічак стаў крычаць:

Коце, браце!
Мяне ліска нясе
У высокія горы,
У глыбокія норы,
Па бору, па каменню,
Па ўсялякаму зеллю.

Коцік пачуў, прыбег, пеўнічка адабраў, прывёў да хаткі і сказаў яму:

– Глядзі ж, не слухай лісіцы, як яна прыдзе, бо я пайду далёка.

Коцік пайшоў, а лісічка зноў прыбегла і кажа:

– Пеўнічку, галубочку, адчыні мне! Я агню вазьму.

– Не адчыню, бо ты мяне ўхопіш.

– Не бойся, я не буду хапаць.

Пеўнічак адчыніў, а лісічка ўхапіла яго і панесла да хаткі. Пеўнічак зноў крычыць:

Коце, браце!
Мяне ліска нясе
У высокія горы,
У глыбокія норы,
Па бору, па каменню,
Па ўсялякаму зеллю.

Коцік пачуў, прыбег, пеўнічка адабраў, набіў, прывёў да хаткі і сказаў:

– Ну, глядзі ж, больш не пускай яе ў хату, бо я пайду яшчэ далей.

Коцік пайшоў, а лісічка прыбегла і зноў гаворыць:

– Пеўнічку, галубочку, падай мне агню!

– Не падам, бо ты мяне ўхопіш.

– Не бойся, ну, падай праз дзірачку.

Пеўнічак падае, а лісічка хап яго і панесла да свае хаткі. Пеўнічак крычаў, крычаў – не пачуў коцік. А лісіца прынесла яго ў хатку і кажа сваім дочкам:

– Наварыце есці чэставаць госця.

Прыйшоў коцік, не бачыць пеўнічка. Зрабіў ён скрыпачку і стальную пушку, пайшоў, сеў над нарою і стаў граць:

А ў ліскі,
А ў ліскі
Новы двор,
Трое дочак,
Трое дочак,
На выбор,
Чацвёрты пеўнічак,
То-то мой!

– Ах, матка, як хтосьці хораша грае, пойдзем паглядзім.

Выйшлі дочкі паглядзець, а коцік з пушкі па іх – і забіў, каля сябе палажыў і зноў грае. А лісіца кажа:

– Што гэта яны не ідуць есці?

Узяла дубца, выйшла, а коцік і яе забіў. І сталі яны з пеўнікам жыць у лісіцы ў хаце.

Дзедава рукавічка

Жыў дзед з бабай. Паехаў дзед у лес і згубіў рукавічку. Прыскакала да рукавічкі лягушка і пытаецца:

– Хто ў гэтай рукавічцы жыве?

Ніхто не адгукаецца. Яна залезла ў рукавічку і стала жыць.

Трохі пагадзя паўзе рак. Прыпоўз да рукавічкі і пытаецца:

– Хто ў гэтай рукавічцы жыве?

А лягушка гаворыць:

– Сама паня-пацягуня. А ты хто?

– А я рак-тарабун. Ці можна мне?

– Лезь!

Трохі пагадзя бяжыць зайчык. Прыбег да рукавічкі і пытаецца:

– Хто ў гэтай рукавічцы жыве?

– Сама паня-пацягуня і рак-тарабун. А ты хто?

– А я па бярэзнічку прыгун. Палезу і я к вам?

– Лезь!

Трохі пагадзя бяжыць лісіца.

– Хто ў гэтай рукавічцы жыве?

– Сама паня-пацягуня, рак-тарабун ды па бярэзнічку прыгун. А ты хто?

– А я лісіца, добрая маладзіца. Палезу і я к вам?

– Лезь!

Лісіца ўлезла і сядзіць. Трохі пагадзя ідзе воўк.

– Хто ў гэтай рукавічцы жыве?

– Сама паня-пацягуня, рак-тарабун, па бярэзнічку прыгун і лісіца, добрая маладзіца. А ты хто?

– А я з-за куста хапун. І я палезу к вам?

– Лезь!

Улез і воўк. Трохі пагадзя сунецца мядзведзь. Падышоў да рукавічкі і пытаецца:

– Хто ў гэтай рукавічцы жыве?

– Сама паня-пацягуня, рак-тарабун, па бярэзнічку прыгун, лісіца, добрая маладзіца, ды з-за куста хапун. А ты хто?

– А я зверху прыціскун. Пусціце мяне к сабе!

– Не, ужо няма куды.

– Ну, я зверху сяду!

Узлез наверх, як ціскануў, так звяры і разбегліся ўсе.

Мужык, воўк і ліса

Быў сабе гаспадар і пайшоў гараць*. Гарэ ён, дак гарэ, аж прыходзіць воўк.

– Чаго ты прыйшоў, воўча? – кажа гаспадар.

– Прыйшоў твае валы з'есці, – кажа воўк.

– Мой ты добранькі, мой ты галубок, пачакай хаця, пакуль я дагару, а пасля сабе з'ясі.

– Добра, – кажа воўк і пайшоў пад воз і там лёг. Чалавек той гарэ і плача, аж прыходзіць ліска.

– Чаго ты плачаш, чалавеча? – кажа яму ліска.

– Я плачу таго, што прыйшоў да мяне воўк і хоча валы з'есці.

– Ну, калі дасі мне мех курэй, то праганю воўка.

– Добра, – кажа гаспадар.

Ліска пабегла на гару і крычыць:

---

* У паўднёва-заходнім дыялекце ў адрозненне ад сучаснай беларускай літаратурнай мовы прысутнічае прыстаўны [г] у некаторых словах тыпу: *гавечка, гуліца, гараць*.

— Тру-ру-ру-ру! Малады князь палюе! Што ў цябе, чалавеча, пад возам ляжыць?

Чалавек адказвае:

— Калода, пане, калода!

— Каб калода была, то на возе ляжала б.

Воўк як пачуў, як зачне прасіць чалавека, каб узлажыў яго на воз. Чалавек узлажыў воўка на воз і зачаў гараць. І зноў тая ліска пабегла на другую гару і зноў крычыць:

— Тру-ру-ру-ру! Малады князь палюе! Што ў цябе, чалавеча, на возе ляжыць?

— Калода, пане, — адказаў мужык.

— Каб калода была, то ўвязана была б.

Воўк зноў папрасіў чалавека, каб увязаў; і той чалавек, узяўшы вяроўку, так увязаў воўка, што ён пакруціцца не змог.

Лісіца зноў пабегла на трэцюю гару і таксама крычыць:

— Тру-ру-ру-ру! Малады князь палюе! Што ў цябе, чалавеча, на возе ляжыць?

Мужык таксама адказвае:

— Калода, пане!

— Каб калода была, то сякера ўрублена ў ёй была бы.

Воўк, пачуўшы гэтыя словы, пачаў прасіць чалавека, каб дзе сякеру прычапіў, каб яна стырчала. Чалавек, узяўшы сякеру, прыйшоў да воза дый як рубне ў галаву воўка, дак яго і забіў насмерць.

А лісіца, убачыўшы гэта, прыбегла да таго мужыка і кажа:

— Я цябе абараніла ад воўка, прынясі ж мне мех курэй.

— Добра! — кажа чалавек ды, узяўшы таго забітага воўка, пайшоў дадому. Зняўшы шкуру з воўка, улажыў у мяшок заместа курэй двух сабак Серку і Берку і пайшоў у поле да ліскі, дзе яна яго чакала. Прыйшоўшы туды, ён палажыў мяшок на зямлю і кажа да ліскі:

— Ты раскарачся добра, каб магла палавіць усе куры, я іх выпушчу.

Ліска раскарачылася, як той чалавек казаў, і чакае, пакуль ён выпусціць куры. А чалавек, развязаўшы мяшок, як выпусціць сабак, а тыя сабакі як зачнуць рваць ліску.

Ліска ледзьве вырабілася ад сабак і прыбегла да нары і пытаецца ў сваіх вачэй:

— Што вы думалі, як мяне рвалі сабакі?

— Мы думалі, — кажуць вочы, — каб як прэндзай* уцячы да норкі.

* Раней, да таго як (польск. przed).

– А вы, лапкі?

– І мы тое самае думалі.

– А ты, хвасцішча-дурнішча, што думаў?

– Я думаў, каб як найпрэндзай цябе злавілі і задушылі.

– Ах ты, хвасцішча! Аддам цябе сабакам!

Дый вылезла з норкі:

– На, – кажа, – Серка, Берка! На хвост!

Тыя сабакі парвалі ліскін хвост дый адарвалі. Ліска ўжо са злосці да мужыка лаіць – нашто ашукаў.

Бяжыць яна, дак бачыць: аж штось гудзе. Падбягае, аж дзюравы збан з ветрам.

– Ах ты шэльма, пане збане! І ты страшыш! – кажа лісіца дый узяла зачапіла почапку на шыю дый панесла тапіць. Прыходзіць да ракі, усадзіла збан дый топіць. У той збан як налілося вады, дак той збан зачаў тапіцца і павалок за сабою ліску.

А той мужык гэта ўсё бачыў: пайшоў да ракі, выцягнуў ліску, абдзёр скуру дый прадаў.

Ліса-каталічка

Ішла сабе ліса, знайшла падсмажанае мяса ў пастцы. Дагадалася яна, што гэта яе хочуць злавіць. І не дакранулася да мяса. Пайшла яна далей, сустракае мядзведзя:

– Кумок-галубок, ці снедаў ты сёння?

– Не, кумка-галубка, не прыйшлося.

– Ну, пойдзем, я цябе завяду ў адно месца – слаўнае снеданне будзе! Сама б з'ела, ды сёння серада – мне нельга есці: я каталічка.

– Спасіба, кумка-галубка, пойдзем!

Вось ліса падвяла мядзведзя к гэтаму мясу. Як толькі ён дакрануўся, так яго абхваціла пастка і падняла ўгару. Лісіца ўзяла тады мяса ды й есць. А мядзведзь ёй:

– Кумка-галубка, табе ж серада.

– Э, кумок-галубок, няхай той серадзіць, хто ўгару глядзіць.

Вайна ваўка з сабакам

Жыў-быў багаты мужык. У яго быў добры сабака. Ён вельмі яго любіў, а як той сабака зусім пастарэў, то ён ужо і не даваў яму есці.

Жанкі гэтае хаты пайшлі жаць жыта і ўзялі з сабою малое дзіцятка. За імі ішоў стары сабака. Жанкі прыйшлі на поле, павесілі калыску і ўлажылі туды дзіцятка, а сабаку прагналі, каб ён не паеў іх хлеба. Сабака з гора адышоў і лёг пад кустом. Прыходзіць да яго шэры воўк і пытае:

– Што ты ляжыш?

– Адступіся, пракляты! Што ты лезеш ка мне ў вочы? Ты наеўся, а я яшчэ нічога не еў.

Воўк кажа яму:

– Дурань ты! Вот я цябе навучу! Я пайду і схвачу дзіця, а ты бяжы за мною, гаўкай і кусай мяне за лыткі.

Так ён і зрабіў. Жанкі як пачулі, што сабака гаўкае, азірнуліся назад і ўбачылі, што воўк панёс дзіця, а сабака адбірае. Яны прыбеглі і адабралі дзіця. І з гэтых пор сталі зноў даваць сабаку есці.

А хлопчык гэты расце ды расце не па гадах – па гадзінах, і дарос да васямнаццаці год, і бацька засватаў яго. У гэту самую пару прыйшоў той воўк пад гумно, каб пажывіцца. Сабака пачуў ваўка і стаў гаўкаць.

Воўк і кажа:

– Я ж табе даў хлеба, а ты мяне праганяеш!

– А, гэта ты, брат? – пытае сабака.

– Я.

– Ну, прыдзі ты, брат, к нам за дзве нядзелі: у нас будзе вяселле, і я цябе пачастую.

Настала вяселле. Сабака п'е, гуляе і забыўся аб сваім браце, а пасля падумаў:

– У мяне ж ёсць брат. Пайду пагляджу яго.

Выйшаў, глядзіць, а воўк ляжыць за гумном. Сабака яму кажа:

– Што ты ляжыш тут? Пойдзем у хату!

– Як жа ты ўвядзеш мяне ў хату?

– Не бойся, пойдзем.

Прыходзяць яны к сенцам. Сабака і кажа:

– Ты пастой, а я ўпярод схаджу ў хату.

Сабака ўвайшоў у хату, мельнуў хвастом па лучыне, патушыў яе, пабег і сказаў ваўку:

– Бяжы борзда ў хату і лезь пад стол.

Сабака добра накарміў і напаіў ваўка. І ляжаць сабе абодва пад сталом.

Зачалі каравайніцы спяваць:

У нашага гаспадара
Кудравая галава,

Ён кудзёркамі патрасе
І нам гарэлкі паднясе...

Сабака ляжыць сабе ціхенька — нічога, а воўк:

— Я, брат, не вытрываю, заспяваю па-свойму.

— Маўчы! Бо будзе табе і мне!

Другі раз каравайніцы заспявалі:

У нашага свата
Пабелена хата;
Печ яго кахляна,
Чэсць яго кахана...

Воўк зноў кажа сабаку:

— Не вытрываю...

І зачаў спяваць па-свойму. Людзі пазналі, што гэта воўк, і ўхваціліся хто за качаргу, хто за чапялу і зачалі біць ваўка і сабаку. Білі-білі і выгналі абаіх вон.

Воўк кажа сабаку:

— Я табе гэтага не дарую! Ты мяне добра ўгасціў.

А сабака яму:

— А чаго ты крычаў? Я табе казаў: «Маўчы!»

— Я на цябе пайду вайною і будзем з табою ваяваць пад хваінаю. Ты вазьмі сабе на помач трох, і я сабе трох.

Воўк узяў сабе дзікага вепрука, мядзведзя і льва, а сабака — ка́чара, пеўня і ката. Воўк прыйшоў на месца напярод і чакаў іх гадзіны тры. Потым кажа мядзведзю:

— Лезь ты на дрэва і паглядзі, можа ўжо ідуць.

Мядзведзь узлез і глядзіць.

Яго пытаюцца:

— Ці ідуць?

— Ідуць, браце.

Воўк кажа яму:

— Ну, злезь!

— Не злезу, страшна!

— А што там такі за страх, хто ж там ідзе?

— Адзін, — кажа, — з пікаю, а другі нясе дзве шаблі, а трэці ўсё кажа: «Таму так будзе, і таму так будзе!»

Дзік зарыўся ў мох.

Прыходзіць сабака з сваім войскам — і пачаў ваяваць. Зайшоў кот ззаду і хваць дзіка за хвост. Дзік і схваціўся.

А певень спалохаўся, падляцеў угару і закрычаў: «Кудах-кудах!» А мядзведзь думаў, што кажуць «падай-падай!» — і проста з

9*. Зак. 3433

гэтага дзерава звaліўся на зямлю. Глядзіць леў, што мядзведзь і дзік ужо ўцяклі, — і ён кінуўся за імі. Застаўся воўк адзін.

З гэтай пары яны сталі жыць добра, мірна.

Воўк, Змітрок, кабыла і баран

Ішоў воўк з-пад Міра. Сустрэў Змітрака. Той Змітрок быў кравец. Ішоў ён з палкаю, што даўней мералі. Воўк кажа:

— Змітрок, Змітрок, я цябе з'ем.

А Змітрок адказвае:

— З'ясі дык з'ясі! Але перад смерцю дай я табе змераю камізэльку!

Воўк згадзіўся. Змітрок і пачаў яму палкаю па баках мераць. Мераў, мераў, пакуль ваўка чыста збіў. Тады кажа:

— Пачакай жа! Камізэльку я змераў, але яшчэ ляж дагары, яшчэ паназначваю, дзе гузікі ўшываць!

Воўк яшчэ лёг дагары, а Змітрок яго наўсторч тою палкаю чыста скалоў, што не захацеў і есці воўк Змітрака. Змітрок астаўся жыць і пайшоў сабе далей. А воўк ляжыць ды думае: «Гм! Не з'еў дык не з'еў! Але нашто мне была гэта камізэлька ды яшчэ ў два рады гузікі? Ці я пан? Ці я шляхціц?..»

І пайшоў воўк далей памаленьку. Ідзе ды ідзе. Аж бачыць — ходзіць кабыла. Воўк і кажа:

— Кабыла, кабыла! Я цябе з'ем.

А кабыла адказвае:

— З'ясі дык з'ясі, але нашто ты будзеш мяне есці? Ты вось лепш пачытай у мяне пад капытом газету!

Воўк пачаў глядзець, а кабыла як ляпне яму ў храпу нагамі, аж воўк адляцеў і ляжыць. А кабыла ўцякла. Ляжыць воўк ды думае: «Не з'еў дык не з'еў! Але нашто яшчэ было мне газету чытаць? Ці я грамацей, ці вучыцель?..»

Ачомкаўся воўк і пайшоў далей. Ідзе ды ідзе. Сустрэў барана і кажа:

— Баран, баран! Я цябе з'ем!

Баран адказвае:

— Нашто ты мяне будзеш есці? Ты вось лепш заплюшч вочы, адкрый рот, а я табе сам ускочу!

Сеў воўк, заплюшчыў вочы і адкрыў рот. Баран як разагнаўся ды як даў яму рагамі ў лабаціну, дык воўк самлеў. Баран уцёк, а воўк ачомкаўся дый кажа:

— Не ведаю, ці я яго глынуў, ці мінуў?

Козы

Жылі дзед з бабаю. Была ў дзедкі дачушка і ў бабкі дачушка. Былі ў іх козы. Прыйшла вясна. Дзед кажа:

– Трэба гнаць коз. Хто ж пагоніць?

– Ты гані, – на бабку ён кажа.

А бабка кажа:

– Не, я не паганю коз. Будзем пасвіць іх па чарзе. Няхай пасе твая дачка.

– Добра, няхай пасе мая дачка; пагоніць жа і твая.

Пагнала назаўтра яго дачка. Пасвіла яна, пасвіла, пасвіла, пасвіла, напаіла іх, накарміла, гоніць дадому. Дзед забег у вароты і сядзіць. Адчыняе яна, упускае іх на двор. Дзед кажа:

– Козы мае, козы, ці напіліся вы, ці наеліся?

– Мы напіліся і наеліся.

– А ты, казёл-барада?

– Я не напіўся, не наеўся. Бег цераз масточак, ухапіў кляновы лісточак, бег цераз грэбельку, ухапіў вады капельку. Вось што я піў і еў.

Тут дзед зазлаваў на дачку, набіў яе, загнаў у хату.

На другі дзень пагнала ўжо бабчына дачушка. Пасвіла яна, пасвіла, накарміла іх, напаіла, гоніць дадому. Дзед зноў забег у вароты, сеў і кажа:

– Козы мае, козы, ці напіліся вы, ці наеліся?

– Мы напіліся і наеліся.

– А ты, казёл-барада?

– Я не напіўся, не наеўся. Бег цераз масточак, ухапіў кляновы лісточак, бег цераз грэбельку, ухапіў вады капельку. Вось што я піў і еў.

Зазлаваў той дзед, прагнаў і сваю дачку, і бабчыну дачку. Прагнаў зусім з хаты. Назаўтра на бабу кажа:

– Ты ж пагоніш коз пасвіць.

Баба ўжо ўстала, выпаліла зарана ў печы, пагнала пасвіць коз. Пасе яна, пасе іх, пасе, пасе, на вялікай траве пасе. Напаіла іх, накарміла і гоніць дадому. Дзед зноў забег у вароты і пытае:

– Козы мае, козы, ці напіліся вы, ці наеліся?

– Мы напіліся і наеліся.

– А ты, казёл-барада?

– Я не напіўся, не наеўся. Бег цераз масточак, ухапіў кляновы лісточак, бег цераз грэбельку, ухапіў вады капельку. Вось што я піў і еў.

Зазлаваў той дзед і бабку прагнаў. «Ну, я назаўтра паганю». Устаў зарана-зарана, выпаліў у печы і пагнаў іх. Пасвіў-пасвіў, пасвіў-пасвіў — і сонца зайшло, пасвіў усё. Пасля гоніць дадому. Прыгнаў, сам забег на двор, сеў і пытае:

— Козы мае, козы, ці напіліся вы, ці наеліся?

— Мы напіліся і наеліся.

— А ты, казёл-барада?

— Я не напіўся, не наеўся. Бег цераз масточак, ухапіў кляновы лісточак, бег цераз грэбельку, ухапіў вады капельку. Вось што я піў і еў.

Той жа ж дзед як раззлаваўся, як прывязаў жа ж казла к слупіку. Лупіў-лупіў, лупіў-лупіў яго вяроўкаю. Вяроўку ўсю парваў. Пугаю біў, палкаю. Казёл рваўся, рваўся, адарваўся ад слупіка і пабег у лес.

Бяжыць ён, бяжыць, бяжыць дык бяжыць — стаіць хата ў лазе на курынай назе. Ён забег у тую хатку, а там жыла лісічка. Сеў на печы, сядзіць, грэецца. Прыйшла лісічка дадому. Стук-стук у дзверы.

— Хто ў гэтым доме ёсць?

— Я, казёл-барада, паўбока луплены, за тры грошы куплены. Тапу-тапу нагамі, калю цябе рагамі, ножкамі затапчу, хвосцікам замяту.

Спужалася тая лісічка, выйшла на двор і плача. Ідзе зайчык.

— Лісічка-сястрычка, чаго ж ты плачаш?

— А мой ты зайчык, як мне не плакаць, нехта ў маім доме ёсць.

— Хадзем, я табе выганю.

— Хадзем.

Прыйшлі яны. Зайчык лапкаю стук-стук у акенца.

— Хто ў гэтым доме ёсць?

— Я, казёл-барада, паўбока луплены, за тры грошы куплены. Тапу-тапу нагамі, калю цябе рагамі, ножкамі затапчу, хвосцікам замяту.

Спужаўся той зайчык, пабег у лес. Села лісічка, зноў плача. Ідзе воўк.

— Кумка-галубка, чаго ж ты плачаш?

— А мой ты воўча, як мне не плакаць, нехта ў маім доме ёсць.

— Хадзем, я табе выганю.

— Хадзем.

Прыйшлі яны, так воўк у акно стук-стук лапаю.

— Хто ў гэтым доме ёсць?

– Я, казёл-барада, паўбока луплены, за тры грошы куплены. Тапу-тапу нагамі, калю цябе рагамі, ножкамі затапчу, хвосцікам замяту.

Спужаўся той воўк, пабег у лес. Лісічка зноў села і плача. Ідзе мядзведзь.

– Кумка-галубка, чаго ж ты плачаш?

– А мой ты мядзведзя, як мне не плакаць, нехта ў маім доме ёсць.

– Хадзем, я табе выганю.

– Хадзем.

Прыйшлі яны. Мядзведзь стук-стук лапаю ў акно.

– Хто ў гэтым доме ёсць?

– Я, казёл-барада, паўбока луплены, за тры грошы куплены. Тапу-тапу нагамі, калю цябе рагамі, ножкамі затапчу, хвосцікам замяту.

Спужаўся і той мядзведзь, пайшоў у лес. Пайшоў, а лісічка засталася адна, сядзіць і плача. Ідзе пеўнік.

– Лісічка-галубка, чаго ты плачаш?

– А мой ты пеўнік, як мне не плакаць, нехта ў маім доме ёсць.

– Хадзем, я табе выганю.

– Гэй, не выганіш! Ніхто не выгане ўжо. І зайчык выганяў, і воўк выганяў, і мядзведзь выганяў – ніхто не выгане!

– А я выганю! Хадзем!

Прыйшоў ён на ганак:

– Адчыняй дзверы!

Адчыніў. Стаў пеўнік на парозе, спявае:

– Кукарэку! Касу нясу, казлу галаву знясу. Злязай, казёл, з печы, бо здыму па самыя плечы!

Той казёл з печы на падлогу, з падлогі на зямлю, з зямлі на лаву, з лавы на акно, пабіў акно, выскачыў і пабег аблуплены.

А лісічка з пеўнікам пастроілі акенца і сёння жывуць і хлеб жуюць.

Жораў і чапля

Жылі сабе па канцах балота жораў і чапля. Стала ім сумна жыць, і вось задумаў жораў к чаплі ў сваты ісці. Ціпяху-ліпяху, сем вёрст па маху, цераз бор ды ў чаплін двор.

– Здароў, чапля!

– Здароў, жораў!

– Ці не пойдзеш, чапля, за мяне замуж?

– А, твае ногі доўгі, пер'і кароткі, дужа ты непрыгож і ні к чорту не гож; ідзі сабе дзе быў!

Жораў перабраўся зноў цераз бор ды і прыйшоў у свой двор. Раздумалася чапля, што за жорава замуж не пайшла: «Дай-ка пайду яго перапрашу». Ціпяху-ліпяху, сем вёрст па маху, цераз бор ды і к жораву ў двор.

– Здароў, жораў!

– Здароў, чапля!

– Вазьмі мяне замуж за сябе!

– Твая шыя і сіня, і крыва, і сама ты гарбата; такая мне не трэба!

Хоць і стыдна і абідна, аднак чапля паплялася цераз бор назад у свой двор. Жалка стала жораву, што не ўзяў чаплю ўбогую, і зноў пайшоў ён тою самаю дарогай. Ціпяху-ліпяху, сем вёрст па маху, цераз бор ды ў чаплін двор.

– Здароў, чапля!

– Здароў, жораў!

– Ці не пойдзеш, чапля, за мяне замуж?

– А, твае ногі доўгі, пер'і кароткі, дужа ты непрыгож і ні к чорту не гож; ідзі сабе дзе быў!

Жораў перабраўся зноў цераз бор ды і прыйшоў у свой двор. Раздумалася чапля, што за жорава замуж не пайшла: «Дай-ка пайду яго перапрашу».

Так цэлы свой век яны ходзяць адзін к другому ў сваты, але ўсё-такі па канцах балота абаіх іх засталіся хаты.

Курка-рабушка

Быў сабе дзедка, была сабе бабка. Была ў іх курка-рабушка, нанесла яец повен карабец. Дзед біў-біў – не разбіў, баба біла-біла – не разбіла, мышка бегла, хвосцікам матнула – і разбіла.

Дзед плача, баба плача, курачка кудахча, вароты скрыпяць, трэскі ляцяць, сабакі брэшуць, гусі крычаць, людзі гамоняць...

Ідзе воўк:

– Дзедка, чаго вы плачаце?

– Як жа нам не плакаць: жылі сабе мы з бабкай, была ў нас курка-рабушка, нанесла яец повен карабец. Я біў-біў – не разбіў, баба біла-біла – не разбіла, мышка бегла, хвосцікам матнула – і разбіла.

Дзед плача, баба плача, курачка кудахча, вароты скрыпяць, трэскі ляцяць, сабакі брэшуць, гусі крычаць, людзі гамоняць...

І воўк завыў.

Ідзе мядзведзь:

— Чаго ты, воўча, выеш?

— Як жа мне не выць: быў сабе дзедка, была сабе бабка. Была ў іх курка-рабушка, нанесла яец повен карабец. Дзед біў-біў — не разбіў, баба біла-біла — не разбіла, мышка бегла, хвосцікам матнула — і разбіла.

Дзед плача, баба плача, курачка кудахча, вароты скрыпяць, трэскі ляцяць, сабакі брэшуць, гусі крычаць, людзі гамоняць — і я, воўк, выю. І мядзведзь зароў.

Ідзе лось.

— Чаго ты, мядзведзь, равеш?

— Як жа мне не равець: быў сабе дзедка, была сабе бабка. Была ў іх курка-рабушка, нанесла яец повен карабец. Дзед біў-біў — не разбіў, баба біла-біла — не разбіла, мышка бегла, хвосцікам матнула — і разбіла.

Дзед плача, баба плача, курачка кудахча, вароты скрыпяць, трэскі ляцяць, сабакі брэшуць, гусі крычаць, людзі гамоняць, воўк завыў — і я, мядзведзь, зароў.

І лось рогі паскідаў. Прыйшоў лось да калодзезя: папова чалядка ваду бярэ.

— Чаго ты, лось, свае рогі паскідаў?

— Як жа мне не скідаць: быў сабе дзедка, была сабе бабка. Была ў іх курка-рабушка, нанесла яец повен карабец. Дзед біў-біў — не разбіў, баба біла-біла — не разбіла, мышка бегла, хвосцікам матнула — і разбіла.

Дзед плача, баба плача, курачка кудахча, вароты скрыпяць, трэскі ляцяць, сабакі брэшуць, гусі крычаць, людзі гамоняць, воўк завыў, мядзведзь зароў — і я, лось, рогі паскідаў.

І чалядка вёдры пабіла, каромысел паламала і заплакала.

Ідзе дзяк:

— Дзеўка-дзявіца, чаго ты плачаш?

— Як жа мне не плакаць: быў сабе дзедка, была сабе бабка. Была ў іх курка-рабушка, нанесла яец повен карабец. Дзед біў-біў — не разбіў, баба біла-біла — не разбіла, бегла мышка, бегла, хвосцікам матнула — і разбіла.

Дзед плача, баба плача, курачка кудахча, вароты скрыпяць, трэскі ляцяць, сабакі брэшуць, гусі крычаць, людзі гамоняць,

воўк завыў, мядзведзь зароў, лось рогі паскідаў — і я вёдры пабіла, каромысел паламала і заплакала.

І дзяк пайшоў ды кнігі папарваў.

Ідзе поп:

— Дзяк, чаго ты кнігі папарваў?

— Як жа мне не рваць: быў сабе дзедка, была сабе бабка. Была ў іх курка-рабушка, нанесла яец повен карабец. Дзед біў-біў — не разбіў, баба біла-біла — не разбіла, мышка бегла, хвосцікам матнула — і разбіла.

Дзед плача, баба плача, курачка кудахча, вароты скрыпяць, трэскі ляцяць, сабакі брэшуць, гусі крычаць, людзі гамоняць, воўк завыў, мядзведзь зароў, лось рогі паскідаў, чалядка вёдры пабіла, каромысел паламала і заплакала — і я, дзяк, пайшоў кнігі папарваў.

Пайшоў поп і царкву запаліў.

Кот Максім — сват

Жылі сабе дзед з бабай, мелі яны сынка і катка. Сын звaўся Марцінам Глінскім-Папялінскім, кот быў Максім. Жылі старыя колькі год, потым памёрлі. Засталіся сынок і каток. Некалькі часу прайшло, згніла гэта хата, засталася адна печ. Марцін Глінскі навучыўся гаварыць па-кашачаму, а кот — па-чалавечаму. Жылі яны некалькі гадоў. Марцін жаніцца захацеў, а кот кажа яму:

— Ты жаніцца захацеў, седзячы на гэтай печы, у цябе ж голас не чалавечы. Я цябе кармію, паю, а ты сядзеў, нічога не рабіў, толькі попел перасыпаў.

— Ну, ідзі ты, — кажа Марцін Глінскі-Папялінскі, — да царэўны ў сваты.

Нанасіў кот есці яму вялікую кучу: мышэй, сала, мяса — усяго. Нанасіўшы есці, пайшоў у сваты. Ідзе ды ідзе, на палянцы сустрэў зайца.

— Куды ты, кот, ідзеш? — пытаецца заяц.

— Іду да цара на суд, — кажа кот.

— На які суд?

— Дзе што кошка парушыць сала, ці каўбасу, ці яшчэ што, прыдзе гаспадар у свіран, на каго падумае? На ката, і скажа на ката. А ката там зусім не было, а кошка. Як я буду цярпець гэтакай няславы?

А заяц падумаў ды і гаворыць:

— І я пайду з табой!

— Чаго ты пойдзеш?

— Ды вось што, дзе зайчыха ў сад улезе, шчэпы паесць, яблынькі і грушкі, — усё кажуць на зайца; дзе зайчыху сабакі ганяюць, — усё кажуць на зайца. Як гэтакай няславы цярпець? Пайду і я з табой да цара на суд.

— Што ж ты, — кажа, — адзін?

— А ты ж чаму адзін?

— Эх, ты. У мяне ж там дзядзькі, бацькі, прадзеды, сёстры, брацця. Усе па слову кінуць, дык мне і веры дадуць. А ты што адзін! Каб вас з гэтага лесу палавіна, дык бы вам веры далі.

А заяц гэты паслухаў. Як пакоціцца, як наробіць крыку — дзе каторы заяц не дачуў, дык так бег на гук, а каторы чуў, дык прыйшоў і пасабляў крычаць. Сабралася іх некалькі тысяч, але не тое што некалькі тысяч, але некалькі мільёнаў. Што як ішлі цераз лес, дык там павыбівалі карэнні капытамі — што аж лес паўсыхаў, а як ішлі па полі, дык да вады зямлю ўбілі, каб яны піць не хацелі, дык бы ўвесь свет затапіла вада. Прыйшлі сяк-так да цара. Кот ім кажа:

— Зайдзіце вы ў гэты сарайчык, пастойце, як выйдзе мой суд, тады я вашу жалабу занясу і вас пазаву.

Як гэтыя зайцы ўскочылі ў сарай, так кот — хлоп! ды запёр іх і пайшоў сабе, песенькі пеючы, падскакваючы і ў ладкі плешчучы. Прыходзіць на ганак да цара і стукае:

— Адчыняйце!

Адчынілі.

— Пакажыце, дзе цар жыве.

Паказалі яму.

— Здрастуйце, ваша вялічаства!

— Здрастуй, каток, здрастуй! Што ж ты скажаш мне харошае?

— Прыслаў вам Глінскі-Папялінскі гасцінчыка.

Гасудар адказвае яму:

— Добра зрабіў, ды не дужа.

Пад'ехаў гасудар, паглядзеў у гэты сарай: «Мусіць у яго яшчэ больш ёсць, калі ён мне столькі прыслаў». Накарміў ён гэтага катка і меха наклаў, на дарогу даў.

Прыходзіць гэты каток да Марціна Глінскага-Папялінскага. Аж гэты Глінскі чуць жыве, а яшчэ пытаецца:

— Ці пойдзе яна за мяне, ці не?

— Годзе табе пытацца, калі ты не ўстаеш ужо.

– Ды ты адказвай, ды давай есці хутчэй мне.

Кот на самы першы выпадак пайшоў каля рэчкі, злавіў рыбу. Пасля стаў насіць, што дзе ні зарваў. Адкарміў яго, адпаіў, адхаяў. Пасылае яго Глінскі зноў да цара ў сваты. Кот яму нанасіў піцення-ядзення яшчэ больш.

Ідзе кот ды ідзе цераз лес, выходзіць на палянку, а насустрач яму воўк. Кот спалохаўся і скок на хвойку. А воўк і кажа:

– Ты не палохайся мяне, раскажы, куды ідзеш.

– Я б расказаў, але баюся.

Гэты воўк падскочыў, хваціў ката за каўнер і прыціснуў да зямлі:

– Калі скажаш, дык не з'ем цябе, а не скажаш – з'ем.

– Не еж – скажу.

– Ну, кажы, не буду есці!

Адпусціў яго ад зямлі.

– Ну, ты ж ужо зусім пусці мяне, ужо скажу, не ўцяку. Але ж ты не адкажыся, глядзі, а то табе вялікі сорам будзе.

– Чаму так? – пытаецца воўк.

– Калі зайцаў столькі хадзіла, дык вас трэба тры часткі гэтулькі.

– Куды?

– Куды і я іду.

– Куды ж ты ідзеш?

– Да цара на суд.

– І я пайду.

– Што ты адзін пойдзеш?

– А ты чаму адзін ідзеш?

– А ты не глядзі, што адзін іду. Мяне ўся царская фамілія ведае, а ад цябе і сабакі ўцякаюць, як угледзяць, не то цар. Сабярыцеся трэцяя частка з гэтага лесу, дык паверыць цар вам.

– Ну, раскажы ж, на які ты суд ідзеш?

– Ото ж я наперад не скажу. Збяры ты з гэтага лесу трэцюю частку, каб былі сведкі, дык табе веры дадуць, і тады я раскажу, на які суд іду.

Гэты кот раззлаваў ваўка, што воўк аж падскочыў, аб зямлю ўдарыўся і стаў галасіць. Усе ваўкі пачулі, што гэтак воўк плача, і давай збягацца. Як назбіралася іх багата, сталі яны пытацца ў ката. Гэты кот адказвае:

– Нам стаяць ды гаварыць, дык многа дзён пройдзе; пойдзем па дарозе і будзем гаварыць ідучы.

Ішлі яны, ішлі, ён ім расказаў уловіну.

– Праўда, – кажа воўк, – і нам трэба ісці, ты не салгаў.

Кажуць ваўкі:

– Мы ўперад пойдзем на суд.

А кот ім:

– Як, – кажа, – вы ўперад пойдзеце, калі мая жалаба занесена? Як выйдзе мой суд, падам я вашу жалабу, тады я вас пазаву. Цяпер жа вы пастойце ў гэтым сараі.

Яны паслухалі, а кот – хляп! ды і запёр іх, а сам пайшоў, падскакваючы, пеючы, у ладкі плешчучы. Прыйшоў на ганак. Яму адчынілі.

– Здрастуйце, ваша вялічаства!

– А што, каток, скажаш?

– Ды вось вам Глінскі-Папялінскі прыслаў гасцінчыка.

– Добра зрабіў, ды не дужа.

Пад'ехаў гасудар, паглядзеў – ваўкі скачуць на бэльках, так кот набіў іх у той сарай. Цар ката напаіў, накарміў, на дарогу даў, а ваўкоў і зайцоў вялеў пабіць:

– Скажы Глінскаму-Папялінскаму, няхай прыязджае да маёй дачкі ў сваты.

Кот прыбег к Глінскаму ў поўнач і давай яго будзіць.

– Уставай, уставай, я ад цара прыйшоў.

– А што ён табе сказаў?

– Ды сказаў, каб ты ехаў жаніцца на яго дачцэ.

– Ты, кот, сватаў, сватаў, каб цябе Бог са свету пратаў. На чым жа я паеду, калі я голы, як бізун?

– Ты не плач, але прасі, каб я ўхітрыўся.

Пайшлі яны сярод ночы. Там каля цара салдатаў многа і ў кожнага салдата дзве шапкі, а кот у кожную хату ўлезе і ў кожнага салдата па шапцы ўкрадзе. І ўкраў ён яшчэ тонкага драпу. Наклалі яны два мяхі гэтых шапак, панеслі на мост. Паставіўшы шапкі на мосце і пакінуўшы Глінскага ля шапак, пайшоў кот піць ваду. П'е ён і ўбачыў ракаў. Адзін рак надта вялікі, кот яго і выцягнуў на бераг.

– Пусці, – кажа рак, – жыў не буду.

– Саслужыш ты гэтакую службу? – пытае кот у рака.

– На вадзе саслужу, якую ты хочаш, а на беразе, забі мяне, нічога не саслужу.

– Скапай жа ты гэты мост!

– Скапаю.

Кот, не верачы, прывязаў рака на дрот, а на Марціна Глінскага кажа:

– Як паплыве мост, дык ты раскідай шапкі па рацэ.

Кот цераз мост пераскочыў, а Глінскі на мосце. Мост паплыў, а Глінскі раскідваў шапкі па рацэ. Тым часам каток прыбег да цара і кажа:

– Ехаў Глінскі да цара жаніцца, уз'ехаў на мост, мост зламаўся, салдаты патапіліся, пяхота і конніца, астаўся ён адзін на мосце.

Паслаў цар салдат на лодках. Прывезлі яны Глінскага ў царскі дварэц. Згулялі вяселле. Цар даў ім войска, грошай, і паехалі яны ў Змяёўскі дварэц, дзе золота з стрэх капала.

Бабіна дачка і дзедава дачка

Быў дзед ды з бабай, была ў дзеда дачка ды ў бабы дачка. Не ўзлюбіла баба дзедаву дачку. Дзед той гадзіў-гадзіў бабе – ніяк не ўгадзіць. Жалка яму сваёй дачкі, а баба адказвае:

– Дзень яе дзе хочаш.

Тады ён гаворыць:

– Адзявайся, дачушка, пойдзем з табой.

Пайшлі яны ў лес. Прыходзяць у лес – стаіць хатка на курыных ножках. Ён гаворыць:

– Хатка, хатка, стаяла па-новаму, стань па-стараму: ка мне акном, а к дочцы маёй дзвярмі!

Тая хатка абярнулася і стала па-стараму: к яму акном, а к дочцы яго дзвярмі. Тады ён гаворыць:

– Ідзі, жыві з Богам, а я пайду дроўцы сеч.

Адсек венічак і пабаешачку, звязаў і павесіў на асіну. Венічак шась-шась, а пабаешачка стук-стук! Яна думае, што бацька дроўцы сячэ, і ўсё яго чакае. Вечар прыходзіць, бацькі яна чакала-чакала, – ніхто не прыходзіць. Тады яна гаворыць:

– Хто ў лесе, хто ў балоце, хадзі ка мне начаваць!

Мядзведзь адгукаецца:

– Я ў лесе, я ў балоце, прыду к табе начаваць!

А яна думае, што бацька ёй адказвае. Тады прыйшоў к ёй мядзведзь нанач:

– Ну, дзеўка, адмыкай дзверы!

Яна адамкнула і дужа спужалася.

– Ну, – гаворыць мядзведзь, – затапі печ, вары кашу, пячы бліны.

Тады шчурка падскочыла і гаворыць:

– Дзеўка-дзявіца, красная красавіца, дай ложачку кашы аблізаць.

А яна гаворыць:

– На табе, шчурка, кашкі.

З'ела шчурка кашу і зноў прыбягае:

– Дзеўка-дзявіца, красная красавіца, дай мне блінка з печы, у худой гадзіне прыгажуся...

Яна кінула блінца, шчурка і пабегла пад печку.

Яны павячэралі.

– Ну, – гаворыць мядзведзь да дзеўкі, – пасцель пасцялі: рад каменне, рад палення і ступу ў галовы.

Ён лёг і даў ключыкі, і прыказаў бегаць па хаце і бразгаць ключамі. А шчурка падскачыла і яе падмяніла.

– Дай, – гаворыць, – мне ключыкі, я цябе падмяню, а то цябе заб'е.

Стаў мядзведзь кідаць паленні – нікога не забіў.

На другі дзень мядзведзь, устаўшы, гаворыць:

– Шчасце тваё. Ну, дзеўка, мы з табой ажэнімся.

Яны ажаніліся і сталі жыць добра. Ён ёй нанасіў і мёду, і коней, і ўсяго.

У яе бацькі была сучка рабая, – яна выскачыла на вуліцу і стала брахаць:

– Гаў-гаў-гаў! Дзедава дачка ў госці шасцёркай едзе і грошай многа вязе!

А бабе то не спадабалася. Яна сучку чапялой:

– Што ты, сучка, воўк це заеж, брэшаш! Дзедавай дачкі даўно на свеце няма!

А тут дачка і прыехала, і грошай бацьку прывязла. Бабе гэта не спадабалася, яна і кажа:

– Адвядзі і маю дачку туды, дзе твая была.

Нечага рабіць, дзед адвёў яе. Прыйшоў дзед у лес. Там стаіць хатка на курыных ножках. Ён гаворыць:

– Хатка, хатка, стаяла па-новаму, стань па-стараму: ка мне акном, а к дочцы маёй дзвярмі!

Тая хатка абярнулася і стала па-стараму: к яму акном, а к дочцы дзвярмі. Тады ён і гаворыць:

– Ну, дзіця, жыві тут, я пайду дроўцы сеч.

Адсек венічак і пабаешачку, звязаў і павесіў на асіну. Венічак шась-шась, а пабаешачка стук-стук! Яна думае, што бацька дроўцы сячэ, і ўсё яго чакае. Вечар прыходзіць, бацькі яна чакала-чакала, – ніхто не прыходзіць. Тады яна гаворыць:

– Хто ў лесе, хто ў балоце, хадзі ка мне начаваць!

Мядзведзь адгукаецца:

– Я ў лесе, я ў балоце, прыду к табе начаваць!

А яна думае, што бацька ёй адказвае. Тады прыйшоў к ёй мядзведзь нанач:

– Ну, – гаворыць мядзведзь, – затапі печ, вары кашу, пячы бліны.

Тады шчурка падскочыла і гаворыць:

– Дзеўка-дзявіца, красная красавіца, дай ложачку кашы аблізаць!

А яна гаворыць:

– Мядзведзь, мядзведзь! Шчурка кашкі просіць.

– У лоб яе ложкай!

Яна яе ўдарыла, шчурка пабегла, – сама стала печ бліны...

– Дай мне блінка з печы, у худой гадзіне прыгажуся...

Яна:

– Мядзведзь, мядзведзь! Шчурка бліна просіць.

Ён:

– У лоб яе чапялой!

Яна яе ўдарыла, шчурка пабегла пад печку, і закацілася, і завалілася. Яны павячэралі. Мядзведзь гаворыць:

– Сцялі мне пасцель: рад каменя, рад палення і ступу ў галовы.

Ён лёг і даў ёй ключыкі, і прыказаў бегаць па хаце і бразгаць ключамі. Як ён стаў кідаць паленнямі, дык з першага разу яе і забіў. Дзедава сучка выскачыла:

– Гаў-гаў-гаў! Бабінай дачкі даўно на свеце няма!

Бабе гэта не спадабалася.

– Што, сучка, брэшаш? Мая дачка шасцярнёй прыедзе, у карэце, грошы прывязе. Дзед! Што твая сучка на мяне брэша? Ідзі прывядзі мне маю дачку, а то сучку заб'ю.

Дзед узяў кашалёк на плечы, пайшоў за бабінай дачкой. Прыходзіць у тую хату – аж там дачкі няма, адны косці ляжаць, дзед падабраў косці ў кашалёк і пайшоў дамоў. Тады сучка:

– Гаў-гаў-гаў! Бабіну дачку дамоў вязуць, у кашальку косці нясуць!

Бабе гэта не спадабалася.

– Што ты брэшаш? Мая дачка шасцярнёй прыедзе, у карэце, грошы прывязе.

Сучка зноў забрахала:

— Гаў-гаў-гаў! Бабіну дачку дамоў вязуць, у кашальку косці нясуць!

Тады баба ўрабела і злегла ў пасцель. А каб дачка яе шчурцы блінок дала з'есці, то была б жывая.

Аб рачку

Ехаў адзін чалавек у лес па дровы, аж глядзіць — сядзіць у хворасце рак, так ён спалохаўся і адкінуў яго галіною, а рак давай прасіцца:

— Чалавечку, вазьмі мяне дахаты.

— Адчапіся ты, гадзе нялюдскі, на чорта мне здаўся!

Але як стаў рак прасіць, як стаў прасіць, так ён нішто, узяў. А там недалёчка жыў кароль і меў тры надта-надта харошыя дачкі: рак як адагрэўся на печы, так давай прасіць свайго гаспадара, каб пайшоў да караля і сказаў, што ў яго ёсць сын рачок і што ён хоча з каралеўнаю ажаніцца. Гаспадар кажа:

— Здурэў ты, гадзіна, ці што? Як ты смееш так казаць!

Але як стаў рак прасіць, як стаў прасіць, так пайшоў.

Прыходзіць дый то неяк адважыўся і кажа: так і так. Так кароль:

— Ну, калі твой сын гэтакі разумны, то няхай мне за гэту ноч ад твае хаты да майго палаца дыяментавы мост зробіць.

Так гаспадар прыйшоў і кажа:

— А што, казаў, што не варта хадзіць, цяпер глядзі, казаў, каб ты за адну ноч дыяментавы мост выставіў!

А ён:

— Ну, то і добра, — кажа, — гэта ўжо не ваша бяда, толькі вынесіце мяне на двор ды на стаўбцы пасадзіце.

Так ён яго і вынес. На заўтрашні дзень, зранння, кароль выходзіць, ажно ззяе ўжо дыяментавы мост! Так прызваў да сябе таго гаспадара дый кажа:

— Відаць, твой сын разумны, то няхай жа яшчэ зробіць, каб за гэту ноч ад твае хаты да майго палаца мак расцвіў.

Гаспадар, прыйшоўшы дахаты, наваліўся на рачка і кажа:

— Ну, мост то ты зрабіў, але гэтага не ведаю, ці дасі рады.

— Кажыце! Ну што ён там вычварыў?

— А то ж казаў, каб ад хаты да палаца мак расцвіў за гэту ноч!

А рачок кажа:

— Ну, гэта яшчэ не бяда! Стойце, толькі вынесіце мяне на двор і дайце жменьку маку.

Ён гэтак зрабіў. Калі на заўтрашні дзень кароль прачнецца, глядзіць праз акно, ажно праўда, найхарашэйшы мак цвіце! Кароль прызваў гэтага чалавека дый кажа:

– Калі так, то няхай твой сын той дачцы, каторую ён сабе выбера, сукню, не мераючы, справіць.

Той гаспадар прыйшоў, кажа так і так, ажно за ноч і сукня стала гатова. Тады ўжо яго ўзяў дый завёз да караля. Паказаў ён сукню, так кароль сказаў сваім дочкам станавіцца ў рад, а яму выбіраць. Так ён серадольшай дачцы на ножку ўспоўз, памералі сукню – ажно як уліта на яе!

Тады зараз сталі хадзіць каля вяселля, палажылі рака на талерцы, паабкладалі дыяментамі і так ім шлюб давалі.

Па шлюбе кладуцца спаць, ажно ён узяў струхнуўся, так шкарлупіна абляцела, дый зрабіўся харошы каралевіч. А тую шкарлупіну пад падушку палажыў. Як каралеўна ўгледзела такога нязмерна харошага, так надта ўцешылася і ўжо тады перастала плакаць.

А гэта не быў рак, ды каралевіч, закляты праз адну ведзьму ў рака. Ажно назаўтра незнарок яна агледзела гэту шкарлупіну дый, схапіўшы яе, кінула ў агонь.

Прыходзіць ён, хоча на сябе ўзлажыць – няма! Так ён да яе:

– Не бачыла ты таго, што пад падушкаю было?

– Чаго? Брыды гэтай? А то ж я ўзяла і спаліла.

– Ну ж цяпер ты мяне навекі згубіла! Мне ўжо толькі месяц было пакутаваць, а ты мне вырабіла, што я не ведаю, калі пакута скончыцца.

І даў ёй жалезныя чаравікі дый кажа:

– Як гэтыя чаравікі стопчаш, тады хіба я выпакутуюся.

Гэта кажучы, перакінуўся ў галуба і паляцеў. Яна ад таго часу як дзень, так ноч усё плакала ды лямантавала, ды ўсё хадзіла па лесе ды па полі, па карэннях, па каменнях, каб хутчэй чаравікі патаптаць.

Ажно аднаго разу зайшла да аднае хаткі, а ў той хатцы была ведзьма, што каралевічаў заклінала. Яна просіцца на службу, а ведзьма кажа:

– Мне не трэба, у мяне і так ёсць задосыць, хіба ідзі тут недалёка да аднае пані, то яна цябе возьме галубкі пасвіць.

А тая пані таксама была ведзьма і згадзіла яе пасвіць, а тыя галубкі ўсё былі заклятыя каралевічы. Тая ведзьма ёй так сказала:

– Як будуць усе галубкі цэлыя, то я табе добра заплачу, а калі не, то галаву зніму.

І здала ёй на рукі ўсё чыста. Гоніць яна іх пасвіць дый між усімі пазнала неяк свайго. А ён яе таксама пазнаў і з тае пары стаў ёй пасабляць: як галубкі дзе паразлятаюцца, ён іх пазганяе да горбы.

Выбыла яна год і ідзе па плату, ажно яе каханы сядзіць на дубе і кажа:

— Глядзі ж, ты нічога не бяры, толькі аднаго галубка, а ўжо ты мяне пазнаеш, бо я няўзнак кіўну галоўкаю.

Ведзьма, пералічыўшы галубкі, бачыць, што ўсе, і кажа:

— Ну, дзеўка, добра ты пасвіла — дам, што хочаш, а мо на другі год аставайся?

А яна кажа:

— На другі рок застацца не магу і грошай не хачу, толькі за тое дайце мне аднаго галубка.

— Добра, — кажа, — які ж табе даспадобы?

А каралевіч кіў няўзнак галоўкаю, так яна кажа:

— Вось, я гэтага хачу! — і ўзяла сабе.

Варочаецца яна да палаца, ажно на дарозе чаравікі падраліся, так ён як бач і перакінуўся зноў у чалавека.

Кароль, угледзеўшы іх, надта ўзрадаваўся, зараз ім справіў вялікі банкет, усе каралі на ім былі, віно лілося рэкамі, і я там была, мёд-віно піла, па барадзе цякло, а ў роце не было.

Два ў кораб арэшкі

Жылі-былі дзед і баба. Было ў іх тры дачкі. Гэтыя дочкі ўсё пралі ўтрох. Раз пралі яны ў лазні, а ехаў цар з фурманам. Едзець і кажаць:

— Што такое? Ніколі агню не было ў гэтай лазні, а цяпер аганёк гарыць. Пайдзі паглядзі.

Зайшоў гэты фурман у лазню. Глядзіць: тры дзеўкі прадуць. Пастаяў ён пад дзвярмі. Пастаяў ён пад дзвярмі, чуець, адна кажаць:

— Го, каб я за цара пайшла, нічога б не хацела, увесь бы свет абаткала.

А другая кажаць:

— А каб я пайшла за цара, так бы аднэй ба нітачкай увесь свет адзела.

А трэцяя кажаць:

— А я каб пайшла за цара, за пана круля, дык ба двух сынкоў прывяла: аднаго з-пад мясёнца, вакол гвяздачкі, а другога з-пад

слонца, слонца б свяціла. На адным слонца, на другім месяц і звёзды свяцілі.

Гэты фурман пазваў караля. Падыйшоў гэты кароль, паслухаў, паслухаў.

– Ну, – кажаць, – як гэтак, паедзем дамоў.

Паехалі яны дамоў. Прыязджаець назаўтра кароль да іх у сваты. Прыехаў гэты ўжо кароль у сваты і кажаць:

– Дзе тая, каторая казала, што двух сыноў прывядзець: аднаго з-пад слонца, а другога з-пад месяца і звёздачкі.

Гэта была самая меншая. Ну, і ўзяў ён ажаніўся ўжо, гэты кароль. Ажаніўся ён, кароль гэты, ну і жывець з ёй. Жывець. Прыходзіць яму аб'яўленне на вайну ехаць. Паехаў ён на вайну, а ў яе яшчэ не было гэтых сыноў. Прыйшлі ейныя дзве сястрыцы, старэйшых яна забрала к сабе, гэтых абедзвюх, каб яны ўжо жылі і ёй весялей было. Нарадзіліся ў яе два сыночкі. Адзін – у лобе месяц свеціць і звёзды, а ў другога – слонца над галавой. Як ён ідзець, так слонца свеціць, дзе ні йдзець, усюды слонца свеціць. Толькі як шапкі надзенуць – тады нічога не відаць. Як шапачкі здзенуць, – тады відаць.

Не панравілася гэтым сёстрам, што яна маладзейшая, а яна царыцай.

Напісала яна пісьмо ўжо цару гэтаму, каралю. Напісала яна пісьмо каралю, што ў яе два сыны нарадзіліся, што адзін ужо з-пад слонца, другі з-пад мясёнца. Паслала, слуга ж нёс, а сёстры яго перанялі, напаілі ў хаце там недзека. Узялі пісьмо, перапісалі ягонае і напісалі, што яна двух шчанючкоў прывяла, два шчанюкі ёсць у яе. Ну што ж. Пачуў цар гэта пісьмо, ну ўсё роўна, што ні ёсць, пускай будзець. «Да майго вяртання нічога штоб не дзелалі. Пусць яны гадуюцца, гэтыя самыя шчанючкі». Прынёс слуга зноў гэта пісьмо. Яны зноў перанялі яго, прачыталі пісьмо, зноў напісалі, каб выкінулі яе вон, вывезлі саўсём, дажа ў лес, штоб яе нагі не стала ў хаце. Ну што, узялі гэтыя слугі ўсе сабраліся, мусяць жа ж прыказ цара слухаць. Узялі яе, адзежу ейну царскую здзелі з яе ўсю, дзяцей гэтых саўсём павыкідвалі голенькіх на двор, не было нічога ў яе, што надзець. Тады яна нейкіх там анучак знайшла рваных, паўкручвала гэтых рабятак ужо і пайшла ў свет. Торбамі абчапілася на плечы і пайшла ўжо жабраваць. Ну, хадзіла яна доўга, жабравала, жабравала, гэтыя сынкі падраслі, настаяшчыя ўжо сталі, па пяць, па шэсць гадоў ім ужо. Выраслі яны і ходзяць па свету ўсё і жабруюць.

Вярнуўся гэты цар з вайны. Ну, сказалі яны, што яна сама кінула ўсё і ўшла за тое, што гэтакія шчаняты прывяла яму. Шчаняты ў яе. Ну, што ж ён будзець рабіць.

Тады яна ўжо раз ідзець каля возера. Прыйшла ўжо ў возера. Цяжка хадзіць, трудна жабраваць і кажаць:

– Мае вы дзеткі, я ўжо вас падгадавала, а я вазьму і ўтаплюся ўжо ў гэта возера.

Яны сталі плакаць:

– Мама, не тапіся, мы падрасцём, будзем жыць, тады і цябе будзем глядзець.

Ну, пайшлі яны.

– Пойдзем да бацькі да нашага, да цара свайго, пойдзем туды.

А там баль, сільна залажыў баль вялікую цар гэты. Гасцей сазваў са ўсяго свету, якія толькі былі госці, усіх гасцей паззываў ён туды на гэта ўжо, на баль. Ну, прыйшлі, прыйшлі яны ў кухню, у служанкі просяцца:

– Можа вы пусцілі б нас нанач?

Дык яна:

– Ой, у нас нідзе месца няма сёння – гэтулькі многа людзей, не магу нідзе вас пусціць.

Дык яны:

– Ну, хоць мы пад краваццю, хоць дзе, пазвольце вы нам ужо хоць дзе-небудзь схавацца, то няма нідзе, ноч на двары.

Ну, служанка каець:

– Толькі схавайцеся і ціханька сядзіце, каб ніхто вас не ўвідзеў, бо, барані бог, хто ўвідзіць, дык і мяне выганяць вон за вас.

Ну, тады гэдак ужо схаваліся яны і ляжаць пад ложкам. Ну, балявалі, пілі яны там, гулялі, тады цар прынёс цэлы кораб арэхаў і кажаць:

– Хто разгадаець гэты кораб арэхаў, таму апішу палавіна свайго царства.

Усе разгадвалі, усе разгадвалі – ніхто не разгадаў. Тады гэтыя хлопчыкі просяцца:

– Мама, мы папросімся ў служанкі, мы разгадаем гэты кораб арэхаў.

Яна кажаць:

– Дурачкі, ён вас не прымець абадраных, гэтакіх страшных.

– Не, мы разгадаем.

І вот тады яны прасіліся, прасіліся, служанка гаворыць:

– Ну я схаджу, я схаджу, папрашу ў цара гэтага, ці прымець ён вас.

Пайшла, спыталася:

– У мяне жабрачка начуець, двое ў яе мальчыкаў, яны просяцца, яны кажуць, што яны разгадаюць ужо гэты кораб арэхаў.

– Ну, пускай ідуць.

Прыйшлі яны і сталі разгадваць абодва, адзін і другі. Вот адзін бярэць пару арэшкаў і кладзець у другі кораб арэхаў, у парожны кораб. І кажа:

– Два ў кораб арэшкі, быў стары, два ў кораб арэшкі, былі ў яго тры дачкі, два ў кораб арэшкі, яны пралі, два ў кораб арэшкі, і гаварылі, два ў кораб арэшкі: «Каб мы пайшлі за пана круля, два ў кораб арэшкі, адна казала, два ў кораб арэшкі, – я б аднэй ба нітачкай увесь свет бы абвязала, два ў кораб арэшкі». Другая казала, два ў кораб арэшкі: «Каб я выйшла за пана круля, два ў кораб арэшкі, я ўсім ба кросны ткала, два ў кораб арэшкі, я ўсіх ба аднэй ба адзежкай адзела, два ў кораб арэшкі». А трэцяя кажаць: самая меншая, два ў кораб арэшкі: «Я каб пайшла за пана круля, два ў кораб арэшкі, я б двух бы сынкоў прывяла, два ў кораб арэшкі, аднаго з-пад мясёнка кала звёздачкі, два ў кораб арэшкі, а другога з-пад слонца, два ў кораб арэшкі». Пан круль ехаў, два ў кораб арэшкі, пачуў, што гэтак гаварылі тры сястры, два ў кораб арэшкі. Ён ажаніўся з гэтай, два ў кораб арэшкі, каторая гаварыла, два ў кораб арэшкі, двух сынкоў прывядзе, два ў кораб арэшкі. Пану крулю прыйшлося, два ў кораб арэшкі, ехаць на вайну, два ў кораб арэшкі, а крулёва нарадзіла двух сынкоў, два ў кораб арэшкі: аднаго з-пад мясёнца, два ў кораб арэшкі, а другога з-пад слонца, два ў кораб арэшкі. Напісала пісьмо, два ў кораб арэшкі, пану крулю, каб ён ведаў, два ў кораб арэшкі, што яна прывяла двух сынкоў, два ў кораб арэшкі. Паслала слугу, два ў кораб арэшкі, а слугу сёстры перанялі, два ў кораб арэшкі, пісьмо перапісалі, два ў кораб арэшкі, што прывяла двух шчанючкоў, два ў кораб арэшкі. Ён, цар, сказаў, два ў кораб арэшкі, што толькі ні прывяла, няхай гадуе, два ў кораб арэшкі. І адпісаў пісьмо, два ў кораб арэшкі. Яны перанялі, два ў кораб арэшкі, адпісалі, каб яна вон выхадзіла, два ў кораб арэшкі, каб яе выгналі, два ў кораб арэшкі. Яны выгналі яе з дварца, два ў кораб арэшкі. Яна пайшла жабраваць, два ў кораб арэшкі. Яна хадзіла, два ў кораб арэшкі, прыйшла да возера, два ў кораб арэшкі, хацела ўтапіцца, два ў кораб арэшкі, а сынкі сталі плакаць, два ў кораб арэшкі: «Не тапіся, мама, мы цябе глядзець будзем, два ў кораб арэшкі». У пана круля быў баль вялікі, два ў кораб арэшкі. Кажуць: «Мама, пойдзем да свайго папы, два ў кораб арэшкі, схо-

дзім, паглядзім, які ён ёсць, два ў кораб арэшкі». І мы прыйшлі, два ў кораб арэшкі, а там служанка не пушчала, два ў кораб арэшкі. Папрасіліся нанач, два ў кораб арэшкі, а яна пусціла, два ў кораб арэшкі. Пад ложкам мы схаваліся, два ў кораб арэшкі. Мы паляжалі, два ў кораб арэшкі. Пан круль прынёс кораб арэшкаў і сказаў, два ў кораб арэшкі, хто разгадае гэты кораб, два ў кораб арэшкі, таму поўцарства, два ў кораб арэшкі.

Мы прасіліся ў мамы, два ў кораб арэшкі: «Пусці, мама, нас, два ў кораб арэшкі». Мама не пушчала, два ў кораб арэшкі, мы папрасілі служанку, два ў кораб арэшкі, каб яна, два ў кораб арэшкі, папрасіла нас разгадаць гэты кораб, два ў кораб арэшкі. Пан круль пазволіў, два ў кораб арэшкі.

І яны шапачкі паздымалі: слонца засвяціла ў хаце, месяц, усё. І круль увідзеў і пазнаў сваіх сынкоў.

І тады сёстраў гэтых да конскіх хвастоў прывязаў і паганяў, і іх паразрывалі. А тады выцягнулі яе з-пад ложка, прыбралі яе і яна стала царыцай і сыны сталі з імі жыць.

Іван Іванавіч-царэвіч

У некаторым царстве, у іншым гасударстве жыў сабе адзін цар. Захацеў ён жаніцца і паехаў у чужыя землі нявесту выбіраць. Паехаў ён у адно царства; ездзіў-ездзіў — пад абычай жану не знайшоў. Вярнуўся дамоў. Пажыў колькі там дома ды й паехаў у другое царства. І там не знайшоў пад сваю натуру. Вярнуўся дамоў, пажыў мала-многа дома і паехаў у трэцяе царства. Ездзіў-ездзіў — тожа не знайшоў. Вярнуўся дамоў і заехаў у дзярэўню. Папрасіўся ў мужыка нанач у харошага і стаў там пытаць сабе нявесты.

Тым часам павёў кучар коней паіць і спусціў вядро. Аглянуўся — цёмна ва ўсіх хатах, а ў адной свеціцца. Ён пайшоў вядзерца прасіць туды. Падыходзіць пад вакошка, аж там сядзяць тры дзявіцы — сёстры і размаўляюць між сабой:

— Царэвіч гэты ездзіць ды сватаецца, ну толькі крашай нас трох не знойдзе!

Большая кажа:

— Калі б мяне ўзяў, то я б яго ўсю армію адным хлебам накарміла!

Сярэдняя кажа:

— Калі б мяне ўзяў, то я б яго ўсю армію адной іголкай абшыла!

А меншая кажа:

— Калі б мяне ўзяў, то я б яму радзіла дванаццаць сыноў, ды ўсіх сокалаў: ва ілбе месяц, у патыліцы звязда, па локаць рукі ў срэбры!

Кучар той не стаў ўжо вядра прасіць, — вярнуўся дадому, пазваў царэвіча і стаў яму гаварыць:

— От, царскае вялічаства, як вадзіў я коней паіць і спусціў вядро. Аглянуўся — ва ўсіх хатах цёмна, а ў адной свеціцца. Пайшоў я вядра прасіць, аж там тры дзявіцы сядзяць і шыюць, і выхваляюцца між сабой: «Хай гэты царэвіч хоць усю зямлю аб'ездзіць, а крашай нас не знойдзе!» Большая кажа: «Калі б мяне ўзяў, то я б яго армію адным хлебам накарміла!» Сярэдняя кажа: «Калі б мяне ўзяў, то я б яго ўсю армію адной іголкай абшыла!» А меншая кажа: «Калі б мяне ўзяў, то я б яму радзіла дванаццаць сыноў, ды ўсіх сокалаў: ва ілбе месяц, у патыліцы звязда, па локаць рукі ў срэбры!» Выйшаў царэвіч са двара і пытае ў таго мужыка, што начуе:

— Што, ёсць у вас такія і такія дзеўкі?

— Ёсць!

— Ну, пойдзем у сваты!

От ідзе цар і думае:

— Якую мне ўзяць?

Думаў-думаў сам сабе і надумаўся:

— Хоць бы я большую і ўзяў — у мяне хлеб ёсць; сярэднюю б узяў — у мяне і адзежа ёсць. А вазьму меншую!

Узяў сабе меншую і паехаў у сваё царства. І жыў там ці мала, ці многа, і зацяжарала яго хазяйка. На гэту пару трэба было яму са свайго царства на паўгода адпраўляцца. І прашчаецца ён са сваёй жонкай і прыказвае ёй дужа:

— Мая мілая, калі Бог дасць табе радзіны, каго б ты ні радзіла, дык бы мне напісала!

Тут жа і адправіўся ён, а яна праз месяцы два пасля яго радзіла дванаццаць сыноў, ды ўсіх сокалаў: ва ілбе месяц, у патыліцы звязда, па локаць рукі ў срэбры. Піша яна пакет і адпраўляе са свайго царства верніка і строга яму прыказвае, штоб пакет не даваў нікому ў рукі. Дачуліся яе сёстры пра гэта і ўзялі па бальшой дарозе паадкуплівалі сабе шынкі. Так жа ехаў той вернік з пакетам і папаў к большай сястрэ нанач. І пытае тая сястра:

— Куды цябе Бог нясе?

— Еду к цару!

– Па якому случаю?

– Абрадзілася царэўна: дванаццаць сыноў радзіла, ды ўсіх сокалаў: ва ілбе месяц, у патыліцы звязда, па локаць рукі ў срэбры!

Яна і кажа:

– А, то мая родная! Ах, дзеля такога госця трэба лазню стапіць, а то ты стаміўся-змарыўся!

Павялі яго ў лазню, а яна пакет выняла і сама напісала: «Радзіла табе, мой мілы, дванаццаць штук: кошкіны лапы, мышыныя хвасты, сабачыя раты».

Узяла запячатала і ўлажыла. Прыходзіць той з лазні, бярэ пакет і адпраўляецца па дарозе сабе. Случаецца другая ноч, заязджае ён нанач. Тут жа пытаюць у яго:

– Куды ты едзеш?

– Еду к цару!

– Па якому случаю?

– Абрадзілася царэўна: дванаццаць сыноў радзіла, ды ўсіх сокалаў: ва ілбе месяц, на патыліцы звязда, па локаць рукі ў срэбры.

Вот гэта адказвае:

– Ах, гэта наша родная сястрыца!

А гэта ён к сярэдняй заехаў.

Яна і кажа:

– Ах, друг наш, трэба табе лазню вытапіць!

Павялі яго ў лазню, а яна пакет разламала, яшчэ горай падправіла. Прыходзіць той з лазні і адпраўляецца па дарозе. Прыязджае к цару на граніцу, аддае пакет. Разламаў цар і ўзяў чытаць. І стаў крэпка плакаць.

– Ах, – гаворыць, – Божа міласцівы! Няўжо я перад Богам саграшыў, што мне такі случай здарыўся?

І ўзяў ён пакет пісаць:

– Мая мілая, да майго прыходу нічога не рабі!

І запячатаў пакет. Уручыў свайму давернаму. І паехаў той назад. Так жа заязджае к сярэдняй сястрэ, дзе ён начаваў. Яна яго ўгасціла і лазню затапіла. Павялі яго ў лазню, а яна ўзяла пакет разламала і напісала: «Штоб, мая мілая, не бачыў я цябе ў вочы да майго прыезду!»

Прыйшоў той з лазні, узяў пакет і паехаў па сваёй дарозе. Так жа заязджае к большай сястрэ. І тая яго прыгасціла і павяла ў лазню. А сама пакет разламала і падправіла яшчэ горш. Прыязджае ён к царэўне і аддае пакет. Царэўна пакет чытае і крэпка плача: «Ах, мой мілы! Што ты са мной робіш? Я ж табе чым выхвалялася, то й здзелала».

Толькі ж думаць нечага, а царскае слова свята: што напісана, тое і нада дзелаць.

Гукнула бондараў і кавалёў:

– Зрабіце мне бочку, а вы, кавалі, набіце жалезныя абручы.

Бочку для яе зрабілі. Яна ўзяла адзінаццаць хлопчыкаў у бочку ўпусціла, закрыла і пусціла на мора:

– Плывіце! Калі я не грэшная душа, дык вы жывы будзеце!

А сама дванаццатага ўзяла і пайшла ў свет са свайго царства. Хадзіла яна, хадзіла па ўсіх царствах і знайшла сабе манастыр. Просіцца ў гуменшага:

– Прыміце мяне за чалядку!

Гуменшы прыняў яе за чалядку. А хлопчыка стала прасіць, штоб у школу. Той жа хлопчык вучыцца скорым поспехам. І так вывучыўся ён за год, што другія па дзесяць год вучацца.

Скора казка кажацца, ды не скора дзела дзелаецца.

І вырас той хлопчык. І стала яму працівна: бачыць ён, што яго матка за чалядку служа. Ён гаворыць:

– Матушка, годзе табе служыць, а пойдзем мы ды збудуем на бальшой дарозе ля мора сабе дом!

От яны і пайшлі адтуль. Прыйшлі к мору і выстраілі сабе там дом, і сталі займацца рознымі таргоўлямі. Ішлі бальшой дарогай звозчыкі каля дома, і ажарабілася ў іх кабыла. Дык яны падарылі яму жарэбчыка.

Прыязджалі к яму карабельшчыкі, – ішлі морам. Так жа ён іх і ўгасціў. І пабылі ў яго карабельшчыкі, і адпраўляюцца яны к свайму цару. Хлопчык іх праважае і заходзіць к свайму каню. Кажа яму конь:

– Ах, хазяін мой любы, узлезь ты на мяне і ўпадзі з мяне, і станеш ты галубцом. І паляціш ты на той бок мора, і сядзеш ты карабельшчыку на правае плячо, і занясе ён цябе ў царскія комнаты. І выслухаеш ты там, што будзе цар з царыцай гаманіць!

А цар той вярнуўся з воінства, дзе ён быў, і большую сабе сястру ўзяў сваёй жонкай.

Прыходзіць карабельшчык у комнату к цару:

– Найяснейшы, от па той бок мора што здзелалася: выстраіла ўдава дом сабе, і такі ў яе хлопчык, што крашай яго ў свеце няма: ва ілбе месяц, у патыліцы звязда, па локаць рукі ў срэбры!

Дрогнула царскае сэрца, і зараз жа адправіў карабельшчыка з свайго дому.

– Ах, – гаворыць, – мая мілая, паедзем, пасмотрым на той бок, што там за хлопчык – гэта дзіва?

— Э, мой мілы, ці гэта дзіва? Гэта не дзіва, а ёсць дзіва: за трыдзевяць зямель, у іншым царстве, у вялікім гасударстве, на моры, на лукамор'і, на востраве стаіць дуб, а на тым дубе дванаццаць кокатаў*, а на тых кокатах па дванаццаць святліц, а ў тых святліцах па дванаццаць дзявіц ды шыюць адзежу дарагую, ды кідаюць далоў, і гніе тая адзежа ні к якой пользе!

Вылятае той галубец з царскага дому, прылятае ў свой дом, садзіцца на свайго каня, падае далоў — і стаў чалавекам. І пытае ў яго конь:

— Ах, хазяін мой любы, што там цар з царыцай гаварылі?

— А што ж яны гаварылі. Гэта, гавораць, не дзіва, а то дзіва, што дзесь, за трыдзевяць зямель, у іншым царстве, у вялікім гасударстве, на моры, на лукамор'і, стаіць дуб, а на тым дубе дванаццаць кокатаў, а на тых кокатах па дванаццаць святліц, а ў тых святліцах па дванаццаць дзявіц ды шыюць адзежу дарагую, ды кідаюць далоў, і гніе тая адзежа ні к якой пользе! Конь мой любы, конь мой мілы, ці не можам мы гэтага дзіва дастаць?

— Прасі ў маткі благаславення, і паедзем у пуць!

Дала яму матка благаславенне, сеў ён на свайго каня і паехаў у пуць! Прыязджае к таму дубу:

— Здрастуй табе, дубе!

— Здрастуй, Іван Іванавіч-царэвіч!

— Эх, дубе, у якім ты ў нядобрым месцы стаіш! Калі б ты пайшоў у маю старану, там бы гэту адзежу насілі б і за цябе Бога прасілі!

А той дуб адказвае яму:

— А што ж, будзеш ты маю адзежу знашваць?

— Буду!

— Ну, я з табой пайду!

Сеў царэвіч на свайго каня, а дуб услед за ім ідзе. Прыехаў ён дамоў, прывёз дуб з сабою і паставіў сабе ля дому. І пачулі пра гэта дзіва па ўсяму міру. Ідуць жа гэта дзіва глядзець. Ішлі карабельшчыкі морам, прывярнулі караб к яго двару не так аддыхаць, як гэта дзіва паглядзець. Адпраўляюцца карабельшчыкі. Праважае іх хлопчык і заходзіць к свайму каню. Кажа яму конь:

— Вот, хазяін любы, скінься ты галубцом і ляці на той бок мора, і пачуеш ты, што будуць цар з царыцай гаварыць.

Ён узлез на каня, упаў з яго, скінуўся галубцом і паляцеў на той бок мора. Прылятае туды, садзіцца карабельшчыку на плячо,

---

* *Кокат* — сук на дрэве.

і ўваходзяць яны ў горніцы. Распісуецца цар з карабельшчыкам, і выхваляецца карабельшчык:

— Ах, цару найяснейшы, па той бок мора дзіва з'явілася: стаіць дуб, а на тым дубе дванаццаць кокатаў, а на тых кокатах па дванаццаць святліц, а ў тых святліцах па дванаццаць дзявіц ды шыюць адзежу дарагую.

Цар гэты выслухаў і карабельшчыка адсылае назад, і кажа царыцы:

— Ну, мая мілая, паедзем гэта дзіва паглядзім!

— Гэта, мой мілы, не дзіва, а то дзіва, што дзесь, за трыдзевяць зямель, у іншым царстве, у вялікім гасударстве, стаіць шчогла, а на шчогле зязюля. Што кукне, — дык салдат з яе выйдзе з канём і з сядлом, і на вайну гатоў. Ды есць там нечага, і народ памірае галоднай смерцю!

От, цяпер жа вылятае той галубец з яго комнат і прылятае ў свой дом, ды пайшоў к каню. І пытае ў яго конь:

— Хазяін мой любы, хазяін мой мілы, што там цар з царыцай гаманілі?

Адказвае яму хазяін:

— Гаварылі, што то не дзіва, а от то дзіва, што дзесь, за трыдзевяць зямель, у іншым царстве, у вялікім гасударстве, стаіць шчогла, а на шчогле зязюля. Што кукне, — дык салдат з яе выйдзе з канём і з сядлом, і на вайну гатоў. Ды есць там нечага, і народ памірае галоднай смерцю. Конь мой любы, конь мой мілы, ці не можна мне гэта дзіва дастаць?

Конь яму адказвае:

— Прасі ў маткі благаславення, і паедзем у пуць!

Узяў ён благаславенне і паехаў у пуць! Прыязджае к шчогле, злез з каня і гаворыць:

— Здрастуй табе, шчогла!

— Здрастуй, Іван Іванавіч-царэвіч!

— У якім ты ў нядобрым месцы стаіш! Калі б ты пайшла ў маю старану, там бы не памірaў гэты народ галоднай смерцю! Ці не пойдзеш ты са мной?

— Пайду!

Ён на свайго каня сеў, а шчогла ўслед за ім. Прыходзіць ён к свайму дому і становіць шчоглу ля дуба. Так жа салдат як упадзе, у адзежу надзяецца і на работу ідзе. То дзіва было, а гэтакага дзіва ніхто не бачыў. І збіраецца многа народу дзіва гэта глядзець. Ішоў карабельшчык морам і прываліў караб свой к берагу дзіва гэта глядзець. Паглядзеў гэта дзіва і адпраўляецца ў землі ў

свае. Хлопчык жа, правёўшы яго, пайшоў к каню. Кажа яму конь:

— Хазяін мой любы, узлезь ты на мяне і ўпадзі з мяне, скінься галубцом і паляці на той бок мора.

Садзіцца галубец карабельшчыку на плячо, і ўносіць ён яго ў дом. І распісуецца цар з карабельшчыкам, і гаворыць карабельшчык:

— Вот, царскае сіяцельства, як па той бок мора, дык то было дзіва, а цяпер яшчэ большае: стаіць шчогла, а на шчогле зязюля. Што кукне, — дык салдат з яе выйдзе з канём і з сядлом, і на вайну гатоў. Як упадзе, у адзежу надзяецца і на работу ідзе.

Адпраўляе ён карабельшчыка і кажа:

— Ах, мая мілая, паедзем гэта дзіва глядзець!

— Э, мой мілы, ці гэта дзіва? То дзіва, што дзесь, за трыдзевяць зямель, у іншым царстве, у вялікім гасударстве, дзікі кабан лычам арэ, нагамі скародзіць, хвастом рассявае, і ў тры дні хлеб паспявае. Ды некаму яго з'ядаць, дык ён там і згнівае.

Галубец адправіўся дамоў і, не заходзячы ў свой дом, ідзе к каню свайму. Пытае ў яго конь:

— Ах, хазяін мой любы, хазяін мой мілы, што там цар з царыцай гаманілі?

— Што ж там цар з царыцай гаманілі. Гэта, гавораць, не дзіва, а от то дзіва, што дзесь, за трыдзевяць зямель, у іншым царстве, у вялікім гасударстве, дзікі кабан лычам арэ, нагамі скародзіць, хвастом рассявае, і ў тры дні хлеб паспявае. Конь мой любы, конь мой мілы, ці не можам мы гэтага дзіва дастаць?

Конь яму адказвае:

— Прасі ў маткі благаславення, і паедзем у пуць!

Ён узяў благаславенне, сеў на свайго добрага каня і паехаў. Прыязджае к кабану.

— Здрастуй табе, кабан!

— Здрастуй, Іван Іванавіч-царэвіч!

— Эх, у якім ты месцы ў нядобрым стаіш, хлеб сееш! От як бы ты пайшоў у маю старану, там бы мы гэта жыта зжыналі і гэты хлеб з'ядалі, і за цябе б Бога прасілі! Ці не пойдзеш ты са мною?

— Пайду!

Ён сеў на свайго на добрага каня, а дзік услед за ім. Прыводзіць царэвіч яго к свайму двару і становіць на сцяпу. Так жа, як зязюля кукне, — салдат з яе выйдзе, у адзежу надзяецца і на работу ідзе — жыта жаць.

Скора казка кажацца, ды няскора дзела дзелаецца.

У яго ўжо здзелалася такое царства, што ўжо больш, чым у цара. То дзіва глядзелі, а то яшчэ больш сталі людзі глядзець.

Ішоў карабельшчык морам і прывярнуў караб гэтага дзіва паглядзець. Праводзіць хлопчык карабельшчыка і заходзіць к свайму каню. Кажа яму конь:

– Хазяін мой любы, хазяін мой мілы, скінься ты галубцом, ляці на той бок мора і паслухай, што цар з царыцай будуць гаманіць.

Ён скінуўся галубцом і паляцеў. Садзіцца карабельшчыку на плячо, і ўносіць ён яго ў дом. І распісуецца цар з карабельшчыкам, і гаворыць карабельшчык:

– Вот, царскае сіяцельства, як па той бок мора, дык было дзіва, а цяпер яшчэ паболела: стаіць на сцяпу дзікі кабан, лычам арэ, нагамі скародзіць, хвастом рассявае, і ў тры дні хлеб паспявае. Салдат з дуба выйдзе, у адзежу надзяецца і на работу ідзе – жыта жаць.

Цар карабельшчыка назад адправіў і стаў з царыцай гаманіць:

– Ах, мая мілая, ну, паедзем гэта дзіва паглядзім!

А яна яму адказвае:

– Гэта дзіва не дзіва, а ёсць дзіва: за трыдзевяць зямель, у іншым царстве, у вялікім гасударстве ёсць рака – кісялёвы берагі; прыйдзі – пакушай і сумкі не рушай! Як паядаеш, яна зноў зарасце.

Адпраўляецца той галубец з царскага дому і прылятае к свайму дому. Не зайшоўшы ў дом, пайшоў к свайму каню. От, конь у яго пытае:

– Хазяін мой мілы, хазяін мой любы, што цар з царыцай гаманілі?

– А што гаманілі. Казалі, што гэта не дзіва, а от дзіва, што дзесь, за трыдзевяць зямель, у іншым царстве, у вялікім гасударстве, ёсць рака – кісялёвы берагі; прыйдзі – пакушай і сумкі не рушай! Як паядаеш, яна зноў зарасце. Конь мой любы, конь мой мілы, ці не можам мы гэтага дзіва дастаць?

Конь гаворыць:

– Вазьмі ў маткі благаславенне, і паедзем у пуць!

Ён узяў благаславенне, сеў і паехаў. Прыязджае к рацэ к гэтай.

– Здрастуй, рака – кісялёвы берагі!

– Здрастуй, Іван Іванавіч-царэвіч!

– Эх, у якім ты ў нядобрым месцы стаіш! Ці не пойдзеш ты са мной у маю старану? Там бы цябе з'ядалі, там бы цябе співалі, і ўсягды б ты свежая была.

– Пайду!

Сеў ён на свайго добрага каня, а рака ўслед за ім. І прывёз ён яе к свайму дому, і паставіў ля берага. Так жа дуб адзежу шые, зязюля кукне, – салдат выйдзе, адзежу надзяе, кабан хлеб засявае, салдат хлеб паесць, ідзе к рацэ. Прыйшоў, паядаў і пайшоў жыта жаць, і ў цагельню, у розныя работы там. То ж дзіва глядзелі, а то яшчэ больш сталі глядзець, з усяго свету прыязджаць. Так жа ішоў карабельшчык і прычаліў караб гэтага самага дзіва паглядзець. Паглядзеўшы гэта дзіва, правёў яго хлопчык гэты. І правёўшы яго, пайшоў к каню к свайму. І конь яму гаворыць:

– Хазяін мой любы, хазяін мой мілы, скінься галубцом і ляці на той бок мора, паслухай, што цар з царыцай будуць гаманіць.

Ён на каня ўзлез, з каня ўпаў і скінуўся галубцом. І паляцеў на той бок мора, сеў карабельшчыку на правае плячо, і ўнёс яго карабельшчык у царскія пакоі. Распісуецца цар з карабельшчыкам, і гаворыць яму карабельшчык:

– Вот, царскае сіяцельства, якое дзіва па той бок мора! То было дзіва, а цяпер яшчэ паболела. Цячэ рака – кісялёвы берагі; прыдзі – пакушай і сумкі не рушай! І як паядаеш, яна зноў зарасце. Так жа дуб адзежу шые, зязюля кукне, – салдат выйдзе, кабан хлеб засявае, салдат адзежу надзявае, хлеба пад'есць, ідзе к рацэ. Прыйшоў, паядаў і на работу пайшоў.

Цар адправіў карабельшчыка і гаворыць на царыцу:

– Ну, мая мілая, паедзем дзіва паглядзім!

Яна яму адказвае:

– Гэта дзіва не дзіва, а то дзіва, што дзесь, за трыдзевяць зямель, у іншым царстве, у вялікім гасударстве, стаіць кельня ля мора, і ў той кельні адзінаццаць братоў спасаюцца. І не знаюць яны, што яны браты адной маткі і аднаго бацькі. Дык от дзіва!

Адпраўляецца той галубец к свайму двару. Не пайшоў у дом, ды пайшоў к каню. Конь яго пытае:

– Хазяін мой мілы, хазяін мой любы, што цар з царыцай гаманілі?

– А што гаманілі. Казалі, што гэта не дзіва, а то дзіва, што за трыдзевяць зямель, у іншым царстве, у вялікім гасударстве, стаіць кельня ля мора, і ў той кельні адзінаццаць братоў спасаюцца. І не знаюць яны, што яны браты адной маткі і аднаго бацькі. Дык ці можам мы гэтага дзіва дастаць?

Гаворыць конь яму:

– Ідзі к маці і прасі, каб яна спякла праскуру!

Так жа ідзе ён ад свайго каня, хлопчык той, к маці сваёй:

– Матушка, спячы мне праскуру!

Яна паслухала яго і спякла праскуру. Ён жа ўзяў тую праскуру, сеў на свайго добрага каня і паехаў у пуць. Прыязджае к той кельні. І падказвае яму конь:

– Ступай ты ў кельню і вазьмі тую праскуру, што на стале будзе ляжаць, а гэту палажы, і сам схавайся!

Так жа ён увайшоў у кельню і ўзяў тую праскуру, а сваю паклаў, і сам схаваўся. Уваходзяць адзінаццаць братоў у кельню. Паселі за стол, і разламаў большы брат праскуру на адзінаццаць частак. І ўзялі яны па частачцы, і з'елі тую праскуру. Глянулі адзін на другога, заплакалі.

– Ах, – гаворыць адзін, – гэта ж мы браты ўсе!

І закрычалі:

– Хто тут ёсць? Адзавіся!

Ён жа і адазваўся. Яны ўзялі дружка дружку пацалавалі і ўзналі, што іх дванаццаць братоў родных. І пайшлі яны сабе дамоў, ужо ў хлопчыка гэтага ў гасподу. Яны селі ж у сваю бочку, а ён на свайго добрага каня. Прыязджае дамоў і кажа сваей маці:

– Эх, матушка! Найшоў я сваіх адзінаццаць братоў!

Тут жа і бочка к яму, к яго дому прыйшла. Устанавіўся круг, і выходзяць яны з круга, і выйшла маці процію іх, і пазвала іх у дом. І сталі яны там піць і гуляць. Так жа збіраліся тое дзіва глядзець, а то стала ўжо збірацца нязметная сіла глядзець ужо на гэтых на хлопчыкаў. Так жа ішоў карабельшчык і прываліў гэта дзіва глядзець. Паглядзеўшы гэтага дзіва, і адправіўся ў свой караб. Праводзіць яго хлопчык. Заходзіць к каню. Кажа яму конь:

– Скінься ты галубцом і ляці к цару, што будзе цар з царыцай гаманіць?

Ён узлез на каня, упаў з яго, скінуўся галубцом і паляцеў. Прылятае к цару і садзіцца карабельшчыку на плячо, і ўносіць ён яго ў дом. Распісуецца цар. Цяпер карабельшчык яму адказвае:

– Ах, царскае вялічаства! От, па той бок мора то было дзіва, а то й паболела. То быў адзін хлопчык, а цяпер стала дванаццаць: ва ілбе месяц, у патыліцы звязда, па локаць рукі ў срэбры!

Так жа і дрогнула сэрца ў цара! І хутка адправіў карабельшчыка таго, і на сваю царыцу:

– Ну, мая мілая, гэтага дзіва паедзем паглядзім!

– Эх, мой мілы, як жа нам даехаць? Мы паедзем лодкай, хваля ўсхваціцца – мы патопімся. А калі б ад нашага крыльца ды да яго дварца выстраіўся мост – маснічка залатая ды сярэбраная, і стаўбы стаялі, і фанары гарэлі, і жаркі пціцы пелі, от тады мы паедзем!

Той жа галубец выляцеў з таго дому і прыляцеў дамоў. Не заходзіўшы ў дом, пайшоў к каню свайму. І пытае ў яго конь:

— Хазяін мой любы, хазяін мой мілы, што цар з царыцай гаманілі?

— А што гаманілі. Цар казаў: «Ну, паедзем, мая мілая, гэтага дзіва паглядзім», а царыца кажа: «Як жа нам ехаць? У човен сядзем, а хваля ўсхваціцца — мы патопімся. От калі б ад нашага крыльца да яго дварца выстраіўся мост — маснічка залатая ды сярэбраная, і стаўбы стаялі, і фанары гарэлі, і жаркі пціцы пелі, от тады мы паедзем!» Конь мой любы, конь мой мілы, ці не можам мы гэтага дзіва зрабіць?

— Ідзі ты к сваім братам і скажы ім, каб яны старыя кнігі да свету чыталі. А ты ж бяры тапор ды ступай на двор, і так жа колікі цяшы, і ў зямлю бі, старайся, штоб кроў з цябе лілася, а ты верна работай, і чым больш, тым лепш!

Так яны і зрабілі: тыя кнігі чыталі, а ён узяўся гэту работу дзелаць. Стала на зару займацца, стаў на моры мост паднімацца. Сонца ўзышло — і мост гатоў — залатая маснічка і сярэбраная, і фанары загарэліся, і жаркі пціцы запелі.

Цар устаў і ўбачыў, што мост стаіць. Тады ён:

— Ну, мая мілая, паедзем гэта дзіва паглядзім!

Зараз жа коней запрэглі і паехалі.

І спаткала яго хазяйка, матка гэтага хлопчыка, з хлебам, з соллю. І там сталі яны піць і гуляць. Пасля бяседы стаў цар збірацца дамоў. Так жа яна кажа:

— Не, царскае вялічаства, у нас так не адпраўляюцца! Нацетка вам гэту кнігу, прачытайце.

А яна ў гэту кнігу пісала ўсё дзела, як з двара пайшла. Калі ж цар прачытаў гэту кнігу, загадаў адсеч другой жонцы галаву. І сталі яны там жыць.

І я там быў, мёд-віно піў, і ў роце не было, і па барадзе не цякло.

Залатое пяро

Даўно-даўно жылі ў нас два браты. Паехалі яны разам у Сянно. Ехалі, ехалі і знайшлі на дарозе дзіцяня і жарабя. Старэйшы кажа:

— Няхай мне будзе гэта дзіця.

А меншы кажа:

— Не, няхай мне.

І сталі яны ажно сварыцца. Сварыліся, сварыліся яны гэтак, але кажуць:

– Ну, пойдзем к пану, панясём гэта дзіця, няхай нас пан рассудзіць.

– Ну і пойдзем!

– І пойдзем.

Сказалі гэтак і пайшлі к пану. Як прынеслі пану дзіця і жарабя, пан іх убачыў – яны яму дужа спадабаліся. Ён братам і кажа:

– Чым вам сварыцца, аддайце вы мне іх, я вам заплачу.

Браты тыя парадзіліся ды ўзялі і аддалі пану дзіця і жарабя, а пан заплаціў ім, колькі яны там згаварыліся.

Асталіся яны ў пана. Пан адгарадзіў ім па пакою: адзін пакой дзіцяці, а другі пакой жарабяці. І назваў дзіця пан Іванькам. Стаў пан іх гадаваць, а яны не па гадах растуць, ды па чыслах. Скора казка кажацца, ды няскора справа робіцца, так і тут. Вырас Іванька. Пан раз паслаў яго з фальварка ў вёску – як вось з Багданава ды ў Андрэйчыкі – загадваць мужыкам на прыгон ісці. Едзе ён на тым, на сваім, кані па дарозе, ажно бачыць – ляжыць на дарозе залатое пяро, ды якое прыгожае! Толькі Іванька сагнуўся яго браць, а конь кажа:

– Іванька! Не руш пяра, бо будзе бяда!

Іванька не паслухаў каня і ўзяў пяро. Узяў Іванька пяро і паехаў на вёску, загадаў там мужыкам, каб ішлі заўтра на прыгон к пану, і паехаў у двор. Прыехаўшы, занёс пяро к сабе ў пакой і палажыў. Як палажыў, так увесь пакой і асвяціла. Прыходзіць пан, убачыў гэта пяро і кажа Іваньку:

– Іванька, аддай мне гэта пяро!

Іванька кажа:

– Бяры сабе!

Забраў пан пяро ў свае пакоі, дык так і асвяціла пакоі, усё роўна як днём, так і ноччу. Стаў з той пары пан Іваньку любіць і шкадаваць. Тады парабкі набунтавалі пану на Іваньку.

– А паночак наш! Іванька казаў, што ён можа дастаць тую птушку, што згубіла гэта пяро!

Пан прызваў Іваньку і кажа яму:

– Ну, Іванька! Калі ты знайшоў гэткае пяро, цяпер жа ты мне знайдзі тую птушку, што згубіла гэта пяро. А не, дык мой меч – табе галава з плеч!

Іванька, як пачуў гэта, як заплача! Пабег к каню.

– А конічак! Што я буду рабіць?

– А што?

– А што ж? Загадаў мне пан: як дастаў пяро, дык дастаў і тую птушку, што гэта пяро згубіла. А калі не знайду я тую птушку, дык пан сказаў: «Мой меч, а табе галава з плеч!»

— А што, Іванька, я табе казаў: не руш пяра, бо будзе бяда! Ну, дык гэта бяда не бяда, бяда яшчэ ўперадзе.

— А што ж рабіць?

— А ідзі к пану ды вазьмі ў яго бочку смалы і лакон палатна.

Іван пайшоў к пану, узяў бочку смалы і лакон палатна і прынёс к каню.

— Ну, садзіся на мяне, Іванька, ды бяры бочку смалы і лакон палатна.

Сеў ён і паехалі. Ехалі, ехалі і пад'ехалі яны к сасоннічку. Конь і гаворыць Іваньку:

— Ну, цяпер, Іванька, вазьмі палатно ды намаж яго смалой і рассцялі на гэты сасоннік.

Іванька ўзяў намазаў палатно, разаслаў на сасоннік, а сам сеў, схаваўся дый пільнуе. Ці доўга, ці не ён чакаў, ажно ляціць птушка. Села яна на гэта палатно; ну як села, дык і прыкіпела. Конь крычыць:

— Хутчэй, Іванька, лаві, каб яна не паляцела!

Іванька падскочыў і схапіў яе, улажыў за пазуху, уссеў на каня дый паехаў. Прыехаў к пану, аддаў яму птушку, а сам пайшоў адпачываць.

Прайшло колькі там часу, пагніло ў таго пана ўсё сена. Пан думаў, думаў, чаму б гэта яно так пагніло, і ніяк не ўгадае. А парабкі ўзялі ды зноў набунтавалі на Іваньку пану.

— А паночак! Іванька казаў, што ён можа схадзіць к Богу запытацца!

Пан вялеў ім пазваць Іваньку. Парабкі пазвалі Іваньку. Прыходзіць ён к пану, пан кажа Іваньку:

— Іванька, схадзі-тка ты к Богу спытайся, чаго гэта ў мяне сена пагніло. А калі не сходзіш, дык мой меч — табе галава з плеч!

Іванька як пабяжыць к каню ды як заплача:

— А Божа ж мой, Божа! А канёчак мой! А што ж я буду рабіць? Сказаў пан схадзіць к Богу спытацца, чаго яго сена пагніло!

А конь кажа:

— А што, Іванька! Я казаў табе: не руш пяра, бо будзе бяда! Ну, ды гэта яшчэ не бяда, яшчэ ўся бяда наперадзе. Але што рабіць? Садзіся, Іванька, на мяне ды паедзем!

Уссеў Іванька на каня і паехалі. Ехалі, ехалі — стаіць хатка. Уваходзяць яны ў хатку, а ў той хатцы дзед на печы качаецца ды крычыць гвалту. Увайшоў Іванька ў хатку, дзед і кажа:

— Куды цябе, Іванька, Бог нясе?

11*. Зак. 3433

— А іду к Богу пытацца, чаго пагніло панава сена.

— Ах, мой ты ўнучак, спытайся ж у Бога, чаго я гэтак качаюся на печы! І злезці няможна, і ногі мае адмерзлі!

— Добра, спытаюся!

Пайшоў Іванька далей: ішоў, ішоў, ажно бачыць — качаецца па дарозе маладзіца, і яе ўсе топчуць.

— Куды цябе Бог нясе, Іванька?

— Іду к Богу пытацца, чаго панава сена пагніло.

— Запытайся ж там у Бога, Іванька, чаго гэта я ўвесь свой век ляжу на дарозе і мяне ўсе топчуць.

— Добра, — кажа Іванька.

Ехаў ён, ехаў, ажно бачыць — удвух пераліваюць ваду з аднаго калодзезя ў другі калодзезь ды не могуць ніяк пераліць.

— Куды цябе Бог нясе, Іванька?

— Іду я к Богу пытацца, чаго панава сена пагніло.

— Скажы ж ты, Іванька, там Богу, што мы ўвесь свой век пераліваем ваду з аднаго калодзезя ў другі калодзезь, ды ніяк не пераль'ём: у адным калодзезі не меньшае, а ў другім не большае.

— Добра, скажу! — адказаў Іванька і паехаў далей.

Ехаў ён, ехаў і прыехаў ажно к самаму мору. Бачыць Іванька — ляжыць у моры рыбіна, ніяк не можа яна перавярнуцца.

— Куды цябе, Іванька, Бог нясе?

— А іду к Богу пытацца, чаго панава сена пагніло.

— А скажы ж ты там, Іванька, Богу, чаго гэта я ляжу на адным баку і ніяк не перавярнуся.

— Добра, — кажа Іванька, — скажу!

Пераехаў Іванька мора дый паехаў далей. Ехаў, ехаў — стаіць хатка. Едзе ён каля тае хаткі, ажно выходзіць з тае хаткі старэнькі чалавечак.

— Куды ты едзеш, Іванька?

— Еду к Богу пытацца, чаго гэта ў пана сёлета ўсё сена пагніло.

— А таго ў пана сена пагніло, — кажа старэнькі чалавечак, — што Дзеўка-Паланянка дванаццаць дзён купалася ў моры ды гуляла з сонцам. Ад гэтага не было сонца, ішоў дождж, панава сена і пагніло.

Іванька тады кажа:

— А Божа, Божа! Што я бачыў на дарозе, як ішоў сюды: нейкі чалавек у хатцы на печцы качаецца ды крычыць гвалту, што злезці няможна і ногі яго адмерзлі.

— Гэты чалавек быў мароз, і ён дужа многа ў людзей дабра памарозіў, многа людзей голад цярпела праз яго і многа людзей ён

пасіраціў. Калі не будзе болей нікога марозіць і нікога крыўдзіць, дык пойдзе і будзе хадзіць. А калі не, дык зноў будзе ляжаць на печы не злазячы.

— А Божа, Божа! Што я яшчэ бачыў: нейкая маладзіца ляжыць, качаецца на дарозе, цераз яе ўсе едуць, яе ўсе топчуць, усю яе прытапталі.

— Гэта маладзіца была старая ведзьма-змяя; адбірала яна чужое малако. Людзі мелі па дванаццаць каровак, ды не мелі малачка; а яна ніводнае каровы не мела, ды малако ела. Людзі праз яе смяглі. Вось яна за гэта ляжыць на дарозе, што людзей многа крыўдзіла. Калі яна прысягне, што не будзе адбіраць у чужых кароў малако, дык устане, а не прысягне, дык зноў будзе ляжаць на дарозе.

— А Божа, Божа! Што я яшчэ бачыў на дарозе: два чалавекі пераліваюць ваду з аднаго калодзезя ў другі ды ніяк не пераль-юць: у адным калодзезі не меньшае, а ў другім не большае.

— Гэтыя людзі былі багатыры і дужа прыганялі бедных мужыкоў на прыгон к сабе — і малых і старых — і здзекваліся з іх. Калі яны прысягнуць, што болей не будуць так рабіць, дык тады яны выльюць ваду, а калі не, дык зноў будуць пераліваць.

— А Божачка, Божа! Што я яшчэ бачыў: ляжыць на моры рыбіна ўвесь век свой на адным баку і не можа перавярнуцца.

— Гэта рыбіна полк салдатаў з'ела; калі яна выпусціць іх, дык паплыве, а калі не выпусціць, дык зноў будзе ляжаць.

Пайшоў Іванька ў двор к пану. Ішоў ён, ішоў — прыходзіць к мору, дзе ляжыць тая рыбіна. Рыбіна кажа:

— А што, Іванька, што мне Бог казаў?

— Пастой, як перайду на той бок, тады скажу!

Перайшоў на той бок і кажа:

— Калі ты выпусціш полк салдатаў, дык паплывеш, а калі не выпусціш, дык не паплывеш!

Рыбіна разінула рот. І-іх! Салдаты ідуць, музыка іграе! Як выйшлі ўсе, рыбіна і паплыла. Пайшоў Іванька далей. Ішоў, ішоў — тыя самыя два чалавекі ваду пераліваюць.

— А што, Іванька? Што нам Бог казаў?

— Пастойце, дайце выйсці наперад!

Зайшоў ён наперад, тады кажа:

— Вы былі багатыры, вы прыганялі мужыкоў бедных на прыгон к сабе, і малых і старых, і здзекваліся з іх. Калі вы не будзеце болей крыўдзіць бедных, дык вы пераль-яце гэту ваду, а калі не, дык вы нізашто не пераль-яце!

Мужыкі, пачуўшы гэта, як пабягуць за Іванькам, а Іванька як пабяжыць уцякаць... Бег, бег, але-ткі ўцёк. Пайшоў ён далей, ажно на дарозе ляжыць тая маладзіца, і ўсю яе стапталі.

— А што, Іванька, што там мне Бог сказаў?

— Пастой, я зайду наперад, тады скажу!

Зайшоў ён наперад той маладзіцы і кажа ёй:

— Ты была старая ведзьма-змяя; ты адбірала чужое малако, людзей дужа крыўдзіла, людзі тады смяглі. Калі ты не будзеш гэтак рабіць, дык пойдзеш, а калі не, дык і век тут ляжаць будзеш!

Пайшоў Іванька далей. Ішоў, ішоў, ажно качаецца той чалавек на печцы.

— А што, Іванька, што там мне Бог казаў?

— Пастой, зайду наперад, тады скажу!

Зайшоў наперад і кажа:

— Ты быў вялікі мароз і многа памарозіў у людзей дабра, многа людзей цярпела праз цябе, многа ты людзей пасіраціў. Калі ты прысягнеш, складзеш накрыж рукі, што не будзеш крыўдзіць людзей, дык злезеш з печы, а калі не, дык ніколі не злезеш!

Чалавек той склаў рукі накрыж, злез з печы і пайшоў. Пайшоў Іванька далей. Ішоў-ішоў і прыходзіць у двор.

Пан пытаецца:

— Ну, Іванька, чаго маё сена пагніло?

— А во чаго, паночак, пагніло тваё сена: Дзеўка-Паланянка дванаццаць дзён купалася ў моры і гуляла з сонцам. І ад гэтага не было сонца, быў дождж, сена тваё і пагніло.

— Маладзец, Іванька, ступай адпачывай!

Пайшоў Іванька адпачываць. Прайшло колькі часу, парабкі зноў набунтавалі пану на Іваньку.

— А паночак наш! Іванька казаў, што ён Дзеўку-Паланянку дастаць можа!

— Пазавіце мне сюды Іваньку.

Пабеглі яны, гукнулі Іваньку з яго пакоя. Прыходзіць ён к пану, пан кажа:

— Дастань ты мне, Іванька, тую Дзеўку-Паланянку! А калі не дастанеш, дык мой меч — табе галава з плеч.

Іванька як заплача, як пабяжыць к каню:

— А канёчак ты мой! А што мне рабіць: пан сказаў мне дастаць Дзеўку-Паланянку, а калі не дастану, дык панаў меч — мне галава з плеч!

— А што, Іванька, ці я не казаў табе: не руш пяра, бо будзе бяда. Ну, ды гэта бяда не бяда, бяда яшчэ ўся наперадзе. Што рабіць, садзіся на мяне, паедзем шукаць Дзеўку-Паланянку!

Уссеў Іванька на каня і паехалі. Ехалі яны, ехалі, ажно ідзе той чалавек — мароз, што на печцы ляжаў.

— Добры дзень табе, Іванька! Куды цябе Бог нясе?

— На здароўе! Іду шукаць Дзеўку-Паланянку, пан сказаў.

— Ну, Іванька, пайду і я з табой. Ты ж мне памог, можа, і я табе памагу што-небудзь!

Пайшлі яны ўдвух ужо. Ішлі, ішлі, ажно ідзе тая маладзіца — ведзьма, што ляжала на дарозе.

— Добры дзень табе, Іванька! Куды цябе Бог нясе?

— На здароўе! Так і так; іду па Дзеўку-Паланянку, мне пан сказаў дастаць.

— Пайду і я з вамі. Бо ты мне памог, можа, і я табе, Іванька, што-небудзь памагу!

Пайшлі яны ўжо ўтраіх. Ішлі, ішлі, ажно сустракаюць тых людзей, што ваду пералівалі. А яны Іваньку «добры дзень» не далі. Пайшлі яны ўтраіх далей. Ідуць, ідуць і прыходзяць к мору. Як бы тут дастаць з мора Дзеўку-Паланянку? Думалі, думалі, але-ткі ўздумалі. Маладзіца тая скінулася крамкай і стала на марскім беразе; і ў той крамцы відаць дужа прыгожыя стужкі, хусткі і ўсё чысценька, што каму трэба, усё ёсць. Ды такое прыгожае, што і ўздумаць няможна. Вытыркнула Дзеўка-Паланянка галаву з мора ды як убачыла гэту крамку, дужа ёй захацелася што-небудзь у гэтай крамцы ўзяць. Але баіцца, ці няма каго. Вытыркнула яна галаву другі раз, паглядзела, паглядзела — няма нікога, бо Іванька з канём захаваўся, маладзіца скінулася крамкай, а чалавек той стаў марозам. Вытыркнула яна галаву ў трэці раз, глядзіць — зноў нікога не відаць.

Тады яна сама сабе думае: «Ужо тут нікога няма, пайду ў крамку». Вылезла з мора і пайшла. Толькі яна вылезла, а мароз узяў ды мора ўсё і замарозіў. Конь крыкнуў на Іваньку:

— Бяжы, Іванька, лаві хутчэй Дзеўку-Паланянку!

Тая як пачула гэта, што хочуць яе злавіць, пабегла ў мора. А там усюды лёд. Іванька яе тут і ўхваціў.

— Ну, — кажа конь, — дзяржы, Іванька, пакрапчэй гэту Дзеўку-Паланянку ды паедзем!

Падзякаваў Іванька маладзіцы той і марозу, што памаглі яму ўлавіць Дзеўку-Паланянку, ды ўссеў на каня і паехаў к пану ў двор. Прыехалі ў двор, аддаў Іванька пану Дзеўку-Паланянку, а сам пайшоў адпачываць. Адпачнуў ён колькі, тая Дзеўка-Паланянка вялела пану даставіць ей з мора яе скрынку. Прызваў хутчэй пан Іваньку і кажа:

— Дастань ты мне з мора скрынку Дзеўкі-Паланянкі! А калі не дастанеш, дык мой меч, а табе, Іванька, галава з плеч!

Іванька як заплача, як загалосіць! Пабег к свайму каню.

— А канёчак! А татачка ты мой! А што ж я буду рабіць цяпер?

— А што там?

— Мне пан сказаў: «Калі ты дастаў Дзеўку-Паланянку, дык дастань жа ж цяпер скрынку яе з мора, а калі не дастанеш, дык мой меч, а табе галава з плеч!»

— А што, Іванька! Ці я табе не казаў: не руш, пяра, бо будзе бяда? Ну, ды гэта бяда не бяда, бяда яшчэ напарадзе. А трэба як-небудзь дастаць скрынку. Садзіся на мяне, паедзем!

Уссеў Іванька на каня і паехалі. Ехалі-ехалі, ехалі-ехалі — нікога нідзе не відаць. Прыехалі к мору, ажно выходзіць рыбіна, што ляжала на адным баку.

— Добры дзень, Іванька! Куды Бог нясе?

— А іду даставаць скрынку Дзеўкі-Паланянкі з мора, пан сказаў.

— Ну, Іванька, ты мне памог, а я цяпер табе памагу. Пасядзі-тка ты тут, а я пайду загадаю ўсёй рыбе шукаць скрынку.

Сеў Іванька на беразе, а рыбіна пайшла ў мора і загадала ўсёй рыбе шукаць. Шукала, шукала ўся рыба і не знайшла. Рыбіна зноў загадала шукаць, другі раз. Рыба шукала, шукала — не знайшла. Трэці раз як загадала рыбіна, як пайшла ўся рыба! І-іх! Аж кішыць, аж мора шуміць! Шукала, шукала, але-ткі адна маленькая рыбіна нясе скрынку Дзеўкі-Паланянкі! Ухваціла рыбіна скрынку і падала Іваньку. Узяў ён скрынку, падзякаваў, уссеў на каня і паехаў к пану. Ну, прыехаў у двор, аддаў скрынку Дзеўцы-Паланянцы, а сам пайшоў у свой пакой адпачываць. Адпачыўшы, думае сабе: ну, ужо ж нікуды я не пайду. Ажно во табе: Дзеўка-Паланянка загадала пану даставіць вады гаючай і жывучай. Пазваў пан Іваньку:

— Схадзі ты, Іванька, прынясі мне вады гаючай і жывучай! Калі прынясеш, дык ладна, а калі не прынясеш, дык мой меч, а табе, Іванька, галава з плеч!

Іванька як пачуў гэта, як заплача, як зальецца слязьмі! Пабег к каню.

— А канёчак мой, а татка мой! А што я буду рабіць?

— А што?

— Ды загадаў мне пан прынесці вады гаючай і жывучай, а калі не прынясу, дык панаў меч, а мая галава з плеч!

— А што, Іванька, ці я табе не казаў, што не руш пяра, бо будзе бяда. Ну, ды яшчэ гэта бяда не бяда, бяда будзе напарадзе. Садзіся на мяне, паедзем!

Сеў Іванька на каня і паехалі. Як ехаць дык ехаць — і прыехалі к мору. Тады конь кажа Іваньку:

— Злазь-ка ды рэж мяне!

— Як я цябе буду рэзаць? А хто ж мяне будзе тады вучыць?

— Я табе кажу: злазь ды рэж! Улезеш у мае косці, і як будуць тут садзіцца крукі кляваць мяне, дык ты, як можна, хапай, лаві кручанёнка!

Іванька зноў кажа:

— Як я цябе буду рэзаць?

А конь гаворыць:

— Не бойся, рэж!

Нечага рабіць. Злез Іванька з каня, разрэзаў пуза ды ў сярэдзіну, у косці ўлез, схаваўся — сядзіць, пільнуе крука. Ажно якраз ляцяць крукі. Кручаняты ляцяць ды крычаць:

— Тата, мяса! Тата, мяса!

А стары крук крычыць:

— Не, дзеткі, гэта здрада наша, здрада наша!

Але кручанёнак зляцеў ды сеў на касцях; толькі хацеў ён клюнуць, а Іванька і схапіў яго. Тут крук стаў прасіць, каб Іванька аддаў яму дзіцёнка яго, а Іванька кажа:

— Злётай ды прынясі мне гаючай і жывучай вады, дык я табе аддам, а то не аддам.

— Ну, дай жа мне, Іванька, дзве пляшачкі!

Даў яму Іванька дзве пляшачкі, крук адну пляшачку прывязаў к аднаму крыльцу, а другую к другому і паляцеў. Ляцеў, ляцеў, прылятае туды, дзе жывучая і гаючая вада. Бачыць — тую ваду пільнуюць бабы з качэргамі. Ніяк няможна вады дастаць! Ён тады ўзяў і паляцеў каля самых іх. Бабы тыя і заглядзеліся.

— Вунь, вунь, — кажуць, — якая дзіўная птушка з пляшачкамі пад крыльцамі!

Заглядзеліся і адышліся ад вады. Крук тады скоранька к вадзе, зачарпнуў у адну пляшку гаючай вады, у другую — жывучай, падняўся і паляцеў, панёс ваду к Іваньку. Прыносіць ён ваду, Іванька узяў ды кручанёнка і разадраў папалам. Тады ўзяў гаючай вады, узліў на кручанёнка, кручанёнак згаіўся; узліў жывучай вады — кручанёнак аджыў. Быў кручанёнак харошы, а то яшчэ палепшаў. Тады Іванька кажа:

— Злятай ды дапоўні мне пляшачкі!

Узяў крук пляшачкі, схаваў пад крыллем, набраў прыгожых стужак і паляцеў. Прыляцеў ён к вадзе, а там зноў бабы сядзяць з качэргамі і нікога не пускаюць. Што тут рабіць? Адляцеў ён

12. Зак. 3433

трошкі ад вады ды так, як ляцеў, і кінуў істужкі. Бабы пабеглі збіраць істужкі, а крук скоранька к вадзе, зачарпнуў у абедзве пляшачкі і паляцеў. Узяў Іванька ваду, аджывіў каня, аддаў круку кручанёнка-дзіцёнка і паехалі ў двор.

Аддаў Іванька ваду гаючую і жывучую Дзеўцы-Паланянцы; яна і гаворыць яму:

— Можа ты мне маніш, трэба цябе пасеч!

Іванька кажа:

— Сячы сабе!

Узяла яна тапор і пасекла Іваньку на дробныя частачкі. Тады ўзяла гаючай вады, спрыснула яго — цела згаілася. Узяла жывучай вады ды спрыснула — Іванька ўстаў.

— Ах, — кажа, — як я смашна быў заснуў!

Быў Іванька прыгожы, а то яшчэ прыгажэйшы стаў! Пан тады кажа Дзеўцы-Паланянцы:

— Зрабі мне гэтак!

Дзеўка-Паланянка ўзяла сякерку дый пасекла пана на дробныя кавалачкі, улажыла ў гаршчочак, зварыла і сабакам выкінула. А Іванька з Дзеўкай-Паланянкай пажаніліся і сталі жыць у панскіх палацах.

Рогі

У некатарым царстве, у некатарым гасударстве, ці можа ў тым, што мы жывём, жыў сабе чалавек. І было ў яго тры сынкі, як саколікі. Ён іх парасціў, пагадаваў, пуць ім падаваў, а дзяліць ніводнага не дзяліў да смерці да свае. Колькі там часу прайшло, старык сваіх сыноў сабраў і гаворыць ім:

— Мае сынкі, я ўжо збіраюся ўміраць, і трэба мне вас раздзяліць. Вазьміце вы мяне на бераг к сіняму мору, ды перанясіце цераз мора на востраў пад зялёны дуб: я вас там раздзялю.

Яго сыны ўзялі і панеслі. Неслі напераменку, кажан па-нямногу. Можа яны пранеслі яго тры дні, можа больш, пакуль данеслі да месца. А пад зялёным дубам ды стаяла ў яго скрынка. Ён вынімае з тае скрынкі торбачку, дае большаму сыну і пытае:

— Ці даволен ты, мой сын, маёй наградай?

Ён адказвае:

— Дзелаць нечага, даволен!

А сам бачыць, што няма нічога ў ёй, у торбачцы — пустая. І недаволен, і баіцца бацьку сердзіць.

Вынімае бацька другому сыну, сярэдняму, ражок, што трубяць, і зноў кажа:

– Ну, ці даволен ты, мой сын, маёй наградай?

Ён адказвае:

– Дзелаць нечага, даволен!

Тады бацька вынімае меншаму сыну, халастому – а тыя два жанатыя – рушнічок і зноў пытае:

– Ці даволен ты, мой сын, маёй наградай?

І ён адказвае, як браты.

Тады ён і расказвае сынам. Большаму сыну кажа:

– Вось, мой сын! Ты пры хазяйстве жывеш, у цябе ўсякія расходы хазяйскія. Ты гэту торбачку, калі нада, скалатні – будзе яна табе поўная. Выбярэш з яе, што нада, і павесіш. А калі яшчэ нада, зноў скалатні – зноў яна будзе поўная. І пакуль твая жысць – будзе з цябе!

А другому, сярэдняму:

– А ты, мой сын, па лясніцкай часці ходзіш, па лясах; случай табе ўсякі бывае. Стрэціць цябе непрыяцель, ці ўдвух, ці ўтрох – колькі случыцца, – дык ты ў адзін канец ражка затрубі, дык табе помач і будзе, колькі табе трэба. А ў другі кончык затрубіш, дык яны зноў убяруцца ў ражок!

– А ты, меншы мой сын, – халасты; табе яшчэ нічога не трэба; табе трэба толькі, каб з дзеўкамі пагуляць. Дык ты вазьмі рушнічок раскаці ды скажы: «Рушнічок, раскаціся, добры маладзец, садзіся, нясі мяне туды і туды, – куды хочаш!»

Тады і пытае ў іх:

– А што, мае сынкі, ці давольны вы маёй наградай?

Яны яму гавораць:

– Давольны!

Яны з радасці ўзялі свайго бацьку ды панеслі дамоў. Туды неслі тры дні, а адтуль за паўтара справіліся. Прынеслі яго дамоў. Ён колькі ўрэмя пажыў ды і памёр. Сыны сталі жыць разам, брат з братам.

І праявілася за дзевяць зямель, у дзясятым царстве, у цара дачка, такая прыгожая і карцёжніца бальшая. Колькі к ёй кавалераў не наязджала, дык яна ў карты абыграе, ды тады і выб'е. Пачуў пра гэта халасты і давай у большага брата прасіць торбачкі. Большы брат не хацеў яму даць:

– Перавядзеш і нічога з цябе не будзе!

Доўга цягаліся, а ўрэшце брат торбачку даў. Ён выйшаў на двор, выняў рушнічок ды кажа:

12*. Зак. 3433

— Рушнічок, раскаціся, добры маладзец, садзіся, нясі мяне к той царэўне!

Прыляцеў туды, увайшоў у горад, купіў сабе харошую адзежу, купецкую, адзеўся ды ходзіць па горадзе, і пытае ў тых людзей:

— Як бы мне к вашай княжне падысці?

Яны яму кажуць:

— Не гэткія былі, яна іх абыгрывала, а цябе нечага абыгрываць!

— А ўжо ж паспрабуем, што з гэтага будзе!

Яны яго і прывялі да часавых. Часавыя прапусцілі. Ён увайшоў у горніцу, паздраставаўся і сеў піраваць. Папілі-пагулялі і давай у карты граць. Гралі некалькі дзён, некалькі сутак: яна ўсё адбірае грошы, а ён усё з торбачкі калоціць. Яна ў яго пытае:

— Вот што, мой мілы друг, любезны! З кім я грала — абыгрывала, ну цябе не абыграць. Адкуль ты гэтыя грошы бярэш? Відна, я твая!

— А ўжо ж мая.

Ну, бросілі ў карты гуляць і селі хлеб-соль есці. Яна яго харашэнька напаіла і стала пытаць.

— Усё роўна, я твая! Скажы мне праўду, адкуль ты гэтыя грошы бярэш?

Чалавек выпіў — розум паслабеў — і сказаў, адкуль грошы ён бярэ:

— У мяне ёсць такая бацькава торбачка; не мая, а большага брата. Дык я яе буду калаціць, а яна ўсё будзе поўная...

Яна тады яму яшчэ крапчэйшага напітку дала, каб ён упіўся болей.

Піў ён, піў, пакуль напіўся, ды і з ног зваліўся. Царэўна яго тады абабрала, торбачку ўзяла, гукнула сваіх часавых, ды як дала яму казацкіх нагаяў! Выбіла харашэнька, ды і за дзверы выпіхнула. Ён праспаўся, праглуздаўся, паглядзеў — няма торбачкі, толькі рушнічок! Ён рушнічок выняў, разаслаў.

— Рушнічок, раскаціся, добры маладзец, садзіся, нясі мяне дамоў!

Прыскочыў дамоў, стаў у сярэдняга брата прасіць ражка. Сярэдні брат стаў на яго сварыцца:

— Што? Перавёў большага брата награду, перавядзеш і маю!

— Што Бог дасць, тое і будзе: можа вярну і тую — і тваю, і сваю.

Сярэдняму брату дзелаць нечага: даў яму ражок. Малодшы брат выйшаў на двор, рушнічок выняў, разлажыў:

— Рушнічок, раскаціся, добры маладзец, садзіся, нясі мяне к той царэўне!

Ён зноў на месцы. Ля таго горада астанавіўся на полі і стаў у ражок граць. Датуль граў, пакуль увесь той горад войскам абняў. У таго цара няма столькі сілы, а ў яго рознае войска: і казакі, і жандары, і якое толькі на свеце ёсць. Распяў белы шацёр, паставіў часавых, абняў увесь горад пушкамі, розным прыпасам і смаліць у горад!

І кажа меншы брат:

— Разару ўсё царства, горад, затым што тут жывуць не цар з царэўнай, а зладзеі. Як ім можна было мяне абкрасці!

Цар той выйшаў на двор, глянуў у празорную трубу і спужаўся, што няма яму сілы, няма ў яго столькі войска, нечым яму бараніцца. Ён стаў на сваю дачку, на царэўну, сварыцца:

— Ідзі, мая дачка, перапрасі, бо цераз цябе нам усім галовы пакласці. Не трэба было табе чапаць тую торбачку.

Царэўна зараз жа надзелася ў харошае плацце, узяла з сабою прыслугу і пайшла да яго з просьбай. Падыходзіць да яго шатра — часавыя яе не пускаюць:

— Куды ідзеш, караўка нямытая? Ты яго раз абабрала.

Яна горка плача і просіць, як можна просіць, каб яны яе прапусцілі.

А ён не спіць, усё чуе ды толькі яе муштруе. Падаждаўшы, яна падыходзіць другі раз:

— Здзелайце міласць, прапусціце мяне к свайму гаспадару!

Яны яе ў грудзі, не пускаюць, кажуць, што гасудар яшчэ спіць, не ўстаў.

А ён не спіць, ды ўсё яе так муштруе.

За трэцім разам прыйшла, ён вялеў прапусціць часавым. Яна падышла к яму, укленчыла, стала плакаць, стала прасіць:

— Друг мой любезны, прасці мяне! Пасля гэтага не буду ўжо так рабіць. Усё роўна ты мой, я твая!

Ён сеў, давай яе гасціць з сваімі часавымі, і яе прыслугу прыняў. Папіравалі-пагулялі, і стала яна прасіць яго ў свой дом з яго дружынаю. Ён узяў сваю дружыну і яе прыслугу і пайшлі ў яе дом, і сталі там піць і гуляць. Пілі-гулялі некалькі ўрэмя. Тады, царэўна зноў яму харошых напіткаў паднесла, каб ён ап'янеў, і зноў давай у яго спрашваць.

— Адкуль ты набраў столькі войска, што ў майго бацюшкі столькі няма, і як гэта ты ка мне прыстаўляешся з далёкай стараны?

Ён, выпіўшы добра, ды і прызнаўся ёй:

— У мяне ёсць такі ражок, што як у яго затрублю, дык яшчэ ў пяць разоў набярэцца столькі. У адзін канец затрублю, — яно набярэцца, а ў другі канец затрублю, — яно зноў убярэцца ўсё. І ёсць у мяне такі рушнічок: куды ўгодна ён мяне занясе і зноў дамоў прынясе.

Яна яго яшчэ больш падпаіла крапчэйшымі напіткамі. Ён датуль піў, пакуль і заснуў. Яна яго харашэнька абабрала: узяла ражок, узяла рушнічок, выйшла на ганкі і давай трубіць у ражок у другі канец. Патуль трубіла, пакуль ўсё войска ўтрубіла і часавыя яго паўцякалі. Толькі засталіся яе часавыя, яе слугі, а яго няма нікога. Яна сваіх часавых гукнула, яго ўзбудзіла, вывела на двор, ды дала яму такіх нагаяў казацкіх, колькі яму ўлезла. Выцягнулі яго за горад ды і ўкінулі ў балку. Ён колькі ўрэмя праляжаў, пакуль прачухаўся пасля чэсці, тады папоўз кой-як ровам тым і пайшоў, не чаяў ужо жывым быць. Нельга яму і дамоў ісці, патаму абкрадзен увесь. Дык ён сабе думае: «Пайду, ці не найду дзе якую пропасць — упрапасціцца, бо мне дамоў нельга вярнуцца: і братоў баюся, і не з чым».

Ішоў ён колькі ўрэмя — ці дзень, ці два, ці можа і тры берагам, паўз балота, чуе — яблыкамі пахне. Ён сабе думае: «Пайду, ці не найду дзе яблычка смáгу прагнаць — бо ўжо рот заросшы смагай — недзе ані напіцца, ані ўкусіць чаго».

Найшоў яблыню рагатую, кашлатую; сарваў яблычка і ўкусіў таго яблычка. Як параслі на ім рогі! Такія, як на яблыньцы! Было яму ліха, ды і пагорала! То ішоў, дык нічога хоць не чапаў, а то ідзе, дык бярэзнік скобліць рагамі!

Прайшоў колькі ўрэмя — ці дзень, ці два, ці можа тры, паскабліў рагамі бярэзнік, ужо чуе зноў яблычны дух. Ён сабе думае так: «Пайду, ці не з'ем ужо такога яблыка, каб ужо прапасці!»

Стыдна ўжо выйсці і на свет божы з гэтакай карай. Адна кара, што рогі, другая кара, што пабіты крэпка бізунамі.

Найшоў яблыню, харошанькую яблыню, сарваў яблычка, укусіў — і адпалі ўсе яго рогі. І стаў ён яшчэ лепшы за таго як быў: і здаровы, і боль уся ўнялася. Ён яшчэ нарваў яблык, дастаў хустачку — была ў яго ў карманіку, — завярнуў іх ды і пайшоў тым следам, каторым скабліў бярэзнік рагамі. Прыйшоў да той яблыні да рагатай, нарваў і тых яблык ды ў другое месца паклаў. Ды і пайшоў у горад у той самы зноў. Ажно нанімае цар работнікаў засаджваць сад у сябе. Колькі ўрэмя ён яго засаджвае, а сад усё сохне. Нанімае цар садоўнікаў. Ён і аб'явіўся:

— Я магу сад садзіць!

Данеслі гэта цару, што такі і такі хлопец паднімаецца быць за садоўніка. Выклікае цар яго і пытае:

— Можаш ты сад садзіць?

— Чаму не, магу.

Цар яго прыстаўляе к народам, а той гаворыць:

— Я не хачу з людзьмі садзіць, адвядзіце мне ў другім месцы, з другога крыла!

Паказалі яму другое месца, ён і стаў займацца работай.

Гэта казка скора кажацца, ды няскора дзела ішло.

Народ садзіць сад — ён сохне, а ён садзіць — расце, і цвіце, і яблыкі растуць.

Па заканчэнні дзела пайшлі глядзець работу. Пайшлі, дзе садзілі народы — няма нічога, як было, так і ёсць — пасохла ўсё. Яны пасмяяліся і кажуць:

— Пойдзем глядзець новага садоўніка работу, — у яго работа добрая: і расце, і цвіце, і яблыкі растуць, і польза вялікая.

Данеслі яны самому цару, што не трэба больш нікога браць і плаціць, акрамя новага садоўніка: няхай жыве і садзіць сад. Цар выстраіў яму святлічку і прыставіў к яму дзявіцу, каб яму служыла, пішч гатавала, падносіла кушанне, прыбірала, абмывала. Ён і заняўся работай. І пачала царэўніна служанка хадзіць да яго на гулянкі, і ён пачаў яе прывучаць да сябе і кажа:

— Ты красівая дзявіца, а то б яшчэ пакрасівела, калі б з'ела майго яблыка, што я табе дам. Мудрэй бы была за сваю царэўну!

Ну, гэта просіць:

— Пажалуста, дай мне яблычка!

Ён ёй яблычка харошае выняў і даў. Яна яго з'ела — то была красівая, а то яшчэ пакрасівела, што яе і царэўна не ўвазнала. І пытае ў яе:

— Дзе ты такой масці набрала, нарумянілася?

— Гэта мне даў садоўнік новы яблыка, дык я як з'ела, дык і падужэла, і папрыгажэла, і павесялела.

Царэўна кажа:

— Хадзем жа мы патаргуем і мне яблыка!

Ну, і пайшлі таргаваць яблыка. Прыходзяць к садоўніку і таргуюць. Ён дае не тое яблыка, а другое — рагатае — і просіць за яго, што сам хоча. Садоўнік яблычка ёй паклаў, грошы ад яе ўзяў і гаворыць:

— Ты ж не еж яго цяпер, а з'ясі заўтра ўранні.

А для таго ён ўрэмя прадаўжае, каб уцячы адтуль. Узяла яна яблычка, пайшлі яны з святліцы. Ён святліцу зачыніў, усё сваё сабраў, ды сам — марш!

Гэта казка скора кажацца, ды няскора дзела ішло.

Пакуль царэўна пераначавала, ды садоўнік скрыўся ў горадзе, і няма нікога ў святліцы. Назаўтра ўранні памылася царэўна і з'ела таго яблыка. Як параслі на царэўне рогі, дык не месцяцца і ў комнаце. Што хоча каторы зламаць — баліць; хоча сарваць — баліць; і не ўходзіць у дзверы, не можна выйсці вон. Цар кажа:

— Вось мая дачка! Гэта, верна, ён самы! Будзеш ты цяпер гараваць, было табе не дзелаць такіх праступкаў!

Здзелалі вобыск па ўсіх гарадах, ці не знойдуць якога знахара, якога чалавека, каб ён збавіць мог. Той жа самы хлопец купіў ксяндзоўскае плацце, надзеўся так, як ксёндз, наўчыўся маленька грамаце і аб'явіўся:

— Я магу вычытаць ёй усё, толькі каб яна сазналася ў сваіх грахах.

Прыставілі яго к ёй. І стаў пытацца грахоў.

— Дзіцятка, можа ты каго абідзела? Можа хто на цябе плачацца?

Ну, яна і прызналася:

— Торбачку ўзяла ў такога і такога кавалера.

Ён кажа:

— Аддай, дзіцятка, гэта мне, гэта трэба на касцёл аддаць.

Яна аддала яму торбачку. Ён тады стаў чытаць малітву — што чытае, а што маніць, патаму грамаце знаў мала, а гэта толькі так, каб як-небудзь ды сваё ўзяць яму.

— Не, дзіцятка: яшчэ не ўсе грахі! Яшчэ нешта заняла ў людзей, і тое аддай на касцёл!

Яна і ражок аддала яму і рушнічок аддала. Ён тады вялеў тапіць лазню і вялеў прыставіць шэсцьдзесят музыкаў. Вытапілі лазню, прыставілі музыкаў, узялі царэўну пад рукі і павялі ў лазню. Ён узяў з яе рукі персцень і ўбіў пад брусам. Раздзеў яе і крыкнуў на музыкаў:

— Грайце!

Музыкі зайгралі, ён як яе ўзяў нагаем, дык зняў ёй радзімую шкуру з пят і да галавы. Тады вакно расчыніў:

— Рушнічок, раскаціся, добры маладзец, садзіся, нясі мяне к братам!

А яе так і кінуў. Тыя музыкі гралі-гралі, ды і стаміліся. І няма ніякага адзыву з лазні. Яны пайшлі, дзверы разламалі, ажно царэўна вісіць пад брусам. Яны адвязалі, адтуль яе вывелі — кроў з яе цячэ... Ну, прыслугі яе абмылі, абчапурылі тыя раны. Бацька і выслаў яе ў свет.

— Ідзі, — кажа, — бо гэта ён сам. Шукай яго, можа дзе зойдзеш!

А ён явіўся к братам. Браты гавораць:

— Годзе табе бадзяцца па свету! Жаніся ўжо тут, ды будзем жыць, — добра, што сваё паўзыскваў!

— Не, братцы, не буду жаніцца, падажду!

Пражыў можа год-паўтара, а можа паўгода — невядома колькі — выехалі яны ўсе ўтраіх з сахамі на поле работаць. Работаюць яны — ажно яна ідзе шляхам. Малодшы і кажа:

— Вы казалі, каб я жаніўся, — во мая жонка ідзе!

Яны засмяяліся, — ведама, бачаць, гэтакае цуда. Падыходзіць яна да яго, абняла яго ногі, стала цалаваць, стала прасіць:

— Прасці мяне! Што было, тое прайшло, а цяперака я твая, што хочаш, то са мной і дзелай, бо мне ўжо дамоў не варочацца адсюль!

Яны сабраліся, паехалі дамоў, узялі яе з сабою. Едуць дзярэўняй, хто ўбачыць — смяюцца. Прыехалі. Прыняў яе за госця і даў ёй яблычка харошае. Яна як з'ела, — дык то была прыгожая, а то яшчэ ў пяць разоў папрыгажэла! Рогі з яе спалі, і боль унялася. Ну і пачалі вяселле гуляць. Згулялі вяселле і паслалі к бацьку паклон, што благапалучна ўсё. Бацька даў многа прыданага. І цяпер жывуць.

І я там сляпуючы быў, мёд-віно піў, па губах цякло, а ў рот не папала.

Івашка-мядзведжае вушка

Жыў сабе чалавек, і была ў яго хазяйка. І пайшла яна ў лес у грыбы, і заблудзілася. Налучыўся на яе той жа час мядзведзь. Ён яе ўзяў ды і занёс к сабе. Пажыла яна гады тры і радзіла сына. Дала яна яму імя-празванне Івашка-мядзведжае вушка. Пабыў ён гады тры і рос не па гадах, ды па часах, не па часах, ды па мінутах. Вырас ён і гаворыць:

— Маці, я не буду з табой жыць і з мядзведзем, я пайду ад цябе.

Пайшоў сабе, ідзе дарогай і сустракае чалавека. Той гаворыць:

— Здрастуй, Івашка-мядзведжае вушка!

— Добрае здароўе, Дуб-Дубавік!

— А куды ты ідзеш? — пытае Дуб-Дубавік у Івашкі-мядзведжага вушка.

— Пайду ў свет.

– Ах, брат, пайду і я з табой.

– Ну, пойдзем!

Колькі яны там ішлі, бачаць – стаіць чалавек. Яны гавораць:

– Здрастуй, Гара-Гаравік!

– Добрае здароўе, Івашка-мядзведжае вушка і Дуб-Дубавік! Куды вы ідзеця?

– Ідзём у свет!

– Пайду і я з вамі!

– Ну, хадзі, – гаворыць Івашка-мядзведжае вушка.

Ну, яны пайшлі ўтрох. Ішлі, ішлі і нашлі яны сабе дом.

– Вот, братцы, тут цяпер і будзем жыць. Ты, Гара-Гаравік, аставайся абед варыць, а мы пойдзем на ахоту.

Той січас узяў вала зарэзаў, аблупіў, у кацёл уклаў, цяпло расклаў і давай варыць. Толькі гэта гавядзіна закіпела, нехта ідзе, стукае ў дзверы і кажа:

– Адчыні, хто ў маім доме ёсць!

Гэта Бяссмертны Кашчэй, ён сам з кокаць, барада з локаць. Ён яму адчыніў.

– Уссадзі мяне на лаўку.

Ён узяў і ўссадзіў яго.

– Ну, дай мне есці!

Ён яму і даў вала. Кашчэй гэтага вала з'еў, тады ўзяў паласу ў яго выкраіў з плячэй і ўляцеў. Ну, таму некалі дажыдацца, а трэба другога рэзаць вала. Абед трэба гатаваць. Толькі што ён закіпеў, прыходзяць яго таварышы.

– Ну, – кажуць, – брат, давай абедаць!

Ён выняў зусім яшчэ сырое мяса. Яны сталі есці:

– Як ты варыў? Зусім яно ў цябе сырое!

– Ах, братцы, пакуль дровы нарубіў, спазніўся.

Ну, аднака, ён таго не сказаў ім, што яму такая штука здзелана. Івашка-мядзведжае вушка гаворыць:

– Эх, брат, не стоіць табе! А ну-тка ты, Дуб-Дубавік, аставайся тут, ці не лепш ты згатовіш!

Дуб-Дубавік начаў пачышчы варочацца. Вала зарэзаў, аблупіў, у кацёл уклаў, цяпло расклаў і стаў варыць яго і думае: «Як бы паскарэй». Тут жа і ляціць той самы змей, сам з кокаць, барада з локаць – Кашчэй Бяссмертны, і стукае ў дзверы:

– Хто ў маім доме ёсць, адчыні!

Ён яму адчыніў.

– Перасадзі мяне цераз парог!

Ён перасадзіў.

– Ну, уссадзі мяне на лаўку!

Ён уссадзіў.

– Дай мне есці!

Ён яму даў есці. Кашчэй вала з'еў, паласу выкраіў з яго і паляцеў. Той думае: «От гора!» Пачаў шчэ хутчэй варочацца, зарэзаў другога вала, стаў гатаваць. Ды січас яны і прыходзяць:

– Давай, брат, абедаць!

Ён вынімае зусім сырое мяса. Івашка-мядзведжае вушка і гаворыць:

– Ах, брат ты мой! Я ж думаў, што ты лепш згатуеш, ажно ты яшчэ горш! Аднака ідзіце вы сабе, братцы, на ахоту, а я застануся гатаваць; ці не лепш я вас згатую!

Івашка-мядзведжае вушка вала зарэзаў, уклаў у кацёл і гатовіць. Развёў цяпло. Ды толькі ён згатаваў – ляціць Кашчэй і гаворыць:

– Хто ў маім доме ёсць, адчыні мне!

– Рукі не паадсыхалі, калі трэба, дык адчыніш!

Ён адчыніў.

– А ну, перасадзі мяне цераз парог!

– Ногі не паадсыхалі, пералезеш і сам!

– Уссадзі мяне на лаўку!

– Ногі не паадсыхалі, сам узлезеш!

– Дай мне, – кажа, – паесці!

– Калі нагатаваў, дык паеш! Я нагатаваў не для цябе.

Кашчэй схваціўся ды на яго. Тады Івашка-мядзведжае вушка ўхапіў яго за бараду ды пацёг прама ў лес. Узяў раскалоў дуб, засадзіў яго бараду ў дуб ды і забіў клінам.

– Вот ты, – кажа, – тут пасядзі, пакуль таварышы прыдуць!

Прыходзяць таварышы.

– Ну, давайце-ка, братцы, абедаць! Я зварыў не так, як вы. А хочаце, братцы, паабедаўшы паглядзець, што я ўсадзіў у дуба, – бараду ўшчаміў.

Прыйшлі яны ў тое месца, пасматрэлі, ажно яго нету. Вырваўся і паляцеў Кашчэй – барада ў дубе засталася.

– Пойдзем-ка, братцы, паглядзім, куды ён пайшоў, ведзь кроў ёсць!

От яны ўзялі і пайшлі. Увайшлі ў лес у агромны. Тады Івашка-мядзведжае вушка кажа:

– Ну, Дуб-Дубавік, давай дарогу!

Пачаў Дуб-Дубавік ірваць дубы, дарогу прабіраць. Прабралі дарогу, прыйшлі к вялікай гарэ.

– А ну, Гара-Гаравік, раскапай гару!

Гара-Гаравік раскапаў. Перайшлі яны гару, бачаць – ляжыць вялікі камень. І пад той камень нара. Івашка-мядзведжае вушка кажа:

– Вот, братцы, во ён куды палез! Ну, давай валоў рэзаць і пас сшываць. І ўпусціце мяне туды. Я пайду яго шукаць. Ну, а тады, братцы, як год выйдзе, вы далжны прыбыць сюда, і я пас гэты скалатну, і вы мяне выцягніце.

Тады яны ўзялі валоў штук пятнаццаць зарэзалі, зрабілі пас, пачапілі камень і ўпусцілі туды. І яшчэ не хапае.

– Давай, братцы, яшчэ зарэжам штукі тры ды пас надвяжам!

Нашылі і ўпусцілі яго туды. Дасталі глыбіню.

– Ну, вот, цяпер, братцы, спушчайце мяне туды! Толькі глядзіце ж, цяпер я вас прашу, штоб вы былі ў той час, як мяне апушчаеце, цераз год!

Упусцілі яго туды, ён і пайшоў. Бачыць – стаіць дом медны. Прыходзіць ён у той дом, сядзіць там дзявіца.

– Ах, – гаворыць, – здрастуй, Івашка-мядзведжае вушка! Слыхам было слыхаць, а цяпер і ў глазы відаць, зачым ты ходзіш сюды. Мы колькі тут жывём, а рускага чалавека не бачылі. Ну, аднака, ты сваю галаву занёс сюды, – мы жывём у Бяссмертнага Кашчэя.

– Ну, я таго і шукаю!

– Давай мы з табой жаніцца!

Ён гаворыць:

– Я пайду Бяссмертнага Кашчэя шукаць!

– Эх, ты як пойдзеш, там яшчэ крашай мяне ёсць, ты на мяне забудзеш.

– Не, – кажа, – я й цябе вазьму адсюль.

Ну, ён пераначаваў, назаўтра ўстаў, памыўся, Богу памаліўся і пайшоў. Ідзе, аж стаіць другі дом. Сярэбраны.

– Здрастуй, – гаворыць, – дзеўка!

– Здрастуй, здрастуй, Івашка-мядзведжае вушка! Слыхам было слыхаць, а цяпер і ў глазы відаць, зачым ты ходзіш сюды. Мы колькі тут жывём, а рускага чалавека не бачылі. Ну, аднака, ты сваю галаву занёс сюды, – мы жывём у Бяссмертнага Кашчэя!

– Ну, я таго і шукаю, я за ім і іду, за [паганым] Бяссмертным Кашчэем.

– Ах, Івашка-мядзведжае вушка, давай, – кажа, – з табой жаніцца!

– Не, пайду Бяссмертнага Кашчэя шукаць!

— Ах, ты як пойдзеш, там яшчэ крашай мяне ёсць, ты і на мяне забудзеш.

— Не, я не забуду, я і цябе вазьму.

Ды і пайшоў, пераначаваўшы. Стаіць трэці дом — ды залаты. Ён заходзіць у той дом — сядзіць красівая дзеўка, вышывае.

— А, здрастуй, — гаворыць, — Івашка-мядзведжае вушка! Ці па волі, ці па няволі зайшоў сюды, буйну галаву занёс? Здзесь Бяссмертны Кашчэй, дык ён цябе з'есць!

— Ну, я яго шукаю!

— Ды ці шукаеш, ці не шукаеш, а ён тут не такі, як на тым свеце — на гэтым свеце ён сільней! Ну, на ж ты, паеш, і зраблю я цябе булаўкай і ўторну ў падушку.

— Ну, пажалуста, і распрасі, дзе яго смерць.

У скорым урэмю прылятае Бяссмертны Кашчэй і кажа:

— Фе, русь-кось пахне!

Ну, яна яму адказвае:

— Ах, душанька, ты па Русі лятаў, Русі набраўся, так табе быта аддае тут.

— Я тут колькі жыву, а рускага чалавека не бачыў!

Унясла яна яму гарачых карцеч, ён наглытаўся. Лёг сабе і ляжыць. Яна кажа:

— Душанька, колькі мы з табой жывём! Ну, крый Бог, нас хто абідзе — крый Бог, твае смерці.

Ён зарагатаў:

— Ха-ха-ха! Маёй смерці нету. Мая смерць: у моры скрыня, а ў скрыні заяц, а ў зайцы вутка, а ў вутцы яйцо. Вот то мая смерць!

Устаў і паляцеў гэты Бяссмертны Кашчэй. Яна тады яго і выпусціла, Івашку-мядзведжае вушка, і кажа:

— Знаеш, друг мой, дзе яго смерць? Яго смерць: у моры скрыня, а ў скрыні заяц, а ў зайцы вутка, а ў вутцы яйцо: штоб яйцо ты тое дастаў ды ўдарыў яму ў лоб, от яму і смерць — дык дзе ты дастанеш?

Ён узяў сабе ружайцо і пайшоў.

Сколька ён урэмя ішоў, што баліць ажно яго шкура; есці хоча. Бяжыць воўк. «Ах, — думае, — вазьму ўб'ю, хаця ваўка наемся». Толькі ён злажыўся біць, а воўк і кажа:

— Ах, Івашка-мядзведжае вушка, не бі мяне, я табе пры злой гадзіне знадаблюся!

Так Івашка-мядзведжае вушка і пайшоў, не стаў біць ваўка. Ішоў, ішоў, аж шкура яго баліць. Думае: «Ну, хто стрэнецца, уб'ю ды з'ем». Бача — ляціць коршык. Ён склаўся. А коршык яму кажа:

— Ах, Івашка-мядзведжае вушка, не бі мяне, я табе знадаблюся пры злой гадзіне!

Так ён і пайшоў і яго не стаў біць. Колькі ён там ішоў, прыходзіць к мору, аж ляжыць рак такі агромны. Івашка думае: «Адсяку яго палавіну ды з'ем. Вот жа папраўлюся!»

Рак кажа:

— Ах, Івашка-мядзведжае вушка! Ты бачыш, што я гарую — палавіна на беразе, палавіна ў вадзе. Вот ты вазьмі кол ды спіхні мяне ў ваду. Я табе ў злой гадзіне знадаблюся.

Івашка-мядзведжае вушка ўзяў кол і скаціў яго ў ваду. Рак гаворыць:

— Ну, благадару табе, Івашка-мядзведжае вушка, што табе трэба, сказывай!

— А вот што мне трэба. Я прыйшоў сюды за смерцю Кашчэя Бяссмертнага. Ёсць у моры скрыня, а ў скрыні заяц, а ў зайцы вутка, а ў вутцы яйцо!

— Я табе яе дастаўлю.

Так ён папоўз і цягне скрыню перад сабою. Івашка ўзяў гэту скрыню, разбіў крышку, толькі адчыніў — заяц выскачыў і пабег.

— Ах, Бог мой, дзе воўк дзеўся, што казаў «я табе пры злой гадзіне знадаблюся», — каб ён мне ўлавіў гэтага зайца.

Так той жа час воўк і схваціў яго. Івашка ўзяў яго разадраў. Вутка з яго пыр! — і паляцела. Ён, стоючы, і гаворыць:

— Дзе гэта дзеўся той коршык, каб ён мне яе ўлавіў.

Толькі ён сказаў, адкуль узяўся коршык, улавіў тую вутку. Івашка ўзяў разадраў вутку, дастаў яйцо. Ну, яно гразнае: «Ах, панясу ў мора, памыю». Стаў мыць, яйцо гэта пакацілася прама ў мора. Ён, стоючы, і кажа:

— Ах, Божа мой, Божа, што як бы той рак ды мне гэта яйцо падаў!

Так і нясе той рак яйцо яму. Ён узяў і пайшоў. Прыходзіць прама к самаму Бяссмертнаму Кашчэю. Так як ішоў, так прама ў дом. Бяссмертны Кашчэй, як толькі ён увайшоў, — глядзь на яго і кажа:

— Тут Івашка-мядзведжае вушка?

— А ўжо ж тут!

Так Кашчэй усхваціўся, прама к яму і кінуўся. Івашка яго ўдарыў тым яйцом прама ў лоб. Так Бяссмертны Кашчэй кажа:

— Ах, вот мая смерць!

Забіў Івашка Бяссмертнага Кашчэя. Тады кажа:

— Ну, красная дзеўка, я цябе вазьму, а дома гэтага жалка, як мы дом забярэм?

– Я, – кажа, – зараз забяру!

Узяла яйцо, абкатнула кругом, так гэты дом увабраўся ўвесь чыста ў яйцо. Тады Івашка-мядзведжае вушка ўзяў яго ў кішэню ўклаў, і пайшлі.

Прыходзяць к другому дому. Той залаты ўзялі, і шчэ прыходзяць к сярэбранаму.

– Што ж, – кажа, – красная дзеўка, я цябе забяру, а як жа дом забраць?

– Я дом гэты січас забяру!

Узяла яйцо, абкатнула кругом, так гэты дом увабраўся ўвесь чыста ў яйцо. Тады Івашка-мядзведжае вушка ўклаў яго ў кішэню, і пайшлі. Прыходзяць яны к трэцяму дому, к меднаму. Івашка-мядзведжае вушка і кажа:

– Ну вот, я цябе забяру, а як жа ты дом забярэш, дома шкада!

– Эх, – кажа, – я дом січас забяру!

Яна ўзяла яйцо, абкатнула кругом, так гэты дом увабраўся ўвесь чыста ў яйцо. Тады Івашка-мядзведжае вушка ўклаў і яго ў кішэню, і пайшлі. Прыходзяць на тое месца – акурат год прайшоў. Узяў ён і пасадзіў гэту, з меднага дому, і тарганўў той пас. Яны і пацягнулі. Выцягнулі і пачалі адзін з адным біцца. Той гаворыць:

– Мне.

А той:

– Гэта мне.

А дзеўка гэта кажа:

– Стой, не біцеся, там яшчэ крашай мяне ёсць!

Тады яны ўзялі, спусцілі зноў пас. Івашка пасадзіў з сярэбранага дому дзевушку. Яны пацягнулі. Выцягнулі і сталі зноў біцца. Адзін гаворыць:

– Мне.

А другі:

– Гэта мне.

А дзеўка гэта кажа:

– Стой, не біцеся, там яшчэ дзевушка крашай мяне ёсць!

Яны ўпусцілі пас: ён пасадзіў і трэцюю, што з залатога дому. Тады выцягнулі.

– Ну, – кажуць, – гэта нам па адной, а трэцяя будзе нам за чалядку, служыць будзе нам. А яго, брат, упусцім пас, уцягнем упол і перарэжам – няхай ён уб'ецца.

Упусцілі пас. Ён тады зноў узяў пудоў ля сто зачапіў камень і тарганўў пас, і сам адышоў дужа далёка. Яны і пацягнулі яго.

Толькі ўпол света ўцягнулі, пас перарубілі, і гудзе той камень назад. Івашка кажа:

— Ах, Божа мой, вот бы гэта было мне!

Зажурыўся і пайшоў адзін: «Як бы мне на той свет дастацца?»

І надышла дужа хмара вялікая. Ён і думае: «Пайду я пад дуб схаваюся, што б я не змок». Прыходзіць пад дуб, стаў і чуе: крычаць пціцы дужа крэпка. Ён тады:

— Ох, Божа мой, як пойдзе хмара, засячэ іх дождж! Узлезу я ды іх прыкрыю.

Ён узлез на дуб і распяўся над гняздом, і прыкрыў гэтых дзяцей, пакудава хмара не прайшла.

Калі распагодзілася, ён узяў злез і схараніўся [пад тым дубам]. Не па доўгім часе ляціць пціца-Полугрыца і пытае:

— Ах, дзеткі мае, хто вас прыкрыў ад гэтай хмары? Я ўжо думала, што вы жывы не будзеце.

Яны кажуць:

— Якісь чалавек!

Яна і крычыць:

— Ах, чалавек, што ты за гэта хочаш?

Ён адказвае пціцы-Полугрыцы:

— Я нічога з цябе не хачу, толькі штоб ты мяне даставіла на той свет!

Яна яму і кажа:

— Ідзі набі дзве бочкі мяса, дык я цябе дастаўлю!

— Толькі чым жа мне, якім мясам?

— А вот бы лягушак, мышэй, гадаў, якую звярыну пападзеш, такую бі — і складай у бочкі. Тады мне і скажаш, я цябе панясу.

Пайшоў Івашка-мядзведжае вушка і пачаў біць розныя рознасці: і вужоў, і лягушак, і мышэй — што толькі на свеце ёсць — і складаў у бочку. Набіў і прыходзіць.

— Ну, я ўжо набіў.

Апускаецца пціца-Полугрыца.

— Ну, — кажа, — надзявай мне на адно крыло бочку і на другое, а сам садзіся пасярод. І глядзі: управа гляну — з правай бочкі падай, улева гляну — з левай бочкі падай, і як гляну, так і кідай!

Ну, і панесла яна. Стала пціца-Полугрыца што далей, то вышэй угару падымацца. Як яна на бакі пазірае, так ён гавядзіну кідае. Так ён кідаў, і не даляцелі яны больш як сажань на пяць — ужо гавядзіны не стала. Пціца-Полугрыца ў адзін бок зірнула — няма, у другі бок зірнула — няма, пачала маленька ўніз апускацца. Івашка-мядзведжае вушка ўрабеў. Узяў адрэзаў свае ікры.

Як яна зірнула, ён і ўкінуў — так яна зразу сажані на два ўгару ўсхвацілася. Зірнула яна ў другі бок, ён адрэзаў другія ікры і ўкінуў іх у рот. Ну, яна яго ўжо вынесла і пытаецца:

— Скажы, колькі ты мне гавядзіны даваў — ну смашней гэтыя не было. Што гэта за гавядзіна?

А ён кажа:

— Я адрэзаў свае ікры.

— А ну, пакажы!

Ён узяў выставіў. Яна хакнула, яно зразу прырасло. Ён другую выставіў — яна зноў хакнула, і другая болька загаілася.

— Ну, цяпер ідзі паскарэй, ужо твае таварышы скора будуць жаніцца. Яны б даўно жаніліся, толькі без цябе нічога не будзе!

Ён пайшоў — прыходзіць у горад. Сказаўся масцеравым і сапожнікам, шаўцом, значыцца. Ну, аднака ж, ён шыць не ўмее — толькі ён стаў у шаўца кваціраваць. А тая дзевушка самая паследняя, што была ў залатым доме, кажа:

— Калі ты мне пашыеш такія чаравічкі, як у мяне былі ў тым залатым доме, дык я тады ўжо, так таму і быць, з табой буду жаніцца.

Так гэты Дуб-Дубавік выйшаў на вуліцу і пытае:

— Хто такія чаравічкі пашые, во столькі грошай дам!

Шавец і кажа Івашку:

— Ах, Іванічка, — а ён называўся ўжо Іванічка-п'янічка — ах, Іванічка-п'янічка, за адзін заказ штоб чаравічкі такія і такія былі, як у гэтыя барыні, — дужа багата грошай дасць!

А ён яму гаворыць:

— Ідзі бяры задатак і гавары, што я спраўлю.

Ён пайшоў, узяў задатак, даў гэтаму Іванічку. І сказана так: штоб к такому-та часу былі чаравічкі гатовы. А Іванічка напіўся, аб гэтым не думае. Гэты шавец і кажа:

— Ах, Іванічка, што гэта будзе?

— А што?

— А як жа! Згадзіўся: калі ўмееш шыць, дык і шый! Мне за гэта, — кажа, — галаву знімуць!

Ванька пайшоў дом раскаціў, чаравічкі ўзяў і аддаў:

— На, нясі, і будуць у цябе пытацца, хто табе іх шыў, ты скажы, што ў мяне ёсць Іванічка-п'янічка!

Ён і панёс. Узялі гэтыя чаравічкі, і дабраў ён сваю астатнюю плату. Яна гаворыць:

— Во гэта акурат, як мае! Во цяпер я табе яшчэ скажу: «Калі ты справіш мне такое плацце, як у мяне, так таму і быць, будзем жаніцца з табою».

Ён, Дуб-Дубавік, выйшаў на базар і гаворыць:

– Эй, вы, партныя, гаспада, ці не можа хто з вас зрабіць такое і такое плацце!

Іванічка-п'янічка і гаворыць:

– Паднімайся, бяры задатку пабольш.

Ён узяў задатак і прыходзіць.

– На табе грошы, ну толькі ці зробім, Іванічка?

– Зробім, не бойся!

Ужо гэтаму шаўцу трэба несці, а тут плацце не гатова.

– Ах, Іванічка, што будзем рабіць?

– Я не знаю! Што ўмеў, то і зрабіў, ты паднімайся!

Пайшоў Іванічка, раскаціў дом і ўзяў плацце.

– На, нясі, дабірай астатнія грошы!

Прынёс і аддаў.

– Вот гэта, – кажа царэўна, – маё! От цяпер харашо! Толькі каб у мяне такі вянок быў! Калі скуеш, то ўжо пэўна, што мы з табой будзем вянчацца!

А Іванічка перайшоў у кузніцу. Выйшаў Дуб-Дубавік на базар і кліча:

– Гаспада кавалі, ці не можаце зрабіць вянок такой-та, як у маёй нявесты быў!

А пачым хто знае, які ён быў. А Іванічка кажа кавалю:

– Кузнец! Ступай, паднімайся!

– Ох, Іванічка, як жа скуём? Мы зробім, які хочаш, толькі як жа не бачыўшы? Ліцо пад ліцо не падвядзеш!

Ён гаворыць:

– Не бойся, бяры грошай паболі!

– Ну, харашо.

Ён пайшоў і падняўся.

– Я, – кажа, – зработаю.

– Зработаеш?

– Зработаю!

– Вот табе грошай столькі-та! Ды глядзі, штоб зрабіў.

Прыходзіць у кузніцу.

– Давай, Іванічка, работаць! Я, брат, гэтага не ўмею, што ўмеў, то рабіў, а гэтага не знаю.

– Ты ж каваль, дык доўжан усякае работаць.

Напіўся Іванічка ды спіць.

– Што, Іванічка, прачынайся, а то галава прапала мая!

Іванічка дамок раскаціў, вянок узяў, прыносіць:

– На, аднясі ды астатнія грошы забярэш!

Каваль панёс гэты вянок. І пытаецца ў яго царэўна:

– Хто ў цябе работае?

– Іванічка-п'янічка!

Запрагае коней, едзе Іванічку глядзець.

– Дзе Іванічка-п'янічка?

Іванічка гэта ўслыхаў – ён узяў лёг да сцяны. Пайшла яна зноў к кавалю і пытаецца ў яго:

– Скажы праўду, ці іменна гэта ён работаў?

– Я вам не скажу – работаў ён ці не, толькі ён мне падае.

Яна зноў к яму. Ён так і ляжыць. От яна прама ў ліцо яму паглядзела.

– Вот, – кажа, – друг мой любезны, я цябе колькі лет ажыдала!

Ну, вот яны і павянчаліся. А Дуб-Дубавік і Гара-Гаравік павянчаліся з меншымі. І сталі жыць ды пажываць кожныя ў сваім доме.

Пакацігарошак

У некаторым царстве і некаторым гасударстве, на моры-акіяне, на востраве на Буяне стаіць дуб зялёны, а пад дубам бык пячоны, і ў яго баку нож тачоны, і гэты ножык дабываецца – бяры еш! І то яшчэ не казка, толькі прыказка, а хто маю казку будзе слухаць, так таму собаль і куніца і прыгожая дзявіца, сто рублёў на вяселле, а пяцьдзясят на прагулянне.

Быў сабе мужык, быў у яго саламяны язык, і меў ён двух сыноў і адну дачку: хаця яна стану простага, але хараства неапісанага. Айцец і маці жылі добра, усё жыццё былі хлебаробамі. Вось айцец гаворыць сынам:

– Дзеці, не трэба спадзявацца на тое, што ёсць, не спадзявацца на тое, што зроблена, а трэба шчыра працаваць.

Адпраўляюцца яны ў чужое панства ў заработкі і бяруць хлеба на тры дні.

– Калі вы той хлеб з'ясце, вам сястра прынясе больш.

А ім было ісці так, як бы цераз Гарадзілаўскі лес. Сястра і гаворыць, што не будзе знаць, куды ім несці. Старэйшы брат гаворыць:

– Мы будзем для цябе дарогу адзначаць, будзем салому трусіць па гэтай дарозе, проста к нам прыйдзеш.

І яны пайшлі і дарогу адзначылі; а ў тым лесе быў вялікі змей. Ён тую размову чуў і пераслаў дарогу ў свой палац. Як выйшла тры дні, адпраўляецца яна к ім з абедам.

Пайшла яна і прыходзіць проста ў змяіны палац. Згубіла шлях-дарогу і гаворыць:

— Куды я зайшла?

Выходзіць к ёй сямігаловы змей і гаворыць:

— Ідзі, ідзі сюды, разумніца! Я цябе даўно чакаю, я да цябе даўно дабіраўся! Ну, як ты харошага айца і маці, яны цябе трымалі пад наглядам, я не мог да цябе дабрацца. Я б не глядзеў, што ты простага роду, даўно была б мая, а ўжо цяпер іменна мая! Забывайся на айца і маці, бо ты ўжо іх бачыць не будзеш, а ў мяне будзеш ты ўсім задаволена.

Браты яе аралі тры дні, і не стала ім чаго есці, яны кінулі араць і прыходзяць дамоў і з вялікай гразою к айцу і маці:

— Чаму вы не прыслалі есці?

Айцец гаворыць, што сястра панесла такога-та дня. Яны гавораць:

— Калі яе ўжо няма, то і не будзе.

— Я пайду, — сказаў адзін, — сваю сястру шукаць, хоць жыццё сваё палажу, а пайду шукаць.

Айцец гаворыць:

— Не ідзі, сынок, бо сваё жыццё загубіш, а яе ўжо не ўбачыш.

А ён гаворыць:

— Пайду!

І прыходзіць ён к таму змею і бачыць яе на дварэ. Яна яму гаворыць:

— Я цяпер няшчасная, я цяпер не твая сястра, а ты не мой брат. Папалася я ў катаржныя рукі.

Брат гаворыць:

— Няхай жа я тут загіну, абы я на цябе наглядзеўся.

Яна яму кажа:

— Пастой ты тут, а я пайду спытаю, што ён скажа на тое, што ты прыйшоў у госці.

Прыходзіць яна к змею ў спальню.

— Што б ты, душанька, зрабіў, каб мой старэйшы брат у госці прыйшоў?

Ён гаворыць:

— За госця прыняў бы.

Яна выйшла і ўводзіць яго ў пакой. Змей устаў з ложка свайго і пачаў частаваць яго, як добры чалавек.

— Ідзі, жонка, прынясі жалезнага бобу і жалезнага хлеба... Ну, еш, швагер.

Узяў яму адрэзаў хлеба, ён узяў хлеб і зернетка бобу, патрымаў і палажыў. Змей гаворыць:

– Напэўна, ты, швагер, сыты, бо ты грэбуеш маім хлебам і соллю. Пойдзем жа цяпер паглядзім: ці ты багацейшы, ці я?

І павёў яго па ўсіх харомах, і ёсць у яго ўсякага дабра безліч. Павёў яго ў стайню, і стаіць у яго дванаццаць жарабцоў, і кожны жарабец на дванаццаць ланцугоў прыкован.

– Ну што, швагер, ты багацейшы ці я?

Ён яму адказвае:

– У мяне таго трэцяй долі няма, што ў швагра.

– Ну, ідзі ж за мною, я табе пакажу штуку.

І прыводзіць яго к калодзе ў чатыры сажні таўшчыні, дванаццаць даўжыні.

– Ці бачыш ты, швагра, тую калоду?

– Бачу, – кажа швагер.

– Калі ты яе без тапара пасячэш, а без агню спаліш, дык пойдзеш дамоў.

А брат гаворыць:

– Хоць тут ты мяне парубі, а я гэтага не зраблю!

– Калі ж ты гэтага не зробіш, досыць табе сюды хадзіць, дураку мужыку, саламянаму языку, а ты са мною пабратаўся! Калі ты мне брат, то і свіння сястра! Ты не толькі са мною размаўляць, не павінен на мяне вокам глянуць, бо ты не варты сюды хадзіць і мой дом паскудзіць!

І забіў яго і вочы выняў, улажыў у чарапок, а яго ўзяў за валасы і павесіў на бэльцы.

Цяпер і другі брат пайшоў шукаць сваю сястру і знайшоў яе на дварэ ў змея.

Яна яму гаворыць:

– Ах, брат! Заб'е ён і цябе так, як першага.

– Няхай заб'е, абы я з табою пабачыўся.

– Пастой жа тут, я пайду запытаюся, што ён скажа.

І прыходзіць яна к змею ў спальню. Ён устаў са свайго ложка.

– Што скажаш, жонка?

– Ах, мілы мой муж! Што б ты рабіў, каб другі мой брат у госці прыйшоў?

– Што б я рабіў? За госця прыняў бы.

Яна гаворыць:

– Можа, прыняў бы яго так, як першага.

– Я першага забіў, бо ён са мною грубіў, не ўмеў са мною гаварыць. Няхай прыходзіць, гэтага я прыму.

Яна выходзіць на двор і гаворыць брату:

– Пакорна абыходзься.

– Давай, жонка, – гаворыць змей, – жалезнага бобу і жалезнага хлеба.

Яна прыносіць паўхлеба і міску бобу.

– Старэйшы твой брат незадаволен быў, можа, мала было, дык вазьмі гэта, а прынясі больш.

– Шчыра дзякую, швагер, бо я есці не хачу.

– Пойдзем жа мы, швагра, паглядзім на маё багацце: ці ты багацейшы, ці я.

І павёў яго па ўсіх сваіх харомах, і бачыць ён, што змей багаты-багаты – незлічона! Прыводзіць яго змей у сваю багатырскую стайню. Стаяць дванаццаць жарабцоў, і кожны на дванаццаць ланцугоў прыкован. Брат гаворыць змею, што ў яго трэцяй долі таго няма.

– Ну, пайдзі ж, я табе пакажу штуку.

І паказаў яму калоду – чатыры сажні таўшчыні, а дванаццаць даўжыні, і гаворыць:

– Бачыш ты тую калоду? Калі ты без тапара яе пасячэш, без агню спаліш, то пойдзеш дадому, а не зробіш – будзеш вісець з братам.

Швагер яму сказаў:

– Хоць цяпер забі, а не зраблю гэтага!

Змей яго забіў, разам валасы звязаў і цераз бэльку перакінуў. Прыходзіць змей у свае палаты і бачыць жонку ў вялікай тузе і жалобе.

– Ах, мужу, ты мой мужу! Што ж ты мне зрабіў? Братоў забіў, а я не маю больш ні роду, ні племені, толькі айца і маці. Прыдай і мяне злой смерці, няхай не буду жыць.

– Не, мілая! Я табе таго не зраблю, а калі б дастаў айца і маці, дык і іх забіў бы, каб ты ні аб кім не думала і весялейшая была б. Няхай жа яны жывуць і кускі жуюць, а мы хлеб, бо ў іх нет.

Пайшла матка па ваду, узяўшы вёдры. Набрала яна вады, ідзе дадому, вельмі плача і думае гаротныя думкі:

– Ах, Божа мой! Чаго я цяпер дачакалася на старасці!

Раптам бачыць яна – коціцца гарохавае зернетка. Узяла яго і з'ела. І нарадзіўся ў яе хлопчык, і расце ён не па гадах, а па гадзінах, як пшоннае цеста на дражджах; і пестуюцца і цалуюцца з ім старыя і аддаюць яго ў школу; каторыя вучыліся гадоў па тры-чатыры, а ён вывучыўся ў адзін год, і не стала яму граматы. Прыходзіць ён са школы к айцу і мацеры.

— Ну, татанька і маманька, аддзякуйце маіх настаўнікаў, бо ўжо мне хадзіць у школу хопіць. І прашу вас сказаць мне праўду: які я ў вас ёсць? Ці я радзіўся першы, ці апошні?

Яны гавораць:

— Ах, сыну наш мілы, ты ў нас апошні.

І сказалі яму па шчырай праўдзе, што ў яго было два браты і сястра.

— А дзе ж яны дзеліся? Калі памерлі, то я не супраціўнік Богу, а калі што зрабілася ад худых людзей, то я магу спагнаць.

Яны яму гавораць:

— Ах, сыну наш мілы! Як жа ты пойдзеш і нас пры старасці, старых людзей, кінеш? Хто нас да смерці дахавае?

Ён ім гаворыць:

— Чый вы раней елі хлеб, той вас будзе хараніць, глядзець і пахавае, а мяне вы не ўтрымаеце, мяне людзі даўно чакаюць. Ну, маманька і татанька, лажымся спаць: ранак мудраней вечара; дасць Бог дзень, дасць Бог і ежу.

Ранкам ён устаў, умыўся, Богу памаліўся і на ўсе чатыры стараны пакланіўся.

— Дазвольце, бацькі, мне перад паходам пагуляць.

Ну, пайшоў сабе на вуліцу гуляць і знаходзіць ён шпільку і прыносіць к айцу і мацеры. Гаворыць ён айцу:

— На табе гэта жалеза, нясі да каваля і зрабі мне булаву сяміпудовую.

Айцец яму нічога не гаворыць, а толькі ў думках думае: «Даў мне Гасподзь дзецішча не так, як людзям; я ж давёў яго да розуму, а ён цяпер з мяне кпіць! Ці ж можа тое быць, каб са шпількі была булава сяміпудовая?»

Айцец, узяўшы грошы, паехаў у горад, купіў жалеза сем пудоў і даў кавалю рабіць булаву. Зрабілі яму булаву сяміпудовую і прывозяць дадому.

Пакацігарошак выходзіць з пакоя, бярэ сваю булаву сяміпудовую і кідае яе за воблакі. І прыходзіць ён да маці.

— Матка, на ў мяне ў галаве пашукай перад паходам, а то мяне бруд заесць.

Вось устаўшы з матчыных кален, выходзіць ён на двор і бачыць нябесныя хмары. Прыпаў ён да сырой зямлі правым вухам і, устаўшы, кліча свайго айца:

— Бацька, хадзі сюды, глядзі, што шуміць і гудзе, мая булава да зямлі ідзе.

Паставіў ён калена проціў сваёй булавы; ударыла яго булава па калене і пераламалася папалам. Ён раззлаваўся на свайго айца.

— Ну, айцец, чаму ты мне не зрабіў булавы з гэтага жалеза, што я табе даў; а калі б ты з яго зрабіў, то яна не зламалася б, а толькі пагнулася б! На ж табе гэтае самае жалеза, ідзі рабі, свайго не прыкладай.

Кавалі ўкінулі жалеза ў агонь і пачалі молатамі біць і цягнуць і зрабілі булаву сяміпудовую, яшчэ і засталося.

Бярэ Пакацігарошак сваю булаву сяміпудовую і адпраўляецца ў пуць, у чыстую дарогу, і прыходзіць ён к таму самаму змею сямігаловаму, дзе знаходзяцца яго браты і сястра.

Выходзіць яна к яму насустрач, ён з ёй вітаецца і гаворыць:

— Добры дзень, мілая і родная сястра!

Яна адказвае:

— Які ты мне брат?!

І ён падае ёй айца і мацеры рукапісанне, што ён ёсць родны яе брат.

— Пастой жа ты, брацец, тут, а я пайду спытаю, што змей на гэта скажа.

Прыходзіць яна ў яго багатырскую спальню. Змей у яе пытаецца:

— Ах, жонка, ты да мяне невясёлая ідзеш?

— Я прыйшла да цябе, мой мужу, што мой самы меншы брат прыйшоў у госці.

— То ў цябе не было больш братоў, як толькі два.

— Ён нарадзіўся без мяне.

Зараз змей устае і бярэ чарадзейную кнігу, глядзіць і мовіць да жонкі:

— Ну, жонка, яшчэ будзе ў цябе брат! Калі ён раней тэрміну нарадзіўся, я з ім размаўляць мала буду; ідзі пакліч яго.

Пакацігарошак уваходзіць да яго ў пакой.

— Добры дзень, швагер!

— Але ты яшчэ млад, бо ў цябе матчына малако на губах не абсохла! Калі б цябе маці вынасіла яшчэ дзевяць дзён, дзевяць гадзін і дзевяць мінут, то б ты мой супраціўнік быў, але пагасці...

І становіць яму жалезнае крэсла. Як ён на крэсла сеў, крэсла трэснула.

— А што, швагер, у лесе жывеш, а крэслы ў цябе худыя, ці ж няма ў цябе плотнікаў добрых, каб крэслы зрабілі крапчэйшыя?

Змей думае сабе: «Верна, я папаўся ў добрыя клешчы».

— Ну, давай, жонка, нам напіткаў і наедкаў.

Прыносіць яна рэшата жалезнага бобу і жалезнага хлеба.

– Зрабі ласку, еш, швагер!

– Дзякуй, швагер, – гаворыць Пакацігарошак, – я без усякай просьбы буду есці, так, як у свайго, бо з паходу я есці хачу.

І стаў есці разам з ім: той з'есць хлеба кавалак, а гэты з'есць два.

– Ну, пойдзем, швагер, паглядзім на маё багацце: ці ты багацейшы, ці я?

І павёў яго па ўсім сваім дабры.

– Як табе здаецца, у цябе больш ці ў мяне?

– Я не багаты, але ў цябе няма нічога!

Змей гаворыць:

– Ты, швагра, са мною грубіш. Ну, ідзі ж, я табе пакажу штуку.

І прыводзіць яго к гэтай самай калодзе, куды і братоў прыводзіў, якая ў чатыры сажні таўшчыні, у дванаццаць сажон даўжыні.

– Калі ты яе без тапара пасячэш, а без агню спаліш, то пойдзеш дамоў, а не – дык будзеш там, дзе і браты!

– Не сярдуй, дай мне справу скончыць! – сказаў Пакацігарошак і ўзяў мезеным пальцам тарканўў тую калоду, дык яна на дробныя друзгі разляцелася, а як дзьмухнуў – попел стаў, як і не было!

– Ну што? Я сваю справу зрабіў.

– Пойдзем цяпер паборaемся: ці ты дужэйшы, ці я?

Пакацігарошак гаворыць яму:

– Дай руку, паспрабуем так, хто дужэйшы!

А змей гаворыць:

– Дзе табе, малакасосу, за руку мяне браць!

Ён кажа:

– Усё роўна нам трэба біцца.

– Ну, – гаворыць змей, – на табе руку.

Пакацігарошкава рука толькі пасінела, а змяіная рука з усімі пальцамі засталася ў Пакацігарошка.

– Аднак я тым незадаволен, – гаворыць змей, і як дзьмухнуў – зрабіў медны ток. А Пакацігарошак як дзьмухнуў – зрабіў сярэбраны ток.

І схапіліся яны барoцца. Як дзьмухнуў змей – убіў Пакацігарошка ў сярэбраны ток, а Пакацігарошак як дзьмухнуў – убіў змея ў медны ток адразу па калена. Змей як дзьмухнуў другі раз – убіў Пакацігарошка па калена, а Пакацігарошак як дзьмухнуў другі раз – убіў змея па пояс. Змей гаворыць:

– Пастой, швагер, адпачнём.

– Яшчэ не вельмі патаміліся, – кажа Пакацігарошак, – я з паходу, ды і то не стаміўся.

Змей да яго гаворыць:

– Відаць, швагер, я ў цябе загінуў?

Пакацігарошак кажа:

– Бо я за тым прыйшоў.

– Пакінь мне колькі-небудзь жыцця, – просіць яго змей, – і бяры сабе залатую, сярэбраную і бумажную маю казну, колькі пажадаеш.

– Я б пакінуў табе жыццё, але ты мяне зняважыў, назваў малакасосам, гэта мне вельмі цяжка знесці. Няма табе прашчэння! Больш з табою і гаварыць не хачу.

Змей распусціў сваю кроў па ўсіх сваіх жылах, даў прастор сваім рацівым плячам і ўдарыў Пакацігарошка і ўбіў яго па пояс у зямлю.

– Ну што, нацешыўся, швагер! Бо я, дурань, перад табою доўга балую, даўно трэба цябе прыбраць.

Як ударыў яго Пакацігарошак трэці раз, убіў яго па самую шыю ў медны ток. І бярэ ён сваю булаву сяміпудовую і кончыў яму жыццё. Ды ўзяўшы змея, замазаў яго зусім у медны ток.

І пайшоў Пакацігарошак у багатырскую стайню, дзе стаялі багатырскія жарабцы; узяўшы першага жарабца за хвост, ён садраў з яго тулуном шкуру, выпатрашыў яго і сам у гэтае тулава ўлез. Прылятае крук з кручанятамі і пачалі есці. Ён адно кручаня і злавіў за нагу, і гэты воран стаў чалавечым голасам гаварыць:

– Хто ў тым тулаве ёсць? Акажыся.

– Я, Пакацігарошак.

Крук яму гаворыць:

– Што ты ад мяне хочаш?

– Што я ад цябе хачу? Прыстаў мне цалючай і жывучай вады, а калі не даставіш, то колькі вас ёсць – усе загінеце.

Тады крук, узяўшы пузыркі, паляцеў за трыдзевяць зямель у дзясятае царства, іншае гасударства і дастаў вады з-пад вялікай стражы і прыносіць Пакацігарошку.

Атрымаўшы гэту ваду, Пакацігарошак для надзейнасці ўзяў яго дзіця за дзве нагі і разарваў папалам.

– Я вось пагляджу, ці тая гэта вада!

Ён адной вадой памачыў – стала кручаня цэлае, а другой памачыў – і кручаня аджыло. Падзякаваў Пакацігарошак за ваду і пусціў яму дзіця. Цяпер ён прыходзіць к сваім братам, узяў памачыў іх цалючаю вадой – і сталі яны цэлыя, а другою памачыў – сталі жывыя. І прыводзіць ён іх да сястры.

— Ну, сястра і браты! Бярыце залатую, сярэбраную і бумажную казну, колькі вам трэба, і нясіце дадому.

І пайшлі яны ўсе ўчацвярых.

Вось браты, увайшоўшы ў лес, прывязалі Пакацігарошка к дубу.

— Братцы! Што вы робіце?

— Які ты нам брат? У нас брата не было і не будзе.

Ён, адпусціўшы іх ад сябе на вялікую адлегласць і вельмі разлаваўшыся, выкруціў дуб з коранем і павалок за імі. Выходзіць ён з лесу і, убачыўшы сваю хату, прыходзіць дамоў і крыкнуў на бацьку і маці:

— Вось вам дровы!

— Ідзі, сынок, у хату.

А ён гаворыць:

— Я баюся, калі ў лесе хацелі мяне знішчыць, то ў хаце тым больш. Бывайце, бацька і маці, браты і сястра! Жывіце сабе добра!

Пайшоў ён назад. Ішоў, ішоў, і трапляецца яму насустрач Вярнігара.

— Добры дзень, брат Пакацігарошак! Куды ідзеш, куды пуць-дарогу дзержыш?

А Пакацігарошак пытаецца ў яго:

— Хто ты такі?

Ён яму адказвае:

— Я ёсць магутны багатыр Вярнігара.

— Ці хочаш быць маім таварышам? — гаворыць Пакацігарошак.

А ён адказвае на гэта:

— Можна! Хачу табе служыць.

І пайшлі яны разам. Ішлі, ішлі, і трапляецца ім насустрач магутны багатыр Вярнідуб.

— Добры дзень, братцы!

— Здароў!

— Якія вы людзі ёсць? — пытаецца Вярнідуб.

— Пакацігарошак і Вярнігара.

— Куды ж вы ідзяце?

— Мы ідзём у далёкі горад. Змей людзей выядае, дык ідзём яго біць.

— Ці нельга мне к вам у таварышы прыстаць?

— Можна! — гаворыць Пакацігарошак.

І прыходзяць яны ў горад і з'яўляюцца к цару.

13*. Зак. 3433

— Якія вы людзі ёсць?

— Мы ўсе магутныя багатыры.

— Ці не можаце вы мой горад абараніць? Унадзіўся змей і губіць многа народу, трэба яго перамагчы.

— Навошта ж мы называемся магутнымі багатырамі, каб яго не адолець?

Прыходзіць поўнач, і пайшлі яны пад калінавы мост на вогненную раку. Вось прыходзіць шасцігаловы змей і супыніўся перад мостам, а яго конь заржаў, а сокал зашчабятаў, а хорт заскімліў. Ён каня ў лоб.

— Ты, чортава насенне, не іржы, а ты, сокал, не шчабячы, а ты, хорт, не скімлі! Бо тут ёсць Пакацігарошак. Ну, — гаворыць, — выходзь, Пакацігарошак! Ці будзем біцца, ці мірыцца?

Гаворыць Пакацігарошак:

— Не затым добры маладзец ходзіць, каб мірыцца, а затым, каб біцца!

І пачалі яны змагацца. Пакацігарошак з таварышамі сваімі збілі ўтрох змею па галаве.

Змей, убачыўшы, што хутка загіне, гаворыць:

— Ну, братцы! Толькі Пакацігарошак мне перашкаджае, я бы з вамі з двума ўправіўся.

Вось яны сталі яшчэ біцца і адсеклі апошнія галовы змею, каня змеева ўзялі ў стайню, сокала ў клетку, а хорта ў псярню. А Пакацігарошак узяў павырэзваў языкі з усіх шасці галоў і палажыў сабе ў кішэню, і тулава скацілі ў вогненную раку. Прыходзяць яны к цару. Пакацігарошак прыносіць яму языкі для іменнай праўды. Цар ім дзякуе:

— Бачу, што вы ёсць сапраўдныя багатыры і абаронцы горада і ўсяго народа! Што вам пажадана піць і есці, бярыце ўсякія напіткі і наедкі.

І з радасцю ўдарыў ён публікацыю па ўсяму гораду, каб былі адкрытыя ўсе тракціры, кабакі і малыя корчмы для непераможных багатыроў. Вось яны хадзілі ўсюды, пілі, гулялі, прахалоджваліся і рознымі словамі забаўляліся.

Прыходзіць ноч, і ў самую поўнач ідуць яны пад калінавы мост на вогненную раку, аж падыходзіць сямігаловы змей. Конь яго заржаў, сокал зашчабятаў, хорт заскімліў. Змей каня ў лоб.

— Ты, чортава насенне, не іржы, ты, сокал, не шчабячы, а ты, хорт, не скімлі! Бо тут ёсць Пакацігарошак. Ну, — гаворыць змей, — вылазь, Пакацігарошак! Ці будзем біцца, ці мірыцца?

– Не затым добры маладзец ходзіць, каб мірыцца, толькі затым, каб біцца!

І пачалі яны біцца. І збілі багатыры змею шэсць галоў, а сёмая засталася. Змей гаворыць:

– Дай-ка адпачнем, нячыстая сіла!

А Пакацігарошак гаворыць:

– Не чакай, каб я табе адпачыць даў!

Сталі яны зноў біцца, збіў ён і апошнюю галаву змею, павырэзваў языкі і палажыў у кішэню, а тулава кінуў у вогненную раку. Прыходзіць к цару і прыносіць языкі для іменнай праўды.

У трэці раз таксама апоўначы ідуць яны к калінаваму мосту і к вогненнай рацэ, раптам падыходзіць к ім дзевяцігаловы змей. Конь яго заржаў, сокал зашчабятаў, а хорт заскімліў. Змей каня ў лоб.

– Ты, чортава насенне, не іржы, ты, сокал, не шчабячы, а ты, хорт, не скімлі, бо тут ёсць Пакацігарошак. А ну, вылазь, Пакацігарошак! Ці будзем біцца, ці мірыцца?

– Не затым добры маладзец ходзіць, каб мірыцца, толькі затым, каб біцца!

І сталі яны біцца, і збілі багатыры восем галоў, дзявятая засталася.

Пакацігарошак гаворыць:

– Дай-ка адпачнем, нячыстая сіла!

Змей гаворыць:

– Адпачывай не адпачывай, а са мною не саўладаеш; ты і братоў маіх перамог абманам, не сілаю.

Пакацігарошак не столькі ваюе, як думае, як бы змея абмануць: аднак уздумаў і гаворыць:

– Ды яшчэ вашага брата многа ёсць і ззаду – усіх прыбяру!

Змей аглянуўся, а ён і дзявятую галаву зняў, павыразаў языкі, палажыў сабе ў кішэню, тулава ў вогненную раку кінуў. Прыходзяць яны к цару. Цар гаворыць:

– Дзякуй вам, непераможныя багатыры! Жывіце сабе з радасцю і з міласцю і бярыце, колькі вам трэба золата, серабра і бумажных грошай.

Пасля таго ўсе тры змяіныя жонкі сышліся ў адно месца і ладзяць паміж сабой савет:

– Адкуль яны ўзяліся, што нашых змяёў пабілі? Не жанчыны мы будзем, калі не зжывём іх са свету!

Меншая жонка гаворыць:

– Ну, сястрыцы! Пойдзем мы на вялікую дарогу, куды яны будуць ісці. Я зраблюся прыгожым ложкам і яны, стаміўшыся, як сядуць на ложак, то ўсім тром будзе смерць!

А другая гаворыць:

– Калі ты ім нічога не зробіш, то я зраблюся яблынькаю каля вялікай дарогі, і як стануць яны ка мне падыходзіць – возьме іх прыемны пах, а як пакаштуюць, то ўсім будзе смерць!

Вось пад'язджаюць багатыры к прыгожаму ложку. Пакацігарошак махнуў па ім шабляю – дык палілася кроў!

Пад'язджаюць яны к яблыньцы.

– Брат Пакацігарошак, давай з'ядзім па яблычку, – гавораць багатыры.

А ён кажа:

– Калі можна, братцы, дык з'ядзім, а калі няможна, то далей паедзем.

Вымае ён шаблю і махнуў па яблыньцы накрыж, і палілася з яе кроў. Паспяшае за імі трэцяя змяя і раскрыла сваю пашчу ад зямлі да неба. Бачыць Пакацігарошак, што ім цяжка прыходзіцца; як выратавацца? Аглядваецца ён і бачыць, што і яна на яго напірае, і кінуў ёй трох коней у рот. Паляцела змяя да сіняга мора ваду папіць, а яны пайшлі далей. Даганяе яна іх зноў. Бачыць ён, што змяя блізка, і кінуў ёй у рот трох сокалаў. Зноў змяя да сіняга мора паляцела ваду піць. А яны пабеглі далей. Аглядваецца Пакацігарошак, змяя зноў яго даганяе, і бачыць ён небяспеку, узяў ды кінуў ёй трох хартоў у рот. Зноў яна да сіняга мора паляцела ваду піць, пакуль напілася, яны яшчэ далей уцяклі. Аглядваецца ён і бачыць, што зноў змяя даганяе. Пакацігарошак, узяўшы абоіх таварышаў, кінуў ёй у рот. Змяя паляцела да сіняга мора ваду піць, а ён далей. Даганяе яна зноў, ён аглядваецца і бачыць жалезны завод і забягае ў кузню.

Кавалі гавораць яму:

– Што, чужастранны чалавек, так спужаўся?

– Людзі добрыя! Уратуйце мяне ад нячыстае сілы.

Яны ўзялі кузню заперлі наглуха.

– Аддайце маё, – гаворыць змяя.

Вось кавалі гавораць ёй:

– Праліжы жалезныя дзверы, а мы яго табе на язык паложым.

Яна пралізала дзверы і язык у сярэдзіну ўсадзіла. Кавалі ўзялі ўтрох гарачымі кляшчамі за язык і гавораць:

– Ідзі, чужастранны чалавек, што хочаш з ёю рабі.

Ён выйшаў на двор і давай біць і пабіў на ёй скуру да касцей, а косці да мазгоў, вызваліў таварышаў, а тулава закапаў на сем сажон глыбіні.

Вось ён і цяпер жыве ды кускі жуе, а мы хлеб, бо ў яго нет! І я там быў, мёд-віно піў, па барадзе цякло, а ў губе не было.

Ілья

Жылі сабе муж з жонкай, і нарадзіўся ў іх сын Ільюшка. Пражыў ён больш дваццаці гадоў, і ляжаў дваццаць тры гады на адным баку. Прыходзіць раз к яму дзядуля.

– Што ты, Ільюшка, вады б напіўся ці квасу?

– Магу напіцца вады!

І сказаў яму дзядуля прынесці вядро вады. Той як унёс, так ён і выпіў.

– Як ты, Ільюшка, маешся сам сабою?

– А во, дзядуля, маюся так: магу ад зямлі неба дастаць і ад неба зямлі!

Тады дзед гавора, каб ён унёс вядро квасу. Той як унёс, так ён і выпіў. Дзядуля пытаецца:

– Як ты маешся, Ільюшка?

– Не, дзядуля, чую, што крэпак, ды ўжо так не магу здзелаць – ад зямлі неба дастаць!

– Жыві ж, Ільюшка, на здароўе і ачышчай свет. Прашчай!

А яго матка з бацькам пайшлі ляда* сеч. Тады Ільюшка зняў вароты, паставіў на іх бочку вады і дванаццаць булак хлеба і панёс ім на галаве абедаць. Падыходзіць ён к ляду, бацька ўбачыў, гавора:

– Наш Ільюшка ідзе!

– Во, – кажа матка, – ці наш Ільюшка зробіць? Гэта так нехта ідзе. Ён толькі часу дажыдае!

– Не, – кажа бацька, – гэта наш Ільюшка!

Прыходзіць Ільюшка:

– Памагай Бог вам!

Тады бацька з маткай узрадаваліся, што прыйшоў іх сын Ільюшка. Ён гавора:

– Ну, ацец і маці, абедайце, лажыцеся аддыхаць, а я пасяку ляда!

Ацец-маці паабедалі і ляглі аддыхаць, а ён стаў ляда сеч, ды не сеч, а так ірваць з карэннем. І стаў Ільюшка той лес кідаць на адзін бок і на другі, на сем вёрст і загаціў тым лесам раку Дунай на сем вёрст. Тады разлілася тая рака і пайшла па ўсіх старонах,

---

* *Ляда* – дзялянка высечанага лесу, калі яе пакідалі, то імгненна зарастала хмызняком, г. зн. зарослае месца.

хацела ўвесь свет затапіць — крэпка загаціў. Прачнуліся яго ацец-маці, убачылі, што ён нарабіў, і гавораць:

— Ах, Ільюшка, не ладна зрабіў — свет затопіш!

Тады пайшоў Ільюшка к Дунаю-рацэ і зноў стаў раскідваць лес на сем вёрст, расчышчаць раку. Расчысціў раку і пайшоў дамоў. Рака як была, так і пайшла зноў гуляць. Прыходзяць бацька з маткай дамоў. Ільюшка паслаў бацьку свайго к папу.

— Ёсць у яго такі конь, купі ты мне яго за пяць злотых!

Ён пайшоў к папу.

— Бацюшка, ёсць у вас конь за пяць злотых?

— Ёсць, — гавора, — прадам!

Ён і купіў.

Прыводзіць к сыну дамоў. А конік быў нячысты, карослівы, маленькі. Тады Ільюшка пускае яго, таго каня, у чыстае поле на дванаццаць сутак, штоб дванаццаць травін з'еў за дванаццаць дзён. А сам пайшоў у кузню к кавалю зрабіць дванаццаць пудоў булаву жалезную. Тады выйшаў на чыстае поле добры маладзец Ільюшка, раскруціў тую булаву і шыбнуў угару. Яна ляцела дванаццаць часоў, палавіна сутак, і як узварачалася, падставіў ён калена. Яна як ляцела — дзёр аб калена, і рассыпалася.

— Не, — гавора, — трэба крапчэйшую зрабіць!

Зноў пайшоў да каваля ў кузню і зрабіў булаву дваццаць пяць пудоў. Пабалаваў яе ў руках:

— Вот гэта будзе мне хараша!

Зрабіў яшчэ сабе піку, шаблю войструю здзелаў. Тады выйшаў добры маладзец Ільюшка на чыстае поле і крыкнуў па-маладзецку, свіснуў па-казацку:

— Каб мой конь зараз тут быў!

Ён прыбягае. Бяжыць — зямля дрыжыць, сам увесь калоціцца — крэпка сілен стаў. Прыбягае і стаў — шарсціна залатая, шарсціна срэбраная. І пытае:

— Чаго, Ільюшка, жадаеш?

— А паедзем белы свет ачышчаць, нягіднага Сокала пабіваць!

І просіць ён у аццa-маці благаславення:

— Благаславіце, ацец-маці, у белы свет ехаць мне!

Ацец гавора:

— Бог благаславіць і мы благаславім. Куды надумаўся, адпраўляйся сабе.

Тады ён увабраў каня ў залатое сядло, узяў з сабою ўвесь струмант бойны — булаву і піку — і паехаў у белы свет. Ехаў ён, ехаў троя сутак і прыехаў у царства цара Пражоры. Ён па дзесяць ча-

лавек еў на дзень, а нягідны Сокал яму дастаўляў есці. Ён, нягідны Сокал, як свісне, дык на дванаццаць вёрст кругом чалавек упадзе — крэпка сілен быў. А сядзеў той нягідны Сокал на дванаццаці дубах адзін, і ў яго дванаццаць рагоў. Пад'язджае к яму Ільюшка, ён і гавора:

— Здрастуй, Ільюшка, добры малойца! Чаго ты сюды зайшоў?

— Сам добры малойца ахвотаю зайшоў!

— Што ж, Ільюшка, ці біцца будзем, ці мірыцца?

— Не на тое я йшоў, штоб мірыцца, а на тое, штоб біцца з табой!

Тады як хваціў добры малойца Ільюшка булаву, як дзёрнуў яго па галаве — на месцы і палажыў. Адрубіў яму галаву і ўстыкнуў яе на піку, і пасек яго тулава на дробны мак, кінуў у асінавы груд і спаліў. Крыкнуў па-маладзецку, свіснуў па-казацку:

— Ну, мой конь, паедзем к нягіднаму цару Пражору!

Ну, й паехалі — галаву сокала на піку! Пад'язджае туды і выстаўляе тую галаву нягіднага Сокала на пікі ў цара пад ганкам. Услыхаў той цар Пражор, што нехта едзе, і гавора:

— Хто там едзе? Каго гэта мой нягідны Сокал дапусціў?

А таго не знае, што нягіднага Сокала галава ў яго пад ганкам на пікі!

— А едзе, — кажа, — Ільюшка! Будзе тое і табе, што твайму Сокалу!

А ён быў крэпка жыран; дык вочы ў яго заплылі і бровы зараслі, і ён нічога не бачыў. Дык ён кажа:

— Слугі мае верныя, падніміце мне вілкамі бровы!

Хацеў ён паглядзець на Ільюшку. А добры маладзец Ільюшка ўзяў булаву і ідзе к яму ўжо, аж ганкі трашчаць пад нагамі. Цар Пражор пытае:

— А дзе ж мой Сокал?

Ільюшка хутка ідзе на ганкі, бярэцца за піку і паказвае:

— А во дзе твой Сокал!

— Слугі мае верныя! Дайце нам піцення-ядзення, пап'ём мы з Ільюшкай!

Тады завялеў цар Пражор прыгатаваць для Ільюшкі залатое крэсла — з сабой пасядзець.

Не хоча Ільюшка нічога, садзіцца быццам-та піць-есці з ім, ды, нічога не кажучы, схапіў з галавы сваю шапку — дванаццаць пудоў, як ударыў таго нягіднага цара Пражора, дык на тры аршыны сцяну каменную прабіў і яго наскрозь сцяны прабіў... Убіў ён нягіднага Сокала і цара Пражора і ачысціў свет. Тады ўбіраецца

14. Зак. 3433

ён у белы свет, ехаць пуцём-дарогаю. І ўязджае ён у такія лясы, у такую пушчу-драмушчу, што ні ўздумаць, ні ўзгадаць, толькі ў казках казаць. Прыязджае ён у такое царства, не ў гэта, дзе мы жывём, а ў другое, і стаўляецца ў тым царстве пруд на дванаццаць камянёў. Пад'язджае ён туды і гавора:

– Бог помач вам! Ці не ёсць у вас, рабяты, вады папіць?

Яны адказваюць:

– Чаму, можна вадзіцы папіць, ёсць харошая!

Папіў ён вады, падзякаваў:

– Ну, спасіба вам за харошую ваду!

І разгаварыліся яны. І пытаюцца яны ў яго:

– Ці не параіш ты нам, ці не паможаш ты нам дванаццаць камянёў узлажыць? Мы б табе, што ты хочаш, заплацілі б.

Тады гавора Ільюшка:

– Я вашыя платы не хачу, а пасабіць магу. А ці крэпкі вашы ганкі?

– Крэпкі – можаце ўзысці!

А таго яны не знаюць, што ён такі крэпкі багатыр! Тады ён узяў на адну руку камень надзеў і на другую надзеў і стаў ступаць на ганкі. Ступіў – тыя ганкі ломюцца.

– Не, – гавора, – не магу ўзнесці па гэтых ганках, – ламаюцца яны. Ну, ды мне вашы ганкі не трэба, я магу і так паўскідаць!

Узяў адзін камень у адну руку, а другі ў другую і паўскідаў іх наверх, туды, дзе трэба іх класці. Ну, тады яны гавораць:

– Ну, просім мы цябе, каб ты ўсе паўскідаў!

Так ён узяў і ўсе паўскідаў.

– Хто ты такі, – пытаюцца, – добры малойца?

– Я Ільюшка Іванаў.

– Што ж ты з нас хочаш: ці грошы, ці што?

– Нічога я з вас не хачу, хачу толькі каб вы мяне заўсёды благадарылі.

– Можа хочаш, мы цябе пачастуем харошымі напіткамі?

– Ну, мне гэта ваша не трэба! Прашчайце, браццы! Ачысціў я ўвесь белы свет! Жывіце на здароўе! Вот вы не зналі, а цяпер я скажу, што я сільны, магушчы багатыр, Ільюшка Іванаў, і маліцеся Богу за маё здароўе пагэтаму...

Тады паехаў ён у сваё царства. Прыязджае туды, прыходзіць у свой двор к аццу, к маці. Так яны ўзрадаваліся!

– Ах, – гавораць, – Ільюшка! Мы ўжо думалі, што цябе на свеце няма!

– Слава Богу, – кажа, – жыў і здароў, і вясёл, і ачысціў увесь свет!

Курыла Кажамяка

Была недзе вялікая гара, а ў той гары жыў цмок. Гэты цмок украў у цара дачку. Жыла яна год у той гары з цмокам, жыла два. А ў той гары была дзюрка, куды лятаў цмок. Раз, як паляцеў цмок, улятае ў тую дзюрку голуб. Тады яна напісала картачку к свайму бацьку, на нітачку прывязала і начапіла на шыю голубу. Як начапіла картачку, дык выпусціла голуба вон. Голуб паляцеў у той горад, адкуль цмок узяў царэўну, і сеў на даху. Людзі ўбачылі, што ў таго голуба нейкая картачка на шыі, і сталі яго лавіць. Улавілі, адвязалі картачку ад шыі і сталі чытаць. А ў той картачцы напісана:

— Ацец мой любезны, дастаньце мяне з такой і з такой гары. І больш мяне ніхто не дастане, апроч Курылы Кажамякі. І вот як вы можаце яго ўзнаць: як толькі будуць тапіцца печкі і будзе ісці дым, дык ва ўсіх дамах дым пойдзе набок, а ў яго прама. Ён сільней цмока, і калі хочаце дастаць мяне адсюль, дык упрасіце Курылу!

Тады цар сабраў старыкоў паважаных і паслаў іх к Курылу прасіць, каб ён дастаў яго дачку з гары ад цмока. Пайшлі тыя старыкі к Курылу і сталі яго прасіць. Прасілі, прасілі і кланяліся — не ўпрасілі. Сабраў тады цар сярэдніх людзей і паслаў іх к Курылу прасіць, каб ён дастаў яго дачку з гары ад цмока. Пайшлі яны к яму, кланяліся, караліся, усе, усе прасілі — не, не ўпрасілі. Засмуціўся той цар і не ведае, што яму цяпер рабіць, як бы-та яго ўпрасіць. Тады яму параілі:

— Вазьмі ты паспрабуй паслаць малых рабят, можа ён над імі і змілуецца.

Ён паслухаў той рады іхняй, сабраў малых дзяцей і паслаў іх к Кажамяку прасіць, каб ён схадзіў к цмоку за дачкой за царскай. Пайшлі тыя дзеці к Кажамяку, а ён на возеры кожы мые. Сталі яны перад ім плакаць, кланяцца. Тады яго быццам-та ўзяў жаль. Разарваў ён тыя кожы на чатыры часці і ўкінуў у возера. І паслаў сказаць цару, каб ён купіў дванаццаць пудоў пянькі і шэсць пудоў смалы і даставіў яму. Курыла абвярцеўся пянькою, абсмаліўся смалою і пайшоў на тую гару.

Прыходзіць ён на тую гару, ажно цмок вылятае к яму.

— Што, — гаворыць, — Курыла, за чым прыйшоў сюды?

— А прыйшоў за царскай дачкой. Аддай мне яе!

— Не, я не аддам царскай дачкі!

14*. Зак. 3433

– А не аддасі, дык мы з табою разбярэмся!

І схапіліся яны біцца. Біліся, біліся з самага рання да самага паўдня. Цмок убіў Курылу па пяты ў зямлю, а Курыла цмока ўбіў па калені. Тады цмок кажа:

– Аддышам, Курыла! Цары з царамі б'юцца, і каралі з каралямі б'юцца і то аддышку маюць, а мы з табою біліся палавіна дня і не аддыхаем!

А Курыла кажа:

– Не, я не хачу аддыхаць, біцца дык біцца!

Сталі яны зноў біцца. Біліся, біліся ад самага паўдня да самага вечара. Курыла цмоку галаву зняў, а цмок убіў Курылу па калені. Забіўшы праклятага цмока, Курыла раскапаў гару і дастаў царэўну. І, дастаўшы царэўну, прыставіў яе к аццу. Цар, убачыўшы сваю дачку перад сабою, крэпка ўзрадаваўся, угасціў Курылу як можна лепш і даў яму дужа многа грошай.

Вярнуўся Курыла дамоў і лёг спаць на дванаццаць сутак. І прыставіў ля дзвярэй часавога, прыказаў яму так:

– Каторыя хочуць паглядзець на мяне мужчыны, ты пускай, ну жанчыны ні адной не пускай!

Як лёг ён спаць, тады яго матцы крэпка захацелася на яго паглядзець. Узяла яна адзелася ў мужчынскую адзежу і прыходзіць. Часавы думаў, што гэта мужчына, і прапусціў яе ў пакой. Увайшла яна туды, дзе ён спаў, і як толькі глянула на яго, так ён і памёр...

Жораваў кашалёк

Жылі сабе дзед з бабай. Не мелі яны пры сабе ні дзяцей, ніякіх сродственнікаў, так сабе жылі ўдваіх у хатцы. Жылі яны крэпка бедна. Вядома, былі старыя, гадоў па восемдзесят, а можа й болей – старыя людзі доўга жылі. Дажылі яны да таго, што і есці нечага. Толькі тым і піталіся, што дзед дастане дзе-небудзь сухаркоў па міру.

Даждаліся яны вясны-красны. Баба дзеда і настаўляе:

– Дзедка, людзі дык усе сеюць, хоць бы ты пасеяў пшана, у нас недзе гарчык ёсць! Хоць бы мы, бяззубыя, на старасці паспыталі кашкі ці крупнічку цёплага, а то гэтыя сухаркі ўжо абрыдлі!

Дзед бабы паслухаўся і пасеяў пшана па вясне-красне. Высек лядцо і на лядцы пасеяў. Пасеяўшы, дзед не пайшоў глядзець

цэлую нядзелю яго ўсходаў. На другую нядзелю пайшоў — выраслa пшано аж па пояс.

Так Бог паспяшыў, каб яно расло на старых, на бедных, што есць нечага.

Прыходзіць ён к пшану свайму, бачыць — стаіць у яго пшане журавель, ды такі бальшы, агромны. Як прыхадзіць к таму пшану, узяў дзед палку і шыбнуў у жорава. Жораў падняўся і паляцеў. Стаў глядзець дзед таго пшана, аж яно ўсё чыста збіта, патаптана, паламана. Ён тады прыходзіць дамоў і кажа бабе:

— Вот, бабка, даў нам Бог харошую ўроду пшана, ды не даў спажыць: унадзіўся жораў у пшано і прама есць, косіць — усё чыста пабіў, паламаў!

— А, мой дзядулька, а ты ж быў колісь стральцом, вазьмі стрэльбачку, пачысці яе, падпаўзі ды й забі яго. Вот будзе нам і мяса!

Той дзед паслухаў, узяў стрэльбу, пачысціў яе і пайшоў к пшану. А журавель ды прылятаў перад поўднем. А ён які, значыцца, жораў — сам змей. Дзед толькі падышоў, а жораў тут і скінуўся: то быў пціцай, а то стаў панам — аж зэяе, пры ўсёй хорме, у твары красны. Адвяшчае той пан дзеду.

— Стой, дзядулька, не бі мяне. Гэта тваё пшано?

— Маё.

— Што ж хочаш за сваё пшано?

Той дзед спужаўся; бача — такі пан, а ён такі шкут, абадраны, залатаны, укураны, як у лазні ў якой!

— Што, — кажа, — я хачу: няму ў мяне нікога — ні дзяцей, ні сродственнікаў — карміць мяне некаму!

— Ну, дзядулька, калі ў цябе нікога няма і некаму цябе карміць, дык ідзі ты за мной зялёнай трапой, шаўковай травой, выйдзеш ты на паляну, там будзе мой двор. Не ідзі ты на захад сонца к майму ганку, зайдзі ты наўпроці поўдня. Там будзе другі ганак: ты на яго і ідзі ў мой дом. Там будзе часавы стаяць; ён спросіць у цябе: «Куды ты ідзеш?» А ты скажы: «К жураўлёваму». Ён цябе пусціць. А тут я, можа, пачую, а можа, у вакно ўбачу — сам адчыню табе дзверы і ўпушчу ў свой дом!..

Сказаўшы гэта, ён троп-троп! — Здзелаліся ў яго рукі крылушкамі, ён узняўся і паляцеў.

Той дзед і пайшоў зялёнай трапой, шаўковай травой. Ісці яму, ісці — выходзіць на паляну і бача дом сярод паляны. Такое страенне — гэта ні здумаць, ні згадаць, толькі ў казках сказаць; можа такога і ў цэлым нашым царстве няма — так і зэяе! Цяпер

прыходзіць той дзед к дому, падыходзіць к таму ганку, што ад поўдня. Стаіць часавы яго, таго жураўлёвага.

— Ты куды, — кажа, — ідзеш, шкут ты гэтакі?

А той пачуў, жораў, лоп-лоп, адчыняе адну комнату, а тады другую:

— А пайдзі, пайдзі сюды!

Часавы адступіўся набок. Вот дзед прайшоў адзін пакой, другі пакой, уваходзіць у трэці. Жораў пасадзіў яго ў крэсла і паставіў яму ядзення-піцення, віна ўсякага, прадухтаў, хрухтаў — адкрыў яму свой увесь стол, толькі малака пташачага не было. Угасціў таго дзеда, тады спрашвае:

— Што ты, дзядулька, хочаш за сваё пшано?

— Мой панок, мой залаты, не магу сказаць, што ваша ласка, то й дасцё!

Той жораў пайшоў у другі пакой, выносіць яму кашалёк і гаворыць:

— Ну, дзед, калі ты, ідучы па дарозе, захочаш есці, скажы: «Кашалёк, кашалёк, дай мне піцення-ядзення!» Ён адкрыецца, і з таго кашалька будзе і стол, і крэсла, і тыя самыя кушанні, што ты ў мяне еў. А як пад'ясі, нап'ешся, тады скажы: «Піценне-ядзенне, хараніся ў кашалёк!» Тады яно ўсё скрыецца, ты згарні і ідзі сабе дамоў. Толькі памногу не пі, а то ўвап'ешся, і хто-небудзь украдзе кашалёк!

Той дзядулька, прайшоўшы па дарозе дамоў, захацеў паспрабаваць: ці праўда гэта будзе, што мне жораў абвясціў? Адышоў паўдарогі, сеў, выняў кашалёк, раскрыў і кажа:

— Кашалёк, кашалёк, каб мне было піцення-ядзення!

Дзед той паспытаў сяго-такога па малай частачцы, тады кажа:

— Піценне-ядзенне, хараніся ў кашалёк!

Усё і схавалася. Прыходзіць ён к свайму сялу, к сваёй хатцы. Уваходзіць у яе:

— Дзень добры! — кажа. — Ці жыва тут баба мая?

— А жыва, дзядулька! А ты ці жыў?

— Я жыў-здароў!

— А я ж думала, што цябе ці ваўкі з'елі, ці мядзведзі забілі, у мох зацягнулі, закапалі і калоддзем завярнулі.

— Не, бабулька, ваўкі не з'елі, мядзведзі не забілі, а прынёс я хлеба-солі, будзе з нас па нашай жысці! Садзісь-ка, бабка, за стол і я сяду, — можа ты з месяц не ела. Будзе нам піцення-ядзення!

— Што ты, дзядулька? Адкуль ты возьмеш піцення-ядзення?

— Садзісь-ка, садзісь!

Селі яны за стол, выняў дзед кашалёк, паклаў на стол. А стол той каравы, вядома, у курніцы. Раскрыў ён кашалёк:

— Ну, кашалёк, кашалёк, каб было нам піцення-ядзення!

І тут адкуль што ўзялося! То была курніца, а тут сталі пакоі, можа лепш гэтых, ды што гэтыя — можа і ў цэлым царстве няма такіх. І рознае-рознае піценне-ядзенне: тут і віны, і бабкі, і пірагі — усяго было. Баба тая здзівілася!

— Божа мой, Божа мой, адкуль усё гэта?

— А вот, бабка, як паслала ты мяне забіць жорава, дык я прыхаджу к свайму пшану, а ён там. Толькі я злажыўся, каб яго забіць, а ён скінуўся панам, такім панам, што аж ззяе. «Што ты, — кажа, — хочаш з мяне за сваё пшано?» Я яму кажу: «У мяне няма нікога, карміць мяне некаму!» Тады ён кажа: «Ідзі ты ка мне ў мой двор зялёнай трапой, шаўковай травой, там я цябе награджу». Пайшоў я туды, у двор к яму, ён мяне накарміў, напаіў і кашалёк гэты даў.

Тая бабка выпіла, абняла дзеда, пацалавала:

— Ну, спасіба ж табе, дзедка, я рада табе: ты ўсё роўна як з таго свету явіўся! Ці ведаеш ты што, дзедка? Мы адны жывём, ні ў людзей не бываем, ні людзі ў нас. Пазавём мы к сабе войта і старасту ў госці! У нас гэткі стол, і хата наша ад стала правіцца!

— А як, баба, сабе хочаш; можаш і пазваць сабе, няхай і пабудуць у нас!

Тая баба закухліла намятку, пайшла на сяло і пазвала войта і старасту.

— Хадзіце, — кажа, — мае дзеткі, ка мне ў госці!

— Што ты, — кажуць, — старая карзіна, якія ў цябе госці? Жыве ў западной хаце, можа, есці нечага, а яна ў госці заве!

— Не, мае дзеткі, тады будзеце нас ругаць, як пабываеце, ды не будзе ў нас накрытага стала. А напярод нечага ругаць!

Тады тыя адумаліся: «Ну, няхай сабе і так, пойдзем сабе!» І пайшлі яны ўдваіх у госці. А яны ахвочы папіваць, калі хто заве. Уваходзяць у хату:

— Дзень добры, дзед!

— Здароў!

— Што скажаце нам?

— А во сядзьце, пасядзіце на лаўцы: і скажам і пакажам!

Тыя селі. Адзін кнут дзержыць — пугу, а другі — бізун. Вядома, войты і старасты былі граза для сялян — заўсёды з кнутамі хадзілі па сялу, з хат выганялі на баршчыну. Тады дзед выняў кашалёк:

— Кашалёк, кашалёк, каб было піцення-ядзення!

Адкрываецца з таго кашалька піценне-ядзенне, усякае ўгашчэнне для ўсяго засядання, колькі будзе, ці пяць, ці дзесяць.

Стаў дзед угашчаць войта і старасту. Тыя п'юць і ядуць, і не надзівуюцца, што гэта такое: і піцення, і ядзення, і хата пасвятлела? Ці не Бог гэта з неба скінуў рай? Гэта і ў пана няма такога ўгашчэння, стала, украшэння! Напіліся яны, наеліся – лоўка нахлябаліся і зялёнага і вішнёвага, якое толькі ёсць на свеце, і пайшлі. Баба і гаворыць:

– Ці ведаеш што, дзядулька?

– А што?

– Пазавём мы пана к сабе ў госці?

– Што ты, баба дурная! Во, праўда, – хто бабы слухае, заўсёды пагібае. Пойдзе к нам пан, к старцам к такім! Ідзі-тка, ён табе кнутам уздасць!

– А што будзе, то будзе – пайду!

– Ну, ідзі сабе.

Пайшла баба. Прыходзіць к пану ў пакой. Выходзіць пан:

– А што, старая бабка, скажаш?

– А што, паночак, скажу: прасіў дзед, прашу і я вас к сабе ў госці!

– Што? Ах ты, быдла! Ты мяне завеш у госці? Я пайду к старчысе?

– Не, паночак, не ймеце вы веры мне, запытайцеся ў сваіх верных людзей. Ёсць у вас войт і стараста: спрасіце ў іх, ці можна ісці к нам, ці не?

Пазваў пан лакеяў, кучароў:

– Схадзіце, пазавіце ка мне на часок войта!

Слугі тыя пайшлі к войту:

– Казаў пан, каб к яму йшлі!

Прыходзіць войт к пану:

– Заве ведзьма мяне ў госці, – кажа пан, – дык ці можна к ёй ісці?

– А, паночак, можна, можна: мы ў пана не бачылі такога стала, як у іх. Ёсць у дзеда і кашалёк, і з яго ўсё адкрываецца: і гарэлка, і віны, і стол. Можна пайсці!

Той пан паслухаў войта, вялеў сваім кучарам, каб заклалі коней. Пан з паняй адзеліся і паехалі не так піць-есць, як тыя праўды ўзнаць: ці іменна праўда, ці можа ложна, што старуха гаворыць. Прыязджаюць к той хатцы і злазяць з хвальтона. Тады дзед той выходзіць:

– Не гневайцеся, паночак, мая хатка знаружы не чыста, а ў сярэдзіне будуць вам і стуллі, і квяты, і ўсё.

Уваходзіць той пан у хату, і стаў у парозе. Тады той дзед выняў кашалёк і гаворыць перад панам:

— Кашалёк, кашалёк, каб было тут піценне-ядзенне і ўсякае ўкрашэнне ў маёй хаце!

Тут зараз усё адкрылася: і піценне, і ядзенне, і ўсякае ўкрашэнне, што і ў цэлым царстве няма такога стала, як у яго! Вось той пан бача, не стыдна сесць.

— Просім, паночак, на свой на хлеб-соль!

Стаў пан разбіраць тыя віны, бачыць, што самыя дарагія. Сталі піць і есці. Папілі-паелі, пан і кажа:

— Дзядуля, табе совесна мець такі кашалёк; ты такі шкут, а ў цябе дом і стол лепш майго. Мне совесна проці сваіх другаў. Я цябе прашу па ласцы: аддай ты мне гэты кашалёк. Дам табе правізію супоўную: крупы, муку, закрасу — усё, што трэба, усё табе буду прыстаўляць. І слугу табе дам, і карову, і свінню — усё. Нашто табе кашалёк? Я цябе пахаваю і сыботнікі адпраўлю, уцешу, па манастырах пазаводжу!

Той дзед пагаварыў з бабай:

— Ну, то ж, дзед, пан просіць — трэба паслухаць. Нам усё будзе: і слуга будзе, адзежда — і памыта, і пададзена!..

Паслухалі, аддалі і асталіся ў сваёй у дзіравай хатцы, як былі. Той пан узяў кашалёк і паехаў. Тады даў ім і правізію, і слугу: пуд мукі, пуд гароху, пуд круп яшных драных, пяць хунтаў сала, тры хунты масла, дзесяць хунтаў солі — выдаў ім паёк. З'елі яны той паёк у колькі дзён. З'еўшы паёк, паслалі яны свайго слугу ў хальварак к пану:

— Пане, прыслалі дзед ды баба па паёк, — той паёк выйшаў!

Тады той пан не даў пайка і слугу не пусціў.

— Поўна, — кажа, — даваць, у мяне ёсць гэткіх многа, што трэба даваць. Мне трэба карміць тых, хто работае, а яны на баршчыну не ходзяць. Хай па міру сабіраюць і ядуць: з міру па нітцы — голаму рубашка; з міру па крошцы — дваім прапітацца можна!

Так пан і зняверыў, слова змяніў. Пайшла тая слуга і адвясціла гэта дзеду:

— Казаў пан, што ў яго ёсць такіх многа, што трэба даваць: трэба карміць тых, што работаюць. А вам казаў па міру сабіраць і есці. І мне назад у двор ісці!

І пайшла назад. Асталіся тыя дзед з бабай, як былі: і каравыя, і дзіравыя, і ў нудзе ў вялікай.

Дзед думаў-думаў, думаў-думаў думу: «Што тут рабіць? Як хлеб даставаць?» І надумаўся: «Пайду-тка я к таму жораву, пажалюся яму, ці не памілуе, ці не дасць ён другога кашалька. Той баба звяла.

Сказана: хто бабы слухае, той заўсёды загібае. З бабай жывеш, праўды не кажы ніколі!»

– Пайду, – кажа, – баба, к жораву, ці не дасць ён нам другога кашалька?

– Ну, схадзі, дзед. Дасць, не дасць, а схадзі!

Ну, ён пайшоў зялёнаю трапою, шаўковаю травою. Ішоў, ішоў, прыходзіць на палянку. На той палянцы жораваў дом. Прыходзіць ён к таму дому, падыходзіць пад яго ганак. Часавы на яго крычыць:

– Ты куды, шкут, чаго табе тут трэба?

А жораў пачуў, лоп-лоп, – дзверы адчыніў:

– А, хадзі, хадзі сюды!

Часавы сычас набок. Увайшлі яны ў пакоі; адзін прайшлі, другі, увайшлі ў трэці. Жораў пытаецца:

– Ну што, дзядулька, можа, хто абідзеў?

– Што, паночак, – пан абідзеў. Пазвала баба войтаў у госці, напаіла, накарміла, а тады кажа: «Пазавём мы пана!» Я не хацеў, але сатана звядзе і сакала. Пайшла яна, пазвала. Прыехаў пан з паняй. І падлёг ён мяне, каб аддаў яму кашалёк, падлёг і падлёг. «Я, – кажа, – усё табе буду прыстаўляць». Мусіў я ў бабы папытацца. А баба кажа: «Аддай, дзед, трэба пана паслухаць, ён жа ўсё нам будзе прыстаўляць». Аддаў я кашалёк, а пан прыслаў нам паёк.

Тады як той паёк выйшаў, ён і зняверыў. «Хай, – кажа, – па міру ідуць сабіраць ды й кормяцца!..»

Ну, жораў пасадзіў яго за стол, угашчае, а той за слязамі і не есць...

– Ці не дасцё вы мне, – кажа, – шчэ такога кашалька?

– Добра, дам, дам! Будуць знаць усе! Не дам я табе кашалька, але дам табе бачоначак!..

Пайшоў ён у другі пакой, выносіць бачоначак і вуча яго:

– Прыходзь ты дамоў, скажы: «Баба, лезь-ка з печы. Не прынёс я кашалька, а прынёс бачоначак!» Як баба злезе з печы, ты скажы: «Ну-ка, дванаццаць молайцаў, лезьце з бачоначка, расцяніце гэту бабу, улініце ёй кнутамі харашэнька!» Дадуць яны бабе, тады скажы: «Ну-ка, дванаццаць молайцаў, лезьце ў бачоначак!» Ну, тады скажы бабе, каб яна закухліла сваю намятку і пайшла к пану, ды не сказала, што ты прынёс бачоначак, а сказала б, што прынёс другі кашалёк, шчэ лепш таго. Пазаві пана з паняй, і войтаў, і дваран усіх. І як сабяруцца ўсе, пасадзі пана з паняй на куце, а тых усіх на дварэ. Тады скажы: «Нуце-тка,

дванаццаць молайцаў, лезьце-ка з бачоначка, улініце ім усім!» Як дадуць, тады скажы: «Нуце-тка, дванаццаць молайцаў, стойце ў парозе!» І патрабуй назад свайго кашалька!..

Падзякаваў дзед, пайшоў дамоў. Як улінуў бабе! Баба пабегла, пазвала пана, паню і войтаў, і дваран усіх. Як улінулі ўсім, і дваранам, і войтам, і кучарам, і ўсім!

– Дванаццаць молайцаў, стойце ў парозе! Ну, пане, палож тут кашалёк, а то будзе і табе такое ўгашчэнне, якога ты ніколі не бачыў, і дзяды твае, і прадзеды не бачылі!

Грозя, бач! А што гразіць, калі той і сам усё відзеў, і стаяць у парозе дванаццаць молайцаў з кнутамі! Пан той відзіць, што плоха, ды прызапомніў кашалёк узяць з сабою. Адвяшчае дзеду:

– Аддаю, дзядулька, табе кашалёк твой, толькі пусці жывога! Многа-мала мне жыць, будзе з мяне і свайго дабра. Прызавіце мне майго слугу!

Прызвалі таго слугу, пусцілі яго к пану.

– Пажалуйста, галубчык, едзь скарэй у двор, і там у шахве, ці можа ў скрыні, ляжыць кашалёк. Вазьмі яго і прыстаў мне сюды ў скорым урэмю, а то мне тут плоха знаходзіцца!

Чаму! Калі дванаццаць д'яблаў стаяць у брылях, стаяць з кнутамі!

Даў ключыкі – пры сабе меў у кішэні. Той паехаў, узяў кашалёк, дзе было сказана, і даў пану. Пан кажа:

– На, дзедушка, твой кашалёк, толькі пусці мяне!

Дзед узяў кашалёк і кажа:

– А дайце-тка яму! Ён мужыкоў б'е і не верыць, што больна, хай жа і ён пазнае, як нам больна!

Ну, узялі дванаццаць молайцаў, аддзюбашылі троху, тады дзед кажа:

– Дванаццаць молайцаў, лезьце ў бачонак!

Пан тады ходу! Ці ўзяў шапку, ці не, а шубу пасеклі ў кускі! Той дзед астаўся тады жыць з сваім кашальком, з сваёй сілы ды абароны. І ніхто ўжо яго не тронуў.

Дзіва

Жыў сабе чалавек вельмі бедны, не было ў яго чаго есці. Пакінуў ён сваю жонку дома, а сам пайшоў у свет. Ідзе ён дзень, ідзе другі і прыходзіць у лес. У лесе стаіць хатка; ён зайшоў у гэту хатку, а там сядзіць нейкі старычок. Вот ён і пытае:

– Ці можна ў цябе, старычок, пераначаваць?

А старык адказвае:

– Чаму ж не? Начуй!

Сядзяць яны час, а можа і два, пара ўжо вячэраць, а на стале і хлеба ні куска. Вот старык і гаворыць:

– Мый, брат, рукі!

І сам памыў. Селі за стол, а хазяін і гаворыць:

– Дзіва, ідзі ў хату жыва! Сячыся, рубайся, у гаршчок накладайся, да агню прыстаўляйся і на стол падавайся!

Вот уваходзіць у хату нейкі індык, сам зарэзаўся, аскубся, да агню прыставіўся, зварыўся і на стол падаўся. Хазяін і кажа госцю:

– Еж, брат, толькі касцей не грызі!

З'елі яны ўсё мяса, косці палажылі на стол, а хазяін кажа:

– Дзіва, сабірайся, ды і за парог выбірайся!

Дзіва сабралася, ды і за парог выбралася. Вось госцю стала зайздросна, – ён і просіць:

– Прадай мне, добры чалавек, гэта дзіва!

А старычок адказвае:

– Я не прадаю нікому за грошы, а добрым людзям і так даю.

І падарыў гэта дзіва чалавеку. Чалавек узяў яго к сабе, занёс дамоў і кажа жане:

– Вот я прынёс дзіва, ты толькі паглядзі, што тут будзе!

І загадаў накласці дроў у печку, а сам з жаною сеў за стол.

Індык стаіць у сенях. Вот хазяін кажа:

– Дзіва, ідзі ў хату жыва! Сячыся, рубайся, у гаршчок накладайся, да агню прыстаўляйся і на стол падавайся!

Дзіва заходзіць, само зарэзалася, аскублася, да агню прыставілася і на стол падалося. З'елі яны ўсё мяса, а косці палажылі на стол, і кажа хазяін:

– Дзіва, сабірайся, ды і за парог выбірайся!

Сабрала яно ўсе свае косці, саскочыла са стала і пайшло, як прыходзіла. Пабылі яны з дзень, і выйшлі ў іх усе дровы. Хазяін паехаў у лес па дровы, а к жане яго прыходзіць поп і заве к сабе мыць бялізну. Вось яна і хваліцца:

– Ох, мой бацюхна! Што ў нас ёсць за дзіва! Садзіцеся за стол.

Селі. А яна і заве:

– Дзіва, ідзі ў хату жыва!

А дзіва ўсё не слухае. Узяла баба качаргу і крычыць:

– Вось, я ж табе!

Ды як дасць па ім качаргою — качарга так і ўрасла к дзіву, а баба к качарзе. Крычыць баба на ўсё горла:

— Ой, бацюшка, памажы ад качаргі адарвацца!

Прыйшоў поп і гаворыць:

— Ды што гэта такое?

Узяўся спасаць бабу і сам прырос. Прыходзіць дзяк і кажа:

— Бацюшка! Ды што так доўга сядзіце? Трэба абедню служыць.

А поп гаворыць:

— Відзіш, што не магу адарвацца.

Дзяк стаў памагаць папу адрывацца — і сам прырос. Прыходзіць стараста і тожа стаў спасаць бацюшку, ды і ён прырос. Прыйшла матушка, а поп крычыць:

— Не бярыся, а то прырасцеш, — пайдзі пазаві шаптуху, штоб памагла нам.

Прыйшла шаптуха, стала шаптаць, ды як возьмецца за качаргу, ды і сама прырасла. Дзіва павалакло іх усіх у лес, к хазяіну, цераз грэблю, дзе быў мост. Выскаквае з-пад маста чорт і гаворыць папу:

— Калі пусціш за царскія дзверы, то я цябе адарву.

Поп абяцаў пусціць. Чорт ўзяўся адрываць папа ад качаргі — і сам прырос. Ідуць усе яны к хазяіну. Прыйшлі на месца, а хазяін высек шэсць дубін — на чорта самую тоўстую, ды і гаворыць к яму:

— А ты чаго тут?

Ды як стаў даваць! Біў-біў, а потым сам узяўся за качаргу — і чорт адстаў. Адарваўшыся, ён пусціўся на сваё месца, адкуль выскачыў, толькі лінію леса выламаў па дарозе. Прыйшла чарга і да папа.

— А ты чаго? — пытаецца хазяін, ды і аб папа пабіў дубіну.

Пусціўся поп бегчы дадому — аж рукавы ды полы матаюцца. Так усіх ён угасціў дубінамі, і ўсе паўцякалі дамоў. А хазяін узяў сваё дзіва на воз, прывёз яго дадому. І цяпер ён жыве з жаной і не нуждаецца ні ў якой страве.

Асілак

Жылі сабе дзед ды баба. Жылі яны ў згодзе: разам гаравалі, працавалі, разам аддыхалі. І былі шчаслівыя, толькі ў адным не было ім уцехі: пражылі ўвесь век і не мелі дзяцей.

– Хто нам на старасці вады падасць? – часта гаварыла баба і хвартухом выціралa слёзы.

– Не плач, баба, – разважаў яе дзед, мо яшчэ і парадуемся на старасці...

Але вось і радзіўся ў іх такі гожы хлопчык, што ўсе і надзівіцца не могуць.

Расце хлопчык ды сілы набіраецца. І скора ён стаў такі дужы, што яго ні адзін самы здаравенны мужчына не можа пабароць. Вырас Асілак, вабраўся ў сілу і давай збірацца ў свет. Як ні ўпрашвалі дзед з бабаю, каб ён не пакідаў іх на старасці, – куды там!

– Няма чаго мне тут з вамі сядзець ды курэй заганяць. Я пайду шукаць ворагаў і ці сам загіну, ці ворагаў загублю.

Няма чаго рабіць, – прыбралі дзед з бабаю свайго сынка ў вялікую дарогу і з плачам правялі яго за сяло. Тут яны папрашчаліся і вярнуліся да гасподы, бо далей не маглі ісці, вельмі ўжо былі старэнькія. Увайшоў Асілак – так яго ўсе называлі – у цёмны лес ды так засвісцеў, што аж лісце пасыпалася. Спалохаліся птушкі, пахаваліся ў галіны або ў лом. Спалохаліся дзікія звяры, пахаваліся, хто куды мог. Было ў гэтым лесе сем братоў, сем разбойнікаў. І ніхто не смеў прайсці або праехаць праз той лес. Жылі яны так і нікога не баяліся. Пачулі разбойнікі той свіст і пайшлі проста на Асілка. Тым часам Асілак выйшаў на парасельку, наклаў агню, сядзіць сабе ды на ражэньчыку пячэ сала. Тут яго разбойнікі і абступілі адусюль.

– Якія вы людзі і што вам трэба? – пытае Асілак.

– Хто ты такі, што пасмеў прыйсці ў наш лес? – пытае старшы разбойнік.

– Хто я – пазнаеш, калі памераешся са мною сілаю, а лес не твой!

– Гэта наш лес, гэта наша панства. Мы тут тубыльцы з даўніх часоў.

– Вы разбойнікі. Вы разбоем запанавалі гэтым лесам. А я прыйшоў, каб адабраць у вас пушчу і даць усім людзям.

– Гэ, які ты моцны. Давай перша пабораемся, хто з нас дужэйшы.

– Давай.

Узяў старшы разбойнік жалезную булаву ў дзесяць пудоў і стаў перад Асілкам. Асілак азірнуўся кругом, бачыць – непадалёчку стаіць велізарны дуб, што ўтрох не абняць. Ухваціў Асілак таго дуба і вырваў з коранем. Убачылі тое разбойнікі, спалохаліся, давай прасіцца, каб ён не губіў іх.

– Будзь у нас старшым, і тады мы над усім светам запануем.

– Не, – кажа Асілак, – не затым я прыйшоў, каб светам панаваць, а затым, каб аслабаніць свет ад паноў. А хто хоча быць панам над другімі людзьмі, той мой вораг.

І давай тыя сем братоў, сем разбойнікаў, прасіцца, каб Асілак узяў іх к сабе ў таварышы.

– Добра, – кажа Асілак.

І пайшлі яны разам. Ідуць яны сабе ды ідуць ад аднаго сяла да другога. І ўсюды Асілак адно кажа: што ўсе людзі павінны быць вольнымі. У яго адна прымаўка была. Ён яе заўсёды гаварыў:

– Еж хлеб і людзям дай. І – жыві, спажывай, ды людзей не ўжывай...

І пачаў Асілак навучаць, каб людзі жылі ў згодзе ды ў ласцы.

– Тады, – кажа, – ніякае ліха з імі не справіцца, бо згодная грамада, бы адзін вялікі чалавек, вялікі багатыр, дужэйшы ўсіх багатыроў.

Пайшла тая прачутка па ўсяму свету. Спужаліся паны і давай лавіць Асілка. Доўга яны шукалі яго, ды ўсё не маглі знайсці. Але вось тыя сем братоў, сем разбойнікаў, захацелі самі быць панамі. Згаварыліся яны і выдалі Асілка. Паны рады, называюць разбойнікаў сваімі братамі, чапкуюць перад імі і даюць ім маёнткі, многа грошай і ўсялякага дабра. Давай гэта разбойнікі падмаўляць людзей, каб яны выдалі мяцежніка Асілка. Адных падмовілі, другіх застрашылі, а трэціх падпаілі. Ведама, заўжды знойдуцца дурныя людзі, што яны гатовы самі ў вяроўку лезці. Яны і сказалі панам, дзе жыве Асілак. Асілак тым часам нічога не ведаў і лёг на адпачынак. Тут напалі на яго, скрампавалі вяроўкамі і вядуць. Сабралася многа людзей, шкода ім Асілка, ды няма чаго рабіць. Не могуць адабраць у маскалёў добрага чалавека. Вядуць Асілка ў двор, а людзі цягнуцца ззаду. Мужыкі маўчаць, апусціўшы галовы, а бабы плачуць ды божкаюць.

– На каго ж ты нас пакідаеш? Хто ж нам скажа добрае слаўцо?

Тым часам сабралася паноў, што хоць гаць гаці ды па галовах хадзі. Бы ваўкі над падлам завылі, што Асілка злавілі. Смяюцца, жупяць, рукі паціраюць ды якую прыдумаць кару выбіраюць. Адзін кажа – скуру з жывога садраць; другі кажа – ганталёў у цела пазаганяць; трэці кажа – павесіць за язык, каб увесь свет знаў, што пан, то не мужык; чацвёрты кажа – язык адрэзаць ды ногі перабіць, каб не мог па свету хадзіць, не мог гаварыць ды людзей вучыць. Пакуль яны крычалі ды кару прыдумлялі, Асілак страпянуўся, вяроўкі парваў ды й на людзей сказаў:

— Браткі, калі б паноў чорт узяў, тады б свет бяды не знаў, а без гарапашнікаў-мужыкоў не было б ні хлеба ні асьмакоў. А каб гэта ліха зламаць, трэ ўсім, як адзін чалавек, стаць: не грызціся паміж сабою, ды ад ворагаў бараніцца гурбою.

Так сказаў Асілак і знік; толькі клубок агню з таго месца пакаціўся па зямлі.

Спалохаліся паны, стаяць ды дрыжаць. Ачухаліся яны, азіраюцца, бы ваўкі ў ваўкоўні. А Асілак, кажуць, і да тых часоў па свеце гуляе ды людзей навучае... Але, пэўна, хутка тое будзе, што кожны сам сабе панам будзе. Усе людзі будуць роўна гараваць, будуць роўна панаваць.

Іванка-прастачок

У яком-та краю жылі людзі, бы ў раю: гаравалі, працавалі, ды і бяды не мелі. Свет вялікі, зямлі многа, усюды вольна, працуй на хлеб, рабі ды Бога хвалі. І жылі там людзі ў ласцы, у згодзе, увесь дзянёчак працавалі, а аб ночы аддыхалі. А прыдзе бяда, — у згодзе ратаваліся ў прыгодзе: бедным, хворым памагалі, дык і ўсе бяды не мелі.

Толькі вось адкуль узяўся і пачаў сюды лятаць страшны Змей; пачаў лятаць, пачаў дабро цягаць, а нарэшце і людзей хватаць ды к сабе цягаць. Нахватаў ён людзей і давай будаваць сабе харомы. Нахватае адусюль людзей, згоніць іх у адно месца ды і прымушае будаваць харомы, акопваць іх канавамі, абсыпаць валамі ды абгароджваць частаколам, каб ніхто не мог туды ўлезці.

Будуюць людзі, капаюць канавы, насыпаюць валы зямлі, бы горы, і патуль гаруюць, пакуль там і загінуць.

А Змей хватае ды валочыць туды ўсё новых ды новых людзей. Вот набудаваў ён многа такіх агародаў, пралажыў паміж імі шляхі, лятае па іх ды цягае ў агароды і людзей, і людское дабро.

Працуюць людзі, загаруюць што кольвек, а тут наляціць Змей, абярэ ўсё, бы пажар, ды і запрэ ў сябе ў агароды, а людзі пухнуць ад голаду ды мруць, бы мухі. І чым далей, тым горай: няма спосабу, няма ратунку ад ліхога Змея. Тым часам тыя людзі, што іх Змей навалачыў у свае харомы, жаруць сабе людское дабро, нічога не робяць ды толькі сала гадуюць. Дык вот не толькі Змей, але і яны, забыўшы бацькоў ды братоў, пачалі па шляхах вылазіць з агародаў, бы мурашкі з муравейніка, пачалі хадзіць па свету ды адбіраць у людзей іх дабро.

І стала людзям горай ад людзей, як ад Змея, бо ведама, гэтых ліхіх слуг Змея вельмі многа. Яны, бы плойма, усюды находзяць людзей і адбіраюць у іх, што ўбачаць. Няма ў іх літасці – з жывога скуру дзяруць. І пачалі яны лічыць людзей горай гаўяда, пачалі саромецца, што самі яны людзі, пачалі выдумваць сабе ўсялякія назвы. Хто назваў сябе змеем, хто ваўком або мядзведзем ці другім зверам, хто арлом, коршунам ці другою птушкаю, хто якім кольвек дзеравам. Толькі людзей яны называюць проста людзьмі, быццам гэта самае горшае імя. Дык от скуль узяліся паны Свінскія, Ваўкі і другія.

Але вось радзіўся ў тым краю хлапчук. Быў ён вельмі благенькі, вельмі худы: як заняпаў з маленства, дык так і астаўся на ўсё жыццё.

Ні паны, ніхто яго не чапае, бо ён такі нехлямяжны, што нікому непатрэбны. От ён і вырас ужо, але ўсё грае з дзецьмі бы маленькі. І празвалі яго людзі Іванкам-прастачком.

От узімку сядзіць сабе Іванка-прастачок на печы ды з лучыначак цацкі складвае, а ўлетку пясочак перасыпае з дзецьмі. Так пражыў ён гадоў трыццаць.

От раз сядзіць Іванка-прастачок на зямлі каля прызбы ды перасыпае пясочак, аж ідуць тры старцы. Прыйшлі яны к хаце ды і селі на прызбе аддыхаць. У сяле ні жывой душы – пан усіх выгнаў на работу. Пуста, хоць падпалі. Сядзяць старцы на прызбе, аддыхаюць ды насыпаюць у люлькі тытуню. Хапіліся яны – аж няма агню ды і просяць Іванка, каб ён дастаў агню люлькі закурыць. Пабег Іванка ў хату, набраў у прыгаршні жару ды і прыносіць старцам. Закурылі тыя люлькі, падзякавалі Іванку ды і пытаюць яго, што ён робіць.

– Пясочак перасыпаю, – кажа Іванка, – бо што ні рабі, то ўсё на паноў. А нашы людзі дурныя, цягнуць жылы ды са ўсёй сілы гнуцца, дзела спраўляюць, а ліха маюць, бо паны ўсё к сабе грабуць, з мужыкоў скуры дзяруць, а то і зусім іх к сабе бяруць, за свет заганяюць, б'юць, калечаць, мучаюць, забіваюць і літасці не маюць.

Паслухалі тое старцы, галавамі паківалі, узяліся за струманты ды і зайгралі. Першы раз зайгралі – Іванку розум далі; другі раз зайгралі – у сэрца жаласці нагналі; трэці раз яны зайгралі – язык Іванку развязалі.

Зніклі старцы, а Іванка-прастачок стаў ужо не дурачок, стаў за дзела брацца ды і ў свет збірацца. Зрабіў ён дудку-весялушку ды зайграў сабе так жаласліва ды так гожа, што не толькі людзі, а зверы і птушкі сталі яго слухаць, сталі ўкруг збірацца.

І пачаў Іванка-прастачок па свеце хадзіць, у дадачку граць, людзей збіраць ды ім праўду казаць. Як зайграе, дык і ўбачаць людзі, што вялікая крыўда на свеце, што адны пануюць, другія гаруюць; адны багаццю лічбы не маюць, другія з голаду паміраюць. І разнёсся ад Іванкавай дудкі голас па ўсяму свету. Пачалі людзі к таму голасу прыслухоўвацца ды розуму набірацца; пачалі думаць ды гадаць, як за праўду пастаяць.

От учулі па палацах той вялікі голас ды і спалохаліся слугі Змея, пачалі яны войска збіраць ды Іванка-прастачка шукаць. Чуюць голас на ўсходзе – шамялях яны туды. Палашы блішчаць, пікі, бы лес, тырчаць, гарматы грымацяць, а Іванка не відаць. Стануць ціха, бы на паляванні, слухаюць, стаяць. Аж тым часам чуюць голас на захадзе – грае дудка-весялушка, грае, людзей навучае. Ідзе пошчак ад сяла да сяла, па полі, па лесе, ад краю да краю. Кінуцца яны на захад, гоняць коней, бягуць самі, шаблямі звіняць, ды Іванка не спаймаюць. Гудзе дудка, грае: то засвішча, то, бы бусел, заляскоча, то зацягне тонка-тонка, от бы павуціна, то так дробненька шчабеча, што ў паноў аж лыткі затрасуцца, а мароз бяжыць па спіне, быццам мышы туды залезлі ды і скрабуцца пазурамі.

От з тых часоў слугам Змея ні ўдзень, ні ўночы няма спакою, бо бяды яны сабе чакаюць, бы вол доўбні. Дудка свішча, дудка грае; пошчак па свету гуляе, людзей навучае. Яго ні злавіць, ні з гармат не забіць. Ён вольна па свету гуляе, ніякіх загародак не знае; хоць сам без цела, ды вялікую сілу мае. Грае-грае, а як прыдзе час, дык усіх ён параўнае.

Ой, ты дудка мая, весялушка мая!

Чорт-злодзей

Жыў сабе дзед ды баба. Жылі яны пры вялікай беднасці. Калі выпрасяць у каго зярнят, змелюць ды папалам з попелам спякуць прасначок – аб тым і жылі. Вось раз пайшоў дзед у поле, узяў з сабой сваю шаўлюгу і пянькі ўзяў. Паехаў і стаў араць. Араў, араў, захацеў ён есці. Тады ён выпраг сваю шаўлюгу, пусціў на луг, а сам сеў на ўзмежку і стаў з пянькі вяроўкі віць. Віў, віў, ажно прыносіць баба яму прасначок. Палажыў дзед каля сябе прасначок, стаў канчаць вяроўку, аж выскаквае чорт і схапіў прасначок. Дзед зір – няма прасначка! Паглядзіць – аж чорт пабег у балота. Дзед за ім.

Увайшоў ён у палацы ў прыгожыя, аж там дужа многа чарцей. Прыйшоў дзед к старшаму чорту і пытае:

– Дзе мой прасначок?

А ён кажа:

– Шукай у маладых чарцянкоў, бо стары гэтым займацца не будзе!

Дзед кажа:

– Разявайце раты!

Як разінулі, ён і ўбачыў свой прасначок у чарцянка ў роце.

– Во, – кажа, – мой прасначок!

Тады старшы чорт гаворыць таму чарцянку:

– Нашто ты гэта зрабіў? Яны і так бедныя. Вазьмі, дзед, яго служыць к сабе, хай адслужыць!

– Куды я яго буду браць? Што ён будзе ў мяне рабіць, мне самому есці нечага!

Ну, але-тку ўзяў – добра, думае, дроў у лес з'ездзіць! Прывёў яго дамоў. Дасталі яны сабе жменьку жыта. Чарцянок кажа:

– Давайце мне малоць!

– А не, мы самі змелем, нам самім нечага рабіць!

– Не, давайце!

Аддалі яму малоць. Ён малоў, малоў, ужо і хлеб замясілі, а ўсё поўныя жорны мукі. Сталі яны яе ў засек сыпаць. Сыпалі, сыпалі і насыпалі повен засек. Тады яны думаюць сабе: «Дадзім яму малоць і пшаніцы жменьку!»

Дасталі жменьку пшаніцы ў суседзяў, стаў ён яе малоць і намалоў поўны засек пшоннае мукі. Дасталі яны тады жменьку ячменю; ён і з тае жменькі намалоў поўны засек ячменнае мукі. Жыве дзед з бабаю ўжо ладна!

Сталі яны тады зямлю араць. Чарцянок той туды-сюды павярнуўся – усё поле і ўзараў.

– Што цяпер, дзед, будзем рабіць? Возьмем у пана здзельна ляда высеч ды пасеем пшаніцы!

Узялі яны ляда. Ён яго за адзін дзень высек, узараў і пшаніцу пасеяў. Зарадзілася пшаніца добрая. Сталі дзяліць. Гэты жа чарцянок кажа дзеду:

– Няхай пан возіць вазамі, а я табе буду насіць ношкамі.

Пан сабе думае: «Што то воз, а што то ношка! Усё-ткі воз большы!» Ну, выслаў ён каней. Пан жа ўзяў з поля дзесяць вазоў, а той засіліў усё астатняе ды прыцёг. Тады ён гаворыць дзеду:

– Ну, дзед, паедзем у дровы!

Прывёў дзед яго к лазе, а чорт кажа:

– Не, я гэтых дроў сеч не буду, пакажы мне тоўстых!

Прывёў дзед яго ў бор.

– Ну, – кажа, – цяпер ідзі сабе ў двор, я і без цябе ўпраўлюся!

Пайшоў дзед дамоў, а чорт наваліў калод з карэннем, наклаў на шаўлюгу дроў чуць не пад неба, сеў на воз і вязе, ды так вязе, што і чацверыком не дагоніш! Едзе пан на чацверыку, і прыстаюць коні. Ён тады, той пан, гаворыць:

– Давай мяняць коней!

Чорт кажа:

– Давай!

Памянялі яны коней і паехалі. Прыязджае ён к дзеду на чацверыку.

– Эй, дзед, адчыняй вароты, вязу дровы!

Адчыніў дзед вароты, бачыць чацвярых коней.

– Што ж ты, – кажа, – прыехаў на чацверыку – у мяне ж сена няма!

Пайшоў тады чорт к пану малаціць, сена зарабляць. На біцюк узяў бервяно, на цапілна ўзяў балку і стаў малаціць – тут жа ўсё і памалаціў. Пайшоў к пану.

– Паночак, я памалаціў. Калі будзеце ласкавы, дайце мне чарку гарэлкі!

Пан узрадаваўся.

– А ідзі, міленькі, у склеп! Там гарэлка стаіць і закусіць ёсць чым!

Чорт пайшоў, папіў гарэлку, паеў хлеб, сыр, вяндліну і прыходзіць к пану.

– Дзякуй, паночак, выпіў, закусіў. Ці не далі б мне ношачку сена?

– А вунь там у лесе, за ракой стаіць стог. Ідзі, наскубі сабе ношку.

Чорт прыйшоў, узяў стог, абматаў вяроўкамі і панёс. Убачыў войт.

– Ах, паночак, вы казалі ношку наскубсці, а ён увесь стог павалок!

– Ах, каб яго! Выпусціце на яго двух быкоў бадлівых, хай яго забадаюць!

Выпусцілі двух валоў, а чорт тых валоў за вушы, ды на стог і панёс!

– Ах, каб яго! Пусціце скарэй двух парсюкоў, хай яму лыткі абарвуць!

Пусцілі парсюкоў. Ён і тых за вушы, ды на плечы і панёс! Прыносіць, сена на двары пакінуў, а быкоў і парсюкоў у хлеў загнаў. І стаў дзед жыць па-гаспадарску. Праслужыў чорт год і кажа:

– Дзядулька, адпраў мяне дамоў!

– А йдзі, маё дзіцятко, з Богам!

Тады чорт зноў кажа:

– Дзядулька, пусці мяне дамоў!

– Ды ідзі ж, маё дзіцятка, з Богам!

Чорт тады зноў просіць:

– Пусці мяне, дзядулька, дамоў!

А дзед як раззлуецца:

– А ідзі ты, – кажа, – к чорту!

Ён тады зарагатаў і пабег.

Мужык, яго жонка і пан

Жыў сабе ў адным сяле Сенька, і была ў яго жонка, але надта лянівая. Пайшла аднаго разу жаць, нажала сноп і лягла спаць. Выспалася і пайшла дадому. Сенька стаў пытацца:

– Колькі ж ты нажала?

– Капу, ды і злажыла капу.

Пайшла на другі дзень, нажала столькі ж і на трэці дзень нажала столькі ж – усяго за тры дні нажала тры снапы.

Паехаў Сенька забіраць жыта. Прыехаў туды, глядзіць – ажно жонка яго спіць, а жыта нажата ўсяго тры снапы. Ён забраў снапы, жонкі не будзіў, абмазаў яе смалою, абсыпаў пер'ямі і паехаў дадому. Сеньчыха ўстала, паглядзела на сябе, спужалася і сказала сабе: «Гэта ж не Сеньчыха, аднака ж пайду на сяло, калі будуць сабакі брахаць ды дзеці палкамі кідаць, то я ўжо не Сеньчыха». Прыйшла яна на сяло – сабакі не брэшуць, дзеці палкамі не кідаюць; стала счытаць хаты: «Гэта кумава, гэта Навумава, гэта сватава, гэта братава, а гэта Сенькава». Падышла пад вакно і пытаецца:

– Сенька, а Сенька! Чы Сеньчыха дома?

– Дома, – ляжыць на ложку, як ступа.

Пайшла далей. Ніхто ў хату не пускае; зайшла ў пусты млын, села ў кош, сядзіць. Прыйшлі ўночы зладзеі і сталі дзяліць грошы. Адзін кажа: «Мне!» Другі: «Мне!» І трэці кажа: «Мне!» Тады яна бачыць, што ёй усё роўна – бяда ёй прыйшла, і кажа:

– А дзе ж мне?

Зладзеі папужаліся, думалі, што чорт, і разбегліся. А яна набрала грошай і пайшла дадому. Прыйшла і кажа:

– Сенька, Сенька! Адчыні!

– Хто там?

– Я, Сеньчыха!

– Не трэба! У мяне ёсць свая Сеньчыха.

– Не, Сенечка, адчыні, я грошы нясу.

Сенька адчыніў і кажа:

– Дзе ж ты ўзяла?

Яна расказала, як было, ды і кажа, што яшчэ ўсіх не забрала. Сенька пайшоў наперад на раку, усадзіў у нерат зайца, а ў жалезы занёс шчуку, пасадзіў і пайшоў за ёю. Прыйшлі, забралі грошы і пайшлі дадому. Ішлі цераз мост. Сенька кажа ёй:

– Зайдзём, паглядзім нерата на рацэ.

Пайшлі, глядзяць – сядзіць заяц.

– Вот шчасце! – кажа Сеньчыха.

– Пойдзем жа яшчэ, – кажа Сенька, – паглядзім жалезы!

Пайшлі, глядзяць – сядзіць шчука.

– А-а! Вот шчасце! Але разам шчасце, – кажа Сенька.

Прыйшлі дадому і схавалі грошы.

– Ну, глядзі ж, цяпер жа як прыдзеш на месца, дык купі мне шубу янотаву.

– Добра, куплю, як паеду.

Паехаў ён на месца, накупляў абаранкаў, начапляў на дугу, на аглоблі і едзе дадому. Толькі што Сенька прыехаў, Сеньчыха выбегла на двор і пытаецца:

– Ну, што ж, прывёз шубу?

– Ды не!

– Чаму?

– Што было рабіць? Як зайшла абаранкава хмара, было забіла – насілу ўцёк.

– Ну, глядзі, як паедзеш у другі раз, дык ужо купі!

– Куплю.

Паехаў Сенька ў другі раз і ізноў прыехаў без шубы.

– Чаму ж не купіў? – пытаецца Сеньчыха.

– Калі пан на месцы ўкраў кілбасу, дык яго білі па насу, дык і я спужаўся і насілу ўцёк.

– Ах, няшчасце! Ну, глядзі ж, як паедзеш ізноў, дык ужо, канешне, купі! – прыказвае Сеньчыха.

Паехаў Сенька трэці раз, купіў валову шкуру і прыехаў дадому. Сеньчыха выбегла на двор і пытаецца:

— А што ж? Купіў?.. Дзе?

— А вот я нясу ў хату.

Прынёс, надзеў на яе валову шкуру, і яна пайшла ў царкву. Усе людзі там разбегліся па кутках. Яна глядзіць і дзівіцца, — падышла к сваёй куме і кажа:

— Што гэта, кумка, людзі ад мяне ўцякаюць?

— Але, кумка, гэта ж ты валову шкуру надзела.

— Гэта ж мне Сенька купіў, казаў, што янотава шуба. Пайду ж скажу пану, што ў яго ёсць багата грошай.

Пайшла і сказала. Пан прызваў к сабе Сеньку з Сеньчыхай і гаворыць:

— Што ж ты, Сенька, грошы маеш, а падаці не плаціш?

— Дзе ў мяне, пане, тыя грошы? Мала што яна наманіла!

— А я кажу прыметы, — кажа Сеньчыха, — як мы неслі грошы ды бачылі...

— От слухай, пане, што яна, шалёная, будзе гаварыць.

— А што ж, не выцяглі мы зайца з нерата на рацэ, а шчуку з жалез?

— Бач, пане, што яна кажа.

— А ты ж казаў, як ты ездзіў на месца купляць шубу, ды як абаранкава хмара найшла, дык ты насілу ўцёк, ды як пан быў на месцы, украў кілбасу і яго білі па насу; ды ты мне гаварыў?

— Чуеш, пане, чы гэтаму была праўда, што яна, шалёная, кажа?

Раззлаваўся пан, казаў набіць Сеньчыху і прагнаць яе вон. Прапалі яе і грошы, і шуба. А Сенька спажыў яе грошы і пасля яе смерці ўзяў сабе маладую і разумную жонку.

Як лянівая дачка рабіць навучылася

Была ў адных бацькоў вельмі лянівая дачка, нічога рабіць не ўмела ды і не хацела. На ўсё адказвала: «Не ўмею». Вось так і выросла яна. Прыйшоў час і замуж дачку аддаваць, а бацькі бядуюць, як яна ў чужыя людзі пойдзе. Прыехалі сваты, а бацька цішком і кажа свату, што аддаць то мы аддадзім, але ж яна рабіць нічога не ўмее. Пачуў гэта бацька маладога і кажа: «То нічога, мы яе навучым».

На другі дзень пасля вяселля ўсе з раніцы ўзяліся за работу, толькі маладая нявестка ні за што не бралася, думала, што будзе, як і дома. Прыйшоў час палуднаваць, свёкар і кажа:

– Ну, хто што рабіў, ідзіце есці.

А яе не завуць. Самой жа брыдка ісці, бо нічога не рабіла.

Увечары паўтарылася ізноў тое самае. Прагаладалася нявестка і заснуць ніяк не можа. Усё чакае, каб скарэй раніца наступіла, тады ўжо, хоць і не ўмеючы, будзе рабіць што-небудзь, абы пад'есці ёй далі.

Раніцай яна паднялася з пасцелі разам з свякрухай і свёкрам, узяла венік, пачала месці падлогу і пытае:

– Тата, а падлогу месці – гэта работа ці не?

А свёкар адказвае:

– Работа, дачушка, работа.

Пытае далей:

– Тата, а ваду несці – гэта работа ці не?

А свёкар зноў адказвае:

– Работа, дачушка, работа.

І яна гэтак да абеду не прысела, усё старалася, каб што-небудзь зрабіць.

А ў абед свёкар зноў гаворыць: «Ну, хто што рабіў, ідзіце есці».

Тут і яна ўжо таксама прыйшла, бо рабіла ж. І так пайшло дзень за днём.

Прыходзіць адзін раз бацька праведаць дачку. Сеў на лаве і гаворыць з свёкрам. А калі той недзе выйшаў, дачка падбегла да бацькі і кажа яму ціхенька:

– Тата, ты так не сядзі, хоць палу кажуха тры.

А бацька і пытаецца:

– А чаму, дачушка?

А яна адказвае:

– У нас есці таму не даюць, хто нічога не робіць, а кажух церці таксама работа, абы так не сядзець.

Прыходзіць свёкар, а бацька і пытаецца:

– Ну, то як мая дачка, робіць яна што ці не?

– Усё, усё робіць, навучылася!

Як мужык хітра гуся падзяліў

Адзін бедны мужык прынёс да пана гуся і просіць, каб пан даў за яго шуфель жыта. Дык пан кажа:

– Ну, нас семера: я, пані, двое сыноў і двое дачок. Падзеліш ты на нас усіх гэтага гуся?

Той падумаў:

– Добра, – кажа, – пан галава ў даму, то пану будзе галава; пані будзе шыйка, бо першая за панам; паненкам будзе па ножцы, каб лёгка танцавалі, панічам па крылышку, каб красіва пісалі, а я, мужычышча, вазьму сабе кадлубішча*.

– Ну, – кажа пан, – хітры!

Гуся яму аддаў і ўжо не адзін шуфель жыта, але можа якіх даў з пяць. Прынёс мужык жыта, а брат як даведаўся, дык узяў дзве гусі, занёс да пана і просіць таксама жыта. Пан кажа:

– Добра, але падзялі ж ты нас.

Той падумаў і кажа:

– Пану будзе гусь і пані будзе гусь.

– А маім дзецям?

Дык той і не ведае, што рабіць.

– Ідзі ж, – кажа пан, – па свайго брата, ён нас раздзеліць.

Пайшоў ён па таго, прыходзяць, дык пан кажа:

– Падзялі ты нас, бо твой брат дурны якісь, не дасць рады.

Той падумаў трошкі і кажа:

– Ці пан верыць у святую тройцу?

– Цо табе гэта, альбо ж я не католік?

– Ну, калі так, то пан, пані і галоўка – то святая тройца; дзве паненкі і ножка – і то святая тройца; двое панічоў і скрыдэлька – і то будзе святая тройца, а мужык і дзве гусі, то таксама святая тройца.

Так пан аддаў яму гусі і жыта, колькі ён хацеў, а брата прагнаў вон. От які мужык быў мудры!

Кацярына

Жыў-быў дзед. У яго была дачка Кацярына. Адзін раз дзед пайшоў у лес і найшоў там залатую ступу, прынёс дамоў і кажыць дачцэ:

– Дачушка! Я гэту ступу аднясу пану.

– Не нясі, татулька, пану, бо пан, узяўшы яе, захочыць і таўкачы.

Толькі дзед не паслухаў дачкі, панёс ступу пану. Калі дзед прынёс ступу, пан выйшаў на двор, паглядзеў яе і сказаў дзеду, каб к ступе былі таўкачы. Дзед заплакаў і пайшоў. Прыйшоў дзед дамоў і кажыць дачцэ:

– Праўду ты казала, што пан захочыць і таўкачоў.

---

* *Кадлубішча* – тут *тулава* (ад польск. kadłub – корпус).

15. Зак. 3433

Тады Кацярына гаворыць бацьку:

— Ідзі, бацьку, і скажы пану трох дуракоў: адзін, што пацяраў ступу, другі, што знайшоў, а трэці — ты, пан, што ўзяў ступу і хочаш яшчэ таўкачоў.

Дзед пайшоў і сказаў. Тады пан гаворыць:

— Дзед, твая дачка Кацярына разумна. На табе жменьку лёну, знясі яго сваёй дачцэ, няхай яна мне гэты лён спрадзець, саткець і здзелаець мне к вечару рубашку.

Дзед заплакаў і пайшоў дамоў.

Прыйшоўшы, ён сказаў дачцэ, што прыказаў пан. Тады дачка дала дзеду палачку і сказала:

— На табе, татулька, гэту палачку, аднясі яе к пану і скажы яму, штоб ён мне перша здзелаў усё прыпасы для таго, штоб можна было ткаць.

Дзед пайшоў і аддаў пану палачку. Пан узяў яе і сказаў:

— Разумна, брат, твая дачка Кацярына.

Пасля гэтага пан узяў дзясятак яец, зварыў іх і сказаў дзеду.

— Штоб твая дачка пасадзіла курыцу на гэтыя яйкі і штоб цераз дзве нядзелі былі цыпляты.

Дзед заплакаў і пайшоў дамоў.

Прыйшоўшы, аддаў дачцэ яйкі і сказаў, што пан прыказаў.

Тады дачка ўзяла гарнец ячменю, зварыла яго і сказала бацьку, штоб ён яго аднёс пану, штоб ён яго пасеяў, зжаў, змалаціў і надраў круп, каб было чым карміць цыплят.

Дзед пайшоў і аддаў ячмень пану. Пан тады сказаў:

— Разумна твая дачка Кацярына, але ты ёй скажы, штоб яна ка мне ні прыйшла, ні прыехала, ні сытая, ні галодная, ні голая, ні адзетая.

Дзед пайшоў і кажа гэта Кацярыне. Яна тады ўзяла наварыла жыдкага кісялю, нахлябалася яго, укруцілася ў сетку, узяла труса, села на казла і паехала к пану. Толькі што пан з акошка ўвідзіў Кацярыну, вялеў напусціць на яе сабак. Як толькі сабакі кінуліся на яе, яна зараз кінула ім труса, а сама на казле пад'ехала пад крыльцо к пану. Пан выйшаў к Кацярыне, гаворыць:

— Я ж табе казаў, што б ты ні прыйшла, ні прыехала, ні сытая, ні галодная, ні голая, ні адзетая.

— А я ж так кісялю паела, сець надзела і на казле прыехала.

— Ну, будзем, Кацярына, жаніцца, — сказаў пан.

— Будзем, паночак.

— Толькі ты, Кацярына, мой суд не перасуджвай.

— А пан на мяне «брэдзіш» не скажа.

Вот яны і ажаніліся і жывуць. Толькі раз, у навозную талоку, у аднаго мужыка жарабілася кабыла, а жарабёнак падкаціўся пад калёсы. Тады мужыкі началі спорыць. Адзін гаворыць: «Мая кабыла жарабілася», другі: «Мае калёсы». І пан гаворыць: «Калёсы жарабіліся».

Тады Кацярына сказала, штоб калёсы і кабылу пусцілі з гары, за кім пабяжыць жарабёнак, таго кабыла. Пан кажа:

– Кацярына! Ты мой суд перасудзіла.

– На ночы ў майго бацькі, – сказала Кацярына, – куры, узлезшы на дом, клювалі звёзды, а шчукі, вылезшы з вады, сабіралі гарох.

– Што ты брэдзіш?

– Во, пан, на мяне сказаў «брэдзіш».

– Будзем, Кацярына, разжэньвацца.

– Будзем, паночак.

Тады Кацярына ўзяла напаіла гарэлкай пана, палажыла яго ў лодку і паехала з ім па рацэ. Толькі пан прачнуўся і гаворыць:

– Вернемся, Кацярына, у двор.

Пасля гэтага пан і Кацярына сталі жыць і пажываць умесце.

Пану навука

Слухайце, бо скажу вам не казку, а шчырую праўду. Дзе тое было, цяпер я забыўся, бо ўжо, бачыце, старасць. А ведама, калі з чупрыны гінуць валасы, то і памяць з галавы. Вось я забыўся, што сёння абедаў. Не памятую. А мо і нічога. Трапляецца і гэтак. Кажуць жа: «Часам з квасам, а парою з бядою, ці то з вадою». Цяпер ліха, жалюцца маладзічкі, а даўней было гарэй. Вы таго не памятаеце. Не вельмі даўно тое было, яшчэ за паншчыну.

Добра, калі трапляўся добры пан. Але дзе трапляліся такія добрыя паны? Больш былі не паны, а звяр'ё паганае. Як трапіцца такі паганы пан, то хоць лажыся ды памірай, – нічым яму не ўгодзіш. Кажуць жа: «Зачыні чорту дзверы, то ён праз вакно». Гэтак і люты пан. Ты яму годзіш, шчыра робіш, а ён табе ўсё крычыць: «Не так, шэльма, не так, галган, не так, псякрэў», – і есць цябе поедам, есць, зневажае, здзекваецца. А чуць што – жыўцом скуру злупіць. Ой, цяжка, вельмі цяжка было за лютымі панамі. А ліхія паны былі ўсе.

Вось жа ў адным дварэ быў такі ліхі пан. Чаго толькі ён ні вычвараў! Як толькі ён ні здзекваўся над людзьмі! Сек ён і

15*. Зак. 3433

мужыкоў і баб, старых і малых. Расцягнуць маладзіцу або дзеўку, камісар тыча пальцам ды й кажа: «Лупі!» Хурман пачне пярэсціць, што аж пара валіць. Не аднаго ён засек насмерць і нікога не баяўся. А людзей ён лічыў гарэй сабак. Што ён вычвараў над маладзіцамі ды дзеўкамі, дык сорам казаць... Не мог той паганы пан ужо больш нічога прыдумаць, каб паздзекваццца над людзьмі, вось і вялеў ён, каб мужыкі прыводзілі на продаж валоў толькі ў двор. А па канцах сяла паставіў рагаткі ды не пазваляў праехаць к мужыкам ніякаму купцу. Вось і павялі людзі ў двор валоў на продаж. Але прывядзе хто вала, а пан і кажа:

— Што гэта ты прывёў, асёл? Гэта ж не вол, а казёл.

І заплаціць бы за казла, а то яшчэ пашле на стайню ды ўсыпле паўсотні гарачых. Доўга мучыліся бедныя мужыкі з такім панам. Доўга цярпелі, бо што зробіш, каму пажалішся. Ведама, паны за панамі і цягнуць. Але вось знайшоўся адзін чалавек, што адплаціў таму пану за ўсе людскія слёзы ды за крыўду. Вось як тое было.

Быў там удалы, здатны хлопец. Рана ён асірацеў, але і адзін-такі ўзбіўся на гаспадарку. Горды быў хлопец. Ніхто яго ніколі і пальцам не зачапіў. Толькі вось ён прыводзіць у двор на продаж вала. Убачыў пан, выйшаў на ганак ды і кажа:

— Што ж ты прывёў, асёл? То ж не вол, а казёл.

Пазірнуў той дзяцюк, што блізка нікога няма каля пана, паказаў яму папліску ды і пытае:

— Што гэта, пане, бяроза ці лаза? Я ж прывёў табе вала, не казла.

І давай пярэсціць, давай дубасіць пана тою папліскаю. Рэзаў-рэзаў, пакуль сам здаволіўся.

— Вось жа табе, пане, за тое, што ты людзей мучыш. Калі вычухаеш гэта, то чакай мяне яшчэ другім разам, тады здыму з цябе скуру.

Сказаў гэта дзяцюк ды і ўцёк у лес. А ведама, якія даўней былі цёмныя ды густыя лясы. У іх жыві, колькі хочаш, ніхто цябе не трапіць. Знайшла дворня пана без памяці — так вымесіў той дзяцюк. Толькі на трэці дзень трохі ачухаўся пан і вялеў злавіць Рымшу — так звалі таго дзецюка. Ды куды там, яго і след ветрам замяло. Амаль тыдняў сем пракачаўся пан, чуць чорту душу не аддаў. Якіх толькі дактароў ні справаджалі — нічога не парадзяць, бо яму, мабыць, Рымша адсадзіў печанцы. А што ўложыць хам, то не выйме і пан.

Але вось па немалым часе прыехаў у двор якісьці венгерац. У яго ўсялякіх зелляў, усялякае лякобы! Рад пан, чапкуе, просіць таго доктара, каб яго палячыў. Пагасцяваў доктар у дварэ і давай

лячыць пана. Вялеў гэта ён напаліць лазню. Павёў пана туды. Пасадзіў яго на лаўцы і казаў аберучкі дзяржацца за жэрдачку, а сам пачаў націраць пана ўсялякімі мазямі. Сядзіць пан, трымаецца аберучкі за жэрдачку ды толькі крэкча. Але нядоўга ён так сядзеў: выцягнуў доктар з кішэні сыромец, прывязаў ім к жэрдачцы панскія рукі, заткнуў пану вехцем горла, узяў хварасціну ды і кажа:

— Што гэта, пане, бяроза ці лаза? Я ж прадаў табе вала, не казла.

Бачыць пан, што гэта Рымша, а не доктар, хоча крычаць, ды не можа, бо вехаць у роце. Круціцца пан, бы ўюн на гарачай скаварадзе, а Рымша дастаў з-пад палы канчук і давай хрысціць паганага пана па чым папала. Лупіў-лупіў, амаль не ўсю скуру садраў, ды і давай пасыпаць пана соллю. Самлеў пан ад болю. А Рымша сеў на коней ды паехаў сабе. Толькі яго і бачылі. Доўга хварэў пан, чуць не паўгода пракачаўся. Усе думалі, што ўжо яму прыйшлі канцы, але ліхога і смерць не бярэ: к вясне вычухаўся пан і хацеў ехаць за граніцу на воды, ды бачыць — грошай няма. От уздумаў ён прадаць лес. Пайшла пагалоска, і пачалі купцы аглядаць лес. Таргаваліся яны, таргаваліся, ды не сходзяцца аб цану, бо пан вельмі даражыўся. Толькі вось прыехаў якісьці вельмі багаты купец. Павёў яго пан аглядаць лес. Хваліць пан лес, а купец толькі ўсё адводзіць пана ў гушчарню ды ў нетру. Забраліся яны ў такую гушчэчу, што і свету божага не бачна. Купец давай абнімаць хвоі, сажнем мерыць таўшчыню. Абхапіў і пан адну хваіну, а купец хуценька выхапіў з кішэні сыромец ды і прывязаў пана да хвоі. Бачыць пан, што тут не пярэліўкі, і хацеў крычаць, зваць на ратунак, але так спалохаўся, што няма голасу. Паказаў яму купец папліску ды пытае:

— Што гэта, бяроза ці лаза? Я ж прадаў табе вала, не казла.

Дагадаўся пан, што гэта Рымша. Тым часам Рымша запхаў пану мохам рот ды і давай пярэсціць па чым папала ды прыказваць, каб больш не здзекваўся над людзьмі. Біў-біў Рымша пана — чуць насмерць не забіў, ды так і кінуў прывязаным да хвоі. Так да вечара і ўсю ноч правісеў пан на хвоі, пакуль дворня не знайшла. От тут ужо пан цэлы год пракачаўся: усё не можа выздаравець. Няма ачунку, вось і радзяць пану ехаць на воды. Прадаў пан гэты лес, прадаў збожжа ды гаўяда, сабраў многа грошай ды і давай выладжвацца на воды. Тым часам Рымша ўсё цікуе за панам. Толькі пан выехаў з двара ды ўехаў у лес, як Рымша ўжо зрабіў на яго пастку. Паставіў ён на дарозе ганоў* на трое адзін

* *Гон* — старажытная руская адзінка вымярэння адлегласці.

ад другога двух конных хлапчукоў з доўгімі папліскамі. Толькі пад'ехаў пан, як першы хлапчук трасе папліскай ды крычыць:

— Што гэта, пане, бяроза ці лаза?

А сам па каню ды наўцекача.

— Лапайце, лапайце! — крычыць пан, — то ж галган Рымша.

Фурман адрэзаў пастронкі, сеў на каня ды і пагнаўся за хлапчуком. Але той сунуў у лес і, чорт ведае, куды дзеўся. Фурман папёр дарогаю ўперад мо вёрст дзесяць. Тым часам заехаў упярод перад панам другі хлапчук, паказаў папліску ды і пытае:

— Што гэта, пане, бяроза ці лаза?

— Лапай, лапай яго, галгана! — крычыць пан на лакея, — то ж Рымша!

Ускочыў лакей на другога каня ды і пагнаўся за хлапчуком. Астаўся пан адзін. Тут Рымша высунуўся з-за выскаці ды і паказаў пану папліску:

— Што гэта, пане, бяроза ці лаза? Я ж прадаў табе вала, а не казла.

І давай дубасіць ды пярэсціць пана тою папліскаю. Збіў Рымша пана на горкае яблыка, забраў усе грошы ды і пайшоў сабе ў лес у сваю зямлянку. Кажуць, потым Рымша многа дабра рабіў людзям. Яшчэ да гэтых часоў у цёмным лесе сярод балота стаіць гара. Яе называюць Рымшаваю горою. Гэта паміж Заполлем і Навасёлкамі. Дык, кажуць, там жыў той Рымша. Ён дзесь схаваў многа грошай, але нельга знайсці. Зямлянку тую я сам бачыў, як хадзіў туды ад пана з картаю. Каб пашукаць, мо і грошы ёсць.

Мужык і пан

Адзін мужык убачыў у памешчыка харошую свінню з парасятамі. Ён пайшоў і стаў кланяцца свінні. Гэта відзела пані з балкона. Яна паслала лакея спрасіць, чаму ён свінні кланяецца. А той кажа:

— Гэта мая Рапка жэніцца, а ваша Белка маёй Рапцы родная цётка, дык я заву на вяселле, а яна ўсё кажа: «Не хачу!»

Лакей пайшоў і расказаў пані. Тая рассмяялася і сказала прызваць мужыка. Мужык прыйшоў. Тады пані і кажа:

— Што ты нашай свінні кланяешся?

— А во што: у мяне ёсць Рапка, а ваша Белка ёй родная цётка, дык мая Рапка жэніцца і просіць вашай Белкі на вяселле, — вот я і прыйшоў прасіць, а яна кажа: «Не хачу!»

– Ха-ха-ха!.. Ну дык як жа ты яе павядзеш, – кажа пані. – Ці павязеш?

– Не, павяду, калі пойдзе, – я прыйшоў.

– А парасяты як будуць?

– І з дзеткамі, прасіла Рапка, штоб пусцілі.

– Ну, дык я скажу, штоб запрэглі каня і палажылі Белку, а калі не захоча ляжаць, то прывязаць, а парасят у мяшок.

Пані прыказала запрэгчы каня, палажыць на воз свінню і парасят і даць мужыку.

– Ці скора ты назад прывязеш?

– Скора, мая панічка.

Мужык сеў і паехаў. Пана не было ў дварэ. Як прыехаў пан, так пані яму кажа:

– У нас быў мужык, ён нашай Белцы кланяўся, прасіў на вяселле. Я яе пусціла і каня дала ехаць.

А пан кажа:

– Во дурная, мужык абманіў: прападзе і конь, і свіння з парасятамі. Скарэй коней давайце!

Далі тройку з колакалам. Пан сеў і пытае:

– Куды мужык паехаў?

– А во сюды, – кажуць людзі, – і паказалі пану дарогу. Пан туды і паехаў. А мужык пачуў колакал, звярнуў у лес. Там забіў свінню з парасятамі, каня прывязаў, а сам выйшаў на дарогу, наклаў кучу памёту, накрыў шапкай і сядзіць. Едзе пан.

– На бок! – крычыць панскі кучар.

– Не, паночак, не! Едзьце вы сабе на бок, – мне не можна!

Пан сказаў кучару аб'ехаць мужыка. Мінуўшы мужыка, пан астанавіўся і спрашвае:

– Ці не бачыў ты, мужычок, тут мужыка, едучы і везучы свінню з парасятамі?

– Бачыў, паночак, ён тут нядаўна ехаў.

– А ці знаеш, куды ён паехаў?

– Знаю.

– Пакажы ж нам дарогу.

– Не, паночак, не! Мне і з месца няможна сыйсці. Калі хочаш, то я вам дарогу скажу: вы будзеце ехаць прама, потым завароціце крута-крута ўправа, а там крута-крута ўлева і так далей.

Пан і спрашвае ў кучара:

– Ці паняў ты?

– Не, пане!

– І я не паняў.

Тады пан спрашвае ў мужыка:

– Ці дагнаў бы ты яго?

– Чаму не, пане? Я яго зараз бы прыцяг к вам.

– Ну, дагані, я табе заплачу.

– Не, Божа сахрані! Мне з месца няможна сыйсці.

– Чаму ж табе няможна сыйсці? Што ты тут робіш?

– Гэта, паночак, ехаў мой пан і сустрэўся з знакомай паняю, і тая пані падарыла яму шчыгла. Дык пан сказаў мне яго дзяржаць, пакуль ён будзе ехаць назад.

– Ну, дык ты едзь з маім кучарам, а я буду вартаваць.

– Не, пане, не хачу; тады мне ад пана жыцця не будзе, як ты ўпусціш шчыгла.

– Я не ўпушчу.

– Не, пане, не паверу.

– Ну, дык я буду вартаваць з фурманам, а ты едзь адзін.

– Не, не хачу!

– На табе сто рублёў, едзь!

– Не, баюся, пане: вы пусціце шчыгла.

– Ды не пусцім жа!

Мужык узяў сто рублёў і сеў ехаць. А пан спрашвае:

– Ці скора ты вернешся?

– Цераз час, паночак, я тут буду.

Мужык паехаў. Па дарозе ён адчапіў колакал, заехаў у лес, узяў каня з свіннёю і парасятамі і паехаў.

Пан з кучарам прачакалі час – мужыка няма, прачакалі другі – яго няма. Тады кучар кажа:

– Пані была дурная: аддала каня з свіннёю і парасятамі, а пан яшчэ дурней: аддаў тройку коней і сто рублёў.

А пан кажа:

– Што ты, мужык, дурню! Як я зраблю аб'яўленне, чый шчыгол, так і найду вара.

Стала сонца заходзіць, а кучар кажа:

– Не хачу ўжо сядзець, – я есці хачу, хадзем у двор.

А пан кажа:

– Ну, дык ты бяры шчыгла, а я буду падымаць шапку.

Трохі падумаўшы:

– Не, ты ўпусціш; ты падымай шапку, а я буду браць шчыгла.

Кучар узяў за вяршок шапкі, а пан абедзве рукі падсунуў пад шапку.

Кучар як падыме шапку, дык пан разам абоймі рукамі як хваціць, — дык прама ў памёт. Тут як закрычыць:

— А дурань! а галган! во шчыгол!..

Кучар кажа:

— Я гаварыў, што пані дурная, а пан дурней.

А пан крычыць:

— На адсячы мне рукі! Што мне зрабіць?

— А што вам, пане, зрабіць — абатрыце аб траву.

Пан так і зрабіў, і пайшлі яны ў двор. Прыйшоўшы, пан і кажа пані:

— Ты дурная: аддала каня і свінню з парасятамі, а я дурней: аддаў трох коней і сто рублёў, а яшчэ рукі ўпэцкаў, хоць адсеч трэба.

Пані рассмяялася. А мужык і цяпер ездзіць на панскіх конях.

Асцярожны пасланец

Быў сабе адзін пан ды такі паганы, злосны, што проста бяда — ніхто не мог яму ўгадзіць. Усе яго баяліся, бы чорта. Бывала, як прыдзе к яму хто чаго кольвек прасіць, а ён раптоўна як крыкне:

— Што скажаш?

Дык той кажа:

— Усё добра, паночку.

А сам дрыжыць, бы асіна.

— А па добрым што? — закрычыць пан. — На канюшню яго, галгана!

От так не дасць і слова прамовіць. Іначай ён і не ўмеў з людзьмі гаварыць. І баяліся ж людзі гаварыць таму пану што-небудзь кепскае, не пад гумар — засячэ, усю скуру зніме, калі хто не патрапіць сказаць яму так, як ён хоча, а скажа не па шэрсці. Толькі быў адзін нехлямяжны мужычок, звалі яго Стопкам; той умеў з тым панам гаварыць.

Раз той пан граў у карты ды і выйграў вельмі харошы маёнтак. От гэтак вясною, каля Міколы, паехаў пан аглядаць той маёнтак ды і астаўся там на ўсё лёта. Бачыш, яму вельмі спадабаўся той маёнтак. Праўду ж кажуць, што новае сітка на калочку вісіць, а старое пад лаваю ляжыць. Бачыць аканом, што доўга пана няма, а тут у дварэ бяда на бядзе едзе ды бядою паганяе. От ён стаў думаць, як бы паведаміць пану. Думаў-думаў ды і надумаўся паслаць к пану пасланца. Толькі не ведае, каго паслаць, каб ён

добра расказаў пану пра ўсё няшчасце. Каго ні пашле, усе не слухаюць, баяцца пана, каб за праўду не засек. Абяцаў ён вялікі гасцінец таму, хто пойдзе к пану. Перабраў усё сяло — няма ахвотнікаў. Не знае аканом, што рабіць — сядзіць ды ломіць рукі. Прачуў пра тое Стопак, пайшоў к аканому і кажа:

— Я пайду к пану і ўсё яму скажу: я ўмею з ім гаварыць.

Рад аканом, чуць не цалуе Стопка. От аканом даў Стопку цэлую жменю грошай, чобаты з сваіх ног і пасылае яго к пану ў новы маёнтак. Ідзе Стопак і ні аднае карчмы не мінае.

Ці доўга ён ішоў, ці мала, толькі вось прыйшоў у новы двор. Падыходзіць к пакоям, аж там сустракае яго лакей.

— Ты чаго тут шляешся, валацуга? — крыкнуў лакей на Стопка і давай яго цкаваць сабакамі.

Стопак дастаў з вярэнькі кусок сала і кінуў яго сабакам. Сабакі годзе брахаць. Тым часам Стопак узышоў на ганак.

— Што табе трэба? — пытае лакей зноў.

— Мне трэба бачыцца з панам, — кажа Стопак, — прыйшоў я, паночку, з старога панскага двара.

— Добра, — кажа лакей, — я скажу пану аб табе, але скажы ж ты мне, адкуль ты знаеш, што я пан.

— Адтуль знаю, бачу; ты пан, не пан, а так сабе палупанак, бо ў цябе нос нізкі, лоб слізкі, от і бачна, што лізаў панскія палуміскі.

Хацеў лакей схапіць Стопка за каўтуны ды, як кажуць, паслаць яго з валаснога ўпраўлення ды ў земскі суд, але тут якраз лакея пазваў к сабе пан.

— Які там хлоп? — пытае лакея пан.

— То пасланы ад пані з панскага маёнтка.

— А пакліч яго.

Пабег лакей зваць Стопка к пану, а Стопак тым часам дастаў капшук, напхаў у люльку тытуню, выняў з магалейкі губку і крамянец, узяў цагало* і давай красаць агонь. Выкрасаў ён агню і давай курыць люлечку. Курыць сабе ды паплёўвае на чысты памост.

— Ідзі, цябе пан кліча, — кажа лакей.

— Не трасца трасе, хай абажджэ, — кажа Стопак і пакурвае сабе люлечку.

— Прэндзей ідзі!

---

* *Цагало* — крэсіва, красала — металічная прылада для высякання агню з крэменю.

– Зараз, зараз, толькі люльку дакуру.

Ждаў, ждаў пан Стопка, не даждаўся. Гоніць зноў лакея па Стопка. А Стопак агінаецца ды шавеліцца, бы мокрае гарыць.

Дакурыў ён люльку, выбіў з яе попел, схаваў за пазуху і толькі тады памаленьку пасунуўся к пану. Лакей, бы сабака, бяжыць наперадзе ды адчыняе дзверы. Улез Стопак к пану ды і закашляўся. Кашляе Стопак, а пан чакае ды толькі вусы круціць.

– Дзень добры, паночку!

– А цо повеж? – пытаецца пан.

– Усё добрае, паночку.

– А па добрым цо?

– Ды от, паночку, мяне прыслаў аканом. Панскі сцізорык зламаўся.

– Які сцізорык?

– Ды гэта ж той, што пану пер'і рабілі.

– Як жа яго зламалі?

– Кажуць жа, пане, што без нажэндзя* і вошы не заб'еш. Але ўсялякае нажэндзе пры рабоце псуецца, от так і панскі сцізорык. Хацелі пану на боты злупіць з выжла** скуру, узялі сцізорык, але на панскім выжлу вельмі моцная скура – сцізорык і зламаўся.

– Якего выжла – цо ты пляцеш, галган?

– Панскі выжал, той самы, можа пан памятае, ён яшчэ ўскочыў у калодзеж, а Мікіту паслалі даставаць, ды ён і ўтапіўся там. Эге ж, той самы выжал, што пан любіў яго браць на паляванне. Э-э-ж, дай Божа памяць, здаецца мне, што пан аддаў за таго выжла суседняму пану трох мужыкоў.

– Цо ж, мой выжал здэх?

– Здох, пане.

– З чаго ж ён здэх?

– Кажуць, паночку, быў здароў, але як каніны аб'еўся, дык разам і ногі выпруціў.

– Якой каніны?

– Ды мяса ж жарабца.

– Якога жарабца?

– Панскага буланага жарабца, з лысінаю.

– Цо ж, і ён здэх?

– Здох, паночку... А шкода, добры быў жарабец.

– О, я няшчэнслівы!

---

* *Нажэндзя* – інструменты, прылады.

** *Выжла* – паляўнічая парода сабак.

– Э, пане, чаго вельмі турбавацца? Ужо ж ведама, калі жарабятка ўродзіцца з лысінаю, то яно ці здохне, ці яго воўк з'есць.

– А чаго ж жрэбец здэх?

– Падарваўся, мабыць.

– Цо ж на нім робілі, прэнтко ездзілі, чы цо?

– Не, пане, на ім не ездзілі, заўсёды ён стаяў на стайні.

– А цо ж?

– Ваду, пане, вазілі.

– Але ж на цо была та вада?

– Людзі ж кажуць, паночку, што як топішся, то і за брытву хопішся. Як загарэўся ў двары свінух, дык аканом вялеў і на жарабцу ваду вазіць.

– Цо ж і свінух спалілсе?

– Згарэў, паночку.

– Як жа ён запалілсе?

– Бачыш, пане, ён быў блізка каля аборы, от ад яе і загарэўся.

– То і абора спаліласе?

– Гарэла, пане, як свечка.

– З чаго ж яна запаліласе?

– От гэтага, паночку, добра не ведаю: ці ад абозні, ці мо ад пакояў.

– Езус, Мар'я, то і пакоі спалілісе?

– Згарэлі, пане, суздром* усё знікла, от як бы хто языком злізаў.

– І вшыстэк двор спалілсе?

– Увесь, пане; чыста, гладка, хоць рэпу сей.

Ухваціўся тут пан за галаву і давай божкаць.

– Але з чаго запалілісе пакоі? – пытае зноў пан Стопка.

– Ад свечак, пане.

– Для чэго ж палілі свецы?

– Ну, як жа, пане, ведама, заўсёды свечкі паляць, як хто памрэ.

– Цо?.. Хто ж там змарл?..

– Вечны пакой, каб ёй на тым свеце лёгка ікнулася, – пані памёрла.

– Цо-цо-цо ты гадаеш, пані змарла?.. О, я няшчэнслівы!

– Чаго ж пан плача? Пану ж Бог даў і прыбытак.

– Які? Гадай прэндзей!

– Пану Бог даў унука. Большая паненка сына мела. Гожы, кажуць, хлапчук, ці то паніч, выліты панскі хурман Мікіта.

---

* *Суздром* – зусім.

...Пачуўшы тое, пан звалiўся з крэсла, а Стопак пайшоў сабе ў пякарню падвячоркаваць. Дык вот які быў Стопак і як ён умеў з панамі гаварыць.

Не люба — не слухай

Адзін пан дужа любіў слухаць казкі. Раз і прызваў ён мужыка гаварыць казкі. І кажа яму пан:

— Вот талерка золата; калі скажаш ты мне такую казку, каб не было ў ёй ні слова праўды, каб я сказаў на цябе «лжэш», дык тады аддам табе гэту талерку з золатам.

І пачаў мужык.

— Чаго, паночак, на свеце не бывае. Вось са мной раз такая прыгода здарылася. Было гэта, як я яшчэ не радзіўся. Наняўся я ў аднаго гаспадара пчол пасціць, — пяцьдзясят раёў пчол. Кожны дзень трэба было іх сашчытаць і выпусціць за пажыўнасцю; вернуцца — трэба пералічыць іх, выдаіць і ў вуллі пазаганяць.

— Свет вялік, можа быць, праўда, — кажа пан.

Глянуў мужык на золата і гаворыць далей.

— Раз ранкам выпусціў я пчол на пасту. Вярнуліся яны дамоў — дванаццаць пчол няма. Што тут рабіць? Можа дзе ў балоце завязлі... Кінуўся я іх шукаць. Як ісці, дык ісці... аж бачу — адзінаццаць пчол ляцяць, акрываўленыя, параненыя, а дванаццатай няма. Будзе бяда!.. Я ісці далей. Бачу — за ракой стада ваўкоў, апанавалі маю пчалу і душаць; яна адбіваецца, не паддаецца ім. Я ну бегчы шпарчэй на помач. Прыбег к рацэ — перавозу няма. А бачу, што яшчэ часінку — і ваўкі яе разарвуць. Я, гэта, схваціў сам сябе за чупрыну, размахаў-размахаў, — як штурхну, так і перакінуўся на той бок ракі.

— Можа быць, — кажа пан.

— Але з разгону як гопнуў я аб зямлю, дык па пояс і ўвяз. Я і туды, я і сюды — не вылезці. Без рыдля нічога не зробіш, думаю сабе. Я, гэта, кінуўся як мага дадому, схапіў рыдзель ды і назад; адкапаў сябе, тады кінуўся к пчале на помач.

— Свет вялік, можа быць, і праўда, — кажа пан.

— Прыбег я к пчале, адагнаў ваўкоў, бачу, што ёй ужо не жыць: па баках боўтаецца мяса, як шмацце, а крыві-крыві!.. Я, нядоўга думаючы, шась яе нажом па горлу і прырэзаў: потым абяліў яе і прывёз мяса дадому: дванаццаць кадзей мяса наклаў!

— Свет вялік, можа быць, і праўда.

– Тут я ўспомніў, што косці засталіся на пожні. Думаю сабе: «Лаяць будуць людзі, што заграмаздзіў касцямі больш дзесяціны сенажаці. Пабягу ды скіну іх у раку». Прыбег, стаў паднімаць хрыбет з рабрамі. Падняў я яго, потым як штурхну ад сябе! Я думаў, што ён упадзе ў раку, а ён адным канцом стаіць на зямлі, а другім у неба ўпёрся.

– Свет вялік, можа быць, і праўда.

– Палез я па гэтым хрыбце на неба. Як лезці, дык лезці – і ўзлез. Бачу – у адной хаце пірушка, святыя гуляюць: п'юць гарэлку і віно, закусваюць, песні такія прэпадобныя пяюць... Ну, думаю сабе, з п'янымі, чалавеча, не займайся, а то яшчэ ненарокам бокі намнуць. Іду далей. У другой хаце святы Мікола набраўся гарэлкі, як пучок, ляжыць пад лавай і храпіць, як пшаніцу прадаўшы.

– Можа, і праўда.

– Каля яго ляжыць шапачка, сама залатая з дарагімі каменнямі. Я гэту шапачку за пазуху ды і назад; аж тут святы Мікола прачнуўся, стаў шукаць сваю шапку. Падняўся крык... Ну, думаю, калі зловяць, – будзе кепска. А тут ніяк не найду таго месца, дзе стаяў хрыбет. Бачу – ляжыць пілавінне. Я давай з яго вяроўку віць.

Звіў доўгую вяроўку, прывязаў адзін канец яе і стаў спускацца з неба па вяроўцы. Спусціўся да самага канца вяроўкі, а яшчэ зямлі няма. Што тут рабіць? Я, гэта, вазьму ды адрэжу зверху кусок вяроўкі, а знізу надтачу і спускаюся далей.

– Свет вялік, можа быць, і праўда.

– Стаў, гэта, я на зямлю. Бачу – не наша зямля. Ну, думаю сабе, гэта, пэўна, пекла. Іду далей. Аж бачу – панскі бацька, пакойнік, абарваны, абшарпаны, босы, пасвіць свіней.

– Лжэш, хаме!

Мужык цап за талерку з золатам ды і за дзверы.

Несцерка

Жыў сабе так Несцерка, меў дзетак шэсцерка. Рабіць ляніцца, красці баіцца, папрасіць не пасмее – не з чаго яму пражыць. Вот ён узяў ды й пайшоў к Богу. Ідзе, ажно едзе Юр'я-залатое сядло.

– Здароў, святы Юр'я!

– Здароў! Хто ты такі?

— А я, — кажа, — Несцерка, маю дзетак шэсцерка, рабіць ляніюся, красці баюся, папрасіць не пасмею!

— Куды ты ідзеш?

— К Богу!

— Чаго?

— А вот чаго: не з чага мне пражыць, дык пайду к Богу спрашу, чым мне займацца: ці чытаць, ці пісаць, ці з гаршкоў хватаць? А ты куды, святы Юр'я?

— К Богу й я!

— Зачым?

— А пра свае надабнасці!

— Ну ўспомні там, святы Юр'я, пра мяне!

— Добра, успомню!

— Спытайся ў Бога, святы Юр'я, чым мне займацца?

— Добра, спытаюся!

— Забудзеш, святы Юр'я?

— Не, не, спытаюся!

— Не забудзеш? Дай мне ў заставу сваю залатую страмяну, што не забудзеш!

— А як жа я паеду!

Несцерка ўзяў лазінку, зрабіў страмяну і прывязаў, а залатую ў заставу ўзяў. Паехаў той Юр'я к Богу, а Несцерка дажыдае, пакуль ён вернецца. Тады святы Юр'я распрасіў у Бога пра свае надабнасці і стаў садзіцца на каня. А Бог убачыў лазовую страмяну і пытаецца:

— А дзе твая страмяна?

— А, Госпадзі, Несцерка атабраў, — мае дзетак шэсцерка, рабіць ляніцца, красці баіцца, папрасіць не пасмее, з чаго яму пражыць?

— А няхай круціць ды матае і душу пітае!

Юр'я і паехаў. Пад'ехаў ён к Несцерку, той Несцерка пытае:

— А што, святы Юр'я, што табе Бог казаў?

— А вот што Бог казаў: «Няхай круціць ды матае і душу пітае!» Ну, дай жа, Несцерка, маю страмяну, што ты ў мяне ўзяў у заставу залатую!

— А калі я ў цябе яе браў? Я яшчэ сам табе даў страмяну лазовую. Падавай яе мне назад! Во мая страмяна, ля сядла!..

Што той Юр'я набраўся з Несцеркам, але-ткі мусіў заплаціць за лазовую страмяну. Той Несцерка пабег у хату:

— Троху пажытку ёсць, слава Богу! Мне-ткі не напрасна Бог сказаў, што як салгу, дык жыў буду і з таго хлеба!

Пражыў тое, што заплаціў яму Юр'я за лазовую страмяну, тады ўзяў і павесіў залатую страмяну на варотах. Ажно едзе пан багаты. Убачыў страмяну, што вісіць на варотах, і кажа свайму кучару:

— Зайдзі, папытайся, ці не ёсць у яго прадажныя сёдлы?

Кучар зайшоў у хату і спрашвае:

— Што, ты сёдлы дзелаеш?

— Дзелаю, — кажа Несцерка, — ды толькі на заказ, патаму я дзелаю сёдлы дарагія — сярэбраныя, залатыя!

Кучар пайшоў і сказаў пану. Той пан злез і стаў дагаварвацца. Дагаварыліся, каб ён здзелаў яму сядло за сто рублёў і згары-грошы. Узяў Несцерка грошы ды і сядзіць на печы. Прыязджае той пан за сядлом, а ён ляжыць босы на печы.

— Дзе сядло?

— Якое сядло, паночак?

— Ды тое, што я табе даваў грошы.

Несцерка толькі ксціцца:

— А вой, а вой! Якое ў мяне сядло? Я не ўмею лапцей сплесці...

Пан той крычаў, крычаў ды і кажа:

— Адзявайся, пойдзем на суд!

А Несцерка кажа:

— А што, ці я босы пайду?

— Ах, д'яблы яго вазьмі! Кучар, дай яму мае валенцы! Ну, адзявайся, пойдзем!

— А што, ці я голы пайду?

— А, нех ці, пане, д'яблы ўзялі! Дай яму, кучар, маю хутру!

Кучар прынёс хутру. Несцерка абуўся, адзеўся. Выйшлі вон. Пан стаў садзіцца на каня. А Несцерка паглядзеў ды кажа:

— А што я ці сабака, ці што, што я пяшком пабягу!

— А, нех ці д'яблы, пане, узялі! Дай яму, кучар, прысцяжнога каня!

Сеў той Несцерка, і паехалі на суд.

Прыехалі туды. Сталі іх судзіць.

— Ну, што ты, Несцерка, грошы пану не аддаеш?

— Ды я ж яму не вінават! Ён ка мне вяжацца, сам не ведаю чаго. Хоча, мусіць, сарваць што-небудзь! Зараз скажа, што гэта і боты яго на мне!

Пан той кажа:

— Дурань ты! Дык гэта ж мае боты!

— Ну вот, бачыце! Ён кажа, што боты яго на мне. Можа, ён скажа, што і хутра гэта яго!

Пан зноў:

– Ах, каб цябе д'яблы, пане! Гэта ж мая хутра!

– Ну во, бачыце, гаспадзіны суддзі: ён ужо прызнаецца і к хутры! Можа, зараз скажа, што і конь гэта яго!

Пан той зноў крычыць:

– Ах, каб цябе д'яблы, пане! Гэта ж і конь мой!

– Ну вот, бачыце, гаспадзіны суддзі: ён ужо кажа, што і конь яго!

Суддзі тыя думалі, думалі ды і кажуць пану:

– Не, брат, відаць, што ты маніш, што гэта ўсё тваё: і хутра, і боты, і конь, і грошы!

І нічога не прысудзілі Несцерку. Сеў той Несцерка на каня і паехаў у двор. Засталіся яму і конь, і хутра, і боты, і грошы. І цяпер ён жыве з тых грошай.

Завідны поп

У аднаго вельмі беднага чалавека памёрла дзіця. Просіць бедны чалавек суседзяў зрабіць дамавіну і выкапаць магілу для дзіцяці. Але ведама, калі чалавек багаты, дык усе яму памагаюць, а беднаму – ніхто. Прасіў, прасіў бедны чалавек, але ніхто не пайшоў капаць яму. Горка яму, слёзы так і цякуць, бы з бярэзіны сок. Няма чаго рабіць, трэба ісці самому капаць яму для свайго дзіцяці. Кажуць, гэта вялікі грэх, але што зрабіць, калі ад беднага й людзі адступіліся. Узяў бедны чалавек заступ і пайшоў, але перш зайшоў к папу й просіць, каб пахаваў дзіця.

– Добра, – кажа поп, – толькі ты мне перш прынясі дзесяць злотых і паўасьміны аўса.

– Няма, – кажа, – бацюшка, у мяне ні аўса, ні грошай.

І давай прасіць, каб поп пахаваў дзіця так, а ён ужо потым адробіць. Куды там! Поп не хоча і слухаць. Як ні прасіў бедны чалавек, поп стаіць на сваім ды й толькі. Заплакаў бедны з жалю і пайшоў капаць магілу.

Ось капае ён, капае і выкапаў гаршок з грашыма: чырвонцы аж зяюць... Панёс гэты бедны чалавек гаршок з грашыма да гасподы і схаваў пад печ, а адзін чырвонец прыносіць папу. Здзівіўся поп, адкуль гэта ў беднага чалавека золата, і давай выпытваць. Бедны ўсё і расказаў, як было. От пахавалі ў беднага чалавека дзіця. Сама пападдзя з папом потым зайшлі ў хату к беднаму на памінкі. Толькі позна разышліся ўсе. Астаўся бедны чалавек

16. Зак. 3433

адзін з жонкаю. Прыйшоў поп дамоў, і хочацца яму адабраць у беднага грошы. Зарэзаў ён казла, абвярнуўся ў казліную скуру, прыладзіў рогі ды й пайшоў у самую глупась к беднаму пад вакно. Прыйшоў, высунуў у вакно галавішчу з рагамі і кажа нямым голасам: «Аддай мае грошы!»

Спалохаўся бедны чалавек і аддаў гаршок з грашыма. Ухапіў поп аберучкі гаршок і пабег дамоў. Прыбег, хоча паставіць гаршок на стол, ды нельга — рукі прыраслі. Паспрабавала пападдзя садраць з папа казліную скуру. Куды там! І скура, і рогі прыраслі. Што ні рабіў завідны поп, нічога не ўрадзіць. Прыйшлося прасіць беднага чалавека, каб ён забраў свае грошы.

Сабраліся людзі, дзівяцца на папа, а ён толькі казлінаю барадой трасе. Ось, прыйшоў бедны чалавек і як узяў свае грошы, дык і скура з папа звалілася, ды не толькі казліная, але й свая.

От які быў завідны поп.

Шаптуха

У якомсь сяльцы жыла старэнькая баба. Была яна адна, бы тая былінка ў полі. Усе яе крэўныя да сваякі даўно паўміралі, а яна як асталася, так і ліпіць, як тое гнілое да старое дзерава. Сяльцо было маленькае, мо якіх дамоў дзесяць. На самым канцы стаяла бабіна хатка. Яна была такая старэнькая, як і сама баба... Знайшоўся якісь добры чалавек, што нарабіў у бабінай хатцы падпорак, да аблажыў яе загатай; от і стаіць старэнькая, абросшая мохам, бы яе хазяйка, хатка...

Назбірае баба шчэпачак, падтопіць у печцы да й апякаецца перад полымем. Ведама, на старасці дак і ўлетку холадна. Вот так і жыве сабе старэнькая баба: калі ёсць што, то з'есць, а калі няма, дак і так абойдзецца. Да й колькі ёй трэба? Дасць хто кольвек асушкаў хлеба або бульбы, от баба размочыць скарынку да й пасмокча яе трохі бяззубым ротам, а бульбу спячэ ў прыску да й есць. От гэтым і жывілася тая баба ўжо пэўне гадоў з сарачню. Бачыце, ёй ужо было мо больш як гадоў сто.

Мо яшчэ доўга б пражыла так тая баба, але от раз ехаў праз тое сяльцо тамашны пан, убачыў ён старэнькую бабу і здзівіўся, што яна так доўга жыве.

— Хіба ж ты, бабка, яшчэ жыва? — пытае пан.

— Жыва, паночку... От не дае Бог смерці...

— Як жа ты жывеш?

— Якое маё жыццё, паночак! Як так жыць, дак лепей гніць: зарабіць — не ўздолею, а дзеткі і ўнукі ўсе даўно паўміралі. Некаму і вады падаць.

— Чаму ж ты, баба, не шэпчаш або не варожыш?

— Не ўмею...

— Слухай, баба, я цябе наўчу.

— Наўчы, паночак, наўчы, каб і я недарма свет займала.

Пан прыхіліўся к вуху ды й кажа бабе:

— От як пазавуць цябе к хвораму, дык ты пахукай трэйко на яго ды й шапчы: «Сіголаў жыў, сіголаў не». Пашапчы о гэ трохі, дай яму выпіць вады, ён і паправіцца. А калі памрэ, сіголаў яго бяры. От за тое цябе будуць карміць і паважаць.

Падзякавала баба пану, ды й пачала шаптаць...

Пайшла чутка, аб'явілася такая баба, такая шаптуха, што вельмі добра шэпча... Павалілі к той бабе адусюль, нясуць і вязуць усякага дабра. Жыве сабе баба анігаткі. Тым часам той пан, што наўчыў бабу шаптаць, чуе аб тым ды толькі смяецца сабе ціхенька з дурных людзей.

Але вось пайшоў той пан на паляванне, спацеў ды пакрычаў проці ветру, от і зрабілася ў яго ў горле скула. Пан к дахтурам — куды там — от-от скула задавіць. Жонка кажа, каб пазвалі тую бабу, а пан і слухаць не хоча, але, нарэшце, як прыпёрла ліха, так згадзіўся. Прыйшла баба, а пан ужо чуць дыхае. От давай баба хукаць да шаптаць: «Сіголаў жыў, сіголаў не».

Прыслухаўся пан, ды як учуў, што баба шэпча тое, што ён яе вучыў, дак яго апанаваў такі смех, што не можа вытрымаць. А баба шэпча і шэпча. Слухаў-слухаў пан, ды як зарагоча — скула і трэснула. Выздаравеў ён, да й пытае ў бабы:

— Ці ж ты, бабка, усё так лечыш?

— Эге ж, мой саколіку, усё так...

Дык вось як шаптала ды варажыла тая баба.

Папоўская хцівасць

Быў сабе ў адным сяле багаты мужык і бедны поп. Вось аднаго разу заклаліся яны між сабою, што на свеце мае большую сілу: розум ці грошы?

— Ты, — кажа поп, — сваім багаццем нічога не зробіш ды толькі дарэмна перавядзеш усе грошы, бо ты дурны.

— Хоць вы, бацюшка, і вельмі разумны, а я такі грашыма вас так уплутаю, што вы сваім розумам нічога не зробіце, а як я грашыма ўвёў у паганае дзела, так грашыма і выведу.

16*. Зак. 3433

– Добра, добра, але і для гэтага трэба розуму.

– Калісь пабачым.

Прайшло з паўгода, а мо яшчэ больш, мужык не забыў сваёй крыўды, таго дурня, што тады зарабіў ад папа, ды як толькі з ім стрэнецца, так віляе, каб не зайшла гаворка за розум ды за грошы. Ён хацеў, каб поп зусім забыўся на колішнюю спрэчку. Вось раз увечары прыйшоў мужык к папу, тройчы перахрысціўся, сказаў: «Вечар добры», – сеў ды быццам то зажурыўся. Поп перастаў чытаць, кніжку склаў, адсунуў, зірнуў на мужыка дый пытае:

– Чаго ты такі маркотны?

– Ой, маўчыце, бацюшка, маю вялікае гора!

– Ну?!

– Сучка здохла!

– Тху! Па сучцы так гаруеш? І сораму табе няма!

– Каму сучка, а каму роднае дзіця.

Гэта кажучы, паклаў на стале кучку сярэбраных рублёў, мо з сотню, а паповы вочы загарэліся полымем.

– Што ж мне з табою рабіць, – кажа жаласна, – каб твая туга скора прайшла?

– Ёсць спосаб: мне вось знах... добры чалавек (тут мужык прыпомніў, што поп знахароў не любіць, дык пасунуў, быццам нехаця, грошы так, што кучка разбурылася і рублі бразнулі) нараіў сучку пахаваць на могілках, у труне з малітваю, з крастом ды са святою вадою, дык я прыйшоў прас...

Як не рассердзіцца бацюшка, ды як не стане крычаць:

– Што ж ты такі ды сякі, скруціўся ці якога чорта?! Гэта ж не то грэх, а яшчэ і астрогам пахне. Ці ты аб гэтым падумаў, а?!

– Ну, – кажа мужык, зграбаючы са стала ў кішэню свае грошы, – дык я ж сілаваць не буду, калі няможна.

Але хоць і разумны бацюшка, ды ўсё ж такі, маўляў, на грошы мае папова вока, дык крыкнуў:

– Пастой, я падумаю!

Мужык грошы паклаў назад, сеў дый чакае, а поп бегаў па хаце, а далей стаў дый кажа:

– Добра, я гэта для цябе зраблю, толькі прысягні, што людзі не будуць знаць аб сучцы, што быццам хаваем тваё дзіця, ды каб на могілках дамавіну не адчыняць.

– Добра, бацюшка! Будзьце спакойны, усё зробім як трэба.

Назаўтра рана пайшла па сялу плётка, што Ганна-багатырчыха ноччу скінула дзіця. Стаў сходзіцца народ, а неўзабаве і бацюшка

надышоў. Пасля малітвы вынеслі з хаты дамавінку, паставілі на калёсах, а багатыр сам узяў вожкі ў рукі дый павёз, быццам мерцвяка. Вось як прыехалі на могілкі і бацюшка хацеў крапіць, то адзін з суседзяў падбег ды і крышку скінуў з дамавінкі.

— Так, — кажа, — святая вада не дойдзе да мерцвяка. А цяпер крапіце.

Як пабачылі людзі сучку ў труне ды як наробяць крыку, той тое, а той другое: поп скруціўся, папу нешга зроблена, а мо на ўсіх чорт туман напусціў, і ўсім здаецца, што гэта сучка, ды яшчэ знайшліся і такія, што хацелі біць абодвух — і папа і багатыра. А поп ні на гэтым, ні на тым свеце — сам не свой, ведама, з вокам запарушаным, стаіць ні жывы ні мёртвы, а багатыр падышоў ды і кажа:

— Цяперака адрабі сваім розумам тое, што я зрабіў грашыма.

Сеў сабе на калёсы дый паехаў да гасподы, пасвіствающы, а поп яшчэ доўга стаяў моўчкі, пакуль народ разышоўся, а тады і ён павалокся дадому па-за гумнамі.

Мужык, добра паабедаўшы, звязаў чорнага казла, паклаў на калёсы, запрог каня дый паехаў у мястэчка, бо чуў ад якогасьці пераезджага, што там сягоння чакаюць архірэя. Прыехаў ужо змярканнем ды, спыніўшыся ў заездзе, выпраг каня, закінуў травы і, аслабаніўшы казла, прывязаў яго ля каня, а сам пайшоў на подслухі ды на пранюхі. Прыйшоўшы на двор благачыннага, уваткнуў таму ды сяму гасцінца і яшчэ, быццам-то нехаця, як паказаў, сколькі мае грошай пры сабе, дык і даведаўся, што яму трэба, што архірэй прабудзе дні са два і што да яго можна даступіцца заўтра пасля службы. Прыйшоўшы да заезду, калі ўжо запальвалі свечкі шабас канчаць, напаіў каня, узяў чвэртку моцнай гарэлкі і тарана ды, маючы з дому сала і хлеб, павячэраў дый лёг на калёсах, накрыўшыся світкаю.

Назаўтра пасля службы дапусцілі яго з казлом да архірэя, думаючы, што казла ён вядзе на гасцінец, калі архірэй сядзеў у пакоі сам адзін. Увайшоўшы туды, нізенька пакланіўся, перахрысціўся тройчы дый цмокнуў архірэю ў руку.

— А што скажаш, чалавеча добры?

— Ваша прасвяшчэнства, мне Бог даў усяго патроху, нечага грашыць, але ж козы нешта не вядуцца, дык мне добры чалавек нараіў прасіць вас, каб на майго казла руку палажылі, пастрыглі дый далі яму імя айцец Іван.

І гэта кажучы, паклаў на столе здаровы варашок сярэбраных рублёў, мо больш трох соцень. Архірэй зразу анямеў, а далей

вочы загарэліся агнём, ды як раскрычыцца і стане лаяць, дык яшчэ горш за папа:

– Ты сякі-такі, сабака, сукін сын, пайшоў вон, падлюга! – ды яшчэ такога нагнуў, што і пераказаць сорам.

– Калі няможна, ваша прасвяшчэнства, то я ж сілаваць не буду; маўляў, купіў не купіў, а патаргавацца можна.

Ды давай зграбаць свае грошы ў кішэню, так каб мацней звінелі. Але хоць ён і архірэй, ды ўсё ж такі папова вока: як пачуў, што рублі звіняць, хаваюцца ў кішэнях, то крыкнуў:

– Пастой, я падумаю.

І давай бегаць так, як тады поп. Бегаў, бегаў, а далей стаў ды кажа:

– Добра! Толькі ж, барані цябе Госпадзі, не кажы нікому, бо нам абодвум будзе бяда.

– Не бойцеся, ваш прасвяшчэнства, ад мяне ніхто не даведаецца, калі вы самі да гэтага не давядзеце.

Зрабіўшы ўсё, як трэба, мужык з казлом, ці бо то з айцом Іванам, прыехаў дадому яшчэ зарана ды вельмі рад.

Хтось данёс архірэю, што поп хаваў сабаку на могілках, дык архірэй не паехаў у аб'езд, ды завярнуў сюды, каб гэтую паганую справу разабраць. Прыехаў ён з благачынным, пазваў старасту, дзясятніка ды з дзясятак гаспадароў, склалі такі суд, што куды, а бедны папок, бачыўшы гэта, думае сабе: «Ну, ужо я цяперака суздром прапаў!»

Яшчэ не пачыналі дапытвацца, як і што было, калі глянулі: багатыр вядзе казла проста к самым папоўскім дзвярам.

– Ці ты скруціўся, – хтось кажа, – куды ты прэшся з гэтым казлом?

– Эге! Каму, – кажа, – казёл, а каму айцец Іван.

Архірэй, як гэта пачуў, дык вельмі спужаўся: ухапіўся за галаву дый сам да сябе кажа:

– Ох, бедная ж мая галоўка! Мне і не ў памяці, што мужык з казлом і поп з сабакам могуць быць у адным сяле. Пускайце гэтага чалавека да мяне!

Мужык казла прывязаў, увайшоў у хату, дзе, акрамя архірэя, нікога больш не было, і як ні ў чым не бывала, тройчы перахрысціўся, пакланіўся нізенька, цмокнуў у руку дый маўчыць.

– Ты ж кляўся, што ніхто не будзе ведаць, а бач, як дадзяржаў прысягу.

– Ніхто, ваша прасвяшчэнства, не ведае і ведаць не будзе, як вы самі да гэтага не давядзеце, я вам тады так казаў.

– Дык чаго ж ты ад мяне хочаш? Гавары барзджэй, бо ўжо людзі вельмі цікавяцца.

– Аслабаніце і суздром абчысце бацюшку, скажыце, што ён ніколі, нічога, ніякага, што вока мае светлае, а я вам аддам пашпарт ды скажу людзям, што казла прыводзіў вам на гасцінец, бо мне знахар нараіў, а вы не прынялі.

– Бог з табой, няхай і так будзе!

Выйшаў архірэй на двор, баццам папытаў то сяго, то таго – а як уперад багатыр падпаіў ды падгаварыў, дык яны і ляпнулі ні тое ні сёе – дый агаласіў, што поп ні ў чым не вінаваты.

Мужык, пан і цар

Жыў-быў пан. Ён вельмі любіў гуляць у карты. Гуляў да таго часу, пакуль не прагуляў усё, што меў. Калі яму не было ўжо чым залажыць, ён пайшоў да аднаго мужыка і пазычыў у яго тысячу рублёў. Як прыйшоў час, мужык пайшоў да пана па грошы, але пан прагнаў яго. Што рабіць? Шмат думаў мужык і вырашыў падаць на пана жалабу цару. А хто ж напіша? Сам няграматны, а ў вёсцы грамаць ведалі толькі пісар і дзяк. А яны ж будуць на баку пана. І мужык сам стаў пісаць прашэнне. Нарысаваў, навадзіў ліній і адправіўся з гэтым пісьмом да цара.

Прыйшоўшы да дварца, мужык стаў прасіцца ў слуг, каб яго прапусцілі да цара. Яго не пускалі. У гэты час міма праходзіў саветнік цара. Слугі падалі яму прашэнне. Саветнік паглядзеў, нічога не разабраў і загадаў не пускаць мужыка. Ходзіць мужык каля дварца з думай, як жа папасці к цару. А цар у гэты час гуляў у садзе і ўбачыў мужыка.

– Што патрэбна табе, чаго ходзіш ты тут?

Мужык не знаў, што гэта цар, і паведаў яму аб сваім горы.

– Пакажы прашэнне.

Мужык падаў.

– А што тут намалёвана?

– Вось гэта, паночак, панскі маёнтак, а гэта мая хаціна. Па гэтай дарозе пан прыходзіў да мяне...

Цар выслухаў і загадаў яму пайсці ў дзверы і сказаў, што яго там прапусцяць. А сам, пераадзеўшыся ў царскае адзенне, пайшоў у дварэц. І мужык зайшоў.

– Што патрэбна яму? – спытаў цар у саветніка.

– Жалабу прынёс на пана, але разабрацца ў ёй немагчыма.

— Падай сюды! — загадаў цар і стаў разглядаць жалабу. — Ды што тут няясна? Усё ясна. Гэта маёнтак пана. Так, мужык?

— Так, царочку, так.

— А гэта твая, мужык, хаціна?

— Мая, царочку, мая.

— Па гэтай дарозе пан прыходзіў к табе, і ты пазычыў яму грошай, а ён не аддае цяпер?

— Вось гэта дык галава! — сказаў мужык на цара. — А ў вас, — зірнуў ён на саветніка, — бязмен.

Цар загадаў пану вярнуць мужыку грошы.

Бацькавы наказы

Жыў бацька з сынам. Бацька быў стары, і прыйшла гадзіна яму паміраць. А сына свайго ён вельмі любіў і хацеў, каб той жыў правільна, не горай за другіх. А для гэтага даў яму перад смерцю шэсць наказаў: кабылы жаробнай на чужыя рукі не давай; з двара жонкі не бяры; няпрошаны на вяселле не ідзі; каб заўсёды з мёдам снедаў; каб, праходзячы, у працы людзям не казаў «памажы Божа»; а калі ў пуню будзеш вазіць снапы, то павуцінне на пацёсе каб шапкай выцер.

Сын бацьку не паслухаўся. Узяў ён ды і даў жаробную кабылу свайму суседу. А тая кабыла на трэці дзень жарабё скінула. Пагараваў ён ды і супакоіўся, а для навукі жарабё закапаў і на тым месце дубочак пасадзіў — для запамятавання пра бацькаў наказ.

Прыйшоў час яму жаніцца, а сасватаў ён дзяўчыну не прастую, а дваровую. Згулялі яны вяселле, пара ўжо б і за працу прыняцца, а жана нічога рабіці не ўмее ды і ўдабавак не хочыць, вельмі ж дужа працаваць яна не прывыкшы. Тады й успомніў хлопец наказ бацькі, але позна — жонкі не закапаеш.

У вёсцы вяселле, а яго на вяселле не клічуць; ён бярэ кумпяк, добры літр водкі і ідзе на вяселле. Стаў у парозе і стаіць, чакаець, пакуль яго за стол папросюць. А за стол яго не клічуць. Пастаяў, пастаяў і дахаты так вараціўся, а кумпяк ды літру з водкай падвесіў на бэльцы — для запамінання бацькавага наказу.

Спіць, спіць гэты сын, а потым устане і снедаць не хоча, бо дужа ж доўга ён спаў. І бярэ тады да свайго снедання мёд і есць, бо ўспомніў, што бацька казаў, каб ён з мёдам еў. А нейк раз прыйшлося яму з рання, яшчэ да снедання, добра папрацаваць. Прыйшоў ён снедаць і так смачна паеў, што як з мёдам усё роўна. Вось тады і ўспомніў ён чацвёрты бацькаў наказ.

Прыйшла пара звозіць жыта дамоў. Едзе ён звозіць жыта, а людцэ ўжэ ўсе даўно ў полі. Успомніў сын бацькаў пяты наказ, каб нікому ў працы не казаў «памажы Божа», ён і не кажа, а людзі дзівяцца: вось дзе які ірад — пройдзе і нікому нічога не кажа. У той дзень звазіў ён саўсім мала снапоў. Тады назаўтра ўстаў ён да свету і паехаў у поле, а ў полі яшчэ нікога не было. Вось вязе ён з поля снапы, а людзі ў поле ідуць і «памагай Бог» яму кажуць. Вось толькі тады зразумеў сын, што азначае бацькаў пяты наказ.

Ну, і апошні, шосты наказ: як будзе вазіць снапы ў пуню, ён павінен шапкай павуцінне з пацёсу выцерці. Ну, ён і ўзяўся. Ну, думае, хоць гэты наказ выканаў. І пачаў вазіць снапы, вазіў, вазіў і столькі шмат навазіў, што ажно да пацёсу шапкай пачаў даставаць і разам павуцінне выціраць. Агледзеўся сын і думае: нашто ж я гэта мэнчыўся, лазіў, выціраў, калі яно само выцерлася? І зразумеў, што яму хацеў сказаць бацька.

Вось так выканаў сын бацькавы наказы.

Як я з дзедам пакутваў

Жыў з дзедам, а бацькі яшчэ не было. Былі ў нас з дзедам пчолы па сабаку, насілі мёд рэзгінямі. Адна пчаліна несла мёд цераз возера і ўпусціла рэзгінь мёду ў возера; гэта возера стала салодкае. Хадзіла там мая кабылка і выпіла гэту ваду, так што аж упілася, і ляжала без ума, п'яная. Толку не маглі мы даць з дзедам (а бацькі яшчэ не было). Узяў мой дзед ды шкуру здзёр з яе. Праспалася гэта кабылка і ўстала. Як напалі на яе авадні з мухамі, а яна ж без шкуры. Я ж узяў з дзедам (а бацькі яшчэ не было) абсыпаў яе грэчкай дзеля таго, штоб была гнедая. Як парасла грэчка на кабыле, ды як унадзіліся ў тую грэчку цецерукі, то і тут мала з яе толку. Дзед мой кажа (як бацькі яшчэ не было):

— Надабе звязаць дзве вяровачкі і перакінуць цераз кабылу, прывязаўшы каробачку, а к хвасту прывязаць даўбешачку: цецерукоў як наляціць, яна хвастом як махне, то цецерука і заб'е.

Зрабілі мы так з дзедам (як бацькі яшчэ не было). Стала гэта кабыла біць цецерукоў і набіла поўну каробачку, так што стала цяжка, і перарэзала павадком кабылку. Трэба ж тут даць ратунак, — як жа жыць без кабылкі? Мой дзед кажа (як бацькі яшчэ не было):

— Нада адсеч дзве дубінкі і сшыць кабылку.

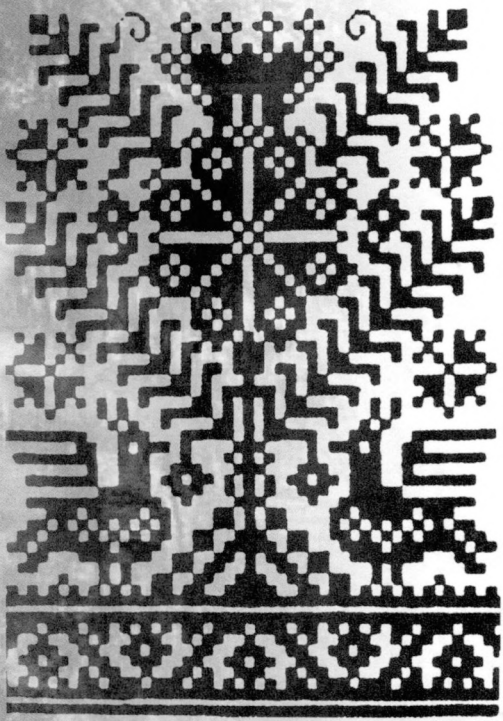
17. Зак. 3433

Мы так і зрабілі. Параслі дубы на кабыле з гэтых галіц дубовых, так што не магла яна і хадзіць: возьмуць і абернуць яе набок. Што нам тут рабіць з дзедам? (а бацькі ўсё яшчэ не было). Давай мы ўжо бычкамі пасеку араць. Пааралі, пасеялі мы з дзедам (як бацькі яшчэ не было) пшаніцы, ячменю. Як парос ячмень — старому вераб'ю па калена, а маладому па бруха, колас ад коласа — не чуць голаса. Зжалі мы з дзедам (як бацькі яшчэ не было) ячмень гэты, а як ужо злажылі, дык капа ад капы — на дзень язды. Перавезлі мы яго з дзедам дамоў і злажылі сторану ў хаце на стаўпе, што каля печы стаіць, і сталі мы ўжо з дзедам малаціць (а бацькі ўсё яшчэ не было), так што страты не было; ложкамі мералі, коўшыкамі зносілі, з току гэта ўжо збіралі. Цяпер сталі мы з дзедам (а бацькі яшчэ не было) гэтым ячменем кабана карміць і выкармілі вочынь бальшога, што якраз падлезе пад чыгун і схаваецца. Выгналі мы яго з дзедам вон ужо на двор. Ухваціла яго варона, можа яшчэ маладая, узяла ў дзюбу і раздзяўбла, на кал седзючы.

Няма ў нас з дзедам (а бацькі ўсё яшчэ не было) гавядзіны, дык мы кол гэты рубім і ў гаршок брасаем: кабан наш вочынь жырны быў, так што і кол жыру набраўся і ад яго ў гаршку накіпаець. А цяпер, слава Богу, мы і лепш жывём, бо радзіўся мой бацька. Мы з дзедам пастарэлі і пасівелі, ды і бацька ўжо цыбук парадашны вырас.

Я там быў, мёд-піва піў, па барадзе цякло, а ў рот не папала; далі мне барану, я адтуль смаргануў, далі мне смаляную кабылу: ехаў я, ехаў на ёй, — стала мне холадна; разлажыў я агонь, начаў грэцца, а кабыла мая і растала, звеснае дзела: смаляная.

Прыказкі і прымаўкі

Песні і казкі, легенды і паданні, прыказкі і загадкі роднага краю! Колькі ў іх глыбокай мудрасці і высокай паэзіі, колькі святла душы таго, хто стварыў – душы працоўнага люду! Колькі жыццёвай сілы і хараства ў іх мове! І як жа важна кожнаму чалавеку з маладых гадоў далучыцца душою да паэтычных і моўных скарбаў свайго народа – так, каб праз усё жыццё адчуваць патрэбу зноў і зноў прыгубіць сэрцам з гэтай цудоўнай невычэрпнай крыніцы, а прыгубіўшы – адчуць, як ты мацнееш духам, святлееш думкай, дужэеш і акрыляешся на добрыя людскія справы!

Ніл Гілевіч

З вялікае хмары малы дождж.

Шмат снегу — шмат хлеба.

Што ў воду ўпала, то пішы прапала.

З малой іскры бываець часам вялікі пажар.

Воўка ногі кормяць.

Пчала на любую кветку ляціць, але не на кожную сядзе.

Што ў лесе родзіцца, у хаце знадобіцца.

Зімой і летам адным цветам.

З голага куста і ягада пуста.

Зіма на лета робіць, а лета на зіму.

Якая зіма, такое лета.

Зіма снежная — лета дажджлівае.

Прыйшоў люты — пытаецца, ці добра абуты; прыйшоў марац — прымарозіў палец.

Вясной прапусціш — летам не дагоніш.

Красен красавік цяплом, а жнівень дабром.

Май халодны — не будзеш галодны.

Мокры май — жыта, як гай.

Што летам ножкай коп, то зімой ручкай хоп.

Хто ўлетку спіць, той узімку не есць.

Хто халадку шукае, той узімку галадае.

Лета праляжыш, то ўзімку ў пазыкі пабяжыш.

Восень кажа: «Я ўраджу», вясна адказвае: «Пачакай, як дагаджу».

Учарашняга дня не дагоніш.

У адзін дзень сем перамен.

Чакай Пятра — з'ясі сыр.

Прышоў Пятрок — апаў лісток, прышоў Ілля — апала два, прышоў Барыс — усё пагрыз, прышоў Міхал — усіх з поля паспіхаў.

На Юр'я павінна быць сена і ў дурня.

Пакланіся кусту, дак ён дасць хлеба лусту.

То не бяда, што ў жыце лебяда, — няма гарэй бяды, як ні жыта, ні лебяды.

У гліне зярнятка не гіне.

Калі добра ўзарэш, то і ўраджай збярэш.

Дзе гультай арэ ды скародзіць, там пустазелле добра родзіць.
Памяраць збірайся, а жыта сей.
Хто сее рана, той насенне не губляе.
Сей у добрую пару – збярэш хлеба гару.
Сей авёс у гразь – будзеш князь.
Калі суніца красна, не сей аўса напрасна.
Калі суніца чырванее, не сей проса – не паспее.
Сей ячмень, як загудзіць сляпень.
Што пасееш, тое і вырасце.
Што пасееш, тое і пажнеш (сажнеш).
Якім зярном хто сее, такім збірае.
Хто сее ды вее, той не збяднее.
Каб не было пуста, трэба сеяць густа.
Хто дажджом косіць, той пагодаю сушыць.
Калі старанна косяць, то сена зімою не просяць.
Каса любіць брусок і сала кусок.
Закончыш жніво ў пору – будзе што вазіць у камору.
Не той хлеб, што на полі, а той, што ў гумне.
Не гані каня дубцом, а гані аўсом.
Кармі каня не пугай, а сенам з луга.
Дагледзь каня дома, то ён цябе ў дарозе.
На галодным кані доўга не наездзіш.
Рамясло піць-есці не просіць, а само корміць.
Трэба розумам надтачыць, дзе сіла не возьме.
Рыбка ў рацэ, ды не ў руцэ.
У паляўнічага часта і заяц пудовым бывае.
Воўк яшчэ бегае, а шкуру ўжо дзеляць.
Не тагды сабак кормяць, калі на ўловы ехаць.
Каваль без молата, як без рук.
Каб не клін і мох, то плотнік даўно б здох.
Не святыя гаршкі лепяць.
І з голкі кравец жыве.
Працы і світкі не саромейся.
Работа міла, да дзень малы.
Работа і корміць і поіць.
Хто працуе, той мае.
Хто працуе, таму і шанцуе.
Хто працуе, той не сумуе.
Сушыць не работа, а турбота.
Не вялік муравей, ды горы варочае.
Не той харош, хто прыгож, а той харош, хто на справу гож.

Добра ўсё ўмець, але не ўсё рабіць.
Якая справа, такая і слава.
Адклад не йдзець у лад.
Хто рана ўстае, у таго хлеба стае.
Канец — дзелу вянец.
З вялікага паспеху наробіш смеху.
Спяшыць — людзей насмяшыць.
Працуй да поту — з'ясі ў вахоту.
У добрага гаспадара ўсё ёсць.
Якія сані, такія і самі.
І мыш у сваю нару цягне кару.
Не падпірай гнілога забора: ён усё роўна ўпадзе.
Даў Бог цяля, ды няма хлява.
Не мела баба клопату, купіла парася.
Панадзілася свіння ў агарод.
Жыве кот і сабака, ды толькі жытка не аднака: кот на пячы, сабака пад дзвярыма.
Кату жартушкі, а мышы смяртушкі.
Свая хатка як родная матка.
На сваём сметніку і певень гаспадар.
Слаўна хата не вугламі, а пірагамі.
Дома й вуглы памагаюць.
Пасуда чыстату любіць.
Голад — найлепшы кухар.
Часам з квасам, а парою з вадою.
Калі ёсць хлеб і вада, то не бяда.
Без хлеба няма абеда.
Шукаючы пірага, хлеб згубіў.
Хлеб не зяць — паглядзяць ды з'ядзяць.
Едзеш на дзень — бяры хлеба на тыдзень.
Першы блін комам.
Ні рак, ні рыба.
Дорага ложка к абеду.
На то кот і гладак, што паеў і набак.
Не адзежа чалавека, а чалавек адзежу красіць.
Ладзь калёса зімою, а сані летам.
Не конь вязе, а дарога.
Хто пытае, той не блудзіць.
Што з воза ўпала, то ўжэ прапала.
Лепш нічога няма свайго роднага вугла.
Для ўсякай птушкі сваё гняздо міла.

Жыве кулік, дзе прывык, і кожны роднае балота хваліць.

Няма смачнейшае вадзіцы, як з роднай крыніцы.

Чужбіна не грэець.

У чужой старонцы не так свеціць і сонца.

Што край — то абычай, што старана — то навіна.

Калі пан смяецца — мужык плача.

Пан у шынку скача, а мужык у полі плача.

Не дай Бог панскай злосці, а яшчэ горай не дай Бог панскай ласкі.

Пану не з'есці мужыка, бо тонка кішка.

Ці ад пана, ці цівуна, а ўсё баліць ад бізуна.

Рак не рыба, кажан не птушка, а няволя не жыццё.

Мужык у полі надрываецца, а ў пана пуза ўздымаецца.

Благая зямелька лепей добрага пана.

Не так будзе, як пан кажа, а так будзе, як мужык зробіць.

Не будзе аратага, не будзе і багатага.

Не чын уважаюць, а чалавека па яго праўдзе.

Балота без чорта не будзе.

Не давай, Божа, лячыцца ды судзіцца.

За курыцу судзішся, а гуся пад пахаю нясі.

Кабыла з ваўком цягалася — хвост ды грыўка асталася.

Хораша ў найме, ды не дай Божа мне.

Абы рукі, то служба будзе.

І так бывае: хто працуе, той не мае.

Наймалі — сала давалі, нанялі — хлеба не далі.

Моцны статак чарадою, а людзі грамадою.

Ідзі з людзьмі, то не згубішся.

Там добра рада, дзе шчыра парада.

Добрая слава лепш за багацце.

Пажыві для людзей — пажывуць і для цябе.

Адна галавешка і ў печы не гарыць, а дзве і ў полі не гаснуць.

Дзе дружна, там і хлебна.

Дружны табун і ваўкоў не баіцца.

Хто ў бядзе і ў вялікім няшчасці не быў, той і праўдзівых прыяцеляў не знае.

Не той друг, хто мёдам мажа, а той, хто праўду кажа.

Ліхая кампанія на ліха выведзе.

Блізкі сусед лепш дальняй радні.

Хата гасцямі багата.

У гасцях каша, а дома кулеш, да за кашу лепш.

Гдзе любяць — бывай рэдка, а гдзе не любяць — ніколі.

Госць першы дзень – злота, другі дзень – срэбра, а на трэці – медзь і дадому едзь.

Любіш гасцяваць – любі і прымаць.

Той нічога не страціць, хто нічога не мае.

Сыты лічыць зоры ў небе, а галодны мае думку аб хлебе.

Як беднаму жаніцца, дык і дзень кароткі.

Не дзівіся худабе: сёння давялося мне, заўтра – табе.

Пакуль з багатага пух, то з беднага дух.

Багатаму і чорт у кашу маслам кідае.

Чым багацей, тым скупей.

Аднаму аж з горла прэ, а другі з голаду мрэ.

Так на свеце вядзецца: адзін плача, другі смяецца.

У кожнага свая асечка: у багатага не варыць жывот, а ў беднага – печка.

Не лезь, куды галава не лезе.

Усе людзі роўна родзяцца і роўна паміраюць.

Бяда і на гладкай дарозе спаткае.

Ты ад бяды, а бяда ў вочы.

Пасля бяды кожны разумны.

Калі адна бяда ідзе, то й другую за ручку вядзе.

Раней смерці не памірай, раней бяды не бядуй.

Чужую бяду і я развяду, а сваю і возам не развязу.

Чужой бядзе не радуйся.

Чы саву аб пень, чы пень аб саву, усё саве бяда.

Добра будзе – накрасуешся, кепска будзе – нагаруешся.

Хто гора пазнае, той чалавекам стане.

Ліхому ўсюды ліха.

Як прыдзе ліха, то не ўседзіш ціха.

Не толькі сонца, што ў акне.

Ліха перамелецца – дабро наступіць.

Кажды купец свой тавар хваліць.

Якой меркай мерыш, такой і табе будзе адмерана.

Бачылі вочы, што купавалі.

На базары і бык цельны.

Ёсць – прадаў бы, няма – купіў бы.

Якія грошы, такі і тавар.

За свае грошы ўсюду харошы.

Розуму грашыма не заменіш.

Не журыся, што ў мяне грошай няма, дась Бог, што і ў цябе не будзе.

Не ганіся за даўгім рублём, а то і кароткі згубіш.

Пашкадуеш грошай, пабядуеш горшы.
Грошы здароўя не дадуць.
Не дае спаць чужы грош, як вош.
Старасць не радасць, доўг не карысць.
Лепей галоднаму пераспаць, чым з даўгом праснуцца.
Лучшы людзям даць, чым самому прасіць.
Дзякуй, як дасі, а калі не дасі, то й сам не прасі.
Лёгка бярэцца, ды цяжка аддаецца.
Угавор лепей грошай.
Карчмар як камар: дзе сядзе, там і п'е.
Салдату трошкі трэба: солі дрыбок ды хлеба шматок.
Салдат спіць, а служба ідзе.
Вайна кроў людскую п'е.
Мора без вады, а вайна без крыві не бывае.
Лепей дома хлеб аўсяны, як на вайне пытляваны.
Ліхога любіць — сябе губіць.
Сілаю не быць мілаю.
Горка рэдзька, ды ядуць, ліха (дрэнна, кепска, плоха) замужам, ды ідуць.
Гора ж маё чубатае: ніхто замуж не бярэ, а толькі сватае.
Дай Бог нашаму цяляці воўка паймаці.
Якая песня — такія скокі; якая дзеўка — такія жаніхі.
З гультаём пажаніцца — лепей задавіцца.
Згода будуе, нязгода руйнуе.
Нашто клад, калі ў сям'і лад.
Хату мяці, але смецця на вуліцу не нясі.
І сцены маюць вушы.
І ў добрай сям'і выпадак бывае.
Чорт лапці стаптаў (падраў), пакуль пару дабраў.
Недасол на стале, перасол на спіне.
Не кайся рана ўстаўшы, замоладу ажаніўшыся.
Чужая хата не грэе.
Як дзеўкаю — арэ і косіць, як выйдзе замуж — ног не носіць.
Хоць муж, як лапаць, абы за ім не плакаць.
Любіць муж жану здаровую, а брат сястру багатую.
Не хвалі жонку за цела, а хвалі за дзела.
Добрая жонка дом зберажэ, а ліхая рукавом растрасе.
Сварлівая жонка горш, чым каню хамут.
Сваю дачку пазнаю ў андарачку.
Я за свайго Кузьму каго захачу вазьму, а ты сваю Арынку павазі па рынку.

Што кажа стары на глум — бяры малады на вум.
Стары вол баразны не псуе.
За старою галавою, як за пнём.
Хто ў прымах не бывае, той і гора не знае.
Прымак — тэй жа парабак.
Жонка не бот — не скінеш.
Бог сіротаў любіць, але долі не дае.
Ніхто не ведае, як сірата абедае.
Баба без мужыка, як калёсы без каня.
«Чые дзеткі харашэйшыя?» — «Мае, — кажа сава. — І лупаценькія, і кашлаценькія».
Каторага пальца не ўрэж, то ўсё баліць.
Усякая матка хваліць сваё дзіцятка.
Даў Бог дзеці, ды няма дзе дзеці (падзеці).
Без дзяцей ціха, ды на старасці ліха.
Дзе многа нянек, там дзіця без носу.
Яйца курыцу вучаць.
Ласкавае дзіцятка дзве маткі ссе, а гордае ні адной.
Што робіць воўк, то і ваўчаня.
Яблыка ад яблыні далёка не адкачваецца.
Сава не ўродзіць сакала.
Да пяці год пястуй дзіця, як яечка, з сямі — пасі, як авечку — і тады выйдзе на чалавечка.
Тагды дзяцей вучаць, як каля лаўкі ходзяць.
Не слухаў бацькі і мацеры, няхай людзі вучаць.
Дзясятая вада на кісялю.
Пра нябожчыка блага не кажуць.
Беднаму Бог не залоціць парог.
Ведаў Бог, каму не даў рог.
Божая міласць — як вада на плыт.
Няхай табе Божа паможа, а мне вол.
Богу маліся, а за праўду дзяржыся.
Абяцаў Бог даць, але казаў паждаць.
Божая ласка не дасць нам ні хлеба, ні мяска.
Бог шчырых любіць, але долі не дае.
На Бога надзейся, а сам не плашай.
Бог як Бог, а не будзь сам плох.
Богу маліся, а сам працуй, бо згаладуеш.
Плакаў, плакаў — Бог аднакаў, стаў спяваці — стаў Бог даваці.
Як Бог дапусціць, то і святыя не абароняць.
Кожны святы да сябе горне.

Калі не пад'ясі, і святых прадасі.
Вольнаму воля, святому рай.
Бачылі чудатворцы, якія мы багамольцы.
З аднаго дрэва і крыж і лапата.
Не хадзіў пляшывы Богу маліцца, як пайшоў, дык і лоб разбіў.
На табе, Божа, што нам не гожа.
Рад бы ў рай, да грахі не пускаюць.
Мінулася кату масленіца.
Перад Богам грэх, перад людзьмі смех.
Пакуль гром не загрыміць, мужык не перажагнаецца.
Надвое бабка варажыла.
Вучэнне — свет, а невучэнне — цемра.
Вучыся, нябожа, вучэнне паможа.
Вучыцца заўсёды прыгадзіцца.
Навука вочы адчыняе.
Ад навукі галава не баліць.
Навука — не мука.
Ад навукі дужэюць (спрытнеюць) рукі.
Дрэнныя тыя рукі, што не ведаюць ніякай навукі.
Хто без навукі, той як бязрукі.
Чалавек невучоны, як тапор нетачоны.
Век жыві, век вучыся.
Дурнога вучыць, як мёртвага лячыць.
І мядзведзя вучаць.
Што напісана пяром, не высечаш і тапаром.
Як многа чытае, то многа знае.
За словам у кішэню не лезе.
Хоць рэдка, ды метка.
Хоць гаршком назаві, толькі ў печ не станаві.
Кайся не кайся, выпусціў слаўцо — не вернеш.
Слова як птушка: выпусціў — не вернеш.
Старая пасловіца вавекі не зломіцца.
На прымаўку і суда няма.
Добрая прыказка не ў брыво, а ў вока.
Рынуў прымаўкаю, як граззю ў вочы.
На прыказкі, як на прывязкі.
Салаўя байкамі не кормяць.
Песня дарогу пазнаець.
Дзе праца, там і песня.
З песняй і работа спорыцца.
У дурнога салаўя і дурная песня.

З песні слова не выкінеш.
Абы ўмела танчыць, работку гора наўчыць.
Маленькі, але ўдаленькі.
Мал залатнік, да дораг.
Нос — на семярых рос.
Сіла й салому ломіць.
Здароўя за грошы не купіш.
Каму баліць, той і крычыць.
Пакуль жаніцца — загаіцца.
Жывы аб жывое і думаець.
Жывы ў зямлю не палезеш.
Маладога кроў грэе.
Малады, ды з ранніх.
Старога вераб'я на мякіну не падманіш (не ашукаеш, не зловіш, не правядзеш).
Пытае старасць, што прыгатавала моладасць.
Сівізна ў бараду, а чорт у рабро.
Старога мяшка не залатаеш.
У старога каня і падковы знімаюць.
У адной шкуры не звякуеш.
Да пары жбан ваду носіць.
Розум — найлепша багацтва.
Усякі жыве сваім розумам.
Хто дасужы, той разумны.
Якая галава, такі і розум.
Бачыць вока далёка, а розум яшчэ далей.
Які розум, такая й гаворка.
Разумная галава, ды дурню прышлася.
Каб задні розум ды наперад.
Пагавары з разумным — розуму набярэшся, а з дурным, то згубіш тое, што маеш.
Грошы згубіў — нічога не згубіў, здароўе згубіў — палавіну згубіў, розум згубіў — усё згубіў.
Вырас пад неба, а дурны, як трэба.
Вялікая галава, да пустая.
Дурная галава нагам спакою не дае.
Вінавата галава, куда ногі вяла.
Пашлі дурнога, за ім другога.
Скажы дурному паклоны біць, то ён і лоб разаб'е.
Дурному дурное на ўме.
Лепш з разумным згубіць, як з дурным (дурнем) найці (знайсці).

Дурня пахвалі, дык ён і на неба задзярэцца.
Не зачапайся з дурнем.
Дурному трэба выбачыць.
Малому дурню саступаюць, вялікага б'юць.
Для добрага чалавека дабра не шкода.
Добраму ўсюды добра.
Злосці поўныя косці.
Сам мужычок з кулачок, а зла, як у казла.
Крывога дзерава не выпраміш.
І ў царкву ходзіць, і людзям шкодзіць.
Лепей з добрым згубіць, як з благім знайсці.
Не чапай сабаку, ён і гаўкаць не будзе.
Сколькі воўка ні кармі, а ён у лес пазірае.
Дзе шчырая праца, там густа, а дзе лянота, там пуста.
Праца чалавека корміць, а лянота порціць.
У гультая рукі не баляць.
Хто змоладу не працуе, той на старасць жабруе.
Гультай ды злодзей — два родных браты.
Палец аб палец не ўдарыць.
Яму раніцаю росна, у поўдзень млосна, а ў вечары камары кусаюць.
На яду мастак, а на работу сяк-так.
Есць за вала, робіць за камара.
Як да чаркі — скоры, як да працы — хворы.
Ядзім — пацеем, работаем — мерзнем.
Не еў, дак млеў, пад'еў, дак спаць захацеў.
Не хваліся языком, а хваліся дзелам.
Лянівы і санлівы — два браткі.
Пад ляжачы камень вада не цячэць (не бяжыць, не падплыве).
На адном месце і камень абрастаець.
— Гультай, бяры сухары. — Яны мочаныя?
Гультай за дзела — мазоль на цела.
Конь на чатырох нагах спатыкаецца.
Скупы два разы плоціць, лянівы два разы ходзіць.
Чужымі рукамі добра толькі жар заграбаць.
Адна звычка гультаёў: рабіць чужымі бакамі, а ляжаць на сваіх.
Няўмеламу рукі не баляць.
Калі ўзяўся за гуж, то не кажы, што нядуж.
Калі ўлез у дугу, не кажу «не магу».
Калі адзеў хамут, дык цягні, пакуль гужы не парвуцца.

Калі не грыб, не лезь у каробку.
Калі не поп, не ўбірайся ў рызу.
Адважны не баіцца няўдачы.
Ці пан, ці прапаў.
У страха вялікія вочы.
Хто баіцца, таму ў вачах дваіцца.
Як п'ян, што мне пан? А як праспюся, і свінні баюся.
Воўк сабакі не баіцца, да звягі яго не любіць.
Хто апарыўся малаком, той і на халодную воду дуе.
Сцеражонага Бог сцеражэ.
Беражыся каровы спераду, а каня ззаду.
Цярпі, казак, атаманам будзеш.
Каса на камень трапіла (нашла).
Трапіў лысы на пляшывага.
Справіць гарбатага магіла.
Лысае жарабя ўрадзілася, лысае і здохнець.
Каму рупіць, той не спіць.
Малады верабей, ды спрытны.
Ішла разявака і дастала аглоблямі ў рот.
Адным вухам слухае, а другім выпускае.
Ад зямлі адарваўся і да неба не дастаўся.
Абы сумленне чыста.
Нікому вады не замуціў.
Брахнёю (абманствам, лгарствам, няпраўдай) свет пройдзеш, назад не вернешся.
У яго на вербе грушкі растуць.
Хітрасцю доўга не нажывеш.
Хітрасцю ўвесь свет перайдзеш, а назад не вернешся.
Хто ліслівы, той куслівы.
Зміцер то хіцер, да і Саўка не дурак.
Людзі хітрэй за чорта.
Кось-кось, ды й у аглоблі.
На хітрасць дай Бог мудрасць.
Злітаваўся рак над жабаю да й очы выдраў.
Пажалеў воўк кабылу: аставіў хвост да грыву.
На губах — мёд (медзь), а на сэрцы — лёд (ледзь).
Хоць мякка сцеле, але цвёрда спаць.
У вочы лісам, а за вочы воўкам.
З воч іскры сыплюцца, а з языка мёд цячэ.
Ніяк не глядзіць — ні вока, ні бока.
Да сэрца ліпне, а ў кішэнь паглядае.
Ён цябе прадасць і грошы палічыць.

Не бойся сварлівага, а бойся маўклівага.
Не бойся ліхога, а бойся ціхога.
У ціхім балоце чэрці растуць.
Ціхая свіння глыбока капае.
Спадцішка, як з-пад мяшка.
Паклонамі шубы не пашыць.
Гібкага дзерава вецер не зломіць.
Па шэрсці трэба гладзіць.
Падліза падлізаю і застанецца.
Усяго на свеце не заграбеш.
Сам не гам і другому не дам.
Сам сябе не хвалі, няхай людзі пахваляць.
Хто сябе хваліць, няхай таго агонь спаліць.
Гаварыла свіння, што даўно б каралём была, але лыч не пускае.
Адным махам сем сот душ забіяхам.
На капейку ўпіўся, на рубель пахваліўся.
Не пераскачыўшы, не кажы гоп.
Без фігі (дулі) ні да носа.
Відаць птушку па яе палёту.
Не ўсё то золата, што блішчыць (свеціць).
Стыд не дым — вачэй (вочы) не выкура.
Паганыя вочы дыму не баяцца.
П'янства (гарэлка) да дабра (да добрага) не давядзе.
Вада жывіць, а гарэлка губіць.
Без чаркі няма хваробы і сваркі.
Калі мужык п'е, то палавіна бяды, а калі жонка, то цэла бяда.
Ад водкі розум кароткі.
Хлеб на ногі ставіць, а гарэлка з ног валіць.
Хто п'яны ходзіць, сам сабе шкодзіць.
Хто гарэлку любіць, той сам сябе губіць.
Хто п'е, той доўга не жыве.
Бачыш, пані (дружа), як гарую: з адной карчмы да ў другую.
Як п'е, то як у бочку лье.
П'яны і мора выпіваець.
Усей гарэлкі не вып'еш.
Што ў цвярозага на вуме (на мыслі, на думцы, у галаве), то ў п'янага на языцэ.
П'яны што й дурны.
П'янаму і мора па калена.
П'янаму вуліца вузкая.
Як п'ян, тады ўсім пан.
Сядзіць нядуж: налізаўся, як вуж.

Ідзець Іван, вельмі п'ян, за ім Якаў паўзе ракам — той не п'яны.
Калі хочаш прапасці, начані (ідзі) красці.
Крадзеным доўга не пажывеш.
Крадзеным сыты не будзеш.
Крадзена не ідзе ў карысць.
Крадзеным падавішся.
У лесе крадзеш — поле ўбачыць, на полі крадзеш — лес убачыць.
Па нітачцы і клубок знайдзеш.
Як украў, то й прапаў.
Пусціў воўка ў аўчарню (аўчарнік).
На злодзею (і) шапка гарыць.
Хто парася ўкраў, таму ў вушах пішчыць (вішчыць).
Не той злодзей, што ўкраў, ды той, што кепска схаваў.
Хоць украў, абы канцы схаваў.
Не ўзяў за руку, не кажы злодзей.
Шукай у полі ветру.
Быў і на кані, і пад канём.
Дзяржы язык за зубамі.
На чужы раток не павесіш замок.
Слова не кідай на вецер.
Слухам зямля поўна (поўніцца).
Па сакрэту, ды ўсяму свету.
Не смейся з людзей, ты сам смяшней.
Смех без прычыны — прызнак (адзнака, знак) дурачыны.
Век пражыць — не кашулю пашыць.
Старасць не радасць, а смерць не пацеха.
Сабацы сабачча і смерць.
У кожнага свая дарога.
Шчасце само ў рукі не ідзе.
Шчасце не конь — у аглоблі не запражэш.
Хутчэй шчасце згубіць, як найці.
Не радзіся красны, а (радзіся) шчасны.
Ад дабра дабра не шукай.
За добрае добрым плаціць трэба.
Нарабіў ліха — не чакай дабра.
Любіў добрае, палюбі ж і злое.
На праўдзе свет стаіць.
Праўда не ўтоне і не згарыць.
Праўда вочы коліць.
За праўду не гневаюцца.
Не ўсё праўда, што кажуць.

Хлеб-соль еш і праўду рэж.
Кожнаму крыўда не міла.
Лепей горкая праўда, як салодкая мана.
Чужое ў карысць не пойдзе.
Чужым багацтвам сыт не будзеш.
Чужым дабром не забагацееш (не збагацееш).
Чужое не грэець.
Чужы кажух (нікога) не грэе (не нагрэе).
З чужога не радуйся (не цешся).
Хто сумленне мае, той чужога не чапае.
Чужы кусок дзярэ раток.
На чужы каравай рота не разявай (не разяўляй).
Не чапай нікога, не бойся нічога.
Хто чужога не шкадуе, той свайго не мае.
Жыві не так, як хочацца, а як можацца.
Трэба так жыць, як набяжыць.
Як гукнеш, так і адазвецца (адгукнецца, адклікнецца).
У людзей пытай, да свой розум май.
Жыві сваім розумам.
Агню ў шапцы не носяць.
За двума зайцамі пагонішся — ні аднаго не паймаеш.
Не шукай мора — у лужы ўтопішся.
Хутка йдзеш — бяду найдзеш, памалу ідзеш — бяда цябе нагоніць.
Шануй людзей, то і цябе пашануюць.
Не чыні таго другім, што табе не люба.
Не капай на каго (на чалавека) ямы, бо сам упадзеш.
Ад добрага не ўцякай і благога (ліхога) не рабі.
Не рабі каму бяды, бо сам яе сустрэнеш.
Не плюй у крыніцу: прыдзеш па вадзіцу.
Кінь перад сабою — знойдзеш за сабою.
Калі робіш дрэннае для людзей, то робіш дрэннае для сябе.
Дзе ўзяў, там палажы.
Не падымай носа — спатыкнешся.
Паперад бацькі ў пекла не хватайся.
Еш пірог з грыбамі ды дзяржы язык за зубамі.
Не спамінай ліхога.
Няма чаго наперад загадваць.
Любіш катацца (ездзіць), любі і саначкі вазіць (цягаць).
Не кіем, да палкаю.
У чужым воку і порах відна, а ў сваім калода не відна.
Чалавек сабе не вораг.

Дзе тонка, там і рвецца.

Каб ведаць, дзе павалішся, саломкі бы падсцяліць.

Не хваліся, план складаючы, пахваліся, год канчаючы.

Хваляць — заткні вуха, крытыкуюць — слухай.

Не навучышся выконваць каманду, не здолееш камандаваць і сам.

Салдат без дысцыпліны хварэе, ад дысцыпліны здаравее.

Прыняў прысягу — ад яе ні шагу.

Хто за Радзіму гарой, той сапраўдны герой.

У беларускім краі не быць фашысцкай зграі.

Здраднік за агрызкі прадасць родных і блізкіх.

Бургамістр ды кат — адзін другому брат.

Для прадажнай (фашысцкай) псіны — кол з асіны.

Ад вялікіх «перамог» не пацягнуць фашысты ног.

Фашысты высока масціліся, ды нізка звaліліся.

Гітлер хацеў Расію праглынуць, але Масквою падавіўся.

Гітлер да Волгі дайшоў, а здох у Берліне.

Пераступілі фашысты наш парог, ды асталіся хто без рук, а хто без ног.

Ішоў да нас ваякам, а назад поўз (паўзе) ракам.

Мір будуе, а вайна руйнуе.

Добрым людзям — мір, а шаленцам — галавою ў вір.

Аб міры на зямлі дбаем, хоць звышмагутныя ракеты маем.

Хто пасее вецер, той пажне буру.

ЗМЕСТ

ЛЕГЕНДЫ І ПАДАННІ 3

Прамова 5
Вялікі грэшнік 6
Як чалавек зрабіў агонь 7
Асілкі 8
Адкуль сяляне і паны 9
Колькі жыць чалавеку 10
Чаму не аднолькава работы ва ўсіх? 10
Чаму варагуюць сабака, кот і мышы 11
Пра скарб 11
Як п'яніца ў рай папаў 11
Пра вайну са шведамі 13
Бітва пад Лясной 13
Вайна шведска 13
Платон-казак 14
Дзяды расказвалі 15
Векавечная мяжа 16
Чортаў мост 17
Пра татарскія курганы 22
Вітаўка 22
Пявун-звон 23
Казацкі гаёк 24
Пакаранне 24
Месяц 26
Вось як даўней старых бацькоў кідалі 27
Пра пане Каханку 28
Пра чорную даму 29
Трохгранны дуб 31
Дуб і сасна 31
Легенда кахання 31
Помнік вернаму каханню 32
Марысін парк 32
Пра бярозу Міцкевіча 33
Пра князя слуцкага і яго замак на Князь-возеры 33
Пра пана Карпінскага і чортава вакно 34
Прылукі 35
Адкуль зязюля ўзялася 37
Пра зязюлю 38
Як мы вучыліся 38
Здарэнне з прыставам 39
Дзядзіна 40
Як Мікола і Пётр коней ва Украіне куплялі 41
Ілья і Пятро 42
Правільны суддзя 45
Бутрымава прыгода 45

Чорт дурыць падарожных 46
Нечысць заманьвае ў балота 47
Чорт у віхры 48
Чорт у постаці цяляці 49
Чорт скінуўся бараном 50
Дамавік ездзіць на конях 52
Хут 53
Як чорта выганялі 53
Скрыпач і ваўкі 54
Нядзеля 56
Серада і пятніца 57
Паморак 58
Трасца 60
Напасць 61
Халера 62
Халера 40-га року 63
Чаму воўк з сабакам ды з кошкай і мышкай варагуюць 64
Чаму заяц, ліса ды воўк разам не сыходзяцца 65
Чым болей хто мае, тым болей жадае, або адкуль мядзведзі на свет узяліся 66
Адкуль узяўся мядзведзь 67
Адкуль мядзведзь 68
Адкуль пайшлі буслы 69
Чаму конь ніколі не пад'есць 69
Чарадзейнік замовіў стрэльбу 70
Моцны чарадзей 70
Удзеяна 72
Прыгожая Кінгі 73
Аб Воўгі, Дняпры і Сажы, бацькі іх Нівісном 74
Пра Нёман і Лашу 75
Пра чайку і возера Нарач 76
Ад чаго Нясвіж пашоў 76
Машэка 77
Нарач 78
Пра возера Баторына 80
Адкуль Рубеж 81
Сож і Дняпро 81
Паходжанне ракі Віліі 82
Як нарадзіліся Нёман і Лоша 84
Неман і Лоша 85
Пра возера Свіцязь 86
Чырвонае возера 88
Сіняе возера 91
Сіні калодзеж 92
Паненчына бухта 93
Жывая вада 93
Паданне пра заснаванне Менска 94
Паданне пра Магілёў 95

Паданне пра заснаванне Бярэсця ... 98
Адкуль Гомель ... 98
Як паўстаў горад Браслаў ... 98
Валожын ... 99
Пра Давыд-Гарадок ... 99
Адкуль Івянец ... 100
Адкуль Капыль ... 100
Як узніклі Клімавічы ... 101
Лунінец ... 101
Стоўбцы ... 102
Адкуль Узда ... 102
Налібакі ... 102
Пра вёску Падкамень ... 103
Перуноў мост ... 103
Папова горка ... 104
Рымшава гара ... 104
Дзявочая гара ... 105
Мамчына горка ... 105
Пра Мір-гару ... 106
Перунова гара ... 106
Багатыр-гара ... 106
Скарб у балоце ... 107
Як скарб з-пад печы выходзіў ... 107
Заклятая магіла волата ... 108
Дзе цень сягае ... 109
Пра скарб, закапаны на Азярыйскім гарадзішчы ... 110
Заклятае багацце ... 111
Курган каля Заслаўя ... 112
Лоскія паданні ... 112
Змееў камень ... 115
Камень-кравец ... 117
Камень-шавец ... 117
Цудадзейны камень ... 118
Літоўскі камень ... 118
У ноч на Купалу ... 118
Ваўкалакі ... 119
Расамаха ... 121

КАЗКІ ... 123

Каток, пеўнічак і лісічка ... 125
Дзедава рукавічка ... 126
Мужык, воўк і ліса ... 127
Ліса-каталічка ... 129
Вайна ваўка з сабакам ... 129
Воўк, Змітрок, кабыла і баран ... 132
Козы ... 133
Жораў і чапля ... 135

Курка-рабушка ... 136
Кот Максім – сват ... 138
Бабіна дачка і дзедава дачка ... 142
Аб рачку ... 145
Два ў кораб арэшкі ... 147
Іван Іванавіч-царэвіч ... 151
Залатое пяро ... 161
Рогі ... 170
Івашка-мядзведжае вушка ... 177
Пакацігарошак ... 187
Ілья ... 199
Курыла Кажамяка ... 203
Жораваў кашалёк ... 204
Дзіва ... 211
Асілак ... 213
Іванка-прастачок ... 216
Чорт-злодзей ... 218
Мужык, яго жонка і пан ... 221
Як лянівая дачка рабіць навучылася ... 223
Як мужык хітра гуся падзяліў ... 224
Кацярына ... 225
Пану навука ... 227
Мужык і пан ... 230
Асцярожны пасланец ... 233
Не люба – не слухай ... 237
Несцерка ... 238
Завідны поп ... 241
Шаптуха ... 242
Папоўская хцівасць ... 243
Мужык, пан і цар ... 247
Бацькавы наказы ... 248
Як я з дзедам пакутваў ... 249

ПРЫКАЗКІ І ПРЫМАЎКІ ... 251

Літаратурна-мастацкае выданне

Бібліятэка школьніка

БЕЛАРУСКІ ФАЛЬКЛОР

Рэдактар *Ю.А. Місюль*
Мастацкі рэдактар *К.Э. Агуновіч*
Камп'ютарная вёрстка *Н.В. Шабуні*
Карэктар *А.І. Галдзянкова*

12+

Падпісана да друку 13.07.2021. Фармат 60×90/16. Папера афсетная. Друк афсетны.
Ум. друк. арк. 17,0. Ул.-выд. арк. 15,0, Тыраж 1517 экз. Заказ 3433.

Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства «Выдавецтва Вышэйшая школа».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 1/3 ад 08.07.2013. Пр. Пераможцаў, 11, 220004, Мінск.
e-mail: market@vshph.com http://vshph.com

Адкрытае акцыянернае таварыства «Друкарня "Перамога"».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 2/38 ад 29.01.2014.
Вул. Таўлая, 11, 222310, Маладзечна.

БЕЛАРУСКІ ФАЛЬКЛОР

- Легенды і паданні
- Казкі
- Прыказкі і прымаўкі

Народная вусная творчасць дае багаты матэрыял і для лінгвіста-мовазнаўцы, і для гісторыка культуры, і для юрыста (народнае звычаёвае права), і для гісторыка літаратуры, і для паэта, і для артыста-мастака, і для разьбяра і г.д. Народная творчасць наогул, а беларуская народная творчасць увасобку — гэта мора, якое хавае ў сабе незлічоныя скарбы. Толькі трэба ўмець гэтыя скарбы дастаць.

Максім Гарэцкі

ISBN 978-985-06-3343-9

12+

«Вышэйшая школа»

БЕЛАРУСКІ ФАЛЬКЛОР